

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REVISTA DE
D R E T
H I S T Ò R I C
C A T A L À

Volum 7 • 2007

BARCELONA, 2009

REVISTA DE
DRET
HISTÒRIC
CATALÀ

CONSELL EDITORIAL

Josep Cruanyes i Tor (president)
Xavier Genover i Huguet (vicepresident primer)
Joan Carles Ollé i Favaro (vicepresident segon)
Oriol Sagarra i Trias (tresorer)

COMITÈ CIENTÍFIC

Josep M. Font i Rius (director honorari)
Tomàs de Montagut i Estragués (subdirector)
Josep Serrano i Daura (coordinador)

CONSELL DE REDACCIÓ

Ferran Badosa i Coll
Santiago Bueno i Salinas
M. Carmen Gete-Alonso i Calera
Pedro del Pozo i Carrascosa
Antoni Vaquer i Aloy

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REVISTA DE
D R E T
H I S T Ò R I C
C A T A L À

Volum 7 • 2007

BARCELONA, 2009

Aquesta revista és accessible en línia des de la pàgina
<http://publicacions.iec.cat>

© dels autors

Editat per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 2009
Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Anglofort, SA
Carrer del Rosselló, 33. 08029 Barcelona

Imprès a Service Point F.M.I., SA
Carrer de Pau Casals, 161-163. 08820 El Prat de Llobregat (Barcelona)

ISSN: 1578-5300
Dipòsit Legal: B. 42526-2001

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Presentació	9
EN RECORD DE JOSEP MARIA PONS I GURI	
Pons i Guri: el discurs del mètode, <i>per Hug Palou i Miquel</i>	13
Glossa sobre Josep Maria Pons i Guri, <i>per Joan Domènech Moner</i>	19
Nomenament de Josep Maria Pons i Guri arxiver emèrit i fill predilecte d'Arenys de Mar, <i>per Miquel Rubirola i Torrent</i>	33
Bibliografia de Josep Maria Pons i Guri, <i>per Hug Palou i Miquel</i>	39
SEMINARI «LES CORTS CATALANES DEL SEGLE XVIII (1701-1706)»	
Presentació del seminari	83
Programa	85
Catalunya entre els segles XVII i XVIII. Reflexions sobre un canvi, <i>per Jon Arrieta Alberdi</i>	87
La represa del constitucionalisme (1701-1706), <i>per Joaquim Albareda Salvadó</i>	113
El debat de la vicerègia (1700-1701): baralla judicialista o conflicte polític?, <i>per Eva Serra i Puig</i>	135

ARTICLES

El dret romà a Catalunya després del Decret de Nova Planta, <i>per Juan Berchmans Vallet de Goytisolo</i>	151
El dret inalienable a la llengua pròpia. Alguns aspectes jurídics i polítics de la persecució del català. De l'edict de Lluís XIV (1702) a la Llei Deixonne (1951), sense oblidar-nos de les dictadures espanyoles (1923-1930 i 1939-1975), <i>per Manuel J. Peláez Albendea</i>	167
La formació de la societat de veïns de la muntanya de Llessui, <i>per Xavier Gil i Salvador</i>	195
Regulació jurídica dels jocs d'atzar dins la normativa històrica catalanoaragonesa, <i>per María Encarnación Gómez Rojo</i>	207
La insolvència i el concurs de creditors en el dret històric català, <i>per Patricia Zambrana Moral</i>	217

ALTRES APORTACIONS

La digitalització com a nova eina per als estudis historicojurídics, <i>per Lourdes Salomón Sancho</i>	245
---	-----

RECENSIONS

<i>Jurisdicción y arbitraje en derecho romano</i> , d'Antonio Fernández de Buján, <i>per Encarnació Ricart Martí</i>	263
<i>Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII</i> , de Miquel Àngel Martínez i Rodríguez, <i>per Josep Serrano Daura</i>	266
<i>El Liber Iudeorum número 90 de l'Aleixar (1344-1348)</i> , de Teresa Aleixandre i Segura, <i>per Josep Serrano Daura</i>	268

<i>El cartulari de Xestalgar: Memòria escrita d'un senyoriu valencià,</i> de Manuel Pastor i Madalena, <i>per Josep Serrano Daura</i>	269
<i>Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1228-1652),</i> de Teresa Cardellach i Giménez, Pere Puig i Ustrell, Vicenç Ruiz i Gómez i Joan Soler i Jiménez, <i>per Josep Serrano Daura</i>	270
<i>Recull d'estudis d'història jurídica catalana,</i> de Josep Maria Pons i Guri, <i>per Josep Serrano Daura</i>	272
<i>El matrimoni infantil a Catalunya i Europa,</i> de Santiago de Llobet Masachs, <i>per Josep Serrano Daura</i>	273
<i>Comprar, vendre i pagar al rei: Els impostos indirectes al Regne</i> <i>de Mallorca, s. XIV-XV,</i> de Pau Cateura (ed.), <i>per Josep Serrano Daura</i>	275
<i>Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225),</i> de Joan Papell i Tardiu, <i>per Josep Serrano Daura</i>	277
<i>Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862),</i> de l'Arxiu Municipal de Girona, <i>per Josep Serrano Daura</i>	278
<i>Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713),</i> de M. Josepa Arnall i Juan i Anna Gironella i Delgà, <i>per Josep Serrano Daura</i>	279
<i>Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona: Segle XI,</i> de Josep Baucells i Reig, Àngel Fàbrega i Grau, Manuel Riu i Riu, Josep Hernando i Delgado i Carme Batlle i Gallart, <i>per Josep Serrano Daura</i>	280
<i>Les cases de templers i hospitalers a Catalunya: Aplec de noves</i> <i>i documents històrics,</i> de Joaquim Miret i Sans (a cura del doctor Josep Maria Sans i Travé), <i>per Josep Serrano Daura</i>	282

<i>Les Costums de Miravet</i> , de Ferran Valls Taberner, <i>per Josep Serrano Daura</i>	286
CRÒNIQUES	
Els tresors monetaris medievals: estudi, legislació i protecció, <i>per Albert Estrada-Rius</i>	289
Congrés «Els drets històrics i l'Espanya viable», <i>per Manuel J. Peláez Albendea</i>	291
IX Jornada d'Estudis Locals de la Vila de Bot, <i>per Vicenç Subirats i Mulet</i>	313
NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS PER A L'EDICIÓ	315

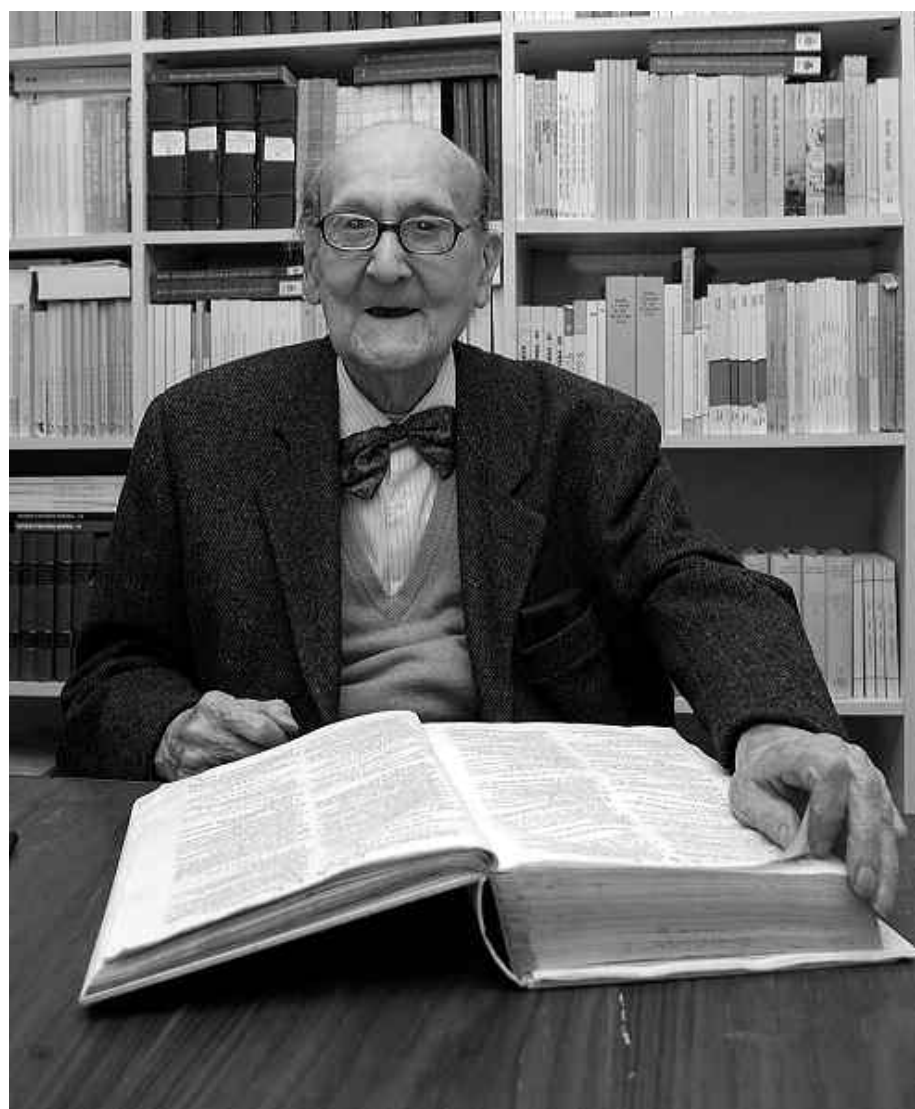
PRESENTACIÓ

La Junta Directiva de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics vol dedicar aquest nou número de la *Revista de Dret Històric Català* a l'eminent arxiver i historiador Josep Maria Pons i Guri, mort a la vila d'Arenys de Mar el 23 de desembre de 2005.

El·lustre historiador i gran coneixedor del nostre dret i de les nostres institucions, Pons i Guri ens ha deixat una amplíssima bibliografia, com bé detalla Hug Palou en aquesta mateixa revista. La seva producció historiogràfica, d'una temàtica considerablement variada i sempre centrada en els diversos aspectes del nostre passat, és particularment important pel que fa a l'estudi de les nostres institucions jurídiques.

Amb una vida llarga dedicada a l'estudi, la recerca i la promoció cultural del nostre país i de la seva gent, Josep Maria Pons i Guri es fa mereixedor d'aquest nou reconeixement de la nostra Societat.

Junta de Govern
Societat Catalana d'Estudis Jurídics

EN RECORD DE
JOSEP MARIA PONS I GURI*

* A continuació es transcriuen les intervencions que van tenir lloc en l'acte d'homenatge celebrat a la vila d'Arenys de Mar el 17 de juny de 2006, i altres memòries i treballs fets en honor de Josep Maria Pons i Guri.

PONS I GURI: EL DISCURS DEL MÈTODE

Hug Palou i Miquel

Arxiver

No li agradava gaire que l'anomenessin historiador. Li feia sentir una certa angúnia. Potser per la pretensió d'aquells que, ufanosos, fan servir el nom per a definir una tasca allunyada de qualsevol mètode historiogràfic. O potser perquè, anys enrere, aquells polítics dels quals no se sabia res fora de la seva activitat pública, hom els anomenava *historiadors* perquè algun cop havien escrit, o només opinat, sobre el passat nacional i polític de Catalunya. Potser per tot això, quan una vegada el van fer signar al llibre de visites il·lustres d'una institució religiosa, va posar, al costat del nom, «estudiant». Mai no havia deixat de ser-ho, un estudiant: curiós i disposat a aprendre i a millorar en la seva tasca investigadora. «Si tingués trenta anys menys, en faria, de coses! Hi ha tants temes per a investigar! I no ens enganyem, no sabem res.» La il·lusió pel que feia no li impedia tocar de peus a terra.

Si dediquéssim un temps a repassar amb deteniment la producció intel·lectual de Josep Maria Pons i Guri, el ventall de temes que hi trobaríem tractats ens definiria un investigador d'horitzons tan amplis com vast fou el seu saber: treballs d'arqueologia, biografies d'arenycens, aproximació a certs esdeveniments —que de vegades són exercicis elementals de microhistòria—, treballs d'etnologia i folklore, d'història de l'art, d'història del dret, d'història local arenyenca —entre els quals sobresurten els temes nauticomariners i els artístics, però no hi manquen els simplement anecdòtics i les recerques elaborades—, monografies dedicades a altres poblacions de la sempre present i autèntica Marina de la Selva —la comarca natural i històrica a la qual Pons i Guri feia pertànyer Arenys de Mar—, treballs de toponímia, instruments de descripció de fons documentals i arxivístics, col·leccions diplomàtiques i edicions crítiques, i fins i tot treballs metodològics, bé que sense plantejaments epistemològics o filosòfics. No podia ser d'altra manera, perquè, per a Pons i Guri, la filosofia era «la manera més científica de perdre el temps».

La majoria d'aquests treballs posen de manifest una dèria pel coneixement i el tractament dels documents. Fins i tot, un bon nombre de publicacions tenen per únic objecte comunicar un determinat material documental. Fa uns anys, en relació amb la meua aportació a la miscel·lània que li dedicà el Centre d'Estudis Selvatans amb motiu del seu norantè aniversari, em digué: «S'hauria de ser molt mala persona si, estant en possessió d'un document d'història de l'art, no es donés a conèixer.» I acabà comparant la història de l'art amb la sensibilitat musical i sentenciant: «Qui té sensibilitat musical tampoc no pot ser mala persona.» Un document d'interès, d'interès subjectiu, justificava la seva publicació.

La seva formació com a historiògraf, que incloïa un profund coneixement del que avui anomenem *ciències i tècniques historiogràfiques*, d'una banda, i l'exercici professional del dret durant més de cinquanta anys, de l'altra, convergien en els fonaments de la seva manera de treballar i entendre el mètode d'investigació històrica i la seva producció intel·lectual. Característiques que —sense menystenir les seves aptituds personals, la seva intuïció, el seu olfacte, «el nas», com ell deia— responen als trets que caracteritzen la seva obra: lucidesa, precisió en el llenguatge, absència de divagacions i suport documental.

Si haguéssim de situar la seva manera d'entendre el mètode en un corrent historiogràfic concret, no seria fàcil determinar en quin hauríem d'encabir-la. De fet, aquesta era una qüestió que mai no l'havia preocupat i en la qual ni tan sols devia haver pensat. Però a mi sí que m'interessa, no pas per a situar-lo en un corrent determinat, sinó perquè forma part de les meves preocupacions metodològiques conèixer les formes d'investigar el passat de l'home en societat que s'han anat succeint i el procés mental que ha portat a una determinada manera de fer historiografia. El que Pons i Guri va practicar és l'historicisme crític contextualitzat, amb una alta càrrega d'erudició construïda sobre aquella convergència fonamental i amb una preocupació més de tipus pràctic que no pas subjecta a cap dogma metodològic. S'acostava, tal vegada, a la base del positivisme, que considera els fets històrics en si mateixos, sense tractar cap qüestió o explicació de tipus teòric, i que, si bé va entrar en crisi a partir del 1929 amb el gir que l'anomenada *escola dels annals* va imprimir a la metodologia i la investigació històriques, en els darrers anys ha vist com aquella erudició crítica s'ha revifat i s'ha rebel·lat com una necessitat per tot el que comporta d'anàlisi documental.

Aquesta manera d'entendre l'ofici d'historiador no era pas aliena a la formació acadèmica de Pons i Guri, producte d'una Universitat de Barcelona on els estudis d'història i els de dret es podien tirar endavant simultàniament, cosa que ell mateix va fer entre el 1925 i el 1931, amb una successió lògica i complementària de continguts, i que donava la formació adient per a afrontar els reptes

de les fonts d'arxiu. D'aquella etapa recordava amb especial devoció els doctors Galo Sánchez i Antonio de la Torre. A més, l'exercici de l'advocacia va imprimir al vessant jurídic dels seus estudis una dimensió particular. Pons i Guri partia de la base que tot document d'arxiu neix per una necessitat relacionada amb el dret, ni que sigui l'elemental valor probatori dels drets i deures continguts en els documents.

És la formació que, amb independència de la manera de fer història que s'esculli, hauria d'integrar la base sobre la qual s'hauria de construir l'ofici d'historiador: l'anàlisi acurada de les fonts, siguin quines siguin les que s'utilitzin, per mitjà de les eines, dels instruments de què disposa l'historiògraf, però també per mitjà del coneixement clar dels seus continguts. Per això, en el procés de construcció de l'ofici, a més de la necessitat d'incloure formació jurídica, caldria també incloure-hi formació en història de l'art i en cultura religiosa, cosa que definiria un particular *trivium*. No en va, Pons i Guri era producte d'un altre sistema universitari, i també d'una altra societat.

Pons i Guri es queixava de la manca d'aquell *trivium*, no tan sols en la formació acadèmica de l'historiògraf, sinó també en la voluntat constant d'estudi i d'aprenentatge que ha de formar part de la quotidianitat de l'ofici d'historiador. Considerava una necessitat l'edició sistemàtica de col·leccions diplomàtiques, tant com l'edició de fonts i de bibliografia, en primer lloc la jurídica, perquè l'historiògraf llegís, conegués, aprengués: «Així no es dirien tants disbarats.»

És la guia que porta per un camí contrari al que segueixen aquells que l'historiador francès Georges Lefebvre anomenava «els violadors de la història». La investigació històrica, per més que vulguem fer el contrari, és sempre subjectiva. La nostra pròpia condició humana i social ens hi aboca. L'objectivitat, la recerca de la veritat amb la qual hom ha assimilat la tasca de l'historiògraf, és una utopia, atractiva, ben cert, però el producte no deixarà de ser mai subjectiu. En història, la veritat no és mai única, sinó múltiple. La història és feta de petites veritats parcials, mai eternes i sempre mudables, perquè el coneixement històric total i absolut és una fal·làcia pròpia d'incauts. La responsabilitat que l'historiògraf contrau a l'hora de fer una recerca, a l'hora d'emprendre una investigació, però sobretot a l'hora de difondre'n els resultats, és molt greu, perquè qui en realitat escriu la història és l'historiògraf. Quantes vegades no hem sentit a dir, fins i tot amb fatxenderia i amb el convenciment de dir una gran cosa: «La informació és poder.» Probablement, qui fa ús de la frase desconeix que la deixa a la meitat i que no és pas conseqüència de la societat del coneixement en què vivim ni del món actual, amarat de tecnologies de la informació i les comunicacions. El «poder» no és en la informació, sinó en l'ús que es fa d'aquesta. Lefebvre, en referir-se als «violadors de la història», es fixava en els segles de

l'edat moderna, en els temps de l'anomenada *formació dels nous estats*: els «violadors de la història» són aquells que la deformen i la posen al seu servei, o la converteixen en un simple instrument de propaganda o crítica, sovint política.

Una de les primeres coses que vaig aprendre al costat de Pons i Guri, i d'això ja fa més de vint-i-set anys, resumeix aquesta manera d'entendre l'ofici d'historiador. Els documents, podríem dir que les fonts en general, són el que són, no pas el que diuen que són. Per a aprendre el contingut dels documents no n'hi ha prou amb llegir-los, tot i que aquest és el primer pas i la primera dificultat. Entendre el que diuen és la segona dificultat. I s'han d'interpretar en el seu context, i no em refereixo a una interpretació literal, lineal o simple, sinó a una anàlisi documental, a una crítica textual i diplomàtica. S'ha de saber formular preguntes als documents, perquè segur que els documents ens donaran respostes.

Uns anys més tard, vaig aprendre indirectament una altra cosa, amb el benentès que aquesta i l'anterior no són les úniques que vaig aprendre. Era quan estava elaborant la meua tesi de llicenciatura i vaig haver de consultar els pergamins d'un arxiu eclesiàstic. Quan vaig tenir els documents a les mans, l'arxiver —de tarannà bufat i displicent vers els altres, d'aquells que tenen el convenciment que els documents són propietat seva i que els usuaris dels arxius som uns mal... i, per tant, innecessaris— em va dir: «No en trauràs res, en Pons i Guri ja hi ha passat, per aquests documents.» Efectivament, ell els havia treballat, però el que jo en volia treure no era el que a en Pons i Guri, en el seu moment, li va interessar tractar. D'un sol document es poden extreure continguts diversos: l'investigador podrà percebre'ls, captar-los, entendre'ls, interpretar-los tots o una part, d'acord amb els objectius de recerca que s'hagi marcat i els límits imposats per la pròpia formació i experiència.

Prèviament al resultat, el procés material d'elaboració dels seus treballs era un garbuix perfectament controlat. De natural desordenat, no hi havia confusió: el principi de la teoria del caos. Fa uns anys, de visita en un museu flamenc, vaig tenir l'oportunitat d'admirar un quadre on es representava el despatx d'un advocat. Sense haver conegut el seu despatx professional, però podent-me'l imaginar amb molta facilitat, vaig pensar que allò que es representava a la pintura en podia ser una caricatura perfecta: fins i tot no hi faltaven els clients que pagaven amb espècies. No vaig dubtar a buscar la pintura en una postal i a enviar-la-hi.

Amant de torturar els seus propis originals, no es resistia a rellegir-los una vegada publicats. Hi corregia el que calia corregir i, si era necessari, elaborava una fe d'errates en tiratge casolà, que adjuntava als exemplars que li corresponien com a autor. En algun cas, quan la publicació contenia un excés de despropòsits, havia escrit, amb lletra ben visible, la seva desautorització, afegida a

la primera pàgina de l'exemplar de la biblioteca auxiliar de l'Arxiu Municipal Fidel Fita, amb la recomanació, si esqueia, de llegir el text en una altra edició.

Ho he dit fa un moment: Pons i Guri partia de la base que tot document d'arxiu neix per una necessitat relacionada amb el dret. El document, per al qual cal una constància material que romanguí i més enllà del fet del passat que reflecteix, s'insereix en un context jurídic concret que fa que s'expressi d'una manera determinada, circumstància que li dóna una dimensió històrica particular. Historiògraf convençut que cal contextualitzar i comprendre abans que jutjar, adreçà el conjunt de la seva obra relacionada amb la història del dret, al qual no era aliena la seva tasca arxivística, vers quatre àmbits generals, coherents i complementaris alhora: els instruments de descripció, el mètode, l'edició diplomàtica amb l'estudi de la singularitat de les fonts i l'estudi dels documents d'aplicació del dret. El conjunt manifesta una clara preocupació pedagògica per a facilitar el retorn a les fonts i la difusió de les obres de dret català clàssic.

El seu caràcter inquiet en relació amb tot allò que tenia a veure amb conèixer, aprendre i estudiar, dibuixà els trets d'un historiador del dret amb un ventall ben obert de temes, que creuaven de manera transversal els quatre àmbits esmentats: els instruments de descripció per a apropar els estudiosos a les fonts primàries, el mètode per a atansar-se correctament a les fonts d'arxiu, en particular a la documentació notarial, sense que res deixi de tenir utilitat a l'hora de marcar un objectiu de coneixement, saber els avatars pels quals han passat els arxius, la documentació que custodien i els seus fedataris, o bé descendir a aspectes particularment interessants dels documents privats o desvetllar, a partir d'un de sol, un univers de possibilitats.

La història del notariat medieval és, en gran manera, la història de la recepció del dret comú i la història dels usos notariais itàlics. Aleshores, es fa imprescindible endinsar-se en el marc legislatiu que estigué en ús al llarg de l'edat mitjana i veure'n l'evolució. Per això Pons es dedicà amb intensitat a l'edició de col·leccions diplomàtiques que permetessin estudiar les etapes i les característiques d'aquesta recepció, tasca que completà amb altres edicions que responien al seu afany de posar les fonts a l'abast.

Dins la perspectiva general del dret com quelcom viu i en evolució que afecta persones i béns, l'estudi del dret consuetudinari gironí —objecte de la seva tesi doctoral—, l'estudi del dret canònic —des de concilis i sínodes fins a consuetes— i l'estudi de les Corts Generals, donen la mesura d'un historiògraf que contraposà el dret propi al dret comú medieval per a configurar-lo com una especialitat arrelada al territori per la tasca dels juristes, com felixment el definí el professor Oriol Oleart. L'any 1952, Pons i Guri, junt amb Vicenç Sandalinas, posà al dia, amb anotacions i comentaris, la compilació *Constitutions i altres drets de*

Cathalunya, publicada el 1704 i la qual continuava vigent, exemple senyer de la preocupació de Pons per l'aplicació pràctica del dret propi i per fer-lo accessible. Potser va ser providencial, perquè el 21 de juliol de 1960 es publicà la mal anomenada *Compilación del derecho civil especial de Cataluña*, com a llei estatal espanyola aprovada per les Cortes del Reino en l'avinentsa d'un aniversari de l'Alzamiento. El dret català perdia la condició de dret paccionat i adquiria la de dret atorgat. Pons i Guri sempre s'hi va oposar: el títol no responia al contingut, perquè hi mancaven els precedents legals i tampoc no feia esment de la procedència de les disposicions. No recollia la integritat del dret català i esdevenia una mena d'apèndix especialitzat en dret successori, en què s'admetien noves interpretacions del dret de família, i tenia molts oblits en matèria de drets reals i obligacions. La *Compilación* no ho substituïa tot, i allò que no hi estava previst s'havia de regir pel Codi civil i per les lleis estatals espanyoles. Tot allò que no s'hi comprenia quedava exclòs i derogat.

L'estudi del marc general es complementa amb l'estudi de la situació als dominis baronials de Catalunya, en concret al vescomtat de Cabrera, que adreça Pons i Guri vers un dels camps en els quals ha estat més reconegut: el del dret senyorial i el sistema emfiteuticofeudal. Tractà amb exhaustivitat les jurisdiccions i els drets dels castells, la capacitat normativa dels barons per mitjà d'ordinacions, capítols, privilegis i franqueses, i les relacions socials i econòmiques al camp. I, del dret municipal, l'emancipació de les poblacions i els fogatges. Pons tampoc no va oblidar el caràcter utilitari i popular de les obres de referència —diccionaris i enciclopèdies— per a difondre fonts, conceptes i institucions. Fou coherent, doncs, amb la resta de la seva producció.

No escandalitzaré ningú si dic que Pons i Guri tenia una manera de ser particular. De vegades, referint-se al seu admirat pare Fidel Fita, em deia que «parefitejava»; ell, potser, «ponsguriejava». Com aquella sentència que tantes vegades li havia sentit a dir i que convida a la reflexió: «El dret fa una nació més que no pas la llengua.» En cap cas, però, no responia a la imatge del savi reclòs en el seu món. Tot i que a vegades justificava alguna negativa dient que vivia «al segle XIV», sabia mantenir-se al dia en relació amb el món que l'envoltava. No podia evitar voler ser la consciència crítica de la societat en què vivia, paper que avui es reclama a l'historiògraf, i comunicava al seu entorn immediat el seu parer sobre els temes més diversos, encara que no el volgués escoltar. Quan volia dir alguna cosa que no estava relacionada amb el tema encetat en una conversa, no li calia buscar cap pretext per a arribar-hi: la deia, perquè en tenia ganes. I sempre en tenia, de coses per dir i de ganes de dir-les.

GLOSSA SOBRE JOSEP MARIA PONS I GURI

Joan Domènech Moner

Òbviament, en primer lloc he d'expressar la meva satisfacció, correlativa amb l'evident sorpresa inicial, per haver estat escollit per a participar en aquest acte d'homenatge pòstum al nostre recordat mestre Josep Maria Pons i Guri. Per tant, també vull manifestar el meu agraïment, perquè és un honor ocupar avui aquesta tribuna i fer la glossa d'una de les personalitats més destacades de la història arenyenca dels darrers temps i, per què no, de la història de Catalunya, sobretot pel que fa al món de l'arxivística, a la investigació de la història jurídica i a tants aspectes de la cultura que el nostre desaparegut protagonista va conrear amb èxit i rigor. Per la mateixa raó, permeteu-me expressar també els meus dubtes i temors sobre l'encert d'aquesta elecció de la meva persona i valorar si no caldria, per part meua, entonar el «Domine, non sum dignus» del centurió dels evangelis, davant del respecte que inspira la ingent obra de l'erudit traspassat, que possiblement mereixeria el comentari d'una persona docta, més adient, perquè la cosa quedés més *inter pares*, consideració que subratllo sincerament i cordialment, sense cap falsa modèstia, només amb la justa preocupació de qui sent una profunda admiració pel savi la vida del qual li toca glossar i de qui dubta si estarà a l'altura de les circumstàncies. Dubte que s'agreuja en intentar endevinar quina serà la reacció de Josep Maria Pons i Guri en el més enllà, ell que, quan ho creia convenient, era tan crític, tan murri, tan irònic, tan demolidor —diguem-ho sense embuts— en aquesta vida terrenal. Què dirà ara si no li cau bé aquesta intervenció que m'he atrevit a acceptar? Us confesso que sempre he sentit més respecte pels morts que pels vius. No per aquell posat rígid i impactant que tenen quan jauen inerts, sinó perquè ja no poden defensar-se per ells mateixos, i llavors és quan molta gent explica d'ells allò que no havia gosat dir en vida. És una de les traïcions que els humans fem sovint. I és contra aquesta traïció que em rebel·lo sempre, des del meu tarannà sincer. Però precisament la sinceritat imposa també l'obligació d'ajustar-se a la visió que hom té realment de la per-

sona de qui es parla, i en aquest sentit m'agradaria ser conseqüent amb mi mateix. Vull creure, de fet —i és sobretot a partir d'aquesta consideració que tiro endavant—, que, quan hom ha pujat els graons que porten a la Glòria —amb majúscula i amb minúscula, si voleu—, les coses, des de dalt, s'han de veure amb una perspectiva molt diferent. Els paràmetres han de ser, per força, uns altres. Des de la beatitud inefable en què deu trobar-se immers el nostre Pons, des de la pau interior total i absoluta, des de la visió positiva dominant, confio que el mestre sigui benèvol i es converteixi en un còmplice, més que no pas en un crític, d'aquesta cerimònia d'avui. Espero que, amb l'oïda de l'esperit ben afinada —més que amb l'oïda corporal, que darrerament li fallava i que li solucionava moltes situacions compromeses—, Josep Maria Pons i Guri accepti aquesta mena de panegíric com una càrrega forçosa que han d'assumir els que són personatges destacats.

Sense ser en cap moment irrespectuós, exagerat o infidel a la seva memòria, intentaré aproximar-me al temperament d'aquest home extravertit, però amb un punt de reserva calculada, amable i bon amic, però sempre amb un granel d'ironia i un punt picardiós, excel·lent historiador fidel a la veritat del tema o de l'època tractats, però capaç de fer-ne la silueta caricaturesca, també, per a fer-nos adonar dels trets complementaris que ajuden a perfilar la imatge dels homes, dels temps i de les situacions, i capaç, també, d'escamotejar alguna cosa quan la creia irrellevant o inconvenient.

Insisteixo que, digui el que digui, m'expresso sempre des de la profunda estima cap al personatge, des del sentiment sincer per la seva desaparició, des de l'admiració sense límits envers una figura de coneixements enciclopèdics que, en morir als noranta-sis anys, sabia tant per formació com per ofici i tant per l'experiència dels anys com per una picardia i una intuïció innates. Tot plegat el feia insubstituïble. Aquesta és, possiblement —i em sembla que ja ho deia en un article que em van demanar els responsables de la revista arenyenca *Salobre*—, la causa per la qual l'amistat i la confiança en ell eren sempre, mentre fou viu, un roc a la faixa que teníem tots a punt, una garantia davant de qualsevol problema, una darrera opinió concloent quan ja havíem topat amb tots els esculls i havíem esgotat tots els ressorts i no acabàvem de trobar prou ben traduïda o transcrita aquella frase enigmàtica d'un pergami atractiu que ens volia dir moltes coses. Davant de fets com aquests, una peregrinació cap a l'arxiu Fidel Fita d'Arenys ho resolvia tot. Pons i Guri tenia la solució, sabia de què anava, donava la versió oportuna, i si no ho veia clar, s'ho inventava tenint en compte el context, i segur que encertava. Ara, en aquest sentit, és com si ens trobéssim orfes. Com si, quan ens embranquem en algun document complicat, a cada línia ens haguéssim d'encomanar a tots els sants temorosos perquè no aparegui un signe indesxifra-

ble o una frase fatídica que ens faci fracassar. La vinguda a Arenys ara ja no és possible, almenys en el mateix context.

Em permetreu que, ja entrant en el contingut bàsic d'aquesta intervenció, segueixi en línies generals el meu article aparegut a la «Llinda» del volum dotzè dels *Quaderns de la Selva*, un dels dos llibres que li vam dedicar els anys 2000 i 2001 en l'homenatge que el Centre d'Estudis Selvatans li va retre per a regraciar la seva fidelitat a la nostra comarca. És una altra manera de complir la promesa que abans he fet de respectar els seus criteris en tot moment, perquè si ara ho té difícil per a aturar qualsevol disquisició meva, ho va tenir fàcil, en canvi, en el moment en què vaig fer aquests comentaris en públic, en presència seva. I no ho va pas fer. Va acceptar-los des de l'altre cap de taula i fins i tot va agrair els elogis desmesurats que jo vaig pronunciar i que ell, per la seva sordesa, no havia pogut sentir clarament —paraules textuais seves. De fet, la sordesa no li va pas impedir la lectura, i, d'altra banda, es tractava d'un text que havíem consensuat amb molta més cura que alguns documents d'aquests que els polítics d'ara signen i defensen aferrissadament. He de confessar, també, que em va censurar en alguns punts molt concrets i limitats. «Això, deixa-ho de banda», em deia, «que no és res d'ordre acadèmic. A l'edat que tinc, no em facis pas enfadar.» I, òbviament, no el vaig fer enfadar. Com que són fets puntuals, més endavant —quan toqui— ja us els explicaré.

El nom de Josep Maria Pons i Guri en el meu Lloret de Mar nadiu —deixeu-me que justifiqui la coneixença mútua— sonava com el d'un advocat que a vegades portava algun tema local i que coneixia bé el poble i la seva història. L'enllaç o el vincle afectiu, com vulgueu dir-ne, era la presència a la meua vila d'una parenta seva a la qual visitava de tant en tant, Loreto March Burcet, cosina de l'àvia d'en Pons, Maria Burcet Verdaguer. Però també, a causa del seu reconegut interès per la comarca de la Selva, tenia relació amb la intel·lectualitat lloretenca, minsa en aquells temps, i singularment amb Esteve Fàbregas i Barri, escriptor i cronista local. Fruit d'aquests contactes foren les seves col·laboracions en el Mil·lenari de la Vila (1966), en la redacció del *Llibre de Santa Cristina* quan s'escaigueren els sis-cents anys del document més antic que parlava del santuari mariner (1976), etcètera. En aquest darrer cas, vaig facilitar-li la fotocòpia dels pergamins que ens quedaven a l'Ajuntament de Lloret —dic «ens quedaven» perquè els funcionaris que havien de vetllar-los havien convertit el presumpte arxiu en un piló de lligalls situats a les golfes de la Casa de la Vila, que vaig haver de rescatar quan vaig entrar-hi com a regidor de Cultura, abans no els acabessin de rosegat les rates i els dragons—, i això va significar, també, un contacte gratificant. M'ho va agrair. Aquell mateix any, però, vam intimar una mica més quan es va erigir en assessor jurídic d'una «revolta» de quatre regidors lloretencs que ens

vam cansar que l'alcalde fes el que volgués i ens enredés constantment com unes criatures. Vam fer una declaració a la premsa que va tenir molta repercussió i ell, a través d'un amic comú, el senyor Martínez de Laguàrdia, ens va oferir, interessat i divertit alhora, cobertura jurídica, si ens calia (que no va ésser necessària: l'alcalde va acabar plegant). La visita que vam fer els quatre regidors afectats al seu despatx d'Arenys em va ser enormement útil. Ara, si no, no us podria descriure com em va impactar aquell desordre ordenat que planava per tota l'habitació. Trobar o habilitar quatre cadires —a part de la seva, que era l'única que estava fent funcions de cadira— va ser una proesa. Els papers ho omplien tot: el terra, les cadires, la taula. Amb el temps vaig veure, però, que tenia una intuïció perfecta per trobar el que buscava. Podia trigar més o menys, però el paper sortia. A l'Arxiu Fidel Fita que dirigia passava si fa o no fa el mateix. La hipotètica taula comunitària de treball s'erigia en un receptacle de documentació que incloïa pergamins en curs de transcripció, articles a mig redactar, originals mecanografiats a punt d'enviar a la impremta, llibres de consulta per a retornar al prestatge... Quan hi anaves, costava trobar una parcel·la que no estigués ocupada i on et poguessis instal·lar. Tot això, ben conegut de tothom, és una conseqüència evident i gairebé inevitable de l'home polifacètic, actiu, de vida intel·lectual intensa, del savi despreocupat per l'ordre estricte o, si voleu, per l'estètica d'aquest ordre. Era la prova fefaent que estàvem davant d'un personatge.

Pons i Guri va fer créixer el meu interès per la història i pels documents antics i vaig acabar anant a Arenys als cursets de paleografia que organitzava periòdicament. Eren classes pràctiques, viscudes i amb un valor afegit: els comentaris que hi apareixien tangencialment, que ens divertien d'allò més, i la tertúlia puntual o final, on es desgranava la seva fina ironia, acreditada amb un diluït somriure que se li escapava per sota el nas, un nas que, a més de flairar rapè de tant en tant per tal de destapar les vies respiratòries, flairava moltes coses més de la vida arenyenca i catalana en general, les que tothom veia i les que no es veien. També, en aquest sentit, era fi de nas.

Com sabeu molt bé els arenyencs, Josep Maria Pons i Guri va néixer a la vostra vila el 16 de juny de 1909. El seu besavi matern havia estat capità de vaixell i, per tant, aquest fet el connectava amb l'epopeia d'Amèrica que havia deixat tanta empremta a la nostra costa i, en alguns casos, edificis sumptuosos com ara el vostre immens immoble, fet alçar per Josep Xifré i Casas. Aquest tema de l'aventura d'Amèrica, dels mariners i els pilots, li donà material de sobres per a tractar al llarg del temps. El besavi matern, en canvi, era metge. La generació següent ja va virar més aviat cap a les lletres, fossin les humanístiques, com en el cas de l'avi patern, que fou advocat, o les de canvi, com les que va moure l'avi matern, que era comerciant. El pare de Josep Maria Pons fou procurador de tribunals. Per aquí

es continuava la línia dels professionals del dret en la qual ingressaria al seu moment el nostre personatge glossat.

Quan se li preguntava pels estudis previs, Pons i Guri recordava la seva estada a mitja pensió al col·legi de les monges franceses de la Presentació de la Mare de Déu de Tours, quan tenia tres anys, i el pas posterior, quan arribà als set, per una escola privada on, segons ell, el seu pare va tractar de «desmonjar-lo» i on «passaven» el corresponent llibre d'urbanitat i el professor tenia un interès especial en la higiene dels infants, de manera que recriminava, per exemple, els que duïen les ungles llargues, que, segons el mestre, que era castellà, semblaven «garras de cernícalo lagartijero». Aquell mestre, però, feia participar la mainada en els esdeveniments locals i per això, fins al darrer moment de la seva vida, Pons va tenir sempre present la imatge de la col·locació de la làpida commemorativa, l'any 1917, a la façana de la casa on va néixer el pare Fidel Fita i Colomer el 31 de desembre de 1835. El mestre va portar-los a veure aquell homenatge que se celebrà dos mesos abans que el savi jesuïta morís a Madrid.

Després, Josep Maria Pons va cursar el batxillerat, els primers anys de manera lliure i els darrers —quart, cinquè i sisè— al col·legi dels escolapis de Mataró.

Començà els estudis universitaris l'any 1925, a les facultats de Filosofia i Lletres i de Dret de la Universitat de Barcelona. Alternava la seva formació acadèmica amb el treball al despatx d'un advocat. Dels professors, recordava amb admiració el catedràtic d'Història Antonio de la Torre y del Cerro, Antoni Rubió i Lluch, que sabia fer atractives evocacions literàries, i, sobretot, el professor Galo Sánchez, que li desvetllà la seva vocació per la història jurídica.

Acabà els estudis l'any 1931. Mentre era estudiant i continuava encara a la pasantia d'un prestigiós bufet jurídic, ja s'havia iniciat en la investigació històrica, que no va deixar mai de la vida. Aquell mateix 1931, per tant, ja van sortir a la llum pública un parell de treballs seus: un de titulat precisament «Arenys», dins del *Foment d'Estudis de la Maresma*, i un altre de titulat «El monestir de Sant Pol del Marresme», a la revista *La Paraula Cristiana*. Eren els seus inicis com a investigador.

L'any 1933 va morir el seu pare. Aquesta circumstància portà el jove Pons a deixar Barcelona i a incorporar-se al despatx d'Arenys, tot assumint la responsabilitat de cap de família. Tot i això, no deixà la vocació investigadora, i el 1934, per exemple, va aparèixer al volum XL de la *Revista Jurídica de Catalunya* el seu treball «Ordinacions i capítols del vescomtat de Cabrera», una de les seves primeres manifestacions de l'interès que li causà tota la vida l'estudi dels costums i de la història del dret.

El mateix any se sentí atret per la política i, a través de les llistes de la Lliga Catalana —a la qual estava afiliat—, va entrar a l'Ajuntament i passà a os-

tentar el càrrec d'alcalde segon —ara en diríem primer tinent d'alcalde—, motiu pel qual diverses vegades va haver de fer d'alcalde accidental. S'explica, precisament, que la condició que va imposar per a acceptar anar a les llistes fou la de poder organitzar, si tot sortia bé, l'Arxiu Històric Municipal i Notarial d'Arenys de Mar, cosa que féu realitat un cop entrà al consistori.

Aquesta activitat local no li impedí mantenir els seus lligams amb personalitats destacades de la Ciutat Comtal, com ara Agustí Duran i Sanpere, a qui considerà un autèntic mestre i amb qui mantingué sempre una veritable amistat. Fou precisament Duran qui, en esclatar la Guerra Civil el 1936, s'endugué Josep Maria Pons a la Secció d'Arxius Documentals del Servei del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya, des d'on pogué fer una gran feina salvadora. Entre altres arxius, salvà el d'Hostalric, atès que estava guardat en un convent de monges que podia ser objecte de destrucció d'un moment a l'altre. Aquest arxiu contenia els documents de la governació dels antics vescomtats de Cabrera i Bas i del comtat d'Empúries. Lamentablement, tot aquest fons, el 1939, fou lliurat pel govern vencedor al duc de Medinaceli, que en reclamava la propietat, i ara l'hem de tenir microfilmada i encara gràcies, després de molta polèmica.

Més tard, el mateix Duran i Sanpere va situar Pons i Guri al capdavant del Dipòsit d'Arxius de Manresa. Tot i això, no es va pas lliurar dels efectes de la Guerra, que, segons paraules textuais seves, «va ser un moment molt dur». Tan dur que era un d'aquells episodis viscuts dels quals no volia parlar. Cal tenir en compte que Josep Maria Pons i Guri era un home creient, d'Església, i aquest fet llavors era un distintiu que marcava, i no pas precisament perquè hom pogués estar tranquil. De manera que és fàcil sospitar que, en algun moment determinat, va haver de desaparèixer tan discretament com va poder i va haver d'emprendre aquells camins que li garantien salvar la pell de la millor manera possible.

Acabada la lluita fratricida, es reintegrà al despatx d'Arenys i a l'Arxiu Històric Municipal, des del qual va anar redactant monografies de caràcter local que constitueixen aportacions interessants al coneixement del passat de la vila. En aquells anys, mantingué contactes fructífers amb el professor García de Valdeavellano, catedràtic d'Història del Dret de la Universitat de Barcelona, mentre preparava el seu estudi sobre el dret consuetudinari de Girona. Dins la dècada dels anys cinquanta, la Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas li confià la delegació local i, seduït també per l'arqueologia, excavà en dues campanyes (1949-1950 i 1957) el poblament preromà de la Torre dels Encantats. Sovintejà, també, les seves visites d'investigació a arxius molt variats de Catalunya i de fora. Anà publicant treballs cada vegada més interessants i consolidà definitivament el seu prestigi científic i professional.

Fou justament en aquesta època que es veié conduït a tornar a endinsar-se en el món de la política. En una repassada biogràfica no podem saltar-nos, evidentment, aquest episodi, encara que sigui un dels que, en el moment de redactar l'abans esmentada «Llinda», vaig haver de passar per alt, atès que, segons ell, això no tenia cap interès acadèmic. Ara hi passaré de puntetes, per a no contradir excessivament els seus desitjos. Però entenc que la pinzellada hi ha de ser, precisament per a no obviar de manera sospitosa una etapa que tenia unes característiques determinades, però que de manera forçosa també havia de tenir els seus protagonistes, a vegades obligats a exercir uns càrrecs per a evitar que els assumissin altres persones més alienes al poble o als interessos locals, o fins i tot menys competents i més perilloses. La història d'aquestes èpoques encara tan relativament recents s'ha de tractar amb mesura, sense apassionaments excessius i, encara més, sense rancors ni extremismes. Així doncs, el 1952 fou nomenat alcalde i exercí el seu mandat envoltat d'antics companys de la Lliga. Si la base de dades d'història contemporània de Catalunya penjada a Internet —a la qual em remeto— no està equivocada, Pons i Guri simpatitzà amb la causa del monarquisme joanista —és a dir, del pare de l'actual rei Joan Carles—, i convertí Arenys en un punt de referència en aquest sentit. Això li comportà una pica-baralla amb el seu primer tinent d'alcalde i parent, que sintonitzava plenament amb la Falange. Acabà deixant el càrrec a les mans d'aquest l'1 de gener de 1958. També cessà del seu càrrec de diputat provincial, que havia obtingut el 1955. Val a dir que el seu pas per l'alcaldia reforçà l'activitat cultural. A ell es deu que, en aquells anys, l'arxiu municipal fos batejat amb el nom del pare Fidel Fita, en homenatge a l'il·lustre religiós, membre i director, al seu dia, de la Real Academia de la Historia. En el fons, s'evidencia una perfecta coherència d'actitud. Quan estigué a l'Ajuntament a l'època republicana, creà l'arxiu, tal com havia promès. Quan fou alcalde sota el règim franquista, li donà el nom, el nom d'un religiós que potser, en el primer temps, no hauria estat tan ben acollit.

Un any després de deixar la política i potser dins del context de les desavinences amb les maneres de fer del règim amb el qual havia topat, Pons i Guri intervingué decisivament per a salvar el fons documental de l'Audiència de Barcelona, que el Ministeri de Justícia volia convertir en pasta de paper. El nostre home va remoure cel i terra, va fer comprometre altres arxivers notables i, finalment, la mateixa Direcció General de Archivos, Bibliotecas y Museos. I se'n va sortir, no podia ser d'altra manera.

En aquesta mateixa època fou nomenat acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Hi entrà el 1956 i més endavant, el 1964, publicà, en el butlletí de la institució, diversos treballs sobre fogatjaments. També fou elegit membre de l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

El 1960 es portà a terme l'anomenada *Compilació del dret civil especial de Catalunya*. Josep Maria Pons i Guri fou un dels pocs juristes que gosà discutir-ne els inconvenients, les mancances i els desencerts, com explícitament denuncià molts anys després des del *Diccionari d'història de Catalunya*, publicat el 1992.

En plena dècada dels seixanta començà a treballar en la redacció de més d'un centenar d'articles que havien de formar part de la *Gran enciclopèdia catalana*, el primer volum de la qual aparegué l'any 1969. També participà en les tasques de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (filial de l'Institut d'Estudis Catalans), on llegí dues comunicacions: «Rebel·lió del vescomtat de Cabrera contra Pere el Cerimoniós (1364-1373)» i «Resultats de dues campanyes d'excavacions a la Torre dels Encantats», aquesta última referida als treballs que havia fet anteriorment en el conegut jaciment preromà arenyenc.

Totes aquestes distincions que acabem d'esmentar i l'acollida que trobà a les institucions i en el món acadèmic, valoren la seva feina, molt àmplia, que abraça un gran ventall d'activitats, tot i que, sobretot, excel·lí d'una manera especial en el món de la història del dret. Pons i Guri no parà d'investigar i d'escriure fins a la seva mort, i van merèixer la seva atenció tots els elements possibles de la seva vila nadiua, molts d'altres pobles de la rodalia i, sobretot, tot el que s'emmarcava dins de la demarcació de l'antiga Selva, de manera que defensà a ultrança que, en realitat, aquesta comarca havia de continuar arribant fins a Arenys. Sobre aquest tema polemitzà nombroses vegades amb destacats historiadors. A tall d'exemple, esmentarem la seva intervenció en aquest sentit en la XXVIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos que tingué lloc a Santa Coloma de Farners el 22 d'octubre de 1983, en oberta oposició a la teoria del seu amic Antoni Pladevall.

Pons i Guri, quan polemitzava, ho feia documentadament, però també amb un punt de sornegueria, d'aire d'*enfant terrible*, disposat, fins a un cert punt, a fastiguejar l'adversari. Ho hem comprovat moltes vegades. A tall d'anècdota, recordem els articles que va publicar a la revista *Lloret Gaceta* l'any 1978, quan la parròquia de la vila de «Marina» era regida des del 1974 pel rector arenyenc Josep Benet i Cantó. El clergue s'havia inclinat per deixar de banda el patronatge parroquial de Sant Romà soldat —que havia estat el de tota la vida— i s'havia inclinat per un sant Romà diaca d'Antioquia, la festa del qual corresponia a una data que encaixava més bé amb la Festa Major d'hivern. Pons i Guri li va sortir amb un altre sant Romà inèdit, segurament gironí, com a possible patró autèntic. No explicaré les ironies i els comentaris divertits contra la versió heràldica de l'escut de Lloret imposat per Armand de Fluvià als anys vuitanta. Quan el 1988 el Parlament va decidir que aquell any era el del mil·lenari del nostre país,

afirmació posada en dubte per alguns historiadors, Pons i Guri també es va divertir anant-hi en contra i afegint-se als trenta-quatre ponents i comunicants que en el Simpòsium Internacional sobre els Orígens de Catalunya (Segles VIII-XI) van tirar una galleda d'aigua freda a la tesi institucional. I encara en podríem explicar d'altres. A Pons i Guri li encantava revisar les visions tòpiques de la història de Catalunya i, si calia, nedar a contracorrent. En els seus darrers temps tenia la sort, a més —i ell ho reconeixia i s'hi emparava—, que l'edat li permetia dir el que volia.

Una mirada superficial a la seva obra publicada ens demostra l'autoria de cap a tres-cents treballs entre el 1931 i la data de la seva mort. Per damunt de tot, destaquen una quarantena de publicacions en forma de llibre, més de vint dedicades a Arenys, tres a Calella, una a Blanes, una a Lloret, una a Canet, una a Malgrat, una a Tordera i les rodalies i unes deu d'àmbit general, algunes de caràcter més tècnic, com ara els nomenclàtors, els cartorals, els diplomataris, els inventaris de pergamins i els estudis paleogràfics, obres d'una gran importància i utilitat per als especialistes i, en la majoria dels casos, d'un pes específic important. Pel que fa als articles en revistes especialitzades, sumen cap a un centenar i en destaca la seva dedicació a temes del vescomtat de Cabrera i de les terres gironines, i, òbviament, a Arenys, Sant Pol, Sant Celoni, Montclús, Lloret, Arenys de Munt, Pineda, Calella i el Montseny. Semblantment ocorre amb les revistes i publicacions de caire local. Els temes de la seva vila, els oferí normalment per mitjà de les publicacions de la Festa Major de Sant Zenó, per mitjà de les revistes *Vida Parroquial* (des del 1944), *La Rierada* (des del 1977, en la tercera època de la publicació, els inicis de la qual es remunten al 1902) i *Salobre* (des del 1992, en aquest cas en la segona època de la revista, que havia sortit a la llum el 1935), i d'algun opuscle imprès amb motiu d'efemèrides i commemoracions d'entitats o fets semblants. Les revistes d'altres pobles també acollien, de tant en tant, la seva producció. Gairebé uns cent cinquanta treballs corresponen a aquest capítol de les revistes locals, dels quals més d'un 80 % es refereixen a temes arenenyencs. Queden encara per comptabilitzar els pròlegs i les recessions escrits —entorn d'una dotzena— i els articles seus que figuraven en l'*Enciclopèdia jurídica*, en el *Diccionari d'història de Catalunya*, en l'obra *Homes del catalanisme* —en aquest cas, en col·laboració—, en el *Diccionari d'història eclesiàstica*, i, sobretot, el centenar llarg que va escriure per a la *Gran enciclopèdia catalana*, als quals ja ens hem referit abans.

Per cert, la temàtica tractada, abundosa i diversa, dins d'aquesta obra esplèndida, la descobrí l'impulsor de la mateixa *Gran enciclopèdia catalana*, Max Cahner, quan, en el seu article publicat en el segon volum dels *Quaderns de la Selva*, dedicat l'any 2001 al recordat mestre, ens explicà com va creure que Pons

i Guri era l'especialista que podia definir la terminologia jurídica que es mantingué encara subjacent en el temps comprès entre el Decret de Nova Planta i la uniformització originada per les diverses constitucions jacobines del segle XIX. Max Cahner assegurava: «És a ell a qui vaig recórrer per tal d'elaborar un veritable diccionari de terminologia jurídica, rigorós i basat en el coneixement documental de la terminologia històrica i del sentit precís de cada terme en cada moment històric, i anar-lo incorporant així al lloc corresponent de l'enciclopèdia. I tot això, al marge de la seva inestimable col·laboració en tots els altres aspectes del dret català, històric i vigent, de la història de les institucions polítiques i del pensament i la ciència jurídica a Catalunya, de la geografia històrica de la Catalunya medieval i moderna, de la història de la marina catalana, de bona part de la geografia i la història locals i comarcals del territori de les terres de marina comprès entre Arenys i Lloret, i de les interiors entre la Selva i el Montseny, és a dir, de tot el país, la documentació secular del qual es guarda a l'Arxiu Històric d'Arenys de Mar, que sota la seva direcció ha esdevingut un privilegiat centre de tota mena d'investigacions històriques.»

A l'entorn de Josep Maria Pons i Guri i sobretot en el camp acadèmic, que és el que ell valorava més, conscient que era l'àmbit on es trobava l'obra sòlida que sobreviuria a la seva persona, s'hi van moure persones per les quals va sentir una amistat profunda, com mossèn Tomàs Noguer, Santiago Sobrequés i Lluís Batlle Prats, tots ells gironins de bé. O Joan Coromines i Josep Maria Casacuberta, amb els quals, en algun temps, va fer excursions memorables. O Ramon d'Abadal i de Vinyals, Ferran Soldevila, Jesús Ernest Martínez Ferrando, Josep Maria Madurell i molts altres, tots ja traspassats, sense oblidar, entre els que són plens de vida, noms com el del jurista Josep Maria Font i Rius o el del polític, editor i historiador Max Cahner, tot i les trifulgues que van tenir més o menys directament quan es volia fer dependre l'arxiu d'Arenys del de Mataró, encara que Max Cahner ja no era, llavors, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya; i el del paleògraf Manuel Mundó i Marcet, aquests dies d'actualitat per la seva investigació sobre una presumpta obra de Miquel Àngel al monestir de Montserrat. Amb aquest conjunt, entre els morts i els vius, esmentem uns quants homes ben coneguts que són, com el mateix Josep Maria Pons i Guri, història autèntica del país.

Disposava d'una nodrida i important biblioteca particular en la qual tenien un relleu especial algunes obres de tema jurídic gairebé introbables, com ara els dos volums de l'*Apparatus* del gironí Tomàs Mieres, que Pons havia promès a l'Arxiu Municipal de Girona i que ja han estat cedits, complint la seva voluntat. També va deixar la seva biblioteca jurídica a la Universitat Pompeu Fabra.

Si l'obra escrita de Josep Maria Pons i Guri és llarga, no ho fou menys la seva participació, convidat pels organitzadors, en molts cursos —alguns de doc-

torat—, congressos i trobades d'especialistes del món del dret i de la història, on les seves intervencions, en forma de ponències o de comunicacions, tenien sempre caràcter de lliçó magistral.

El 1989, el Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona el va nomenar col·laborador científic.

Pons i Guri defugia, però, els homenatges, sovint adduint, amb una gran murrieria, que la gent que rebia distincions al cap de poc se n'anava a l'altre barri. En el fons, era una mena de coqueteria. Tot i això, va rebre de sorpresa un cordial homenatge com a degà de tots els arxivers de Catalunya en les I Jornades d'Arxivística de Catalunya, celebrades a Ribes de Freser del 15 al 17 de març de 1987, i l'11 de gener de 1988 va ser reconegut per la Generalitat de Catalunya amb la Creu de Sant Jordi, que li havia estat concedida oficialment l'any anterior, per tota la vasta tasca que portà a terme. Recordo que, com havíem fet alguna altra vegada, ja fos per a celebrar un final de curs de paleografia o per a brindar per algun èxit seu, es va organitzar un sopar en un restaurant de Collsacreu (Arenys de Munt), un indret no llunyà d'aquí (Arenys de Mar), dalt de la carena litoral, concretament la vesprada del 12 de març, i, en el to humorístic amb què ell es trobava còmode, li vaig dedicar, sota el pseudònim floralesc de Lo Gaïter de la Tordera, un sonet titulat «Una bona creu», que, al·ludint a la condecoració atorgada, deia així:

Com cerebro, amic Pons Guri,
l'encert del senyor Pujol!
Que el goig per la Creu us duri
pels verals del bisbe Pol!

No hi haurà pas qui us aturi
amb la fama, alçant el vol,
la Creu n'és el millor auguri,
com el Barça quan fa un gol.

Des de l'Arxiu seguireu
fent sentir la vostra veu
de la Rambla fins al moll...

I als qui en dubtin, els dieu,
que no és igual Collsacreu,
que portar sa Creu al coll!

I la cosa dels homenatges no es va aturar aquí. El 1989 el Ministeri de Justícia li lliurà la Creu Distingida de Primera Classe de l'orde de Sant Ramon de Penyafort, i el 1992 el Col·legi d'Advocats de Barcelona li atorgà la Medalla d'Honor. El 1998 va rebre la Medalla de la Universitat Pompeu Fabra. L'any 2000 hi hagué, com ja hem dit, l'homenatge dels selvatans. La llista es va cloure amb la Medalla President Macià, que li va concedir la Generalitat de Catalunya l'any 2005.

Pons i Guri va ser sempre un bon conversador. Si no tenies pressa, amb ell podies passar hores i hores tocant tots els temes que volguessis de manera dis-tesa, divertida i il·lustrativa. Quan parlava en cercles reduïts, es feia venir bé al-guna *boutade* i reia per les butxaques. Quan feia conferències, en canvi, tot i que tenia alguna sortida en aquesta línia, era més contingut i seriós. Feia més honor al personatge acadèmic que representava i que sovint exterioritzava amb el llacet al coll d'intel·lectual convençut; un llacet com el que li posaren quan fou amortallat i que, un cop exposat de manera respectuosa i solemne al tanatori, definia, amb una imatge, la vida que havia protagonitzat. Una vida en el trans-curs de la qual també va saber contactar amb gent jove valuosa, que se sentia bé al seu voltant i que avui trobem en llocs destacats. Penso, sobretot, en Hug Pa-lou, el seu successor a l'Arxiu, una persona responsable i rigorosa que l'Ajuntament d'Arenys ha tingut molta sort de trobar i la qual també ha sabut mantenir l'Arxiu com a lloc d'acollida, com feia el mestre, disposat, igualment, a ajudar i a precisar detalls sobre el que calgui. Particularment, entre altres coses, li sóc deutor d'algunes observacions sobre aquest mateix text, que només podia fer un veritable coneixedor de la fibra arenyenca i de la institució de l'arxiu que ara di-rigeix. També, en aquest cenacle de gent amiga, especialment jove, formada amb els consells de Pons i Guri, caldria situar Glòria Mora, que freqüentà l'Arxiu als anys vuitanta i que avui té un paper important a l'Arxiu Administratiu de Bar-celona, i Imma Caballé, que, junt amb el seu espòs, Pere Maria Ibern, va aterrar un dia a l'Arxiu per a investigar sobre els carnivals arenyencs i va quedar se-duïda per la simpatia de Josep Maria Pons. L'Imma és avui la presidenta del Centre d'Estudis Josep Baralt. Ja que parlem de joves, Pons també va aconse-guir introduir el cuc de l'interès per la paleografia en la seva néta Margot, amb qui va venir a Lloret a presentar el llibre de diplomàtica local que ella ha re-copilat i transcrit amb motiu del mil·lenari de la separació de Maçanet de la Selva, l'any 2001. Néta i avi havien col·laborat en la redacció, precisament, del llibre *Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila: Arenys de Mar, 1574-1720*. Podríem esmentar encara altres persones que es beneficiaren dels ense-nyaments de l'il·lustre arxiver i jurista, possiblement. Però tampoc no cal ésser exhaustiu.

Josep Maria Pons i Guri va morir el 23 de desembre de 2005. Com m'explicava precisament Imma Caballé, a l'hora de morir havia fet valer la seva capacitat d'imposar-se, com havia fet sempre en vida. Quan va dir prou, va ser prou. Quan va negar-se a menjar i a rebre més medicaments i va decidir acabar tranquil·lament la seva existència, ho va fer ben conscient i decidit. Com s'ha dit tantes vegades, caldria aplicar a l'il·lustre arxiver aquella dita castellana: «Genio y figura hasta la sepultura.» En la cerimònia exequial a l'església ens vam anar trobant tots els amics, deixebles i responsables d'arxius de poblacions pròximes, gent molt diversa, i, tot i l'edat de defunció del mestre, que permetia assumir el seu adéu amb una evident serenor i conformitat, als més amics ens era difícil no descobrir-nos mútuament els ulls entelats. L'apreciàvem en tota l'extensió de la paraula. Alguns li deien L'Avi. Les paraules finals del rector de la parròquia, confegides amb la complicitat del mateix Pons i Guri, van fer, amb la major brevetat, la radiografia de tota una existència: «Pons, descansu en pau, que ja heu fet prou feina.» Va ser enterrat —en el seu cas, mai més ben dit, perquè la seva sepultura és ben bé sota terra— la vetlla de Nadal, i es va afegir així a la població il·lustre d'estadants silenciosos que forma el prestigiós cementiri de l'espiuència Sinera, del qual tantes vegades ens havia parlat.

Estic acabant aquesta glossa de l'home que avui tornem a homenatjar de manera definitiva i solemne i que l'Ajuntament d'Arenys de Mar, amb un gest que l'honora, declara arxiver emèrit i fill predilecte de la població, tot a títol pòstum, evidentment. Vull creure que, fet en vida, com inicialment es preveia, aquest gest hauria commogut suficientment el cor de Josep Maria Pons i Guri i que ell, tot i l'aparent tantsemenfotisme de què feia gala, hauria sentit una profunda emoció. No sé si l'hauria sabut i pogut amagar. Si li serveix de garantia, senyor alcalde, li asseguro que avui, aquesta emoció, la compartim tots els que d'ell vam aprendre, en quantitat desigual, evidentment, moltes coses. Per tant, com que el seu mestratge reviu modestament en cadascun de nosaltres, l'emoció neix en tots, com si fos la seva irradiada, i jo m'atreiria a dir que ens sentim legitimats com a mínim per a dir-li, en nom del mestre, moltes gràcies per aquest títol entranyable que d'ara endavant honora la memòria del difunt, que honora els seus familiars i que, com ja he dit abans, honora també a qui té la generositat d'atorgar-lo, el consistori i el mateix poble d'Arenys, que ell, sense cap mena de dubte, tant va estimar.

NOMENAMENT DE JOSEP MARIA PONS I GURI ARXIVER EMÈRIT I FILL PREDILECTE D'ARENYS DE MAR

Miquel Rubirola i Torrent
Alcalde d'Arenys de Mar

D'acord amb el Reglament d'honors i distincions vigent, de data 31 de març de 1989, els nomenaments i les distincions s'han d'atorgar un cop tramitat l'expedient que acredita els mereixements que justifiquen el nomenament i la distinció.

A petició de cinc entitats locals, l'Associació Amics de la Puntaire, el Patronat Museu d'Arenys, el Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu, l'Ateneu Arenyenc i l'Arxiu Municipal Fidel Fita, el Ple Municipal, reunit el passat dia 28 de desembre de 2005, va acordar per unanimitat dels membres assistents iniciar els tràmits corresponents per a acreditar els mèrits suficients per al nomenament de fills predilectes de la nostra vila dels senyors Josep Montmany i Vidal, Joaquim Mollfulleda i Borrell, Josep Maria Pons i Guri i Jordi Palomer i Pons. El dissabte dia 8 d'abril vam nomenar fill predilecte el senyor Josep Montmany, i el dia 6 de maig, el senyor Joaquim Mollfulleda. Avui procedim a nomenar arxiver emèrit i fill predilecte de la vila el senyor Josep Maria Pons i Guri. El proper dia 15 de juliol és previst que es nomeni fill predilecte el senyor Jordi Palomer i Pons.

Manifestem en aquest ple extraordinari, amb solemnitat i satisfacció, que, després de la recerca efectuada, concorren mèrits més que suficients per a procedir avui al nomenament del senyor Josep Maria Pons i Guri arxiver emèrit i fill predilecte de la vila d'Arenys de Mar.

No podem referir fil per randa totes les aportacions fetes pel senyor Josep Maria Pons i Guri a la vida col·lectiva de la nostra vila i del nostre país. Haurem de limitar-nos a allò més destacable dels molts aspectes que podem valorar de la vida del senyor Josep Maria Pons i Guri. Centrarem la nostra exposició en dues dimensions: la seva immensa capacitat de treball orientada a l'estudi i a la recerca històrica i la seva decidida voluntat de servei a la vila d'Arenys de Mar.

El senyor Pons i Guri, a qui vam donar el darrer comiat el 23 de desembre de 2005, va esmerçar la seva llarga vida en l'estudi, la investigació, la recerca

i la promoció de la cultura. Fou un treballador infatigable, abocat amb intensitat a l'estudi de la metodologia històrica, l'arxivística, la paleografia, l'arqueologia, la història notarial, l'art religiós, la història de l'antiga marina catalana, el dret civil català i la història local i comarcal. Com a jurista, historiador i degà dels arxivers catalans, va ser un pou insondable de saviesa. No hi ha dubte que fou un dels millors especialistes en història del dret civil català i manifestem la nostra peculiar alegria pel fet que el senyor Josep Maria Pons i Guri va morir essent coneixedor de la publicació del quart volum del seu *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, editat per la Fundació Noguera. Ens consta que aquesta publicació li feia una il·lusió especial.

En aquests volums inspirats, rigorosos i precisos, el senyor Josep Maria Pons i Guri va explicar-nos amb tots els ets i uts el dret català medieval, sobretot el de la Catalunya Vella i les terres d'influència gironina (la diòcesi i la vegueria de Girona i el vescomtat de Cabrera). En aquests llibres va tractar les relacions feudals, la situació agrària, el dret consuetudinari, les institucions i l'art i la diplomàtica notariales, el dret canònic (concilis, sínodes), la romanització jurídica... Hem de remarcar que l'any 1952, conjuntament amb Vicenç Sandalinas i Florenza, va publicar una edició anotada de les *Constitutions i altres drets de Cathalunya*. Ho féu amb finalitats pràctiques, davant la inexistència d'un text a l'abast i posat al dia; alhora, va donar a conèixer un estudi aprofundit de les constitucions de Catalunya i altres drets equiparables i de la seva relació amb el dret comú. Amb Maspons i Anglès, va ser un dels erudits que el 1960 va plantejar interrogants a l'anomenada *Compilació del dret civil especial de Catalunya*. Per al senyor Pons i Guri, el dret català era, més enllà d'un seguit de principis legals, la viva expressió del sentit jurídic d'un poble que continua viu tot i les circumstàncies adverses que l'han afectat directament o indirectament des de la promulgació dels decrets de Nova Planta (1715-1716).

Aquest esperit de recuperació del dret civil català que el senyor Pons i Guri liderava, es féu palès en nombrosos articles històrics i jurídics seus publicats a la *Gran enciclopèdia catalana*, la majoria amb dades inèdites fins aleshores. També foren exposats amb precisió i claredat en les publicacions *El Corpus Iuris a Catalunya*, del 1991, i *Aspectes judicials de la Cort General a l'època medieval*, també del mateix 1991. Ensenys treballs constitueixen una base molt sòlida per a un manual d'història del dret i de les institucions de Catalunya.

Com ha dit Albert Manent, el senyor Pons i Guri fou un investigador de molts horitzons i un patriarca cultural arrelat a Arenys de Mar. Aquesta facilitat de Pons per a investigar en molts horitzons era excepcional, però, a més, Pons era un dels millors especialistes en història del dret català, com hem remarcat. Els estudis comarcals i locals foren una característica en la seva vida de treball, i ara són un referent cívic i cultural de primer ordre. Estudis com ara *El llibre de Santa Cristina*

de Lloret, del 1971, *El llibre de la Universitat de la Vila de Blanes*, del 1969, *La sentència del castell de Lloret*, del 1983, o bé *L'escriptura a les terres gironines: Segles IX-XVIII*, del 1993, constitueixen una recuperació de la memòria històrica de gran utilitat en els nostres temps.

Amb el mestratge del senyor Pons i Guri hem après que la història és un component imprescindible per a donar a les persones una percepció precisa de pertinença a una col·lectivitat, a una comunitat, a un poble o, com en el nostre cas, a una vila: Arenys de Mar.

No hi ha dubte que, sense les moltes publicacions del senyor Pons i Guri sobre Arenys de Mar, la nostra capacitat d'entendre les coses hauria estat molt inferior a la que avui tenim. El culte que Arenys tributa a Sant Zenó, patró de la vila, la festa de Sant Roc i el seu vot de vila, la creació de l'Estudi de Pilots, la Reial Escola Nàutica d'Arenys de Mar, el retaule major de l'església de Santa Maria d'Arenys de Mar, el Museu de la Punta de la vila, etcètera, tots aquests referents històrics que el senyor Pons i Guri ens va posar a l'abast, ens han permès enfortir la nostra identitat com a poble i incorporar les nostres particularitats com un tret essencial de la nostra manera de viure. Quan, l'any 1999, vam tenir la fortuna de celebrar el quart centenari de la constitució de la nostra municipalitat, en el pròleg del llibre que va escriure el senyor Pons i Guri ja vam destacar que l'entusiasme d'aquest era proverbial i que la seva contribució a la vida política, cívica i cultural de la nostra vila constituïa un referent de primer ordre per a tots nosaltres.

La fundació, l'any 1934, de l'Arxiu Històric Municipal d'Arenys, del qual el senyor Pons i Guri va ser el director des d'aquella data, va constituir un fet decisiu per a aportar-nos els signes d'identitat que ens defineixen com a poble.

És per això que el consistori municipal ha volgut participar en aquest acte d'homenatge i de reconeixement als mèrits del nostre convilatà amb la publicació del llibre titulat *En memòria de Josep Maria Pons i Guri (1909-2005)*, que vostès podran recollir gratuïtament en finalitzar l'acte. Se'ls lliuraran, així mateix, un punt de llibre i la revista *Salobre*.

En el llibre hi ha una entrevista amb Albert Manent publicada a *Serra d'Or* al mes de maig de 2006, unes fotografies del senyor Pons i Guri que ens permeten recordar diversos moments de la seva vida i el text «Combat i presa d'un vaixell de "moros" l'any 1624», que hem publicat també amb el seu documentari original, com hauria agradat al senyor Pons i Guri. Ell, com vostès saben, publicava tant a les revistes especialitzades com a les de difusió general, i àdhuc als programes de festa major, però ho feia sempre amb rigor, precisió, cura, elegància, intel·ligència i una claredat comprensible per a tots els lectors. Això té molt de mèrit i indica la vàlua d'un científic capaç de posar la saviesa a l'abast de tot-hom sense perdre el grau de rigor.

Recordo amb precisió que, en el programa de la Festa Major d'Arenys de l'any 1999, el senyor Pons i Guri va escriure: «Fem que el nostre poble sigui un poble gran i pròsper, culte i tolerant.» El senyor Pons i Guri sabia molt bé de què parlava, ja que els acords i els desacords, les lloances i les crítiques, els reconeixements i els exabruptes, planejaren sempre sobre ell al llarg de la seva vida, una vida que va saber definir-se, amb tenacitat, sempre en termes positius. Malgrat les moltes dificultats que va haver d'afrontar, la seva vida va estar presidida per la ferma voluntat de projectar Arenys de Mar en el mapa de la cultura catalana i europea.

Els qui vam tenir el privilegi de conversar llargues estones amb el senyor Pons i Guri, vam copsar diverses vegades un missatge plenament actual i que ara, en el llenguatge d'avui, qualificaríem d'eina per a caminar en un món que és global i alhora identitari. El senyor Pons i Guri no compartia la idea, tan difosa en els mitjans de comunicació, de ciutadania cosmopolita sense arrels culturals històriques. No creia en una ciutadania que s'afermava en una mena d'harmonia universal abstracta. No. Allò que el senyor Pons i Guri ens va ensenyar és que la identitat és imprescindible. La identitat col·lectiva, de caràcter nacional, territorial, cultural i religiós, és fonamental per a proporcionar valors cívics imprescindibles. Alhora, les persones necessiten combinar aquests valors identitaris propis amb l'obertura cap a Espanya, cap a Europa i cap al món en general.

Remarquem avui amb satisfacció que, al llarg de la seva vida, el senyor Josep Maria Pons i Guri va rebre nombrosos reconeixements de les institucions, fet que diu molt a favor del nostre país. Sovint els països tenen veritables dificultats per a mostrar la vàlua dels qui no són del tot homologables amb els circuits acadèmics o professorals i es dediquen a l'estudi i la recerca. El senyor Pons i Guri fou un treballador i investigador per compte propi que, tanmateix, va rebre les següents distincions i va ocupar els següents càrrecs: acadèmic de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (va ser elegit el 1956); acadèmic de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (va ser elegit el 1972); Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya el 1987; col·laborador científic del Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona el 1989; Creu Distingida de Primera Classe de l'orde de Sant Ramon de Penyaforat, concedida pel Ministeri de Justícia el 1989; Medalla d'Honor del Col·legi d'Advocats de Barcelona el 1992; Medalla de la Universitat Pompeu Fabra el 1998, distinció que es va atorgar, per primera vegada, a les persones que han destacat per la seva col·laboració amb la Universitat o per la seva aportació a l'ensenyament, la recerca científica, l'art o la cultura. Entre el 1995 i el 2005 va rebre reconeixements de les viles de Lloret de Mar i Girona,

el 2005 li fou lliurada la Medalla President Macià de la Generalitat de Catalunya en reconeixença de la dedicació, la constància i l'esperit d'iniciativa en la seva actuació laboral com a jurista, historiador i degà dels arxivers catalans. I, finalment, cal remarcar que l'any 2000 l'Associació d'Arxivers de les Comarques Gironines li atorgà la mateixa distinció en reconeixença dels seus estudis històrics i arxivístics i de la seva tasca a favor de la dignificació de la professió.

Som testimonis de l'orgull amb què el senyor Pons i Guri se sentia arxiver. El passat mes de desembre, a l'hospital de Calella, em va indicar una darrera voluntat que avui aconplem amb molta satisfacció: que la vila d'Arenys de Mar el nomenés arxiver emèrit, a més de fill predilecte de la nostra vila, de la seva vila, tal com havien proposat les entitats cíviques i culturals d'Arenys. Tots sabem que la personalitat del senyor Pons i Guri era lluny del conformisme i de l'aquiescència fàcil. Nogensmenys, quan defensava i valorava alguna cosa, ho feia de tot cor, i estem convençuts que l'acte d'avui l'hauria complagut, perquè Arenys de Mar li reconeix una infatigable tasca com a arxiver, tasca que inicià el 1934, visqué intensament els anys 1936 i 1937, amb el salvament d'arxius posats en perill a causa de la Guerra Civil, i tingué un punt de sortida històric quan el 1945 el Govern municipal el va nomenar arxiver honorífic. Ell hauria dit: «Honorífic, sí, però el més pencaire de tots...» I no s'hauria errat.

El senyor Pons i Guri publicà més de quaranta llibres propis i quatre llibres més amb altres col·laboradors, més de dos-cents cinquanta articles en revistes especialitzades i de difusió, col·laboracions extenses en diccionaris i enciclopèdies, i recensions crítiques i pròlegs a llibres d'altres autors. Una bibliografia abundosa i molt valuosa, sovint excepcional.

Alhora que valorem l'extensa bibliografia del senyor Pons i Guri, ens plau molt remarcar també avui que el senyor Pons i Guri sempre va tenir a la nostra vila una gran projecció en els àmbits polític, cultural, artístic, científic i social. Recordem, només a tall de mostra d'aquesta projecció cívica, que els anys 1934-1936 fou regidor de Cultura i Assistència Social i va impulsar l'organització de l'Arxiu Municipal i la construcció del grup escolar a l'actual Escola Joan Maragall; el 1952-1957, des de l'alcaldia de la vila, va consolidar aquest col·legi, el Joan Maragall, i va impedir que el traçat de la carretera nacional II afectés les cases del passeig Xifré. En qualitat de diputat provincial, durant el període 1955-1957 va impulsar la creació, a Arenys de Mar, d'una biblioteca popular i un museu municipal, serveis que, juntament amb l'Arxiu Municipal, conformaren un centre dedicat a la cultura als baixos de l'edifici consistorial. El 1978 fou el contacte privilegiat entre Frederic Marès i l'Ajuntament d'Arenys de Mar per a la instal·lació a la vila de la col·lecció Marès de puntes al coixí. El 1989 fou soci fundador del Centre d'Estudis Josep Baralt d'Arenys de Mar, del qual fou president d'honor.

Hem destacat els aspectes més rellevants de les aportacions que el senyor Pons i Guri va fer en l'àmbit de la recerca històrica i jurídica i hem remarcat la seva condició d'arenyenc enamorat de la vila, de la comarca i de Catalunya. Així doncs, els mèrits que concorren en el nomenament de Josep Maria Pons i Guri fill predilecte de la vila i que he descrit de manera succinta, fan que, amb molt de goig, en qualitat d'alcalde president de la corporació municipal d'Arenys de Mar i amb la presència de les regidores i els regidors del consistori amb majoria suficient, proposi al Ple de l'Ajuntament que adopti el següent

ACORD

Nomenar el senyor Josep Maria Pons i Guri arxiver emèrit i fill predilecte de la vila d'Arenys de Mar.

BIBLIOGRAFIA DE JOSEP MARIA PONS I GURI

Hug Palou i Miquel

Arxiver

1. INTRODUCCIÓ

Voler aplegar la totalitat de la producció intel·lectual de Josep Maria Pons i Guri no és una tasca fàcil, i pot estar condemnada al fracàs. I no ho és tant pel nombre de títols dels quals fou autor com per la seva dispersió i les revisions successives a les quals podia sotmetre un mateix treball al llarg dels anys, per les versions que d'un mateix treball original podia donar. Pons i Guri difícilment tenia un no per a aquells que li demanaven un article. Tant li era que fossin publicacions de pocs exemplars i amb una difusió limitada. Per això no és difícil trobar treballs seus en publicacions locals de caire molt divers. I, per a posar-hi una mica més de dificultat, sovint, en aquesta mena de publicacions, i sobretot en les d'Arenys de Mar, signava les seves aportacions amb les inicials del seu nom. Ho feia amb les del nom i els cognoms —J.M.P.G.—, amb les mateixes però de manera més abreujada —J.P.G.—, rarament amb les inicials dels cognoms —P.G.— i molt sovint només amb la inicial del primer cognom —P. Fins i tot, a vegades, sense signar. En aquestes darreres variants, l'estil i les frases inequívocament seves identificaven l'autor sense marge d'error. Òbviament, els títols que han ofert dubtes de qualsevol mena no s'han recollit en aquesta bibliografia.

Per a presentar la relació de l'obra escrita per Josep Maria Pons i Guri he procedit a agrupar-la per tipus de publicacions i, dins de cada grup, per l'any d'edició. Les edicions que corresponen a més d'un any són ordenades pel darrer que és consagrat. Els títols que he donat a aquestes entrades generals són: publicacions independents en forma de llibre; altres publicacions independents; articles en publicacions especialitzades; articles en publicacions d'informació general i locals; ponències, comunicacions, conferències..., bé que només faig esment de les que han estat publicades, ni que sigui en forma de resum breu; col·laboracions en diccio-

naris, enciclopèdies —en les quals faig esment de les veus que Pons i Guri va signar, sempre que m’ha estat possible fer-ho— i altres obres col·lectives; pròlegs, introduccions, recensions crítiques d’obres d’altres autors i cartes al director en publicacions periòdiques. Finalment, tanco la relació amb les entrevistes que em consten publicades, les quals reflecteixen la manera de pensar de Pons i Guri sobre temes relacionats amb la seva trajectòria personal i historiogràfica, presentats de manera distesa.

A aquells treballs que han estat reproduïts amb posterioritat a l’edició original, no els he donat una entrada individual a part, allà on els correspondria d’acord amb l’ordre establert, sinó que apareixen inclosos en l’entrada de l’edició primera i amb les indicacions de les edicions successives que calgui donar; és el cas de les revisions i ampliacions que Pons va fer de versions originals pròpies. Quan Pons i Guri reproduïa un treball publicat prèviament, sempre el revisava de cap i de nou, ni que fos per a canviar l’estructura d’una frase per a millorar-ne la comprensió; i sempre en trobava, de coses per a canviar i afegir. No obstant això, indico les revisions i ampliacions només quan són notòries. És diferent d’aquells casos en què feia ús d’un mateix material, totalment o parcialment, per a donar un tractament diferent a un tema que ja havia estudiat, casos en els quals el resultat ja no era una simple reproducció revisada. Aquests casos apareixen en entrades separades.

Sóc conscient que aquesta manera de presentar la bibliografia de Josep Maria Pons i Guri pot provocar algun maldecap al lector interessat a trobar un títol concret. Però també és cert que reflecteix la mesura en què Pons i Guri donava a conèixer els resultats de la seva historiografia, en un procés de recerca constant al qual li era difícil posar fi. Per tot això, no és excepcional trobar entre les publicacions locals títols que, revisats i ampliats, s’acabaran trobant al *Recull d’estudis d’història jurídica catalana*, resultat del particular estil pedagògic que Pons imprimia als seus estudis, per senzilles que fossin les publicacions a les quals anaven destinats.

No obstant el criteri general expressat més amunt, dono una entrada individual als diferents volums del *Recull d’estudis d’història jurídica catalana*, per la importància intrínseca que tenen en el conjunt de l’obra de Pons, a banda dels seus continguts concrets, que citem on els pertoca.

Per acabar aquestes ratlles introductòries, adverteixo que la constatació de canvis de títol en els índexs de les circulars de l’Arxiu respecte del títol de l’article en la seva pàgina d’inici, ha fet que optés per consignar el títol més explícit. I als treballs que no porten títol, els n’he atorgat un de coherent amb el seu contingut, indicat entre claudàtors.

2. PUBLICACIONS INDEPENDENTS EN FORMA DE LLIBRE

1952

[En col·laboració amb V. Sandalinas Florenza], *Constituciones y otros derechos de Cataluña*. Barcelona: José M. Bosch.

1960

Estudi dels pilots: Ensayo monográfico sobre la Real Escuela de Náutica de Arenys de Mar. Arenys de Mar: Archivo Histórico: Museo Fidel Fita. [Hi ha una edició en català, revisada i ampliada, amb el títol *Estudi dels pilots: Assaig monogràfic sobre la Reial Escola de Nàutica d'Arenys de Mar*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1993. (Biblioteca de Cultura Catalana; 74)]

1969

Llibre de la Universitat de la Vila de Blanes. Blanes: Ajuntament de Blanes.

1977

El llibre de Santa Cristina de Lloret. Barcelona.

1982

[Estudi introductori i edició] *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-1363*. Segona època. Volum L. Madrid; Barcelona: Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes, Archivos y Bibliotecas. (Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón) [La «Introducción» es reproduceix, amb el títol «Les Corts Generals de la Corona d'Aragó de 1362-1363», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 353-361]

1984

El cartoral de Santa Maria de Roca Rossa. Barcelona: Fundació Noguera. (Textos i Documents; 7)

Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric 'Fidel Fita' d'Arenys de Mar. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.

1988

[En col·laboració amb Jesús Rodríguez Blanco] *Dels privilegis al règim municipal de Calella*. Calella: Ajuntament de Calella.

Les col·leccions de costums de Girona. Barcelona: Fundació Noguera. (Textos i Documents; 16)

1989

Recull d'estudis d'història jurídica catalana. Vol. I, II i III. Barcelona: Fundació Noguera. (Textos i Documents; 20, 21 i 22) [Els treballs que contenen aquests volums apareixen en el lloc que els correspon, on es dóna compte de la seva reproducció al *Recull*]

1990

[En col·laboració amb Jesús Rodríguez Blanco] *Inventari dels pergamins de l'Arxiu Històric Municipal de Calella*. Barcelona: Fundació Noguera. (Textos i Documents; 23)

1992

[En col·laboració amb Hug Palou i Miquel] *Catàleg de l'Arxiu Històric Notarial d'Arenys de Mar*. Barcelona: Fundació Noguera. (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya; 14)

1993

Diari d'uns anys de guerra (1808-1814). Argentona: L'Aixernador.

[En col·laboració amb M. Josepa Arnall i Juan] *L'escriptura a les terres gironines: Segles IX-XVIII*. 2 vol. Girona: Diputació de Girona.

1999

Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila (Arenys de Mar, 1574-1720). Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.

[Introducció, edició i notes] *Viatge a l'infern d'en Pere Porter: Entre la realitat i la ficció*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes: Fundació Pere Coromines. (Autors Catalans Antics; 12)

2000

[En col·laboració amb Jesús Rodríguez Blanco] *Els noms de lloc a l'Alt Maresme dels segles IX-XII: Antics termes de Montpalau, Palafolls i Tordera*. Arenys de Mar: Els Llibres del Set-ciències. (Col·lecció Memòria Històrica; 4)

2002

[En col·laboració amb Hug Palou i Miquel] *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles X-XV)*. Barcelona: Fundació Noguera. (Col·lecció Diplomataris; 28)

2003

[En col·laboració amb Francesc Forn i Salvà] *El santuari de la Verge del Remei*. Arenys de Munt: Ajuntament d'Arenys de Munt.

2005

Orígens de la batllia de Sant Martí d'Arenys. Arenys de Munt: Ajuntament d'Arenys de Munt.

2006

Recull d'estudis d'història jurídica catalana. Vol. IV. Barcelona: Fundació Noguera. (Textos i Documents; 38) [Els treballs que conté aquest volum apareixen en el lloc que els correspon, on es dóna compte de la seva reproducció al *Recull*]

3. ALTRES PUBLICACIONS INDEPENDENTS

1943

Historial del culto que la villa de Arenys de Mar tributa a su glorioso patrón San Zenón, mártir, cuyas sagradas reliquias han sido repuestas por el Excmo. y Rdmo. Sr. Obispo de Gerona, y de nuevo veneradas en la Igla. Parroquial de Sta. María de Arenys, en su festividad del año MCMXLIII. Arenys de Mar: Tipografía Tatjé.

1944

Un siglo de arte religioso en San Martín de Arenys. Arenys de Mar: Tipografía J. Tatjé.

1959

Exposición monográfica de tema marítimo: Catálogo. Arenys de Mar: Archivo Histórico: Museo Fidel Fita.

1964

El «vot de vila» en honor de Sant Zenon. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar.

1965

[Edició i notes] *La Festa de Sant Roc: Poesía de Ramon Surinyach premiada en el II Concurso Literario del Ateneo Arenyense celebrado en 10 de julio de*

1886. Arenys de Mar: Archivo Histórico: Museo Fidel Fita. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, a: *Com era celebrada la festa de Sant Roc al segle XIX*. Arenys de Mar: Patronat de Sant Roc, 1984]

1967

El retablo mayor de Santa María de Arenys de Mar. Mataró: Caja de Ahorros de Mataró.

1968

La col·lecció de caixes de mariner del Museu d'Arenys de Mar. Arenys de Mar: Arxiu Històric: Museu Fidel Fita.

1969

Verbum Dei: Refosa i adaptació de l'Ordo prophetarum que es representava a les seus catalanes els segles XIV i XV en la nit de Nadal. Arenys de Mar: Arxiu Històric: Museu Fidel Fita.

1978

Els MC anys de sant Martí: Opuscle commemoratiu. Arenys de Munt: Ajuntament d'Arenys de Munt.

1981

La festa de Sant Roc a Arenys de Mar. Arenys de Mar: Patronat de Sant Roc.

L'església parroquial de Santa Maria d'Arenys de Mar. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar. Conselleria de Turisme. [Reproduït, parcialment, amb el títol «El retaule major», a: *Arenys/Vida Parroquial* (Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar), núm. 607 (maig 1999), p. 122] [El text original ha estat publicat, també, en castellà i en francès]

1982

La dansa i la festa de Sant Roc a Arenys de Mar. Arenys de Mar: Patronat de Sant Roc.

1983

[Edició i text introductori] *La Festa Major de Calella a l'any 1783, explicada per Rafael d'Amat, Cortada i Sentjust, baró de Maldà*. Calella: Ajuntament de Calella.

1985

El Museu de la Punta d'Arenys de Mar. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar: Museu Marès de la Punta.

1986

III Centenari de la consagració de l'església parroquial de Santa Maria d'Arenys de Mar, 1686-1986. Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys.

1999

[Introducció i glossa de l'edició] *Origen del municipi de Canet de Mar (versió tramesa per Marià Serra)*. Canet de Mar: Els 2 Pins.

Vilanova de Palafoxs, àlies Malgrat, la gran desconeguda: Recull de textos i documents. Malgrat de Mar: Ajuntament de Malgrat. Arxiu Municipal.

2001

Noms de rieres, rials i costes del terme d'Arenys de Mar. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar. [Suplement a part de: *Festa Major d'Arenys de Mar, Sant Zenon 2001*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar]

2002

[En col·laboració amb Montserrat Rodríguez Fita] *Una antiga rellotgeria arenyenca: Arenys d'Amunt, 1742-1837; Arenys de Mar, 1799-1837*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar. [Suplement a part de: *Festes de Sant Zenon 2002, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar]

4. ARTICLES EN PUBLICACIONS ESPECIALITZADES

1931

«Arenys». A: *Foment d'estudis de la Maresma*. Arenys de Mar: Tipografia Tatjé, p. 3-10. [Reproduït a: *Arennios* (Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt) (1 juliol 1986), p. 17-18]

1934

«Ordinacions i capítols del vescomtat de Cabrera». *Revista Jurídica de Catalunya* [Barcelona], vol. XL (abril-maig-juny), p. 114-138; vol. XLII (gener-febrer-març 1936), p. 111-117. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada]

da, amb el títol «Producció del dret paccionat al vescomtat de Cabrera. Capítols dels anys 1387, 1398, 1415 i 1488», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 251-275]

1938

«Notes per a l'arqueologia del Maresme». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* [Barcelona], p. 513-514. [Extret]

1943

«Hallazgos en las proximidades del acueducto romano de Pineda». *Ampurias* [Barcelona: Diputación Provincial: Consejo Superior de Investigaciones Científicas], vol. v, p. 252-255.

1944

«El retablo mayor de Arenys de Mar, obra de Pau Costa». *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* [Barcelona], vol. II, p. 5-30.

1947

«Aventura de un antiguo notario de Pineda». *La Notaria* [Barcelona: Colegio Notarial de Barcelona] (2n-3r trimestre), p. 1-9. [Reproduït, en català, amb el títol «Aventura d'un antic notari de Pineda», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 11-20]

1948

«Un retablo de Agustí Pujol». *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona* [Barcelona], vol. VI, núm. 3 i 4, p. 381-388.

1949

«Problema interessant». *Musev* [Mataró: Museu de Mataró. Secció d'Història i Arqueologia] (maig), p. 57-59.

1954

«Sobre unas pipas romanas». *Boletín de la Biblioteca - Museo Balaguer* [Vilanova i la Geltrú], vol. II, p. 85-88.

1959

[«Documentos referentes a personas de la corte de Alfonso el Magnánimo en Nápoles de 1420 a 1423»] [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 1, f. 3-6.

- «Inventario del Archivo Histórico de Protocolos». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 1, f. 7-14; núm. 2, f. 16-23; núm. 3, f. 17-22; núm. 4 (març 1960), f. 24-28; núm. 5 (juny 1960), f. 35-40; núm. 6 (setembre 1960), f. 31-41; núm. 7 (desembre 1960), f. 42-47; núm. 8 (març 1961), f. 43-46; núm. 9 (juny 1961), f. 88-90; núm. 10 (setembre 1961), f. 131-136; núm. 11 (desembre 1961), f. 179-186; núm. 12 (febrer 1962), f. 56-58; núm. 13 (maig 1962), f. 109-112; núm. 14 (setembre 1962), f. 146-155; núm. 15 (desembre 1962), f. 165-187; núm. 16 (maig 1963), f. 20-23.
- «Memorias de Francisco Gelat (siglos XVII-XVIII)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 2, f. 3-15; núm. 3, f. 2-12; núm. 6 (setembre 1960), f. 11-14.
- «Ordenanzas de pesca y venta de pescado en el año 1401». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 3, f. 12-15. [Reproduït en català, en una edició revisada, amb el títol «Ordinacions sobre pesca i venda de peix del 1401 al 1414», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 91-97]
- «El retablo de Montecalvario». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 3, f. 16.

1960

- «Documentos sobre fogatges de Montclús y de Montseny (s. XIV)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 4 (març), f. 2-18. [Reproduït en català, amb el títol «Documents sobre fogatges de Montclús i de Montseny (segle XIV)», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 231-254]
- «La carta náutica como documento». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 4 (març), f. 18-24.
- «Documentos para la historia de la marina catalana de fines del siglo XVIII y comienzo del s. XIX». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 5 (juny), f. 23-34; núm. 6 (setembre), f. 19-30; núm. 7 (desembre), f. 36-41; núm. 8 (març 1961), f. 38-43; núm. 9 (juny 1961), f. 84-87; núm. 11 (desembre 1961), f. 174-178; núm. 12 (febrer 1962), f. 19-20; núm. 13 (maig 1962), f. 106-108; núm. 15 (desembre 1962), f. 157-164; núm. 16 (maig 1963), f. 2-9; núm. 18 (gener 1964), f. 36-38; núm. 19 (maig 1964), f. 85-88; núm. 20 (octubre 1964), f. 120-127; núm. 22 (juny 1966), f. 64-72.
- «Memorias de Nicolau Morató (s. XVII)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 6 (setembre), f. 3-11.

- «Memorias del Prior Jalpí y Juliá (s. XVII)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 6 (setembre), f. 14-17.
- «Documento de aplicación del derecho señorial gerundense (siglo XV)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 6 (setembre), f. 17-19. [Reproduït en català, amb el títol «Document d'aplicació del dret senyorial», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 193-196]
- «“Consuetes” de la iglesia de Arenys de Mar en 1734, 1795, 1844 y 1845». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 7 (desembre), f. 2-30; núm. 8 (març 1961), f. 12-33.
- «Documento sobre la jurisdicción señorial en Sant Celoni (año 1203)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 7 (desembre), f. 30-34. [Reproduït en català, amb el títol «Document sobre la jurisdicció senyorial a Sant Celoni l'any 1203», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 229-236]
- «IV centenario de una torre». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 7 (desembre), f. 35-36.
- «Roig y Jalpí y el prior de Meyá». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Patronato José M. Quadrado de la Diputación Provincial de Gerona], vol. XIV, p. 39-84. [Reproduït, en una edició revisada, amb el títol «Roig i Jalpí i el prior de Meià. Història d'una falsedat erudita», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 283-322]

1961

- «Sentencia arbitral sobre laudemios y otros derechos en Sant Celoni, año 1280». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 8 (març), f. 2-12. [Reproduït en català, amb el títol «Sentència arbitral sobre llüïsmes, subestabliments i altres drets emfitèutics a Sant Celoni», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 237-247]
- «Algunos documentos sobre encajes y su comercio en los siglos XVIII y XIX». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 9 (juny), f. 68-84. [Refós, junt amb «Producció i comerç de puntes en els segles XVIII i XIX», a: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f. Reproduït, en una edició revisada i ampliada, amb el títol «Algunes notícies documentals sobre la punta i el seu comerç en els segles XVIII i XIX», a: *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 11 (2008). En premsa]
- «Homenaje póstumo a Mn. Josep Palomer». [*Circular del*] *Archivo Histórico Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 10 (setembre), f. 96-98. [Reproduït a:

Mossèn Josep Palomer trenta anys després: Consuetuds i anècdotes arenyenes del vuitcents. Arenys de Mar: Comissió Homenatge a Mossèn Josep Palomer i Alsina (1886-1961), 1991, p. 27-30]

«Notícies de mossèn Jaume Avallá (Memorias inéditas de 1674 a 1711)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 10 (setembre), f. 108-130.

[En col·laboració amb Fidel Córdoba de Hita] «Document sobre la jurisdicció de la quadra de Campins (segle XIV)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 11 (desembre), f. 138-155. [Reproduït, en una edició revisada, amb el títol «Les cases aloeres i les quadres. El cas de la quadra de Campins», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 99-115]

«Documentos sobre la industria relojera en Arenys de Munt». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 11 (desembre), f. 155-173.

1962

«Document del vescomte Seniofred de Girona sobre Lloret (any 1002)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 12 (febrer), f. 2-19. [Reproduït, amb el títol «Document del vescomte Seniofred de Girona. Un crebantament de comanda i l'esmena per mitjà d'una insolutumdatació», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 17-29]

«Memorias de casa Bellsollell de la Torre (Arenys de Munt, años 1666-1838)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 12 (febrer), f. 21-56; núm. 13 (maig), p. 77-105; núm. 14 (setembre), f. 144-146.

«Ordinacions processals del vescomtat de Cabrera (anys 1392 i 1520)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 13 (maig), f. 60-77. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 77-90]

«Un cartulari de la comanda de la milícia hospitalària a Sant Celoni (s. XIV)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 14 (setembre), f. 128-143. [Reproduït, amb el títol «Un cartoral de la milícia hospitalària», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 413-436]

1963

«Documentación sobre inmigrantes (1791-1800) de los fondos del Archivo Municipal». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 16 (maig), f. 9-19 i 51.

«El testamento parroquial gerundense en el siglo XIV». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Patronato José M. Quadrado de la Diputación Provincial de Girona], vol. XVI, p. 185-199. [Reproduït en català, amb el títol «El testament parroquial gironí en el segle XIV», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 21-32]

«Relación cronológica de documentos en pergamino». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 16 (maig), f. 24-51; núm. 17 (octubre), f. 69-94; núm. 18 (gener 1964), f. 39-47; núm. 19 (maig 1964), f. 89-107; núm. 20 (octubre 1964), f. 146-162; núm. 21 (juny 1965), f. 37-52; núm. 22 (juny 1966), f. 73-79.

«Inventario de los libros de la Contaduría de Hipotecas del distrito de Arenys de Mar». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 17 (octubre), f. 95-102; núm. 18 (gener 1964), f. 48-52.

1964

«Nous documents sobre les jurisdiccions de la baronia de Montclús i la comanda hospitalària de Sant Celoni». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 18 (gener), f. 19-35. [Reproduït, en una edició revisada, amb el títol «Nous documents de la comanda hospitalària de Sant Celoni», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 437-457]

[Crònica sobre la construcció de l'Hospital d'en Xifré] «Manuscrito inédito del capitán de la marina mercante Francesc Rovirola (1844-1848)». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 19 (maig), f. 54-85.

«Inventario de códices de los fondos municipales y sus agregados». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 20 (octubre), f. 128-145; núm. 21 (juny 1965), f. 23-36; núm. 22 (juny 1966), f. 80-86.

«Un fogatjament desconegut de l'any 1358». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* [Barcelona], vol. xxx (1963-1964), p. 323-498. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 255-449]

1965

[Relació sobre Sant Celoni] «Transcripción y anotación de ms. del siglo XVIII». [Circular del] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 21 (juny 1965), f. 3-11.

«Consagración del obispo de Gerona fra Miquel Pontich en Arenys de Mar y consagración de la iglesia parroquial el 1686». [Circular del] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 21 (juny), f. 12-22.

«Nomenclátors de la diócesis gerundense en el siglo XIV». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Patronato José M. Quadrado de la Diputación Provincial de Gerona], vol. XVII (1964-1965), p. 5-77. [Reproduït en català, amb el títol «Nomenclàtors sinodals del bisbat de Girona al segle XIV», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. II, p. 9-79]

1966

«Diplomatario del monasterio de Sant Pol de Mar (siglos X-XI)». [Circular del] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 22 (juny), f. 2-48. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, amb el títol «Diplomatari del monestir de Sant Pol de Mar (segles X-XII)», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 363-411]

«El milenario de Lloret». [Circular del] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 22 (juny), f. 49-54. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, amb el títol «La columnella del llegat del comte Miró a favor del monestir de Ripoll», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 9-15]

«Una pequeña crónica (Apuntes locales de 1847 a 1851)». [Circular del] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 22 (juny), f. 54-63.

1967

[En col·laboració amb Tomàs Noguer i Musqueras] «Constituciones sinodals de Girona de la primera compilació». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Patronato José M. Quadrado de la Diputación Provincial de Gerona], vol. XVIII (1966-1967), p. 49-212. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. II, p. 81-222]

1974

«Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)». *Analecta Sacra Tarracoenensia* [Barcelona: Balmesiana], núm. 47, p. 65-128; núm. 48, p. 241-363. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. II, p. 223-387]

1975

«La successió de Guillem Umbert de Basella». *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona: Diputación Provincial de Gerona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas], vol. XXII (1974-1975), p. 153-175. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 31-53]

1980

«El conflicte de la notaria de Girona». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona: Diputació Provincial de Girona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas], vol. XXV, núm. 1 (1979-1980), *Homenatge a Lluís Batlle i Prats*, p. 167-236. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 33-93]

1981

«El mercado y la carta de población de Calella». *Anuario de Historia del Derecho Español* [Madrid], vol. LI, p. 607-618. [Reproduït en català, amb el títol «El mercat i la carta de poblament de Calella», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 145-162]

1982

[En col·laboració amb Joaquim Llovet] «El senyor del castell de Mataró versus la universitat del terme». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* [Mataró], núm. 14, p. 31-36.

1983

«Museu de les Puntes Frederic Marès». *Museu d'Arenys de Mar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 13-23. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, amb el títol «El Museu de la Punta d'Arenys de Mar», a: *Miscel·lània dedicada al seu President, Excm. Sr. Frederic Marès i Deulovol, en el seu XC aniversari*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Arts de Sant Jordi de Catalunya, p. 179-196]

«La sentència sobre el castell de Lloret». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona: Diputació de Girona: Consejo Superior de Investigaciones

Científicas], vol. XXVI (1982-1983), *Homenatge a Carles Rahola*, p. 87-108. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 163-182]

1987

«Catalunya en els comentaris d'Enea Silvio Piccolomini». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona: Diputació de Girona: Generalitat de Catalunya: Consejo Superior de Investigaciones Científicas], vol. XXIX, p. 161-178. [Reproduït, en una edició revisada, amb el títol «Catalunya en els comentaris d'Enea Silvio Piccolomini. Els catalans en defensa de les seves institucions», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 171-192]

1988

«Documents sobre la notaria del terme del castell de Montclús i el seu arxiu de protocols». A: *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya, en honor de Raimon Noguera*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 133-145. (Estudis; 1)

1989

[En col·laboració amb M. Josepa Arnall, Ignasi Baiges i Elisa Varela] «Manual d'Alcover (anys 1228-1229)». *Rubrica. Paleographica et Diplomatica Studia* [Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica], vol. III, *De scriptis notariorum (s. XI-XV)*, p. 161-294. [Reproduït, sense els registres ni la transcripció, amb el títol «Manual notarial d'Alcover (1228-1229). Estudi introductori», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 193-222]

«Els rèdits d'un monestir cartoixà (segles XIII-XIV). Sant Pol de Mar». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 197-227.

«Dotalies d'esglésies selvatanes del bisbat de Girona al segle XI». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. II, p. 459-476. [La transcripció del document VI de l'apèndix, amb la seva traducció, es reproduïx, amb el títol «Acta», a: *Sant Iscle de Vallalta: 900 anys (1090-1990)*. Canet de Mar: Ajuntament de Canet de Mar; Sant Iscle de Vallalta: Ajuntament de Sant Iscle de Vallalta, 1990, s/f. Les transcripcions dels documents II, III i V de l'apèndix es reproduïxen a: PLADEVALL, Antoni (dir.). *Catalunya romànica*. Vol. V. *El Gironès, la Selva, el Pla de l'Estany*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1991, p. 276, 302 i 304, respectivament]

- «El manual d'un notari català del seguici d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1422-1423)». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 219-230.
- «Jurisdiccions compartides a la Catalunya baix-medieval». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 117-143.
- «Les taxacions dels salaris de notaris i escrivans al terme del castell de Palafrugell». *L'Estoig* [Palafrugell: Arxiu i Museu de Palafrugell], núm. 1, p. 31-50.
- «Taxacions dels salaris de notaris i escrivans en jurisdiccions baronals de les terres gironines (Palafrugell, Bàscara, Caldes de Malavella, Llagostera, Cassà de la Selva i vescomtat de Cabrera)». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 95-157.

1992

- «Sicardis, senyora de Montseny i de Lloret». *Medievalia* [Bellaterra: Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona], núm. 10, *Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell IV*, p. 351-361. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 157-170]

1993

- «Les col·leccions documentals i bibliogràfiques del Col·legi». A: *El Col·legi d'Advocats de Barcelona: El seu patrimoni artístic i documental*. Barcelona: Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, p. 64-85. [Reproduït, amb el títol «Manuscrits, incunables jurídics i fons arcaics de la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 223-250]

1994

- «Documents sobre aplicació dels Usatges de Barcelona anteriors al segle XIII». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Institut d'Estudis de la Cultura Medieval], núm. 14-15 (1993-1994), p. 39-46. [Reproduït, en una edició revisada, a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 51-64]

1995

- «Un fragment de còdex esdevingut coberta de manual notarial». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* [Barcelona: Col·legi de Notaris de Barcelona], vol. XIII, p. 47-53.

1999

«Sobre uns privilegis per als habitants de Blanes que no foren inserits al Llibre de la Universitat». *Blanda* [Blanes: Arxiu Municipal de Blanes], núm. 2, p. 65-71.

«Uns documents sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Pol de Mar». A: *Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 2, p. 51-62. (Biblioteca Abat Oliba, Sèrie Il·lustrada; 15)

2001

«A l'entorn d'una carta de poblament de la vila de Blanes». *Blanda* [Blanes: Arxiu Municipal de Blanes], núm. 4, p. 61-64.

«Les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas, l'any 1527». *Revista de Dret Històric Català* [Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Jurídics], núm. 1, p. 155-224.

2004

«El castell de Montpalau. Pervivència de la jurisdicció d'un castell abandonat». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Institut d'Estudis de la Cultura Medieval], núm. 25 (2003-2004), *Homenatge a la professora Dra. M. Josepa Arnall i Juan*, p. 519-539. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 109-131]

2005

«Unes franqueses per a la vila i el port de Blanes». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica. Institut d'Estudis de la Cultura Medieval], núm. 26, *Homenatge a la professora Dra. Carme Batlle i Gallart*, p. 263-270.

2006

«Actes possessoris de les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas: Federique Enríquez de Cabrera, any 1527; Gastó de Montcada i Gralla, any 1594». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 277-315.

«Les acaballes de les senyories jurisdiccionals en un racó de món de la Marina de la Selva». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 347-399.

«Un fragment de còdex de la *Instituta*». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 401-421.

5. ARTICLES EN PUBLICACIONS D'INFORMACIÓ GENERAL I LOCALS

1931

«El monestir de Sant Pol del Maresme». *La Paraula Cristiana* [Barcelona] (maig). [Reproduït a: *Foment d'estudis de la Maresma*. Barcelona: Tipografia Occitània]

«Qüestions toponímiques. El Maresme o La Maresma?». *Diari de Mataró* [Mataró], núm. 2517 (27 novembre), p. 1; núm. 2542 (30 desembre), p. 1; núm. 2543 (31 desembre), p. 1.

1932

«Un poblat ibèric al terme d'Arenys». *Oreig* [Arenys de Mar: Centre Catalanista Republicà], núm. 16 (octubre), p. 2-3.

1933

«Una nova estació ibèrica al Maresme». *Diari de Mataró* [Mataró], núm. 2918, p. 3 [Reproduït a: *La Veu de Catalunya*, núm. 11497 (19 abril 1933), p. 5]

«Notes per a la topografia romana del Maresme». *El Matí* [Barcelona], núm. 1296 (23 juliol), p. 13; núm. 1300 (28 juliol), p. 11.

1934

«El mas Gibert de Torrentbó. L'ermita del Remei». *Portaven de la Secció Excursionista de l'Ateneu Arenyenc* [Arenys de Mar], núm. 7 (setembre), s/f.

1939

«Algo de lo que se ha perdido». *Fiesta Mayor de Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1942

«Historial del culto y reliquias de san Zenón, mártir, en la villa de Arenys de Mar». *Fiestas de San Zenón, mártir, patrón de la Villa* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], s/f. [Hi ha una edició independent, re-

visada i ampliada, amb el títol *Historial del culto que la villa de Arenys de Mar tributa a su glorioso patrón san Zenón, mártir, cuyas sagradas reliquias han sido repuestas por el Excmo. y Rdmo. Sr. Obispo de Gerona, y de nuevo veneradas en la iglesia parroquial de Santa María de Arenys en su festividad del año MCMXLIII*. Arenys de Mar: Tipografia J. Tatjé, 1943]

1943

«Importancia de la fiesta de San Zenón en este año». *Fiestas de San Zenón, mártir, patrón de Arenys de Mar* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], s/f.

1944

«Notas retrospectivas sobre la Santa Misión». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 1 (febrer), s/f.

«Semana Santa memorable». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 2 (març), s/f.

«Fiesta de la Santa Cruz». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 3 (abril), s/f.

«Artistas arenyenses del siglo XVII». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 6 (juliol), s/f.

«La fiesta mayor». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 7 (agost), s/f.

«Nuestra Señora del Remedio». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 8 (setembre), s/f.

«Nuestros cementerios». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 9 (octubre), s/f.

«Consagración del templo de los PP. Capuchinos». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 11 (desembre), s/f.

«Vida marítima de Arenys». *San Zenón, mártir, patrón de la Villa de Arenys de Mar* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], s/f. [Hi ha una edició independent, revisada i ampliada, amb el mateix títol. Arenys de Mar: Tipografía J. Tatjé]

1945

«El retablo del “Roser”». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 13 (febrer), s/f.

«La ermita de la “Pietat”». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 14 (març), s/f.

- «Nuestro templo parroquial». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 17 (juny), s/f.
- «Noticias de artistas arenyenses en el siglo XVII». A: *Fiestas de San Zenón, mártir*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar. [Hi ha una edició independent, revisada i ampliada, amb el títol *Noticia de artistas arenyenses en el siglo XVII*. Arenys de Mar: Tipografía J. Tatjé]

1946

- «1846. Pasaron cien años». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 24 (gener); núm. 25 (febrer); núm. 26 (març); núm. 27 (abril); núm. 28 (maig); núm. 29 (juny) i núm. 30 (juliol), s/f.
- «Breve reseña de las campanas de nuestra Parroquia». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 26 (març), s/f.
- «Nuestro homenaje al profesor Castelló». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 28 (maig), s/f.
- «Actuación de mosén Salvador Riera en Arenys de Mar». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 31-32 (agost-setembre), s/f.
- «Una visita real en 1802». A: *Fiestas de San Zenón, mártir*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f. [Hi ha una edició independent, amb el mateix títol. Arenys de Mar: Tipografía J. Tatjé. Hi ha una nova edició, revisada i ampliada, amb el títol «La vinguda de Carles IV», a: *Festes de Sant Zenon 1994*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, 1994, s/f]

1947

- «Anotaciones a un impreso curioso». A: *Fiesta Mayor de Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f. [Hi ha una edició independent. Arenys de Mar: Archivo Histórico Fidel Fita. També hi ha una traducció al català, en una edició revisada i ampliada amb un extens apèndix documental, amb el títol «Combat i presa d'un vaixell de "moros", a l'any 1624», a: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* [Barcelona], vol. XLV (1995-1996) [1997], p. 95-129. Es reproduïx, amb noves inclusions i amb el títol «Combat i presa d'un vaixell de "moros", a l'any 1624. Jurisdiccions que intervenen en el repartiment dels guanys», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 317-345. Aquesta darrera versió, precedida d'una «Presentació» d'Hug Palou i Miquel, ha estat reproduïda, també, a: *En memòria de Josep Maria Pons i Guri (1909-2005)*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, 2006, p. 41-102]

1948

- «Arenys de Mar, capital del Obispado de Gerona (años 1694 a 1697)». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 52 (maig), s/f.
- «Patrocinio de San Zenón». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 53 (juny), s/f.
- «Un himno político a San Zenón». A: *Pregón de las fiestas que la villa de Arenys de Mar celebra en honor de su glorioso patrón San Zenón*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Titular y Patrón». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 55 (agost), s/f.
- «Peregrino arenyense a Santiago en 1529». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 56 (setembre), s/f.
- «El caso del retablo de Montecalvario». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 57 (octubre), s/f. [Reproduït, parcialment, a: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, 1984, s/f]
- «En puerta de un centenario». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 58 (novembre), s/f.

1949

- «Inventario hemerográfico local». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 60 (gener), núm. 61 (febrer) i núm. 62 (març), s/f. [Reproduït, amb el mateix títol, en forma de publicació independent. Arenys de Mar: Archivo Histórico de Arenys de Mar, 1953]
- «Opinión y moraleja». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 64 (maig), s/f.
- «Interesante documento para la historia del culto a San Zenón en Arenys de Mar». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 65 (juny), s/f.
- «Centenario del Hospital Xifré. 1849-1949». A: *Programa oficial de los festejos con motivo de su Santo Patrono San Zenón, mártir*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «El altar de Nuestra Señora de la Merced». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 69 (octubre), s/f.
- «Reparación necesaria». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 71 (desembre), s/f.

1950

«Importantes excavaciones». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 72 (gener), s/f.

1951

«Orígens de les Festes de Sant Zenon». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 89 (juny), s/f.

1952

«La capilla del Santísimo Sacramento». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 100 (maig), s/f.

1955

«La Rvdma. M. María Ana Ravell y Barrera». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 137 (setembre), s/f.

«El altar barroco de Arenys de Mar». *San Jorge* [Barcelona: Diputación de Barcelona], núm. 20 (octubre), p. 11-14.

1956

«El Teatro Principal». A: *Inauguración de las reformas del Cine "La Esperanza" (antiguo Teatro Principal)*. Arenys de Mar: Sociedad Coral La Esperanza: Empresa Sala Merced, s/f.

1958

«Sant Martí». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 170 (octubre), s/f.

«Identificación de un retrato». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 171 (novembre-desembre), s/f.

1959

«A propòsit del XVII centenari del martiri de sant Fructuós, bisbe de Tarragona». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 174 (març-abril), s/f.

1961

«La meva silueta biogràfica de mossèn Josep Palomer». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 197 (juliol-agost), s/f.

1963

«La fundació de la Societat Coral “L’Esperança”». A: *Actos conmemorativos del centenario de la Sociedad Coral La Esperanza*. Arenys de Mar: Sociedad Coral La Esperanza, s/f. [Reproduït, amb el títol «Historial», a: *La Riera-da. Informació d’Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 296 (7 abril 2007), p. 5]

1968

«Uns gravats italians inspiradors del nostre retaule major». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 260 (maig), s/f.

«Sant Zenon, patró d’Arenys de Mar». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 261 (juliol), s/f.

1969

«Sant Elm sí, però quin?». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 275 (setembre), p. 5

«Els vents». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 276-277 (octubre-novembre), p. 4-5; núm. 278 (desembre), p. 10-11.

1971

«La festa de Sant Roc». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 295-298 (maig-agost), p. 5.

1972

«La torre del carrer d’Aval». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 311 (setembre), p. 6-7.

1974

«Els noms dels carrers d’Arenys». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 328 (febrer), p. 4-6. [Reproduït a: *Salobre. Butlletí del Centre d’Estudis Josep Baralt* (Arenys de Mar), núm. 16 (juny 2006), p. 19-23]

«IV centenari d’Arenys de Mar». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 331-333 (maig-juliol), p. 1-2.

«Interessant document per a la història del culte a St. Zenon a Arenys de Mar». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d’Arenys de Mar], núm. 331-333 (maig-juliol), p. 3.

«Una cançó marinera». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 338 (desembre), p. 12-13. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, amb el títol «Cançó de mariners», a: *Festes de Sant Zenon 1990*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, 1990, s/f]

1975

«Glossa, entorn d'una glossa». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 340 (febrer), p. 1 i 4-5.

«Del nostre quart centenari». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 341 (març), p. 7-8.

«Del quart centenari d'Arenys de Mar. Una visita pastoral que portà conseqüències». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 343 (juny), p. 3.

«Josep Xifré i Casas i els seus». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 349 (desembre), p. 8-9; núm. 350 (gener-febrer 1976), p. 9-10; núm. 351 (març 1976), p. 9; núm. 352 (abril 1976), p. 9, i núm. 353 (maig 1976), p. 8-9.

1977

«Fer rondó». *La Rierada. Arenys Informatiu* [Arenys de Mar: Vocalia d'Informació de l'Associació de Veïns "Amics d'Arenys"], núm. 3 (9 juliol), p. 11.

«El llevant de taula». *La Rierada. Arenys Informatiu* [Arenys de Mar: Vocalia d'Informació de l'Associació de Veïns "Amics d'Arenys"], núm. 4 (15 agost), p. 11.

«Homes de Blanes i senyors de Barcelona». *Recull* [Blanes], núm. 1309 (15 octubre), p. 4; núm. 1310 (5 novembre), p. 7.

«Aixonar-se». *La Rierada. Arenys Informatiu* [Arenys de Mar: Vocalia d'Informació de l'Associació de Veïns "Amics d'Arenys"], núm. 5 (5 novembre), p. 21.

1978

«Un dia de les minves de gener de l'any 1079». *Lloret Gaceta* [Lloret de Mar], núm. 137 (18 maig), p. 4-5.

«La dotació de la capella del castell de Lloret». *Lloret Gaceta* [Lloret de Mar], núm. 138 (25 maig), p. 5-6.

«Lloret a l'any 1002 (Sempre han tingut bec les oques)». *Lloret Gaceta* [Lloret de Mar], núm. 139 (1 juny), p. 4-6.

«Lloret l'any 1002 (Dramatis personae)». *Lloret Gaceta* [Lloret de Mar], núm. 142 (22 juny), p. 4-5; núm. 143 (29 juny), p. 4-5.

«Sant Romà, titular de la parròquia de Lloret». *Lloret Gaceta* [Lloret de Mar], núm. 162 (9 novembre), p. 5-7.

1979

«El II centenari de l'Estudi dels Pilots d'Arenys de Mar». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1980

«El pintor Lluís Rigalt a Arenys de Mar». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1981

«Les ordinations de Sant Celoni al segle XIV». *Apunts. Circular del Centre d'Estudis i Documentació del Baix Montseny* [Sant Celoni], núm. 1 (setembre), p. 29-37. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 249-260]

«Producció i comerç de puntes en els segles XVIII i XIX». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f. [Refós, junt amb «Algunos documentos sobre encajes y su comercio en los siglos XVIII y XIX», a: (*Circular del*) *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* (Arenys de Mar), núm. 9 (juny), f. 68-84; i en una edició revisada i ampliada, amb el títol «Algunes notícies documentals sobre la punta i el seu comerç en els segles XVIII i XIX», a: *Quaderns d'Estudis Arenyencs* (Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar), núm. 11 (2008), en premsa]

1982

«Breu historial de la nostra Placeta». *La Placeta* [Arenys de Mar: AUPA], núm. 1 (setembre), s/f.

«És millor viure del passat que del present». *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 2, p. 4-6.

«Sant Burget a Santa Maria de Palautordera». *L'Ocellot* [Santa Maria de Palautordera] (gener), s/f.

1983

«Els ponts d'Arenys». A: *Festes de Sant Zenon 1983*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

«L'esquema urbà de Pineda». *Contrapunt* [Pineda de Mar], núm. 28 (setembre), p. 16-19.

1985

- «El gravat de la coberta». A: *Festes de Sant Zenon 1985*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Cinquantenari de l'Arxiu Històric Fidel Fita». A: *Festes de Sant Zenon 1985*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Consagració de l'església parroquial de Santa Maria de Pineda, a l'any 1079». *Contrapunt* [Pineda de Mar], núm. 50 (octubre), p. 15-17.
- «Estatutos de constitución de la cofradía "San Telmo" de Arenys de Mar, de 15 de septiembre de 1585». A: *La cofradía de pescadores "San Telmo" de Arenys de Mar en su IV Centenario (1585-1985)*. Arenys de Mar: El Cabildo, s/f.

1986

- «El gravat de la coberta». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Notícia biogràfica del bisbe Antoni Pasqual i Lleu». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Relació jurídica de la remença i els mals usos a les torres gironines (segles XIII-XV)». *Revista de Girona* [Girona: Diputació de Girona], núm. 118 (octubre), p. 36-43. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 323-338]

1987

- «A l'entorn d'un quadre d'Isidre Nonell». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1988

- «El gravat de la coberta». A: *Festes de Sant Zenon 1988*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «El vell carrer d'Avall». A: *Festes de Sant Zenon 1988*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1989

- «La portada». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «El mercat i la fira». A: *Festes de Sant Zenon*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Un testament de l'any 1230 que fa història». *Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 7 (juny), p. 11-16.

«Els goigs de l'ermita del Remei d'Arenys de Munt». *Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 8 (desembre), p. 21-27.

1990

«El gravat de la coberta». A: *Festes de Sant Zenon 1990*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

«L'avalot de l'any 1645». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 500 (juny), p. 40-42.

«Una caritat pel pobre drac». *Super Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 9 (abril), p. 10-12.

«La Mare de Déu del Remei de Caldes». *Super Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 10 (juliol), p. 15-18.

«Història». A: *Sant Iscle de Vallalta: 900 anys (1090-1990)*. Canet de Mar: Ajuntament de Canet de Mar; Sant Iscle de Vallalta: Ajuntament de Sant Iscle de Vallalta, s/f.

1991

«Joan Catà, cabdill de remences». *Super Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 16 (desembre), p. 16-19. [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 143-156]

«Vista general de Matanzas». A: *Festes de Sant Zenon 1991*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

«La corbeta "Panchita" i el capità Hilari Bosch». A: *Festes de Sant Zenon 1991*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1992

«Comentaris a l'entorn d'una litografia». A: *Festes de Sant Zenon 1992*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

«Locucions marítimes en el parlar de terra». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 1, p. 2-3. [Reproduït a: *La Vall* (Vallgorguina: Associació Cultural Vallgorguina), núm. 141 (juny 1993), p. 24-27]

«Tríptic: l'enramada i la breia. No hi ha res de nou. La placa del senyor Manzano». *Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 20 (desembre), p. 12-14.

«El pou de sant Domingo». *L'Ajuntament Informa* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar] (novembre), s/f. [Reproduït a: *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* (Arenys de Mar), núm. 201 (agost 2003), p. 5]

1993

[«El gravat de la coberta»] A: *Festes de Sant Zenon 1991*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

«Tabaquers d'Arenys de Mar a l'Havana». A: *Festes de Sant Zenon 1993*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f. [Reproduït a: *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* (Arenys de Mar), núm. 307 (15 setembre 2007), p. 4-5; núm. 308 (29 setembre 2007), p. 4-5]

«Una anada a Sant Jaume de Galícia a l'any 1529». *Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 23 (setembre), p. 12-14.

1994

«Algunes consideracions i suggeriments per a la història de l'art de la punta al coixí a Arenys de Munt». *Arennios* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 25 (març), p. 10-15.

«Una cacera de bruixes als anys 1619-1621». *La Vall* [Vallgorguina: Associació Cultural Vallgorguina], núm. 150 (març), p. 47-55.

«Josep M. de Segarra». *Ateneu. Butlletí Informatiu de l'Ateneu Arenyenc* [Arenys de Mar], núm. 18 (octubre), p. 1.

1995

«L'estàtua del bisbe Jaume Català». *La Rierada* [Arenys de Mar: Associació Cultural 'La Rierada'], núm. 7 (30 desembre), p. 4-5.

[«El gravat de la coberta»] A: *Festes de Sant Zenon 1995*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

«Sant Zenon, patró d'Arenys de Mar». A: *Festes de Sant Zenon, patró d'Arenys de Mar, 1995*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1996

«Fèlix Cucurull». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 10 (10 febrer), p. 3.

«Algun dels meus records del jove Fèlix». *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 3, p. 8-9.

«La plantada d'arbres a la Riera». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 13 (23 març), p. 4-5.

«Pobre drac». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 15 (20 abril), p. 3.

«Vallgorguina vers la seva primera organització local». *La Vall* [Vallgorguina: Associació Cultural Vallgorguina], núm. 175 (abril), p. 7-10.

- «La plaça de la Vila». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 16 (4 maig), p. 7.
- [«El gravat de la coberta»] A: *Festes de Sant Zenon 1996. Patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Arenyencs en les travesses atlàntiques». A: *Festes de Sant Zenon 1996. Patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «L'inici de la Creu Roja a Arenys de Mar». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 26 (21 setembre), p. 4-5.
- «Quan els arenyencs celebraven el dia de Tots-Sants». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 29 (2 novembre), p. 9-11.
- «Una clau de volta posada al descobert en una paret mitgera del carrer de la Torre». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 30 (16 novembre), p. 11.
- «El cas dels Rovira». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 31 (30 novembre), p. 9.
- «El pessebre d'en Parrissa. Una inocentada». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 33 (28 desembre), p. 9.
- «La nit de Nadal a l'antic Arenys». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 33 (28 desembre), p. 10-11. [Reproduït a: *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* (Arenys de Mar), núm. 290 (13 gener 2007), p. 4-5]
- «Una recent troballa del nostre patrimoni cultural». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 5 (desembre), p. 15-16.
- «Luce López Baralt». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 5 (desembre), p. 24.

1997

- «La diada de Nadal al vell Arenys». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 34 (10 gener), p. 10-11.
- «Antoni Torrent i Carbonell, benefactor d'Arenys de Mar». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 35 (25 gener), p. 7-8.
- «El bisbe Jaume Català». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 37 (22 febrer), p. 10-11; núm. 38 (8 març), p. 9-11.
- «100 anys de l'Asil Torrent». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar: CFA/La Rierada], núm. 44 (31 maig), p. 10-11; núm. 45 (14 juny), p. 9-10.
- «Centenari de la vinguda d'un gran rector». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar: CFA/La Rierada], núm. 46 (28 juny), p. 11.

- «El carrer d'Antoni Torrent». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar: CFA/La Rierada], núm. 47 (12 juliol), p. 11.
- «Racons d'Arenys. Els cinc cantons». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar: CFA/La Rierada], núm. 48 (26 juliol), p. 11.
- «Memòries de Josep M. Miquel i Vergés sobre els esdeveniments de l'estiu de 1936. Introducció, transcripció i notes». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 6 (juliol), p. 6-13.
- «La pollacra "Maria Blanca" i el capità Antoni Cosso». A: *Festes de Sant Zenon 1997, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1998

- «Un gest del bisbe Català». *La Rierada* [Arenys de Mar], núm. 61 (24 gener), p. 9.
- [En col·laboració amb Joan Miquel Llodrà i Nogueras] «L'orfebreria a Santa Maria d'Arenys de Mar durant el segle XVII». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 7 (febrer), p. 9-14.
- «El vaixell negrer "Amistad" no era d'Arenys». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 66 (4 abril), p. 9.
- «Les Doedes». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 68 (2 maig), p. 7.
- «Un vinent any de centenaris». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 72 (27 juny), p. 9.
- «Arenys de Munt - Arenys de Mar». *La Rierada. Informació d'Arenys de Munt* [Arenys de Mar], núm. 1 (27 juny), s/f.
- «Quan la confraria de Sant Roc havia esdevingut un monopoli gremial». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 75 (8 agost), p. 9.
- «El bateig». *La Rierada. Informació d'Arenys de Munt* [Arenys de Mar], núm. 10 (31 octubre), p. 10.
- «En Vicenç Sagra i els seus esclaus». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 84 (12 desembre), p. 9.
- «La cartografia local del segle XIX». A: *Festes de Sant Zenon 1998, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.

1999

- [«Elvira Elias. Il·lustracions (1943-1999)»] *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 89 (20 febrer), p. 11.

- [Transcripció i notes] «Acta oficial de la inauguració del monument i de la dedicació del carrer al bisbe Català el 9 de juliol de l'any 1900». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 8 (21 febrer) [número monogràfic], p. 20-21.
- [Nota introductòria i transcripció] «Una poesia de mossèn Jacint Verdaguer dedicada al bisbe Català». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 8 (21 febrer) [número monogràfic], p. 22-23.
- «La bandereta del campanar». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 93 (5 juny), p. 6-7.
- «El nom no fa la cosa». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 97 (30 juliol), p. 6.
- «El Dr. Ramon Roca-Puig». A: *Sant Roc 89*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, s/f.
- «Sobre alguns noms de lloc». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 107 (18 desembre), p. 5.
- «Nadales arenyenques». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 107 (18 desembre), p. 7.
- «El privilegi del règim local de Sant Pol de Mar de l'any 1599». *El Nou Sant-polenc* [Sant Pol de Mar], núm. 28 (setembre), p. 15-17.
- «Visions plàstiques del vell Arenys». A: *Festes de Sant Zenon 1999, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, p. 18-24.

2000

- «Com era físicament Josep Xifré». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 108 (7 gener), p. 7.
- «Records del meu pas per l'escola de l'Hospital Xifré». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 109 (21 gener), p. 6-7.
- «Records del col·legi del senyor Miquel». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 111 (19 febrer), p. 7; núm. 112 (4 març), p. 7; núm. 113 (18 març), p. 7.
- «La Justícia del vell Arenys». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 117 (13 maig), p. 7.
- «Els ditxosos Emília i Rafael». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 118 (27 maig), p. 7.
- «Un poc més de reportatge sobre Rafael i Emília». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 119 (10 juny), p. 4.
- «Fidel Fita i Colomer S. I. Il·lustre fill d'Arenys de Mar». A: *Festes de Sant Zenon 2000, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, p. 17-24.

- «Unes penyes ferroviàries». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 123 (5 agost), p. 6.
- «1915. Record d'una vella Festa Major de Sant Zenon». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 125 (9 setembre), p. 5.
- «El joc dels disbarats». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 126 (23 setembre), p. 5.
- «Els inicis del Teatre Principal d'Arenys de Mar». *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 8, p. 5-28.
- «El Teatre Principal d'Arenys de Mar en les memòries de Francesc Espriu». *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 8, p. 81-82.
- «Els meus records sobre els Pomells de Joventut». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 132 (17 desembre), p. 7.

2001

- «És un dir...». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 135 (27 gener), p. 7.
- «La petita història. Una crida de l'any 1576». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 11 (juny), p. 19-20.
- «La menuda baronia de Montnegre». *L'Aulet* [Sant Celoni: Associació per a la Defensa del Montnegre-Corredor], núm. 1 (juny), p. 2-6.
- «Ramon Roca i Puig». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 147 (14 juliol), p. 7.
- «El que no havíem dit de Rafael Martínez Ortiz». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 148 (28 juliol), p. 4.
- «La Picòrdia no és cap platja». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 148 (28 juliol), p. 7.
- «El darrer senyor Jalpí». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 150 (25 agost), p. 7.
- [«Establecimiento de carruajes de Francisco Miró»] *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 151 (8 setembre), p. 5.
- «La riera i les passereres». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 159 (29 desembre), p. 5.

2002

- «Les oques sempre han tingut bec». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 172 (29 juny), p. 7.
- «La perera d'en Galvany». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 177 (7 setembre), p. 7.

«Els quatre molins i un invent». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 178 (21 setembre), p. 5-6.

2003

«La puntaire que no va arribar a Arenys de Mar». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 191 (22 març), p. 5.

«Facècies electorals». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 196 (31 maig), p. 5.

«Les pintades». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 197 (14 juny), p. 7.

«A l'entorn del vell edifici de l'Ateneu». *Ateneu. Butlletí de l'Ateneu Arenyenc* [Arenys de Mar], núm. 42 (desembre), p. 7-9.

2004

«L'arenyc Miquel d'Arquer». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 216 (3 març), p. 7.

«La història-ficció». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 245-246 (16 abril - 2 maig), p. 4-5.

«Els banys d'en Titus als inicis del modernisme». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 218 (3 abril), p. 7.

«La festa de Sant Zenon en el record de la meva infantesa». A: *Sant Zenon 2004, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, p. 30-38.

«El joc dels disbarats». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 225 (10 juliol), p. 6.

«Seguim condemnats als disbarats?». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 226 (24 juliol), p. 8.

«Una fotografia del darrer quart del segle XIX». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 231 (1 octubre), p. 1.

«L'Arenys de Joaquim Ruyra». *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 10, p. 35-44.

2005

«El renovat Teatre Principal d'Arenys de Mar». A: *Sant Zenon 2005, patró d'Arenys de Mar*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, p. 37-40.

2006

«La reforma de la germandat de redempció de captius de l'any 1667». *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 16 (juny), p. 3-5.

«Real Compañía de Urbanos de la Villa de Arenys de Mar». *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 277 (15 juliol), p. 4-6.

2008

«Visió panoràmica de la punta moderna i contemporània a casa nostra. Randers i puntaires. Un museu de la punta». *Quaderns d'Estudis Arenyencs* [Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar], núm. 11 (2008). [En premsa]

6. PONÈNCIES, COMUNICACIONS, CONFERÈNCIES

1955

«Roig i Jalpí i el prior de Meià» [resum de la comunicació llegida el 13 de maig de 1953]. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona: Institut d'Estudis Catalans], vol. III-IV (1954-1955 [1963]), p. 47-48.

1960

«Algunas orientaciones para la utilización de los fondos de secciones históricas en los distritos notariales». [*Circular del*] *Archivo Histórico y Museo Fidel Fita* [Arenys de Mar], núm. 5 (juny), f. 2-22 [Comunicació llegida en la sessió d'homenatge a l'arxiver d'Igualada Gabriel Castellà i Raig. Reproduïda, en català, amb el títol «Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notarians», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 159-189]

1962

«Característiques paleogràfiques dels llibres notarians catalans fins el 1351». A: *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Barcelona, 1962). Vol. 3. Barcelona, p. 225-248. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. I, p. 191-218]

1967

[En col·laboració amb Antoni Pladevall i Font] «Particularismes catalans en els costums dels segles XIII-XVIII». A: *II Congrès Litúrgic*. Montserrat: Abadia de Montserrat, p. 103-159. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. II, p. 389-458]

1986

- [En col·laboració amb M. Josepa Arnall, Ignasi Baiges, Joan J. Busqueta, Lluïsa Cases, Soledad Farnés, Gerard Marí, Josefina Mateu Ibars, M. Dolors Mateu Ibars i Elisa Varela] «Un registro notarial de Alcover del siglo XIII». A: *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV: Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática (Valencia, 1986)*. Vol. I. València: Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, p. 507-511.
- «Entre l'emfiteusi i el feudalisme (Els reculls de dret gironins)». *Estudi General* [Girona: Universitat de Girona. Facultat de Lletres], núm. 5-6 (1985-1986), p. 411-418. [Reproduït, en una edició revisada, amb el títol «Entre l'enfiteusi i el feudalisme», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 183-196]

1989

- «Motivacions jurídiques de la Sentència arbitral de Guadalupe» [conferència inaugural del II Congrés d'Història Agrària (Barcelona, Olot, Girona, 1986)]. A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 261-282.

1990

- «Llibres notariais catalans». A: MATEU IBARS, Josefina (coord.). *Las abreviaturas en la enseñanza medieval y la transmisión del saber*. Barcelona: Publicacions i Edicions UB, p. 97-109. (Rubrica; IV)

1991

- «Aspectes judicials de la Cort General a l'època medieval». A: *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional (Barcelona, 1988)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 142-145. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 9-18]
- «El dret als segles VIII-XI». A: *Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI) (Barcelona, 1989)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Comissió del Mil·lenari de Catalunya, p. 131-159. [Editat, també, a: *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), núm. 23, p. 131-159] [Reproduït, en una edició revisada i ampliada, a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 19-49]

1993

- «De l'escrivent al notari i de la "charta" a l'instrument. Recepció dels usos notariais itàlics a Catalunya» [llició de cloenda del II Màster d'Arxivística de la Universitat Autònoma de Barcelona i del I Màster d'Arxivística de la Uni-

versitat de Girona]. *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística* [Barcelona: Associació d'Arxivers de Catalunya], núm. 7, p. 29-42. [Reproduït, amb el títol «De l'escrivent al notari i de la *charta* a l'*instrumentum*. Recepció dels usos notariaus itàlics a Catalunya», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 89-108]

1994

«La comanda de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a Sant Celoni». A: *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religioso-militars als Països Catalans (segles XIII-XIX)* (Montblanc, 1985). Tarragona: Diputació de Tarragona, p. 288-301.

1996

«Estudiants de Sant Feliu de Guíxols a l'Estudi dels Pilots d'Arenys de Mar». A: *Patrimoni i Història Local: Jornades d'Homenatge a Lluís Esteve i Cruaños (Sant Feliu de Guíxols, 1995)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, p. 85-90.

1998

[«Pregó 1995»]. A: *Set pregons, 1991-1997*. Lloret de Mar: Ajuntament de Lloret, p. 89-106.

1999

«Pregó de la Festa Major». A: *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 96 (16 juliol), p. 6-7.

2002

«Evocació històrica de l'Ateneu Arenyenc» [conferència pronunciada a l'Ateneu Arenyenc l'any 1994]. *Ateneu. Butlletí Informatiu de l'Ateneu Arenyenc* [Arenys de Mar], núm. 36 (març), p. 6-9; núm. 37 (juliol), p. 5-7; núm. 38 (octubre), p. 5-10.

«Hostalric, capital i arxiu del vescomtat de Cabrera» [conferència pronunciada a Hostalric el 27 de setembre de 2002]. *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans], núm. 14, p. 7-20.

2006

«La *potestas*, el *merum* i el *mixtum imperium*. Estat de la qüestió [I Congrés d'Ordinacions Locals i Baronials. Valls - Santes Creus, 1985]». A: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 133-142.

7. COL·LABORACIONS EN DICCIONARIS, ENCICLOPÈDIES I ALTRES OBRES COL·LECTIVES

1953

Nueva enciclopedia jurídica. Vol. V. Barcelona: F. Seix. Veus: *Constituciones de Cataluña* [reproduïda, en català, a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 55-76], p. 232-240, i *Consuetudines Dioecesis Gerundensis*, p. 250-257.

1978

«Senyors i pagesos». A: *Història de Catalunya*. Vol. 3. Barcelona: Salvat, p. 127-140. [L'autor recomanà la lectura de la segona edició de l'obra, del 1982]

1980

Gran enciclopèdia catalana. 15 vol. Barcelona: Edicions 62: Enciclopèdia Catalana, 1969-1980. [Redactà més d'un centenar de veus en relació amb la història del dret, biografies i la història local]

1982

«L'Arxiu Històric "Fidel Fita" d'Arenys de Mar». A: *Guia dels arxius històrics de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 7-33.

1988

«Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)». A: *Burriac*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme, p. 69-76. [Reproduït a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. III, p. 339-352]

1991

«*Corpus Iuris*». A: MAS I SOLENCH, Josep M. [coord.]. *Documents jurídics de la història de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, p. 111-134. [Reproduït parcialment en una edició revisada, amb el títol «El dret comú a Catalunya», a: *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Vol. IV, p. 65-88]

1992

MESTRE, Jesús [dir.]. *Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62. Veus: *compilació i Compilació del dret civil especial de Catalunya*, p. 276-277.

OLLÉ I ROMEU, Josep M. [dir.]. *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic*. Barcelona: Rafael Dalmau. (Camí Ral; 6). Veus [en col·laboració amb Hug Palou i Miquel]: *Francesc de Paula Calbetó i Roget*, p. 72-73, i *Josep M. Valeta i Castelló*, p. 261.

1998

CORTA, Ramon; GALTÉS, Joan; MANENT, Albert [dir.]. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Editorial Claret. Veu: *concilis provincials de la Tarraconense – segle XIII*, p. 593-596.

2006

«Pare Fidel Fita i Colomer». A: *Personatges il·lustres del Maresme*. Esparreguera: a.IAS, p. 25.

8. PRÒLEGS, INTRODUCCIONS, RECENSIONS CRÍTIQUES D'OBRES D'ALTRES AUTORS I CARTES AL DIRECTOR EN PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

1963

Recensió de: *Derecho matrimonial*, de Miguel de Arquer y Ferrer i Santiago de Semir y de Arquer. *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 63 (abril), s/f.

1968

«Justificació d'un treball». A: ESPRIU MALAGELADA, Agustí; BONET I ESPRIU, Isabel. «La revolució de setembre a Arenys de Mar». *Vida Parroquial* [Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 263-264 (setembre-octubre), s/f.

1972

«Conservación y restauración de la torre d'en Llobet» [carta al director]. *La Vanguardia* [Barcelona] (24 agost).

«El Archivo Histórico de Arenys de Mar ha sido frecuentado por innumerables investigadores, historiadores y arqueólogos» [carta al director]. *Solidaridad Nacional* [Barcelona] (5 setembre).

1976

«Un aclariment de J. M. Pons i Guri» [carta al director]. *Recull* [Blanes], núm. 1972 (10 gener), p. 4.

1984

Recensió de: *Llibre del Consolat de Mar*, de Germà Colon. 2 vol. Barcelona: Fundació Noguera: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1984. A: *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Institut d'Estudis Catalans], núm. 3, p. 279-280.

1985

«Pròleg». A: CABALLÉ, Inmaculada; IBERN, Pere M. *El Carnestoltes arenyenc al segle XIX*. Barcelona: Altafulla, p. 5-6. (El Pedrés; 16)

Recensió de: *La gestació de les Costums de Tortosa*, de Jesús Massip i Fonollosa. Tortosa: Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, 1984. A: *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Institut d'Estudis Catalans], núm. 4, p. 459-460.

Recensió de: *Llibre del Consolat de Mar*, d'Arcadi Garcia Sanz. Vol. III, tom 1. *Estudi jurídic*. Vol. III, tom 2. *Diplomatari*. Barcelona: Fundació Noguera: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1984. A: *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Institut d'Estudis Catalans], núm. 4, p. 459.

1987

Recensió de: *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, de Josep M. Marquès i Planagumà. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1986. A: *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona: Institut d'Estudis Catalans], núm. 6, p. 340-342.

1988

Recensió de: *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*. [Edició facsímil i proemi de Josep M. Font i Rius] Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. A: *Arxiu de Textos Catalans Antics* [Barcelona], núm. 9 (1990), p. 391-392.

«Una mena de pròleg». A: CUADRADA I MAJÓ, Coral. *El Maresme medieval: Hàbitat, economia i societat, segles X-XIV*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, p. 13-14.

1991

«Presentació». A: PLADEVALL, Antoni [dir.]. *Catalunya romànica*. Vol. V. *El Gironès, la Selva, el Pla de l'Estany*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 13-14.

1992

«Prefaci». A: VILÀ I GALÍ, Agustí M. *La Marina mercant de Lloret de Mar: Segles XVIII i XIX*. Lloret de Mar: Ajuntament de Lloret de Mar, p. 11-13.

1993

«Pòrtic». A: SIMON TARRÉS, Antoni. *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*. Barcelona: Curial, p. 5-7.

1995

[Introducció a l'edició] BARALT I TORRAS, Josep. *Textos d'ensenyament nàutic (1786-1803)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 9-22.

«Una mena de pròleg». A: XIQUEÉS I SOLER, Magí. *Ressenya històrica de Canet*. Canet de Mar: Els 2 Pins, p. 7-16.

[Introducció] *Constitutions y altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII. De las Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any M.DCCII*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, p. I-XX. [Reproduït, amb el títol «Les tres grans compilacions de les Constitucions i Altres Drets de Catalunya», a: *Constitucions y Altres Drets de Cathalunya. Compilacions de 1495, 1588-1589 i 1704: Estudis introductoris*. Barcelona: Base, 2004, p. 5-26. (Apographa Historica Cathaloniae. Sèrie Històrica; VII)]

1997

«Pròleg». A: VILÀ I GALÍ, Agustí M. *Joan Monjo i Pons, un exemple de tenacitat*. Vilassar de Mar: Museu de la Marina, p. 7-8.

«Introducció». A: ÁLVAREZ BLANCO, Ernesto. *Els arenyencs a Cuba*. A: *La Rierada. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar: CFA/La Rierada], núm. 49 (9 agost), p. 10.

1999

«Motivació». A: «El bisbe Jaume Català i Albosa (1835-1899) vist pels arenyencs del seu temps». A: *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 8 (21 febrer) [número monogràfic], p. 3.

«Pròleg». A: FORN I SALVÀ, Francesc. *Petita història d'Arenys de Munt: Una visió global i propera sobre les fonts de la nostra memòria històrica*. Arenys de Munt: Llibreria El Set-ciències, p. 13-14. (Memòria Històrica; 2)

2002

«Pòrtic». A: PONS I ESPÓ, Margot. *El fons municipal en pergamí de l'antiga universitat de Lloret de Mar*. Lloret de Mar: Ajuntament de Lloret de Mar. Servei d'Arxiu Municipal, p. 9-11. (Els Frares; 6)

[Introducció] PUIG, Pere M. «Els primers gegants d'Arenys de Mar». A: *La Riera-da. Informació d'Arenys de Mar* [Arenys de Mar], núm. 176 (24 agost), p. 4.

2004

«Pròleg». A: CAPDEVILA I MUNTADAS, M. Alexandra. «Els estils de vida de la societat arenyenca a l'època moderna». A: *Salobre. Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt* [Arenys de Mar], núm. 15 [número monogràfic] (octubre), p. 1-2.

9. ENTREVISTES

1936

[F. C. i T.] «L'arxiu d'Arenys de Mar». *Diari de Mataró* [Mataró], núm. 3858 [número extraordinari] (8 juliol), p. 4.

1953

«Campanya de caridad Navideña». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 118 (desembre), s/f.

1978

[Ramon Verdaguer] «Josep Maria Pons i Guri. Segon alcalde de l'època franquista». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 374-375 (febrer-març), s/f.

1988

[Milós Badosa i Neus Carbonell] «Josep Maria Pons i Guri. Historiador d'ofici». *Pedra de Toc* [Arenys de Mar: Col·lectiu Pedra de Toc], núm. 3 (juliol-agost), s/f.

1992

[Joan Pujadas] «Josep Maria Pons i Guri, 60 anys d'història comarcal». *Repòrter. La Revista Mensual d'Informació del Maresme* [Pineda de Mar: Projectes Culturals Papers], núm. 3 (agost), p. 40-42.

1994

[M. Antònia Solé] «Avui parlem amb Josep Maria Pons i Guri». *Vida Parroquial* [Arenys de Mar: Parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar], núm. 549-550 (juliol-agost), p. 269-273. [Reproduït a: SOLÉ, M. Antònia. *Arenyots*. Argentona: L'Aixernador, 1995, p. 77-87]

1996

[Roser Díaz i Francesc Forn] «Conversem amb Josep Maria Pons i Guri». *Arennjos* [Arenys de Munt: Col·lectiu pel Museu: Arxiu d'Arenys de Munt], núm. 3 (març), p. 6-10.

1997

[F(rederic) C(edó)] «Josep Maria Pons i Guri. Corresponent de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts». *La Rierada* [Arenys de Mar: CFA/La Rierada], núm. 41 (19 abril), p. 5-6.

2003

[Joan Blanco de la Lama] «Josep Maria Pons i Guri. La història del dret feta des dels arxius». *Mestall. Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines* [Girona], núm. 13 (juny), p. 3-6.

2004

[Helena Gutiérrez] «Les nostres rodalies» [Sant Andreu de Llavaneres], núm. 47 (octubre), p. 28-29.

2006

[Albert Manent] «Josep Maria Pons i Guri, investigador de molts horitzons i patriarca cultural d'Arenys de Mar». *Serra d'Or* [Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 557 (maig), p. 13-18. [Reproduït a: *En memòria de Josep Maria Pons i Guri (1909-2005)*. Arenys de Mar: Ajuntament d'Arenys de Mar, 2006, p. 13-33]

SEMINARI «LES CORTS CATALANES DEL SEGLE XVIII (1701-1706)»*

* Aquest acte s'emmarca en els actes de celebració del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-2007). Totes les conferències tingueren lloc a la Sala Pi i Sunyer de la seu de Barcelona de l'Institut d'Estudis Catalans (carrer del Carme, 47) a les set del vespre.

PRESENTACIÓ DEL SEMINARI

Amb aquest cicle de conferències, la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, vol contribuir a la commemoració d'una doble efemèride: el tercer centenari de les darreres corts generals catalanes (1705-1706) i el primer centenari de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquestes corts, celebrades a Barcelona i presidides per l'arxiduc Carles III, foren posteriors a les de 1701-1702, presidides per Felip IV, i foren les darreres abans del Decret de Nova Planta, publicat el 1716, amb el qual Catalunya va perdre les institucions legislatives pròpies.

Aquestes corts, òbviamment, no eren alienes al context polític en el qual se celebraven, especialment conflictiu arran de la qüestió successòria oberta per la mort de Carles II i el seu desenvolupament posterior. La institució medieval de les Corts Generals garantí la pervivència al llarg dels segles del pactisme tradicional entre el tron i els estaments, que limitava els poders de la monarquia i garantia les prerrogatives i les llibertats del conjunt de Catalunya. Amb aquestes conferències esperem contribuir a millorar el coneixement de la realitat política i jurídica del nostre país en aquells primers anys del segle XVIII.

Barcelona, octubre de 2006

PROGRAMA

CICLE DE CONFERÈNCIES

Dimarts, 17 d'octubre de 2006

Jon Arrieta Alberdi (Universitat del País Basc), «Catalunya entre els segles XVII i XVIII: reflexions sobre un canvi»

Dilluns, 30 d'octubre de 2006

Sixto Sánchez-Lauro Pérez (Universitat de Barcelona), «Corts borbòniques de Barcelona (1702) *versus* corts austriacistes de Barcelona (1706): anàlisi jurídica comparativa»

Dimecres, 15 de novembre de 2006

Joaquim Albareda i Salvadó (Universitat Pompeu Fabra), «La represa del constitucionalisme (1701-1706)»

Dilluns, 27 de novembre de 2006

Eva Serra i Puig (Universitat de Barcelona), «El debat de la vicerègia (1700-1701): baralla judicialista o conflicte polític?»

Coordinació: Josep Serrano Daura, secretari de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics.

CATALUNYA ENTRE ELS SEGLES XVII I XVIII. REFLEXIONS SOBRE UN CANVI¹

Jon Arrieta Alberdi

Universitat del País Basc

(Euskal Herriko Unibertsitatea [EHU])

1. INTRODUCCIÓ

La commemoració de les Corts de 1706, presidides per l'arxiduc Carles a Barcelona en plena Guerra de Successió, ens situa en un episodi dramàtic de la història d'Europa, d'Espanya i de Catalunya. A partir d'aquest moment, en definir-se plenament el suport català a la candidatura de Carles al tron d'Espanya, ocupat des de sis anys abans per Felip de Borbó, s'entrà decididament en la fase de guerra civil pel conflicte successori.

Això justifica, al meu entendre, que consideri any d'inici de la confrontació civil a Catalunya l'any 1705, que és el de la implantació de l'arxiduc en l'escenari mediterrani, amb el seu centre a Barcelona, en el qual es va basar clarament per a intentar dur a terme el seu projecte. L'any següent va tenir lloc la primera manifestació específica del conflicte, en forma de decisió que va afectar la disposició de l'ordenament jurídic. La victòria de les tropes borbòniques a Almansa va propiciar que Felip V recuperés els regnes de València i Aragó, que va tractar com a deslleials i rebels fins al punt que els va aplicar la màxima sanció que aquesta conducta podia merèixer: l'abolició dels seus furs.

Catalunya va passar a tenir frontera directa amb el territori ocupat pel rei d'Espanya i a concentrar en si la resistència i la condició d'enemic que calia batre, de manera que tot l'esforç bèl·lic borbònic es va orientar cap al territori del Principat. Tornava a repetir-se l'intens i extrem panorama de guerra que havia tingut lloc el 1640. De nou es produïren l'enfrontament amb el rei, la divisió interna en dos bàndols, l'obligat exili dels exclosos del poder dins de Catalunya —el 1640 els antifrancesos habsburguistes, ara els profrancesos borbonistes. De nou hi hagué confiscacions, control i repressió sobre els —en aquell moment— perdedors de la lluita interna. I, en ambdós casos, el conjunt de la població va

1. Aquest treball forma part de les investigacions que es porten a terme dins del projecte SEJ2005-04672, «La monarquía española del Antiguo Régimen y sus integrantes: formas de vinculación y pertenencia en los casos de Navarra, Aragón, y Vizcaya», del qual sóc l'investigador principal.

haver de fer un sacrifici enorme, a causa de la guerra, els allotjaments i la manutenció dels soldats. Aquesta última faceta, si bé va tenir els seus moments àlgids en els períodes que van del 1640 al 1659 i del 1705 al 1714, va ser gairebé una constant al llarg de tota la segona meitat del segle XVII, amb més o menys intensitat, com la que es va donar, a mode d'antecedent significatiu de la Guerra de Successió, amb l'entrada dels francesos a Catalunya i l'ocupació de la ciutat de Barcelona el 1697; tot això, envoltat també d'un moviment en el qual no faltava l'alçament rebel de part de la població.

En resum, si el canvi de segle (del XVII al XVIII) va ser dramàtic a Catalunya, no es pot dir que la centúria precedent fos pacífica i exempta de debats, conflictes i, fins i tot també, guerra, divisió, exilis i sofriments estesos entre la població. Els esdeveniments de la crisi successòria aparegueren a Catalunya, d'aquesta manera, amb certs elements comuns o anàlegs als de la guerra civil anterior, que tenia també una intensa faceta de conflicte europeu, per raons, igualment, de lluita per l'hegemonia i l'equilibri del continent.

La meua intervenció en aquest cicle, com que és la primera, estarà orientada a posar sobre la taula algunes consideracions sobre els elements i factors que van confluïr en el conflicte successori, però prenent com a referència el de 1640. Si el primer es va caracteritzar pels importants canvis i modificacions que van tenir lloc en l'ordre normatiu i institucional als regnes de la Corona d'Aragó, pot valdre la pena dedicar atenció a avaluar la nova situació creada, amb vista a intentar proporcionar elements de judici per a valorar l'abast i els caràcters de dit canvi, i per a això pot ser útil tenir en compte, al seu torn, la manera en què ha estat considerada la qüestió des de diversos punts de vista. Certament, ens trobem davant d'una matèria que ha merescut una enorme atenció historiogràfica, per la qual cosa no és fàcil ser original a l'hora de fer noves aportacions. Per altra banda, en un cicle com el que aquí ens reuneix, és lògic que es consideri, com en el meu cas, la producció prèvia sobre el particular. Aquesta em condueix novament a posar l'èmfasi en algun dels angles possibles de consideració de la qüestió. El més interessant i digne de ser tingut en compte a l'efecte d'aquesta aportació és el que ofereix la visió d'una Catalunya que, en ambdós casos —1640 i 1705—, apareix dividida en dos bàndols, però qualificats ambdós i relacionats amb determinats caràcters i condicions. Si en una ocasió anterior vaig centrar-me en la Guerra de Successió i en els primers quinze anys del segle XVIII,² en aquesta procuraré considerar el marc més ampli que ofereix la comparació amb tot el que va ocórrer al llarg del segle anterior.

2. Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracistas y borbónicos en las altas magistraturas de la Corona de Aragón (1700-1707)», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18, vol. II (1998), p. 265-297;

2. QÜESTIONS METODOLÒGIQUES

2.1. DUALISMES EXCLOENTS

La perspectiva de la dualitat presideix la consideració que, a grans trets, se'ns ofereix en ambdós casos. Tant el 1640 com el 1705 era palpable la tendència a considerar que, en la formació dels dos bàndols, l'un representava la «terra», el seu dret i les seves institucions, la seva concepció pactista del funcionament d'aquestes, centrada en l'observança de la llei i la protecció garantista que el dret oferia als catalans, considerats com una realitat política plena, amb dret a tenir el seu espai en el concert dels regnes i les corones de l'àmplia monarquia espanyola, entenen per aquesta Amèrica, el continent europeu i el Mediterrani itàlic. L'altre bàndol apareixia associat amb la posició reialista, és a dir, la tendent a accentuar les prerrogatives regies i el seu ús quan fos necessari en conjuntures delicades, fins i tot a costa d'entrar en un terreny dubtosament legal, de manera que prevalia en els caràcters que s'imputaven a aquest sector, enfrontat amb l'anterior, la tendència a admetre manifestacions de l'autoritarisme regi, traduït en decisions que anaven més enllà de les previsions d'exercici ordinari de la jurisdicció; i tot això, presidit per una tendència general a la subordinació a perspectives d'uniformitat a la qual no s'havia arribat amb anterioritat.

A pesar que la historiografia catalana dels últims anys ha cridat l'atenció sobre els riscos que es corren en adoptar aquesta posició de dicotomia que, per la via de la divulgació, pot conduir a plantejaments fins i tot maniqueus, crec que continua sent oportú cridar l'atenció sobre la poca fortuna d'aquesta manera de considerar la qüestió, com han advertit autors destacats.³ En les línies que hi ha a continuació em centraré en alguns raonaments que es refereixen al mètode, més que no pas als continguts o a les opinions que es puguin tenir respecte

Jon ARRIETA ALBERDI, «L'antítesi pactisme-absolutisme durant la Guerra de Successió a Catalunya», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 105-128; Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracismo, ¿Qué hay detrás de ese nombre?», a Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones: Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons Historia, 2001, p. 177-216.

3. Xavier GIL PUJOL, *Las claves del absolutismo y del parlamentarismo, 1603-1715*, Barcelona, Planeta, 1991, p. 4; Antoni SIMON I TARRÉS, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 24; Eulàlia DURAN, «Narcís Feliu de la Penya, historiador i polític», *Afers*, núm. 20 (1995), p. 73-86, esp. p. 76; Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, p. 321; Núria SALES, *Els botiflers, 1705-1714*, 2a ed., Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, p. 12 i 22; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, p. 23.

a aquesta qüestió. Això em porta de nou a referir-me al problema que planteja presentar de manera dual certes posicions, les esmentades més amunt, com si responguessin a dues realitats no només diferents, sinó oposades i mútuament excloents, que es tendeix a identificar amb dos models, «absolutista» l'un, «pactista» l'altre.

Convé insistir, segons la meua opinió, que aquesta perspectiva d'anàlisi no és gaire operativa, ja que difícilment aquests models teòrics, construïts *a posteriori*, es donen en estat pur. Si fos així, l'absolutisme es donaria quan el funcionament normal de les institucions i l'exercici del poder es fonamentessin en l'acció regular d'un monarca que té permanentment la possibilitat d'actuar per sobre del dret. Però una freqüència excessiva, una «regularitat» en l'ús de les potestats extraordinàries, no ens porta a un govern absolut, sinó a un mal govern. Per altra banda, en un esquema de funcionament contractualista de les institucions, no es nega al rei ni l'ús i el gaudi de regalies, ni la seva sobirania com a posseïdor dels últims ressorts per a fer valdre la seva autoritat i prendre decisions, ja que en una forma de relació de pactes i equilibris, amb unes corts a la base i al centre del sistema, el rei té un determinat camp d'acció *legibus solutus*, que no només no és contrari al sistema, sinó que forma part d'aquest.⁴

Tampoc no té gaire sentit considerar que es tracta d'una situació generada a partir de la incorporació de la Corona d'Aragó a la governació compartida amb la de Castella pel matrimoni dels hereus d'ambdues corones. Una prova d'això que diem, que interessa especialment a Catalunya, és que Jaume Callís, especialista, com se sap, en l'exposició dels òrgans parlamentaris catalans del segle XV, va tenir un gran interès, no obstant això, a presentar una exposició exhaustiva de les atribucions del príncep, tant en el seu *Margarita Fisci* com en l'*Extragravatorium Curiarum*.⁵ Aquest autor confeccionà llista de més de cent prerrogatives o manifestacions de la condició de sobirà del príncep. Trobem un contrapunt interessant, però en la mateixa línia, en ple segle XVIII, el 1760, en l'escrit, conegut com a *Memorial de greuges, Representación* al rei Carles III per part dels diputats dels regnes ibèrics de la Corona d'Aragó, en la qual aquests assenyalaven específicament que, si bé s'havia pensat que l'abolició del dret dels regnes de la Corona d'Aragó i la seva substitució pel dret castellà podria con-

4. Em remeto al plantejament fet a JON ARRIETA ALBERDI, «Justicia, gobierno y legalidad en la Corona de Aragón del siglo XVII», *Estudis*, núm. 22 (1996), p. 217-248.

5. Ambdues obres en l'edició que utilitzo: *Iacobi Calicii iurisconsulti clarissimi, militisque generosissimi Margarita Fisci. Accesere eiusdem viridarii militiae, prerogativae militaris ac de MONETA Tractatus no minus eruditi, quam necessarii iis, qui Reipub. praesunt*, Lió, 1556, en la qual l'*Extragravatorium Curiarum* ocupa el final, amb una nova paginació, 3-77.

venir al servei reial, es va conèixer després que «[...] la general abolición de aquellas leyes perjudicaba a la regalía [...]».⁶ En resum, en aquesta primera dualitat general, quan parlem d'absolutisme i de pactisme estem obligats a tenir en compte, en cada cas, com es combinava l'ús de les prerrogatives règies amb la forma consensuada d'estructuració de l'ordenament jurídic.⁷

Cal insistir que no es tracta de motlles que es donin en estat complet, ja que, a tot estirar, *absolutista* i *pactista* són, en realitat, adjectius de la paraula que conté l'element essencial, és a dir, *monarquia*. Si la condició d'absolutista s'ha d'aplicar a qui té la possibilitat d'actuar *legibus solutus*, no afegim res nou ni especialment útil a l'efecte de la classificació, ja que el recurs a l'ús de les potestats extraordinàries era comú a tots els titulars del poder regi. Si l'ús de les potestats extraordinàries fos excessivament freqüent o abusiu, difícilment trobaríem un monarca que ho reconegués, de manera que, si fos mereixedor de tal consideració, seria per l'excés i l'abús, no pel fet en si de l'existència i l'ús d'aquest àmbit de poder, coincident precisament amb el de les regalies inherents a la potestat règia.

La falta d'operativitat de la distinció es confirma, almenys si es consideren aquests caràcters mútuament excloents, tenint en compte que fins i tot si partim d'un model pactista, caracteritzat per l'existència de límits a l'actuació règia adoptats a mode d'acords fixats en òrgans *ad hoc*, com les corts als regnes de la Corona d'Aragó, no es nega en aquests que el rei pugui actuar *legibus solutus*, independentment de la major o menor definició dels requisits que se li exigeixin per a aquesta actuació en funció de les garanties que mereixin els afectats per aquesta.

2.2. CREACIÓ, APLICACIÓ I INTERPRETACIÓ DEL DRET

Una segona qüestió lligada a tot el que s'ha dit fins ara és que el tractament de la dualitat s'acostuma a iniciar situant aquesta en el pla de la creació del dret, la qual cosa sol portar a centrar l'atenció en el fet de si el dret general es crea a les corts, fruit de la confluència dels braços amb el rei, o, per contra, és aquest

6. Josep M. TORRAS I RIBÉ (ed.), *Escrips polítics del segle XVIII*, tom II, *Documents de la Catalunya sotmesa*, Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Eumo, 1996, p. 93.

7. Jaume CALLÍS, *Extragravatorium curiarum*, cap. VII, vers. 36 *in fine* i 37 *in principio*: «Quaero pro elucidatione materiae quas prerogativas et praecipuiates habet dominus Rex de iure communi et de iure Cataloniae? (37) Respondeo eo quod neminem recognoscit tantas quantas habebat et habet Imperator in Imperio [...] habet ergo dominus rex praerogativas et praecipuitates sequentes: [...]»

últim qui té una intervenció predominant en la potestat normativa per mitjà de la manifestació unilateral d'aquesta.

Aquesta visió sol ser una mica estàtica, cosa que em porta a suggerir o proposar un enfocament més dinàmic, que consideri el dret en la seva acció directa. L'exposició o l'apropament a l'estudi de com s'erigeix o en què consisteix un ordenament jurídic, queda incompleta si no passem al pla de com se li dóna vida, com s'aplica en situacions reals i concretes, en problemes que es plantegen al governant i que aquest ha de resoldre dictant resolucions i prenent decisions. Ens situem així en l'exercici del dret vigent i disposat per a la seva adequació a un cas en via de govern, és a dir, no contenciosa, sense que hi hagi, almenys en el moment inicial, dues parts enfrontades. Si hi fossin, fruit de l'acció processal de la part legitimada per a plantejar la seva pretensió, aquesta s'hauria de posar a les mans d'un jutge que hauria de citar l'altra part i, després dels tràmits processals oportuns, dictar sentència. Aquests són els casos bàsics d'acció i aplicació, les dues vies habituals d'actuació: el govern i la justícia. En ambdós casos, tant el governant com el jutge apliquen el dret, és a dir, dicten, en referir-se a l'acció de govern, una resolució que «determina» un cas, o, en el cas dels jutges, una sentència que es pronuncia a favor d'una de les parts en litigi.

Ara bé, l'aplicació implica la interpretació de les normes existents i més o menys encertadament recollides, donades a conèixer i disponibles per a l'aplicador intèrpret. En tot acte d'aplicació de l'ordenament jurídic hi ha una interpretació d'aquest. És cert que això ens porta a l'ampli camp de la teoria de la interpretació. Però convé destacar que aquest va ser i continua sent un tema molt debatut i important, precisament perquè era i és molt decisiu a la pràctica.

No es tracta aquí d'anar més enllà de la constatació que el problema de la interpretació del dret entrava en joc en el debat sobre les qüestions més generals i decisives del dret, com era el que tractava de la conciliació entre la norma general donada a les corts i les disposicions singulars adoptades pel príncep. La defensa de la tesi que calia que les segones se subordinessin a les primeres obligava que la interpretació d'una resolució concreta per a un cas específic no podia passar de ser merament i estrictament declarativa, és a dir, destinada exclusivament a aclarir el seu sentit i el seu significat de manera directa, gramatical. En la mesura en què es fes una ampliació del camp d'acció mitjançant una interpretació extensiva, podia entrar-se en contradicció amb allò disposat en la norma general corresponent. Però, per altra banda, la interpretació extensiva podia ser necessària, i ho era freqüentment a la pràctica, senzillament perquè la norma pogués ser operativa i per a evitar que quedés en lletra morta.

La decisió de sacrificar el purisme de la coherència de l'ordenament al sentit pràctic en el funcionament quotidià del dret era present sens dubte en l'in-

tèrpret, que tenia a les seves mans, precisament en aquell moment, la capacitat d'introduir una innovació en considerar que la norma en qüestió abastava un aspecte al qual fins aleshores no s'havia arribat.

Aquest supòsit era el que més sovint donava lloc a conflictes i polèmiques, ja que era aleshores quan sorgien les veus en contra dels qui consideraven que, en el cas descrit, es produïen antinòmies i contradiccions amb l'ordenament establert per consens general a les corts, del qual no es podien apartar les decisions que es prenguessin com a producte d'una interpretació que, en estendre l'àmbit del supòsit considerat, passava al camp de la creació innovadora.

Si ens situem a la Catalunya moderna i, més específicament, al segle XVII, veurem que, per una banda, aquest es caracteritzava per la falta de corts o de producció normativa de les corts, però podrem observar, per l'altra, que això no obstaculitzava que es continués aplicant el bloc normatiu ja constituït (recopilat el 1588 i al qual es van afegir les constitucions de les Corts de 1599). Això significa que la consegüent necessitat d'interpretació que ocasionaven els casos que s'anaven produint, podia conduir, com així va ser, que des dels òrgans de decisió de la monarquia s'incorporés una concepció més flexible de la forma i dels efectes de les operacions interpretatives de l'ordenament jurídic.

A la Corona d'Aragó moderna, va ser a Catalunya on, com és sabut, més conflictes es van suscitar en el govern i l'administració de justícia, derivats de l'exercici de diverses competències que, directament o indirecta, tenien el seu reflex en el camp de la creació, la plasmació escrita, la recopilació i l'aplicació del dret. El conflicte es va produir quan van entrar en disputa i en col·lisió òrgans que, com a integrants del complex institucional ordinari de la monarquia, havien de complementar-se i havien de col·laborar harmònicament. No va ser així, i els conflictes que van sorgir van arribar a cotes molt superiors a les lògiques i inevitables. Però el que ens interessa destacar a l'efecte d'aquesta exposició és que aquests conflictes van tenir molt a veure amb els avatars de la creació i la interpretació del dret. És més, es poden identificar com la seva màxima expressió. Ho reflecteix amb meridiana claredat el problema suscitat a Catalunya arran de la creixent intervenció de la divuitena, una comissió de divuit persones nomenades pels braços, en «la defensa de los derechos y libertades de la tierra y por consiguien-te por la contrafaction de rompimiento de privilegios y leyes de la tierra».⁸

8. El problema, perfectament identificat pel Consell d'Aragó, era que aquesta comissió estava començant a actuar com a òrgan de resolució de dubtes de dret a Catalunya, de manera que emetia opinions i dictàmens vinculants per a la Diputació i volia estar per sobre de l'Audiència o el Consell Reial quan aquest tingués una opinió diferent, cosa que era vista amb alarma des de la Cort, que constatava «[...] quan vano es y voluntario y quan perjudicial a la jurisdicción real y quan pernicio-

Si, des de l'entorn regi, s'havia pres consciència del risc que divuit individus «legos y sin letras» s'imposessin a l'Audiència, el mateix va passar en un altre assumpte, igualment lligat a aquestes facetes, que es generà a l'entorn de la compilació de les constitucions un cop celebrat el solí de clausura després de les Corts de 1599. Un tercer bloc d'assumpes que va arribar a prendre cos amb una inusitada intensitat va ser el de les detencions de persones, a les quals es va procedir tant des de la Diputació com des de l'Audiència i les quals es van arribar a identificar com a «casos» (com el de Joan de Queralt i el seu homònim Grannollachs). Tots aquests supòsits, de gran pes real, com ha estat destacat suficientment, ens situen davant de l'assumpte jurídic de fons, objecte de debat polític i doctrinal: la titularitat del control sobre el procediment de creació, aplicació i interpretació del dret. Quan es tractava d'una llei donada en corts, la seva modificació en presència de les parts implicava citar els tres braços. Això obligava a convocar corts només per a resoldre un problema d'interpretació. Si no podia fer-se, com podia i solia ocórrer, sobretot si hi havia raons d'urgència o de necessitat, s'havia de procedir a donar a la norma l'aplicació que la circumstància requeria, sota pena de deixar-la en estat de total ineficàcia.

Si en tot el segle XVII no es van celebrar corts, aquesta interpretació parlamentària no era possible. Així doncs, com es va desenvolupar el dret? Mitjançant la innovació conjunta per la via interpretativa, raó per la qual el debat es va centrar en aquesta faceta més que no pas en les grandiloqüents dissertacions generalistes sobre el dret i les lleis. En definitiva, aquesta qüestió quedava directament lligada a la potestat política o, com es deia també sovint, econòmica, del príncep, i això ens condueix a la conclusió que aquest és el terreny en el qual el príncep havia de desplegar, si esqueia, la potestat extraordinària, perquè era precisament aleshores quan podia prendre, i fins i tot havia de prendre, tals decisions, justificades per les circumstàncies constrenyedores, per la urgència o per la necessitat de sortir d'una situació delicada. Els fets demostren que en aquest assumpte es va concentrar gran part de la conflictivitat juridicopolítica que va desembocar en la guerra del 1640. Val la pena detenir-se en aquest punt per a afegir un tercer grup de reflexions, seguint el fil del discurs i del plantejament teòric que hem fet en els punts anteriors.

so al bien público si se les consintiese que dieciocho personas legas y sin letras fuesen censores de las sentencias y provisiones que los doctores del Consejo Real con el acuerdo y studio que suelen, huvieren hecho y se vee claro como por este camino se yran aplicando toda la jurisdiction real». Agafó aquestes referències de JON ARRIETA ALBERDI, «La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): de la acumulación de la tensión a la explosión bélica», *Pedralbes*, núm. 15 (1995), p. 33-93.

3. UNA PRIMERA GUERRA

3.1. VA SER INEVITABLE?

Passat algun temps i tenint en compte les abundants aportacions historio-gràfiques dels últims anys, m'inclino per considerar que continua essent vàlid el balanç que constata que, des de la fase final del regnat de Felip II, hi va haver una acumulació de la tensió, que va desembocar en la guerra de 1640, i que, des d'una perspectiva jurídica, la disputa per l'exercici de la jurisdicció, la més completa possible, va ser el problema general i principal de la primera meitat del segle XVII. Crec que el llibre de Miquel Pérez Latre, *Entre el rei i la terra*,⁹ que dissectiona aquesta evolució encara més del que jo ho vaig fer en el seu dia, ho confirma, ja que va desgranant precisament les qüestions esmentades abans: l'actuació de la Diputació, el problema de les compilacions, les detencions i les vies de fet adoptades pels uns i els altres.

Doncs bé, va ser inevitable la guerra del 1640? Aquesta pregunta va ser plantejada per Joan Lluís Palos en un suggeridor article que contenia una reflexió interessant, vàlida per al 1640 però també per a la crisi successòria oberta durant el període que va del 1700 al 1714.¹⁰

En el primer cas, el professor Palos assenyalava, o m'assenyalava, que el mateix títol del meu article («La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): de la acumulación de la tensión a la explosión bélica», citat a la nota 8) tenia un marcat to d'anticipació del desenllaç, és a dir, incorria en allò que es coneix com a *prolepsis*, figura de la retòrica que es dóna quan es planteja una qüestió jugant amb l'avantatge de conèixer quin ha estat el resultat, de manera que aquest coneixement contamina l'exposició, en la qual ocupa massa espai el to de l'avanç per un camí que només té una direcció: la que condueix al resultat conegut. El llenguatge també es contamina, per exemple, si parlem, com jo ho feia, de «la subida definitiva de la tensión jurisdiccional» o de «la polémica prebélica», ja que, en rigor, només sabem que va ser definitiva o prebèlica *a posteriori*, per la qual cosa no són correctes les expressions que avancen el desenllaç.

No puc fer altra cosa que admetre la pertinència d'aquestes encertades advertències, si bé és cert també que des del 1638 hi havia una situació de guerra declarada contra l'Audiència i que, quan es va encendre la metxa el dia de Cor-

9. Miquel PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra: El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2004.

10. Joan Lluís PALOS PEÑARROYA, «Les idees i la revolució catalana de 1640», *Manuscrits*, núm. 17 (1999), p. 277-292.

pus del 1640, el primer que van fer els «segadors» va ser assassinar el virrei i diversos membres de l'Audiència, és a dir, els titulars de la jurisdicció. Objectivament, és innegable que el debat jurisdiccional es va traduir en la mort física de magistrats catalans, que l'Audiència va desaparèixer i que es va iniciar la guerra. Els doctors de l'Audiència van continuar sent perseguits. Al setembre van matar Garau; al Nadal, Gori, Ramón i Puig. Altres membres van sortir a l'exili.

El debat i la dissensió, no només possibles, sinó inevitables i fins i tot positius en un sistema com el català, en el qual els mecanismes regalistes eren plenament lícits i pertinents, van superar un nivell a partir del qual podia passar el que va passar, precisament perquè van fallar, o no van actuar, els mecanismes que el mateix sistema tenia per a evitar-ho.

Que tot això va desembocar en una guerra, que no es van arribar a fer realitat els pretesos propòsits dels partidaris d'un nou estat, com va assenyalar Aquilino Iglesia,¹¹ que l'alternativa no estigués madura, etcètera, no treu valor ni intensitat al desenvolupament, abans de la guerra, de tot el debat sobre la jurisdicció, amb moments d'enfrontament obert, i que en un d'aquests, amb altres mòbils i circumstàncies adjacents, s'arribés a la guerra civil. Ara bé, aquests mateixos factors i esdeveniments podrien haver conduït a altres desenllaços en moments diferents i amb conseqüències diverses. Les precaucions en l'exposició dels fets que recomana Palos estan més que justificades.

3.2. VA QUEDAR TOT CONTROLAT? CONSIDERACIONS SOBRE L'ACCÉS A LES MAGISTRATURES DESPRÉS DE LA GUERRA DEL 1640

Aquestes mateixes consideracions són interessants per als successos que van tenir lloc al voltant de la Guerra de Successió, i després en parlaré, ja que ara, situats en la primera guerra, la del 1640, pot ser el moment de fer una altra breu reflexió sobre el seu desenllaç. Em refereixo al fet que se sol destacar que el 1652 la posició del rei respecte als catalans en general, i als que s'havien rebel·lat en particular, va ser bastant benigna, si bé es va preocupar d'introduir un rígid sistema de censura prèvia en les insaculacions per a les places de la Diputació i del Consell de Cent. Eren mesures que tenien un marcat to d'introducció de novetats i de reforç de les regalies del monarca. S'expliquen per les circumstàncies del moment, que justificaven la línia d'augmentar el control sobre la població i l'accés als càrrecs. Doncs bé, arribat a aquest punt, em sembla

11. Aquilino IGLESIA, «Pau Claris y la soberanía nacional catalana. Notas», a *Actas del IV Symposium de Historia de la Administración*, Madrid, 1983, p. 401-450.

oportú assenyalar, a tall de reflexió sobre un fet que crec que és significatiu, que hi havia les mateixes raons o més per a controlar l'accés als llocs de la màxima magistratura catalana, al de lletrat de l'Audiència i al de regent del Consell d'Aragó, ja que, al cap i a la fi, la censura sobre la composició de les bosses d'insaculats es portà a terme precisament en aquests dos òrgans, amb el virrei o el rei com a amos de l'última paraula.

En tractar sobre la vida i l'obra de Rafael Vilosa,¹² vaig tenir l'oportunitat de descriure l'interessant episodi que va tenir lloc quan les tropes franceses, després d'entrar a Catalunya per l'Empordà el 1653, van penetrar a l'interior del Principat, on van prendre Solsona a primers de juliol de 1655. Joan d'Àustria va recuperar la ciutat amb certa facilitat, però immediatament va escriure al seu pare, el 18 de desembre de 1655, per a suggerir-li ni més ni menys que la supressió dels títols de ciutat i vila per a Solsona. La més perjudicada era l'Església de Solsona, la qual es privava de seu arquebisbal i es desvinculava de la font de rendes que per a ella representava la mateixa ciutat.

El cas és que l'Audiència catalana va oposar resistència a l'execució d'aquesta decisió, primer donant llargues i després, en el moment en què el rei va obligar a tots els lletrats a definir-se, votant en contra de la privació del títol mentre la ciutat no fos degudament citada i tractada com a part processal. Aquesta decisió, l'Audiència la va mantenir fins i tot quan el rei va ordenar que es reunissin les tres sales i que cada jutge emetés per escrit el seu dictamen detallat i el vot, a favor o en contra, de l'execució de l'Ordre.¹³ En aquesta interessant votació, que va tenir lloc al maig del 1658, es plantejava un problema d'interpretació, en la línia del que s'ha tractat en la primera part d'aquesta exposició. El cas és il·lustratiu, perquè s'enfrontaven dues posicions, però una era propiciada i defensada pel mateix monarca, que demanava que se li facilitessin després els dictàmens i els vots. Doncs bé, en aquestes circumstàncies, resulta que va vèncer, per onze contra cinc, el vot contrari a l'execució de la privació a Solsona dels

12. «Derecho e historia en ambiente posbólico: las "Dissertationes" de Rafael Vilosa», *Perdralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13 (1993), p. 183-196.

13. *Biblioteca Nacional*, ms. 5742 (diari de Crespi), f. 242r, 16 d'agost de 1658: «Junta en casa para resolver la duda que puso la Audiencia de Cataluña en si podía Su Majestad haviendose rendido la ciudad de Solsona a merced quitarle de hecho sus privilegios o era necesario que precediera conocimiento judicial de la causa. Viose la variedad de pareceres de los ministros y se resolvió que fue duda voluntaria y que los que decían que se les podía quitar havian fundado mui bien sus pareceres pues ni hai ni puede haver constitucion que quite a Su Majestad el derecho de las gentes que le toca como vencedor y los demas havian errado mucho y se les devia advertir y al fiscal que esta este dictamen que es el de D. Pablo Ruiz con mas particularidad y que se consultase a Su Majestad. Este punto tengo latamente fundado en mis observaciones.»

seus privilegis mentre no fossin escoltades i ateses sense escoltar les seves al·legacions. Un dels que es van alinear amb el rei, l'esmentat Vilosa, no ocultava la seva decepció i expressava obertament el seu rebuig als que s'havien apartat de la voluntat del rei.

Podria pensar-se que, si es tractava d'accentuar el control sobre els magistrats i oficials, i més en una qüestió relacionada directament amb la guerra contra França, en el futur això podria repercutir en la carrera judicial dels magistrats renuents. He tingut l'oportunitat de comprovar, no obstant això, que dos dels que van votar a favor de la proposta règia (José Romeu de Ferrer i Rafael Vilosa) van accedir al Consell d'Aragó. Però tres dels onze que hi van votar en contra (José de Boixadors, José Rull i Juan Bautista Pastor), també. Això vol dir que la seva actuació en el delicat moment que hem descrit no va ser obstacle per a la seva carrera, si bé és veritat, per a ser exactes, que els seus ascensos al Consell d'Aragó van ser una mica tardans (Boixadors el 1669 i Pastor i Rull el 1681) i posteriors als dels altres dos, més *fidels*.

La qüestió que s'ha de plantejar és com, durant quant de temps i sobre quins criteris es va poder aplicar el control sobre l'accés als càrrecs d'oficial i de magistrat en la segona meitat del segle XVII, ja que el cas referit sembla indicar que, per una banda, era possible el vot contrari a la posició règia en un assumpte delicat i important en ple 1658, i, per l'altra, que les incorporacions a les magistratures més altes, per tot el que he pogut deduir de les biografies corresponents, no estaven especialment marcades per l'exigència de requisits i condicions determinats per endavant de manera clara per a aconseguir un únic i definit perfil, en aquest cas, de jutges i magistrats d'alta instància. Si s'hagués volgut i s'hagués aconseguit aquest objectiu, per dir-ho d'alguna manera, tots els magistrats de l'audiència catalana, per exemple i perquè estem centrats ara en aquesta, estarien en posicions similars i, sens dubte, apareixerien enquadrats en la mateixa columna assenyalada més amunt dels fidels i submisos servidors dels interessos regis.

Si portem aquest raonament a la vigília de la Guerra de Successió, sembla que seria lògic esperar que una política de selecció de magistrats de fidelitat indubtable conduiria la majoria a una adscripció unívoca, quan el conflicte successori va obligar els uns i els altres a definir-se. Però el cert és que una part dels magistrats de l'audiència catalana es van manifestar borbònics i l'altra part, gens menyspreable, es van manifestar austriacistes, i alguns d'ells ho van patir en la seva pròpia carn, com Cristòfor de Potau i Pere d'Amigant.

Pot ser que, un cop transcorreguda una vintena d'anys des del final de la guerra del 1640, s'anessin perdent els perfils dels requisits i caràcters exigibles als qui aspiraven a la màxima magistratura catalana. Això és el que sembla que es

desprèn de l'anàlisi de les posicions preses pels uns i pels altres portada a terme pel cronista dels esdeveniments de la fi de segle, Francesc de Castellví. Aquest autor considerà deu magistrats «sospechosos contra la patria porque siempre se oponían y dificultaban sobre los fueros», en certa manera la posició més procliu al reforç de l'autoritat reial, mentre que catalogà set magistrats com a «patricios» o «celantes».¹⁴ Els primers van donar ferm suport al rei Felip des del principi, mentre que els segons van adoptar o van acabar adoptant la posició austriacista.

Doncs bé, si prenem en consideració els set austriacistes «patricis», cal preguntar-se sobre les raons que van poder tenir per a l'opció que van prendre. Fa anys em vaig ocupar d'aquesta qüestió,¹⁵ però ara voldria detenir-me en el fet, potser no suficientment valorat, que precisament cinc d'aquests set (Calderó, Tristany, Amigant, De Potau, Aguirre) van donar a llum una àmplia obra doctrinal al llarg de l'última vintena del segle XVII. Val la pena, crec, estudiar aquest fet, ja que l'austriacisme se sol tractar i analitzar en funció del que va ocórrer des que es va iniciar la guerra, particularment des del 1705. Però si és cert que els que es van inclinar per la defensa de la candidatura de l'arxiduc eren «celantes» defensors de l'observança del dret patri, cal pensar que no era una posició nova, sinó que existia ja amb anterioritat i es reflectia en la seva obra i les seves actituds.

En un primer acostament a la qüestió, vaig tenir l'oportunitat d'observar que dos dels autors més significats d'aquest grup, Miquel Calderó i Pere d'Amigant, van adoptar posicions legalistes i garantistes en abordar qüestions en les quals es posava en joc el possible contrast entre els interessos particulars i els col·lectius. El mateix s'ha de dir en l'assumpte capital del mode de creació del dret a Catalunya, matèria en la qual defensaven la posició contractualista com a norma general, però no exempta d'excepcions.¹⁶ Tenint en compte que es tractava d'alts responsables de la justícia i, indirectament, del Govern del Principat, i que van exercir les seves funcions durant períodes força llargs, la labor desenvol-

14. Francesc de CASTELLVÍ DE MONTBLANCH, *Narraciones históricas desde el año 1700 hasta el año 1725: Motivos que precedieron a las turbaciones de España, en particular a las de Cataluña...* S'ha editat amb el títol *Narraciones históricas*, vol. I, *Antecedentes hasta el reinado de Carlos II: Reinado de Carlos II, años 1701 a 1705*, edició a cura de Josep M. Mundet i Gifré i José M. Alsina Roca, amb un estudi preliminar de Francisco Canals Vidal, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pércopo, 1997. Els «celantes» eren els següents: el regent, Miguel Calderó, Buenaventura Tristany, Pere d'Amigant, Cristòfor de Potau, Gerónimo Magarola, Domingo Aguirre i José Moret. Els del partit del Ministeri de Madrid: el canceller Juan Miguel Taberner i de Rubí, José Pastor i Mora, Francisco Rius i Bruniquer, José Güell, Francisco Vertomon, Narciso Anglesell, José Claver, Francisco Portell, fiscal, i Francisco Ameller (I, 273).

15. Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracistas y borbónicos», p. 265-297.

16. Vaig procurar situar-los en el seu context a Jon ARRIETA ALBERDI, «Austracismo», p. 177-216.

pada, el to, l'estil i les maneres que van practicar, així com l'obra que van donar a llum, dotaren aquests autors de la possibilitat de ser considerats independentment que el 1705 es manifestessin austriacistes o borbònics. Dit d'una altra manera, els caràcters que van poder manifestar aquests autors, sobretot si alguns eren compartits, mereixen ser valorats per si mateixos. El resultat que podem obtenir correspon a un període iniciat uns vint anys abans del conflicte successori. És a aquest període al qual val la pena dedicar atenció des de la perspectiva que ara estem considerant, en el sentit que, tant o més valor que identificar els que es van definir com a austriacistes i avaluar el que van fer a partir del 1702 o el 1705, pot tenir fer això mateix tenint en compte que van exercir les seves funcions amb raonable normalitat.

Sembla lògic pensar que allò que van fer, pensar o escriure en aquest període va tenir cos i personalitat propis. S'uniria a aquesta qüestió la de veure fins a quin punt hi va haver elements comuns amb personatges equivalents d'altres regnes. En acostaments anteriors a aquesta qüestió vaig tenir l'oportunitat de cridar l'atenció sobre el grau sorprenentment intens amb què concretament els dos magistrats catalans esmentats, Amigant i Calderó, van acudir a l'autoritat de Cristòfor Crespí de Valldaura, el jurista valencià que va ocupar les magistratures més altes de la Corona d'Aragó entre el 1642 i el 1671. Però cridava també l'atenció sobre el fet que citessin i es fonamentessin en l'autoritat d'altres juristes que havien viscut al llarg del segle XVII i havien protagonitzat moments delicats, incloent-hi la guerra del 1640. No sembla que aquest últim fet afectés les cites i les utilitzacions d'aquestes autoritats, ja que ens podem trobar tant amb autors defensors de la potestat més lliure i determinada del rei, com ara Vinyes o el mateix Crespí de Valldaura, com amb els que posaven tot l'èmfasi a sotmetre el rei a límits, com Fontanella o Francisco Ferrer.

També sembla clar que magistrats compromesos en la causa del rei el 1640, com Crespí de Valldaura, Vilosa o Mateu i Sanç, van contribuir a la creació d'un ambient que va propiciar una certa línia de conciliació entre els principis que abans i durant la guerra de Catalunya del 1640 van arribar a estar obertament enfrontats. Aquesta conciliació podia ser símptoma de moderació, més concretament de moderació en l'ús dels mecanismes per a l'exercici del poder absolut, és a dir, en l'ús de les regalies. Ara bé, aquesta combinació, com assenyala Eva Serra, entre fidelitat i afeció i defensa de les lleis pròpies, era precisament la posició més natural i conseqüent amb el sistema de normes i institucions imperant.¹⁷ Amb això vull dir que no sé fins a quin punt és correcte, i jo mateix he

17. Eva SERRA, «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme», a Joaquim ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme*, p. 71-103, esp. p. 99.

incoregut en el possible error, parlar d'exercici «moderat» dels mecanismes del sistema, si el que volem dir és, simplement, que es tractava del supòsit normal.

4. LA SEGONA GUERRA: DE NOU EL DUALISME

Aquesta idea em porta de nou a la qüestió dels dualismes, per a constatar que l'exercici del poder consisteix precisament en la combinació de l'ús ordinari i l'ús extraordinari de les potestats, i no sempre recórrer al segon equival a apartar-se de la via pròpia de funcionament del sistema.

És per aquest motiu que em sembla oportú valorar, si es tracta d'analitzar formes i estils de govern i d'administració, fins a quin punt es tenia cura del compliment de les previsions legals en facetes com el procediment, les garanties per a les parts, l'obertura de la via processal de justícia una vegada superada la de govern o de gràcia, la motivació de les resolucions governatives i de les sentències, o la delimitació tan precisa com sigui possible de la justificació de les actuacions extraordinàries. És en aquest tipus de facetes on s'ha de considerar tot un grup de juristes i magistrats, els esmentats en l'apartat anterior, que tenien en comú la preocupació per salvar el principi de l'acció amb causa, sense negar que poguéssin haver-n'hi per prendre mesures extraordinàries.

Si hi ha raons per a assenyalar l'existència d'un clima general, a la Corona d'Aragó, favorable a aquest estat de coses, com es va confirmar en primera instància, segons la meua opinió, en els primers anys del regnat de Felip V, cal pensar que es va deure a la solidesa, acceptablement bona, que havia adquirit els anys anteriors. Torno a dir que potser val la pena atendre aquest fet en si mateix, tant com les manifestacions «austriacistes» posteriors, en el sentit que, si aquells caràcters es donaven i existien, potser no s'ha de donar tanta importància al fet que posteriorment es manifestessin en persones que es van adherir a l'arxiduc.

El cas que il·lustra aquest raonament, el trobem en la figura de Francesc Grases i Gralla, que pot sorprendre els que esperaven d'ell, pel fet de ser arxiducista, una posició oposada a la que es podia considerar pròpia dels borbònics. Una vegada més, és oportú remetre's al seu *Epítome* per a comprovar la tesi de la «combinació» que tan clarament exposà aquest autor en atorgar al rei la capacitat normativa també quan l'exercia a les corts, alineant-se explícitament amb antecessors seus en llocs similars (de jutge de l'Audiència), com l'aragonès Pedro Calixto Ramírez, a pesar que l'*Analyticus Tractatus de Lege Regia* d'aquest últim es va publicar (1616) gairebé cent anys abans que l'*Epítome* (1711).

Una vegada més, si seguim el fil d'aquests raonaments, l'obra de Grases ens situa en la necessitat d'evitar les contraposicions significatives, per exemple en

matèria de corts en les quals els braços es reunien amb el rei i els seus magistrats, entre els quals hi havia els membres de l'Audiència, a més dels del Consell d'Aragó. Eren els assessors directes del monarca en la seva trobada amb els braços, els que personalitzaven plenament la figura abstracta del «rei», els que debaten contínuament amb els tractadors dels braços. I ho van fer com es va fer sempre a la Corona d'Aragó, no podia ser d'altra manera: donant a l'exercici de les regalies el pes i la importància que tenien, sobretot en els casos en què se suscitava una col·lisió específica amb els plantejaments dels braços. Concretament, van ser objecte de polèmica a les Corts de 1701-1702 temes com la guarnició de Barcelona, el manteniment del control sobre les insaculacions i el tribunal que havia de jutjar les contrafaccions. El Consell d'Aragó, el rei, va actuar en la línia d'intentar mantenir l'estatus potestatiu aconseguit i mantingut per Carles II, cosa que no va aconseguir. Per tant, no es pot dir que el primer comte de Barcelona borbònic aparegués, en aquestes corts, més autoritari que els de la dinastia anterior. En qualsevol cas, és evident, com el mateix Feliu de la Peña va reconèixer, que el balanç d'aquestes corts va ser positiu per a tots, independentment del sector, filofrancès o proaustríac, en què es trobessin.

Una altra dada significativa és que més de la meitat dels membres del Consell d'Aragó que van actuar en aquestes corts eren dels que van optar per l'opció dels Habsburg: els catalans Francisco Comes i Torro i José Rull i els valencians Juan de la Torre i José de Castelví, marquès de Villatorcas. Per altra banda, va ser destacable el grau de recuperació dels estils i les formes tradicionals, per a la qual cosa segurament va ser útil el manual facilitat pel valencià Llorenç Matteu i Sanç sobre la manera de celebrar corts publicat el 1677, que se sumava a la tradició de manuals d'estil parlamentari catalans clàssics. És per això que el nivell aconseguit a les Corts de 1701-1702, si el comparem amb el de les celebrades en temps llunyans (1599), es pot considerar raonablement bo. Va ser l'inici de l'ofensiva habsbúrguica, el 1705, el que va obrir el ventall de possibilitats i oscil·lacions que es van donar fins que la mort de Josep I i l'ascens de Carles al tron de Viena van deixar pràcticament sentenciada la partida.

En qualsevol cas, no hi ha dubte que els ànims de tots els participants, incloent-hi el rei, es dirigien a la pervivència del sistema, de la qual era una bona mostra la previsió de procedir a una nova recopilació del dret català.

5. ENTRE ABOLICIÓ I NOVA PLANTA

Arribats a aquest punt de l'exposició, podem considerar algunes qüestions o reflexions anteriors, amb vista a no repetir gaire el que ja s'ha dit i escrit. Una d'a-

questes és la que fa referència a la fatalitat inevitable dels desenllaços i el grau d'afectació de la nostra anàlisi pel coneixement d'allò que, finalment, es va produir.

5.1. MOTIVACIONS I CONSEQÜÈNCIES

Si agafem el cas de l'abolició dels furs d'Aragó i València pel Reial decret de 29 de juny de 1707, pocs mesos després de la derrota dels austriacistes a Almansa, es pot posar a la balança dels factors l'estat d'ànim de Felip V, Macanaz, Orry, Amelot, la princesa dels Ursins..., i pensar que l'opció abolidora no estava motivada per raons d'animadversió o «venjança» i que no es pretenia ferir els sentiments d'identificació dels aragonesos i els valencians amb les seves institucions i els seus drets. Es pot pensar, per contra, que el ressentiment, el desig de castigar, fins i tot un cert impuls venjatiu, van poder pesar en l'ànim dels magistrats que van orientar les coses en la direcció en què ho van fer.

Probablement, a l'efecte de la consideració predominantment jurídica i institucional que orienta aquesta exposició, no val la pena donar-hi moltes voltes. En canvi, sí que ha de prestar-se atenció, segons la meua opinió, al fet que una gran majoria dels aragonesos i valencians no opinaven ni «sentien» la qüestió en la línia d'acceptació de l'abolició i substitució del seu dret pel castellà en aquest moment del desenvolupament dels fets (any 1707).

Si atenem la lògica de valorar les coses des de la perspectiva de la línia d'execució del dret que es va imposar i dels esdeveniments que van tenir lloc en la realitat física i material, arribarem a la conclusió que aquests van ocórrer independentment de la voluntat dels afectats, i fins i tot van anar conscientment en contra d'aquesta. Aquesta seria la línia de la consideració mecànicament positivista de les coses: això va ser el que va passar. Ara bé, no ha de perdre's de vista la valoració de si la remodelació juridicoinstitucional que van significar l'abolició i la Nova Planta es va fer donant algun valor a allò que representava l'obertura d'una nova convivència en la qual s'hauria de tenir en compte el factor de la, en definitiva, consideració favorable i positiva de la voluntarietat de l'adhesió al nou estat de coses, o si, per contra, es va prendre l'opció de no tenir en compte aquestes premisses i en funció d'això es va disposar un nou esquema d'institucions i persones en el qual la integració i l'ordre estaven garantits.

Crec que l'historiador, i més específicament l'historiador del dret, ha d'adoptar les precaucions adequades quan entra en aquestes qüestions. Però també és cert que si centrem l'atenció només en el que va passar, en aquest cas la promulgació del decret d'abolició decidida en el Consell de Gabinets al final del juny del 1707, també és cert, és a dir, també és un fet realment ocorregut, que

no van ser rares les veus de disgust i protesta que van sortir de les mateixes filles borbòniques, per part de destacades personalitats que s'havien mantingut fidels a Felip V i que eren conscients que l'estructura del dret i de les institucions canviaria en una direcció contrària als seus interessos i a la seva voluntat.

Ofereixen un exemple clar d'aquest fet les *Memorias para la historia de las guerras civiles de España*,¹⁸ d'Agustín López de Mendoza y Pons, comte de Robres, noble aragonès que es va mantenir fidel al rei Felip. Això no li va impedir tenir en alta estima la forma d'ordenació política i jurídica del Regne d'Aragó, així com la dels restants regnes de la Corona d'Aragó, i la seva manera d'estar integrats en la monarquia. Per aquest motiu, va ser capaç d'expressar el seu desacord amb la mesura abolidora del 1707 en termes que no s'allunyen gaire dels que haurien utilitzat austriacistes com Castellví o Amor de Soria. Segons la meua opinió, aquest fet no ens ha de sorprendre gaire, ja que, el 1706, els que es van mantenir fidels al rei Felip, que, com que van quedar sota el domini de Carles III, van sofrir confiscacions i penalitats, no volien que s'introduïssin novetats en l'ordenament foral pel qual es regien i que, de fet, havia estat jurat pel rei borbònic, i encara menys que aquestes novetats consistissin en la substitució del seu dret pel castellà. El 1708 el comte de Robres fou capaç de valorar el procés britànic d'unió entre Escòcia i Anglaterra, segons ells clarament preferible al seguit a Espanya, perquè havia fet possible que no quedés «sepultado» el nom escocès i que la «reducción de los dominios a la unidad» es fes «con apariencia al menos de voluntaria, mirándose como convención nacional y no como castigo».¹⁹

Les anàlisis més encertades sobre la Nova Planta, és a dir, sobre el que va passar després, coincideixen a considerar que el principal motiu perquè la línia abolicionista no es portés a terme va ser la impossibilitat material de fer-ho. Això va portar a la conclusió que era més útil quedar-se en uns determinats «términos medios».²⁰ Però em pregunto fins a quin punt ha de condicionar-nos la lenificació de les posicions del rei i el seu equip, a partir del 1711, a l'hora de jutjar el fet abolicionista del 1707, des del moment en què els que s'hi van opo-

18. CONDE DE ROBRES (Agustín López de Mendoza y Pons), *Memorias para la historia de las guerras civiles de España*, estudi preliminar i transcripció de José María Inurrítegui, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006.

19. CONDE DE ROBRES (Agustín López de Mendoza y Pons), *Memorias*, p. 318-319.

20. Jesús MORALES ARRIZABALAGA, *La derogación de los fueros de Aragón (1707-1711)*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1986; Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *Fragmentos de monarquía*, Madrid, Alianza, 1992; Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, Marcial Pons, 1997; Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho: Una historia de la formación de un derecho estatal español*, vol. II, Barcelona, 1992, p. 367-373; José María INURRITEGUI RODRÍGUEZ, «1707: la fidelidad y los derechos», a Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones*, p. 245-302.

sar des de les files borbòniques ho feien perquè no volien l'abolició, ni la minoració, ni, en conseqüència, acords futurs amb posicions «intermèdies». L'abolició del 1707 ha de jutjar-se d'acord amb els condicionants del 1707. Després, a partir del 1711, la Nova Planta es va assumir i, en alguns sectors, es va donar per bona des de la Corona d'Aragó, però no hem de retrotraure al 1707 els sentiments, els punts de vista i les valoracions que van fer el 1711, el 1715 i el 1716 els borbònics aragonesos, catalans i mallorquins, respectivament, si bé en aquelles dates eren plenament vàlids.

La decisió abolidora —les modificacions intenses, qualitativament i quantitativa de les institucions— va ser percebuda per tots si més no com una minoració que afectava explícitament els sentiments dels destinataris.²¹

En constatar que va ser una decisió lògica, derivada de la situació bèl·lica, la rebel·lia delictiva i el càstig consegüent, es pot deduir que el subjecte passiu d'aquesta mesura estava obligat a acceptar-la obedientment, i fins i tot de bon grat. Va ser un fet que va passar i es va imposar, però també va ser un fet que fins i tot als borbònics de la Corona d'Aragó no els va semblar la millor manera d'encetar, cosa de la qual eren conscients, una nova fase de la seva història. Proporciona una mostra significativa d'aquesta situació Francisco Portell, destacat magistrat català d'inequívoca fidelitat borbònica que va passar al Consell de Castella al juliol del 1707. Des d'aquesta plataforma, el 1713 es va dirigir al Consell d'Estat amb una sèrie de propostes «sobre el modo de tratar y establecer el gobierno de Cataluña, de orden del rey Felipe». Portell va demanar el perdó «para mi afligida patria», de manera que es prenguessin les «medidas para que vuelvan las cosas a su centro», cosa que implicava desactivar les posicions abolidores per a Catalunya.²²

En altres paraules, és un fet que els que van impulsar el decret abolidor, o bé van actuar sense interessar-se ni preocupar-se per la integració en la monarquia dels regnes, aleshores castigats, per la via del consens i la voluntarietat, o bé van posar per davant d'aquest objectiu l'eficàcia i l'obertura d'un nou estil de cara al futur. Amb això van posar una llosa insalvable sobre els austriacistes derrotats, però van prescindir al mateix temps d'allò que volien els borbònics dels regnes els furs dels quals s'abolien. Que aquests anessin assumint i acceptant, *a partir d'aleshores*, el nou estat de coses, no impedeix la possibilitat de distingir allò ocorregut amb anterioritat.

És una qüestió de perspectives, temps i moments. En el primer, l'inicial, com va deixar establert Josep Maria Gay en el seu llibre sobre el corregidor a

21. J. M. GAY ESCODA, *El corregidor*, p. 705.

22. Francesc de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. III, p. 825-826.

Catalunya (citat a la nota 20), i més concretament en pronunciar-se a tall de conclusions que culminen la seva detallada anàlisi, es van imposar els objectius de conquesta del territori i consolidació del domini amb una nova estructura de justícia (una nova audiència presidida per un capità general) i amb una renovació del govern del territori mitjançant una xarxa de corregiments militaritzats que assegurava el control sobre l'estructura dels municipis. La militarització i la castellanització van ser molt intenses. Gay destacava que el panorama va canviar tan radicalment que una llarga nòmina de militars castellans tenien a les seves mans el govern de Catalunya, i assenyalava que el fet de la capacitat potencial que tenien dits corregidors s'havia d'emmarcar en aquestes noves condicions generals.²³ A Catalunya, aquests caràcters substancials de la Nova Planta van marcar un canvi qualitatiu.

També és cert, no obstant això, que una possible línia assimiladora absoluta no va arribar a imposar-se, si bé per a fer aquesta afirmació hem de mirar el que va passar al llarg del segle XVIII.

Aquesta afirmació té més fonament, si és possible, en el pla del dret, en el qual convé recordar l'opinió d'un altre especialista en la matèria, Sebastià Solé, per al qual el Decret de Nova Planta va fer possible la pervivència d'«una gran quantitat d'institucions, normes, estils i doctrines tradicionals —molt més importants i nombroses del que s'acostuma a dir, especialment pel que fa al dret públic—, sempre, això sí, que no s'oposessin al dit Decret i disposicions posteriors i a l'esperit absolutista que les inspirava».²⁴

5.2. SOBRE LA IMPOSICIÓ DEL DRET CASTELLÀ

Un altre aspecte important de l'abolició és el de la substitució del dret català pel dret castellà que determinava el Decret de 1707. Es planteja la qüestió de com s'han de relacionar entre si el fet que s'adoptessin alguns elements del dret castellà i el canvi en l'estat de coses que va comportar aquesta adopció. Una altra pregunta que cal plantejar-se és si els regnes de la Corona d'Aragó, quan van passar a ser regits en part per l'ordenament jurídic i institucional castellà,

23. Vegeu també una recensió del llibre de J. M. Gay a Carlos GARRIGA, «El corregidor en Cataluña (Una lectura de la obra de Josep M. Gay Escoda)», *Initium*, núm. 3 (1998), p. 530-583.

24. S. SOLÉ I COT, *La governació general del Principat de Catalunya sota el règim de la Nova Planta, 1716-1808: Una aportació a l'estudi del procediment governatiu de les darreries de l'Antic Règim*, resum de tesi doctoral, Bellaterra, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Dret, 1982, p. 7-8.

cosa que és certa i comunament acceptada, van passar per això del pactisme a l'absolutisme.

La resposta a aquestes preguntes exigeix distingir bé els moments i els conceptes, i tenir en compte que també el que es considera «dret castellà» va poder experimentar un canvi. Una cosa és que la Corona d'Aragó s'integrés en l'ordenament castellà, tal com aquest era i funcionava fins aleshores, i una altra cosa diferent és que l'ordenament jurídic institucional castellà funcionés, o comencés a funcionar, des d'aleshores, d'una manera diferent, en una línia més marcadament absolutista. En aquest segon supòsit, si el sistema de govern felipista va adquirir un to més absolutista, traduït en unes noves formes de govern, ho van ser tant per als súbdits castellans com per als de la Corona d'Aragó, ja que tant per als uns com per als altres eren noves, és a dir, diferents de les anteriors.

Una altra qüestió lligada a l'anterior és la dels motius que s'esgrimien a la Corona d'Aragó per a oposar-se al dret castellà. És cert, per exemple, que els austriacistes de la Corona d'Aragó veien de mal ull el dret castellà perquè el consideraven absolutista o procliu a l'absolutisme. A diferència de les «pesades lleis de Castella», en un escrit català del 1713 titulat *Despertador de Catalunya*, es presumia de gaudir en el Principat de quatre prerrogatives «envejades per altres nacions». ²⁵ Ara bé, l'interès dels autors d'aquest al·legat per no veure's afectats pel dret castellà, tenia segurament més a veure amb la preservació de la pluralitat general de la monarquia que no pas amb passar a tenir un altre ordenament, ja que la raó més destacada de les seves pors era el risc de l'assimilació per un únic i determinat model. Pot ser que tinguessin determinades prevencions contra el dret castellà en facetes com la seguretat jurídica i la legalitat, però és molt dubtós que haguessin posat menys inconvenients a la fusió per assimilació o a la recepció del dret castellà si haguessin tingut la garantia que el dret i la seva pràctica serien millors amb el dret castellà que amb el català.

Partir del supòsit que amb la Guerra de Successió es va privar els súbdits de la Corona d'Aragó del legalisme i el garantisme pel fet de passar a estar regits pel dret castellà, seria com dir que van passar a compartir amb els castellans les mancances esmentades, cosa que obliga a contrastar prèviament que aquests darrers, efectivament, les patien de la manera que els austriacistes creien.

25. Joaquim ALBAREDA (ed.), *Escrips polítics del segle XVIII*, tom I, *Despertador de Catalunya*, 1713, Vic, Eumo, 1996, p. 174 (Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsom, 656). Aquestes característiques serien les següents: intervenció i consentiment dels catalans per a fer lleis; jutjar sempre «per directe, ço es, oïdes les parts i ab cognicio de causa»; l'Audiència de Catalunya seria el tribunal suprem, per la qual cosa no sortiria cap causa del Principat, i confiscació de béns només per lesa majestat *in primo capite*.

Tots aquests punts són, com a mínim, discutibles, ja que el que sembla més clar és que, des de la Corona d'Aragó, l'opinió dels juristes i els magistrats austríacistes, i de l'austríacisme en general, i d'una part, segurament àmplia, dels borbònics, era favorable al manteniment de l'ordenament vigent fins al 1707 sense «confusió» amb cap altre, perquè el consideraven prou bo, idoni i adequat per la seva tradició i la seva potencialitat de cara al futur.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Sobre el que va passar després, és a dir, sobre la manera en què es van anar aplicant les previsions contingudes en la Nova Planta, són molt il·lustratius dos episodis de la Nova Planta catalana analitzats per Carlos Garriga, el primer del 1714 i el segon del 1775. Del seguiment portat a terme per aquest autor es desprèn que les modificacions d'ordre processal que es van introduir en l'estil de l'Audiència catalana van ser de certa importància: l'eliminació de les deliberacions i de la motivació de les sentències, la supressió de la figura del ponent, els canvis en el procediment, l'abast i les conseqüències de l'emissió dels vots, així com certes mesures d'«economia judicial» que afavorien la mobilitat dels jutges i la pèrdua de pes de la sala en admetre's el vot dels absents.²⁶ Doncs bé, crec que el que és important, més que no pas insistir en l'existència de dos «models», cosa que indueix sovint al raonament *a contrario sensu* i a presentar un model com a oposat a l'altre i exempt, si escau, dels seus defectes i les seves mancances, és mesurar en quins termes pot un d'aquests models ser considerat, per exemple, «más favorable al poder real».²⁷

Cal reparar en el fet, en primer lloc, que les noves ordenances del 1741 van ser preparades en el si del Consell de Castella i van ser objecte de consulta per part d'aquest, consulta en la qual el rei es va mostrar conforme amb tot. Ara bé, això no va significar una novetat especial en el procediment, ja que, de la mateixa manera, el Consell d'Aragó solia intervenir en l'elaboració i la reforma de les ordenances de les audiències.

L'Audiència i el seu funcionament, l'adequació als models necessaris per a un exercici més operatiu de la jurisdicció reial, un curs més adequat —en definitiva— per a l'exercici de les regalies, van passar a ser cuidades i vigilades des d'una plataforma superior: el Consell de Castella. Però així havia estat abans de

26. Carlos GARRIGA, «Las ordenanzas de la Real Audiencia de Cataluña (1741). (Una contribución al estudio del régimen de la Nueva Planta)», *Initium*, núm. 1 (1996), p. 371-394, esp. p. 390.

27. Carlos GARRIGA, «Las ordenanzas», p. 382.

la Nova Planta a la Corona d'Aragó, el Consell de la qual tenia com a principal comesa, no podia ser d'altra manera, vetllar per les regalies i garantir els instruments adequats per a la seva materialització.

En quin sentit van repercutir els canvis orgànics i procedimentals per a la via contenciosa, judicial, per mitjà d'aquestes noves ordenances de 1741? L'ajustada resposta que ofereix l'anàlisi de Garriga no es pronuncia qualitativament respecte a uns, almenys hipotètics, caràcters de major o menor idoneïtat per a una justícia més imparcial, objectiva, garantista. Una altra cosa és l'exercici de la funció de govern. En aquest camp sí que pot tenir més sentit un determinat règim de presa de decisions, si efectivament aquest va canviar substancialment a causa, precisament, del canvi dinàstic. Però no sembla que hagués estat així, pel que fa al conjunt dels motlles estructurals i d'estil, si, com afirma Garriga, va continuar sent «sustancialmente el mismo».²⁸

En definitiva, ens trobem una altra vegada davant d'arguments per a no portar gaire lluny la dualitat entre els dos models, el castellà i el català, fins i tot quan contraposem el segle XVII i el XVIII amb la Nova Planta per entremig, ja que al llarg d'una gran part del segle XVII es van donar a Catalunya abundants mostres d'aplicació de mesures absolutes, de caràcter extraordinari. Algunes d'aquestes van tenir una presència constant, com ara l'ocupació de la terra per les tropes allotjades continuadament entre la població, les connotacions militars de l'exercici del poder, no només el virregnal, sinó també el dels jutges de l'Audiència, encarregats de lleves i controls, així com l'acció i la influència d'un exèrcit el paper del qual a vegades no s'allunyava gaire de la mera repressió.²⁹ De caràcter continuat va ser també l'ús de mecanismes de control sobre l'ocupació de càrrecs mitjançant els instruments de la insaculació i la desinsaculació, i, sobretot, l'ús de les potestats interpretatives del dret. En altres paraules, el segle XVII català no era precisament un model que calgués seguir, per la qual cosa, si en el segle XVIII es van intensificar els defectes citats enmig d'un clima d'impunitat per als responsables en els nivells corregimentals i locals, cal dubtar si es va passar d'un model a un altre o si, més aviat, es van accentuar les possibilitats d'actuació discrecional, exempta, si fes falta, de causa.

Aquesta consideració esdevé més pertinent encara en considerar el que va succeir al llarg del segle XVIII pel que fa a la imposició del dret castellà. A ningú no se li escapa la importància que va tenir el debat sobre el dret supletori,

28. Carlos GARRIGA, «Las ordenanzas», p. 392.

29. Joaquim ALBAREDA, *Felipe V y el triunfo del absolutismo: Cataluña en un conflicto europeo (1700-1714)*, Barcelona, 2002, p. 36.

qüestió ben estudiada a Catalunya³⁰ i degudament valorada pel que fa a la seva dimensió històrica i les seves conseqüències posteriors, que es projecten en l'estat actual de les coses (Constitució espanyola del 1978, article 149.1.8).

Per tot això, és altament cridaner que a l'altura del 1760 els diputats representants dels quatre regnes de la Corona d'Aragó plategessin al nou rei, Carles III, la compatibilitat del dret general del Regne amb els seus drets «municipals».³¹ Mentrestant, en el funcionament ordinari de les instàncies judicials per mitjà de les seves pràctiques i «estils», les queixes i les lamentacions del Consell de Castella per la pervivència a Catalunya de vies processals anteriors, van tenir també una presència freqüent.

Per a il·lustrar aquesta qüestió, es fa finalment inexcusable la cita de l'alarma del Consell de Castella en el segon dels episodis esmentats a l'inici d'aquestes consideracions finals, ocorregut l'any 1775 i estudiat per Garriga, el qual reproduceix la consternació de dit consell davant «el orgulloso espíritu que revive y domina en el corazón de los catalanes para restituirse a la libertad de los antiguos fueros, que por justas y graves causas les están derogados, y el anhelo que mui a las claras descubren de gobernarse por distintas reglas y Leies que las comunes a toda la Nación, como si Cathaluña fuese algún otro Principado distinto independiente de los muchos que componen unidos el todo de esta Gran Monarchia, en que se ve que el Clero, la Nobleza y el Pueblo de Cataluña piensan de un mismo modo, creiéndose con derecho a gozar de más distinciones que las otras Provincias».³²

Val la pena detenir-se en el fet que es considerava Espanya com un tot, una «Gran Monarchia» composta per molts membres. El problema que plantejava Catalunya, segons el Consell de Castella, no era l'exigència de ser considerada un d'aquells, sinó la pretensió de «gozar de más distinciones» que els altres.

La relació horitzontal entre els regnes que havia presidit l'estructura de la monarquia abans de la Nova Planta, substituïda per una major uniformització en les estructures judicials i administratives, havia conduït els catalans, segons el

30. Josep Maria GAY ESCODA, «Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña desde el Decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)», a *Hispania. Entre Derechos Propios y Derechos Nacionales: Atti dell'Incontro di studio, Firenze-Lucca*, 25, 26, 27 maggio, 1989, vol. II, Milà, 1990, p. 805-865; Encarna ROCA TRÍAS, «El Código civil, derecho supletorio», *Hispania*, p. 535-572.

31. Josep M. TORRAS I RIBÉ (ed.), *Escrips polítics*, p. 91-113.

32. Carlos GARRIGA, «Despotismo ilustrado y desorden social: la restauración de la Nueva Planta de la Audiencia de Cataluña (1775)», *Initium*, núm. 2 (1997), p. 485-516, esp. p. 485.

Consell de Castella, a voler sobresortir entre els altres, com si la mera diferència no fos suficient. Pot ser que en aquesta acusació hi hagi un component tòpic i retòric, igual que el que pot contenir la denúncia de l'«orgullosa espíritu» dels catalans, però no deixa de ser significatiu que aquests tòpics continuïn recordant tant els que se'ls imputaven durant el segle anterior.

LA REPRESA DEL CONSTITUCIONALISME (1701-1706)¹

Joaquim Albareda Salvadó
Universitat Pompeu Fabra

A l'hora d'emmarcar històricament les Corts de 1701-1702 i de 1705-1706, voldria començar remarcant que el fet realment excepcional va ser la convocatòria i la conclusió de dues corts —el màxim òrgan representatiu del país— en quatre anys. Si tenim present que la convocatòria de corts incomodava el rei i els seus ministres per les importants atribucions de què gaudien, cosa que explica que les darreres s'haguessin conclòs el 1599, entendrem que les dues assemblees convocades per Felip V (1701) i per l'arxiduc Carles III (1705) confirmaven la centralitat d'aquella institució (que l'any 2008 complirà 725 anys) en el sistema polític català.

No es tracta, en cap cas, d'idealitzar un sistema propi d'una societat estamental de l'Antic Règim, basada en el privilegi, molt lluny encara, de la democràcia. Però ningú no pot posar en dubte el valor qualitatiu d'aquell sistema de representació política, que podia assolir un desenvolupament semblant al del parlamentarisme anglès. De fet, el model de monarquia limitada vigent a la Corona d'Aragó va ser considerat un referent per pensadors d'òptiques tan distintes com el jesuïta Juan de Mariana o l'holandès Baruch de Spinoza.

La diferent constitució política dels territoris de la Corona d'Aragó i els de Castella, la va posar en relleu el filipista Agustín López de Mendoza, comte de Robres, en assenyalar que a la Corona d'Aragó, com a Anglaterra, el rei i les Corts legislaven conjuntament, a diferència de Castella, on «sus Cortes sólo tienen el derecho de suplicar lo más conveniente, y el rey le tiene con plena soberanía, no solamente para consentir o no en las súplicas, sino también para, no

1. El text d'aquesta conferència parteix de l'estudi introductori «Les Corts de 1701-1702 i 1705-1706. La represa del constitucionalisme», que vaig publicar al volum *Constitucions, capítols i actes de Cort: 1701-1702 i 1705-1706*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2006, p. XVII-XLV.

habiendo admitído las, disgregadas ya las Cortes, promulgar leyes conforme a ellas, lo que puede hacer también sin la solemnidad de juntar los estados del reino».²

És cert que, a la Corona d'Aragó, el marge d'acció reial estava molt limitat per l'ordenament jurídic propi, com reflecteix l'expressió aragonesa que condiciona el jurament d'obediència al rei al respecte per part d'aquest als furs, i «si no, no». De fet, els virreis de Catalunya i d'Aragó, Velasco i Ibáñez de la Riva, van lamentar-se del reduït marge de maniobra que tenien. Velasco, el 1704, es dolia que l'aprovació del Tribunal de Contrafaccions (una jurisdicció instituïda per a garantir el respecte envers les constitucions i els altres drets de Catalunya) minvava substancialment l'autoritat reial a Catalunya. Ibáñez de la Riva, un any més tard, feia una afirmació similar: «En Aragón tiene el Rey poco más que el nombre [...] no tienen el Rey ni el virrey, aun con la Real Audiencia, jurisdicción alguna para proceder de oficio ni prender a nadie.»³

Les constitucions emparaven uns drets col·lectius que acotaven el creixent poder dels reis i que, al cap i a la fi, responien a la qualitat essencial del constitucionalisme, assenyalada per Charles H. McIlwain: estableixen una limitació legal del govern i eren l'antítesi del govern arbitrari.⁴ Aquesta caracterització genèrica no obvia, naturalment, ni la realitat d'una societat estamental fonamentada en el privilegi ni la confrontació d'interessos socials existent sota el paraigua constitucional. Les constitucions eren, de fet, el pilar principal sobre el qual es va fonamentar el patriotisme català entre els segles XV i XVII i que garantia allò que genèricament s'anomenaven «les llibertats catalanes», tan evocades durant els segles XVIII i XIX enfront de l'absolutisme.

Un llibre recent de Michael Graves sobre els parlaments a l'Europa moderna ha sistematitzat el complex univers de la representació estamental, un món que va patir l'embat de l'absolutisme triomfant en el continent.⁵ Entre els trets més rellevants dels parlaments més sòlids i actius, assenyalava el dret a consentir i controlar la fiscalitat reial —i de fer la recaptació—, la capacitat de legislar, la presentació de greuges abans de l'aprovació del donatiu al rei a les Corts i el fet de

2. A. LÓPEZ DE MENDOZA, *Historia de las guerras civiles de España*, Saragossa, Diputación Provincial de Zaragoza, Imprenta del Hospicio Provincial, 1882, p. 17, 18 i 19.

3. J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, p. 326 i 149; J. M. IÑURRITIGUI, «1707: la fidelidad y los derechos», a P. FERNÁNDEZ ALBALADEJO (ed.), *Los Borbones: Dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons, Casa de Velázquez, 2001, p. 261-262.

4. C. H. MCILWAIN, *Costituzionalismo antico e moderno*, ed. a cura de N. Matteucci, Bolonya, Il Mulino, 1990 (reedició de l'obra publicada el 1947), p. 44.

5. M. A. R. GRAVES, *The Parliaments of Early Modern Europe*, Londres, Longman, 2001.

disposar d'un organisme de representació permanent. Doncs bé: a Catalunya aquests quatre components formen part de les atribucions de les Corts i de la Diputació del General, amb unes competències notablement superiors a les de les Corts de Castella, a les dels estats generals de França i, no cal dir-ho, a les dels estats provincials de la monarquia veïna.

Encara més: l'historiador Peter Blickle, en intentar explicar la consolidació de l'estat modern des de baix, és a dir, gràcies a la participació de l'home comú, ha posat en relleu aquell fenomen polític i social carregat de futur: els contractes polítics cap a la creació del govern de la llei no significaven només protegir els privilegis de l'aristocràcia i el clergat, sinó, sobretot, garantir l'estatus jurídic dels individus, protegir la propietat enfront de les taxes i vincular la legislació al consens parlamentari. Això vol dir que el poder que recolzava, fins aleshores, en la noblesa i la tradició dinàstica, es va complementar amb un altre poder basat en la llei i l'ordre. En aquest sentit, doncs, el parlamentarisme actual és hereu d'aquell vell ordre representatiu, desenvolupat mitjançant el sistema de partits polítics i el sufragi universal, en la mesura que va encetar el camí cap a la representació de la gent comuna i cap a la legislació basada en el respecte a les lleis de la comunitat.⁶

I. A les Corts de 1701-1702, iniciades el 12 d'octubre de 1701 al convent de Sant Francesc, els temes més punxeguts plantejats pels tractadors dels braços van ser l'allotjament de tropes i les contribucions a l'exèrcit —càrregues que havien aclapatat la societat catalana al llarg del segle XVII, assenyaladament durant la guerra amb França entre el 1689 i el 1697, fins al punt que van originar la important Revolta dels Barretines—, a més de les regalies d'intervenció en els processos insaculatoris a la Diputació i al Consell de Cent, imposades el 1652 i el 1654, respectivament. Es tractava del dret que es reservava el monarca a seleccionar les persones que podien ser escollides mitjançant el sistema insaculatori establert al segle XV (el nom dels candidats era col·locat, en rodolins, en unes bosses de les quals un nen extreia a sort els rodolins per als càrrecs que calia ocupar).

Aviat la paciència i la capacitat negociadora dels tractadors reials va semblar que havien tocat sostre: el 10 de desembre, el rei —que en l'entretant mataba les hores caçant frenèticament, fins a l'extrem que pràcticament exhaurí les

6. P. BLICKLE, «Representing the “common man” in old European parliaments», a J. SOBREQUÉS (coord.), *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, vol. 1, Barcelona, Parlament de Catalunya, Museu d'Història de Catalunya, 2005, p. 117-132.

existències d'aus i d'altres animals que la ciutat podia posar al seu abast— presentà un ultimàtum als tractadors dels tres braços: els amenaçà de fer entrar tropes franceses i castellaness si no acceptaven la seva oferta (segons va escriure el conseller Emmanuel Mas en el seu «Diari»).⁷ El braç militar reaccionà vivament davant d'aquest ultimàtum. Enmig de la discussió, el duc de Medina Sidonia, en un gest que traslluïa les vel·leïtats absolutistes del rei i dels seus ministres, etzibà als tractadors catalans: «Al Rey no se replica, sino se le obedece.»⁸ Com a resposta, sobretot a la negativa dels tractadors reials a renunciar a la facultat de desinsaculació, el cavaller Pere Torrelles i Sentmenat, protector del braç militar, presentà un dissentiment general a la cort, mecanisme que paralitzava la mecànica legislativa i forçava la negociació. Aleshores, el duc de Medina Sidonia va rectificar i assegurà que el rei seria receptiu a totes les propostes dels braços llevat de la del dret d'insaculació. En aquest estira-i-arroña, el braç militar es mostrà molt més combatiu que els braços eclesiàstic i reial, i fins i tot que el Consell de Cent, com no deixa de constatar Narcís Feliu de la Penya en els *Anales de Cataluña*.⁹

Superat aquest entrebanc, el virrei comte de Palma embolicà de nou la troca en redactar una representació al rei en la qual li aconsellava que no concloqués les Corts, ja que considerava que els braços s'havien extralimitat en les seves exigències i que, a més a més, el donatiu que oferien al rei era minso. Tot sembla indicar que la iniciativa del memorial va sorgir del nucli del partit filipista a Catalunya, constituït pels doctors de l'Audiència Josep de Pastor, Francesc Portell i Francesc Rius i Bruniquer. Junt amb Josep Güell, eren coneguts com «la quatreta». Diversos memorials signats per la Diputació del General i per alguns «bons patricis» dels braços van replicar l'escrit del comte de Palma. El seu argument principal versava sobre la defensa del pactisme i el paper cabdal de les Corts en el sistema polític, amb raonaments d'aquesta mena: «Dize el Conde que en semejantes casos siempre se proponen constituciones; sólo diré que para esto se instituyeron las Cortes; ni el pedir éstas con reverentes súplicas puede ofender a la Majestad [...] ni el acto de celebrar Cortes es tan extraño a la Majestad que él, por sí solo, no pida la presencia real [...] en las Cortes se disponen justísimas leyes con las cuales se asegura la justicia de los reyes y la

7. J. ALBAREDA, *Els catalans*, p. 78.

8. A. LÓPEZ DE MENDOZA, *Historia de las guerras*, p. 81.

9. J. BARTROLÍ, «La Cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques* (Barcelona: Curial), núm. 9 (1979), p. 57-75; E. SERRA, «Les Corts de 1701-1702. La represa política a les vigílies de la Guerra de Successió», *L'Avenç*, núm. 206 (1996), p. 22-29; J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999, p. 53-65.

obediencia de los vasallos. Se tratan puntos de justicia y otros muy importantes al buen estado y aumento de las coronas.»¹⁰

Les qüestions de fons que es debatien en aquest incident revelen la persistència d'uns problemes crònics agreujats a partir del conflicte del 1640. Jon Arrieta ha posat en relleu l'actitud contrària del Consell d'Aragó a la devolució de les insaculacions, perquè el tribunal la considerava «la regalía más principal que tenía en Catalunya»,¹¹ devolució reclamada insistentment pel municipi de Barcelona i per la Diputació del General. Narcís Feliu de la Peña, seguint el doctor Fortunat de Parrella, distingia entre la gràcia d'insacular del rei (és a dir, de designar els qui havien d'omplir els llocs vacants en les bosses de la Ciutat i en les de la Diputació, tal com va establir el 1652 i el 1654, respectivament) i la pràctica de desinsacular (de substituir persones insaculades, com s'imposà el 1654, pràctica que Feliu qualificava d'«arte política de los ministros para obrar sin reserva»), la qual només es podia fer, segons les constitucions, amb cognició de causa.

A la fi, el 14 de gener de 1702 es va poder celebrar la solemne cerimònia de cloenda, amb l'aprovació prèvia d'un donatiu al rei d'un milió i mig de lliures. A banda que la conclusió de les Corts significava un guany fonamental per a la posada al dia del marc juridicopolític català, les constitucions i els capítols de cort aprovats van fer dir a Feliu de la Peña que eren «las más favorables que avía conseguido la provincia», encara que tot seguit va afegir la reserva «siquiera para pauta y modelo para quando llegasse el que deseavan», en clara al·lusió a l'arxiduc Carles III. Feliu no amagava en absolut la seva filiació austriacista en els *Anales de Cataluña*: «Advierto que aunque en el curso de esta relación, al congreso general del Duque de Anjou llame Cortes, no es porque lo sean, que estas sólo las puede congregar el que es legítimo Rey.»¹²

10. J. ALBAREDA, *Els catalans*, p. 84. Als *Annals del convent de Santa Caterina*, Barcelona, Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 1007, f. 128-146, es troben diversos memorials, alguns de diferents als conservats al volum *Diputació i Catalunya*, dipositat per Josep Fontana a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, de la Universitat Pompeu Fabra.

11. J. ARRIETA, «El Consejo de Aragón y las Cortes Catalanas», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 255. Sobre el control insaculatori, vegeu: F. SÁNCHEZ MARCOS, «El nuevo status de Barcelona tras su reincorporación a la monarquía hispánica en 1652», a *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*, vol. I, València, Universitat de València, 1975, p. 597-609; J. M. TORRAS I RIBÉ, «El projecte de repressió dels catalans de 1652», a E. SERRA (ed.), *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, p. 241-290; E. SERRA, «Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió», *Pedralbes* (Universitat de Barcelona), núm. 17 (1997), p. 191-216; V. FERRO, *El dret públic català: Les institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 251.

12. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, vol. III, Barcelona, J. Llopi, 1709, p. 492 i 481-482, (edició facsímil: Barcelona, Base, 1999).

Certament, com va demostrar Jaume Bartrolí, els catalans tenien motius per a estar satisfets: el permís per a erigir una casa de port franc a Barcelona, la concessió d'enviar dos vaixells a l'any a Amèrica i la formació de la Companyia Nàutica Mercantil, responien de ple a les demandes de la burgesia dels negocis liderada pels Feliu de la Penya, que Pierre Vilar perfilà esplèndidament.¹³ Com també ho feien la unificació de les declaracions fiscals dels vaixells que arribaven al Principat; el retorn a la Generalitat de la col·lecta del dret de guerra, anomenat «nova ampra»; la consolidació de l'exportació lliure de vi, aiguardent i productes agrícoles, sense recàrrec («traurer y enviar liberament a altres Regnes, tant de la Real Corona de V. Magestat, com en altres los fruyts y altres cosas de que abunda, y en particular lo vi, tant en espècie com fet de aquell, ayguardent, del qual per cullir-se'n vuy tanta abundància no podria beneficiar-se [Catalunya] no trahent-ne liberament fora del Principat» [Constitució 25]); la imposició de drets especials sobre els vins i aiguardents importats per mar, i la regulació de la percepció dels drets dels cònsols espanyols als ports estrangers.

D'altra banda, cal remarcar les mesures adoptades per a controlar les finances, la seva administració pels oficials de la Generalitat i la forma de la visita dels oficials reials —que des de feia vint anys no es practicava—, que havia de seguir el mateix mecanisme que la visita de la Generalitat. També establien l'obligació dels diputats i oïdors de defensar les constitucions (ja que «se han experimentat grans omissions en dits Diputats y Oïdors, del que resulta y pot resultar grans danys, així en comú com en particular al present Principat de Cathalunya» [Constitució 20]), aprovada a les Corts Generals de Barcelona de 1413.¹⁴ Van prosperar diverses constitucions per a evitar la corrupció i el frau en l'entrada de robes per a l'exèrcit, exemptes dels drets del General i de la bolla, i també diverses mesures que tenien per objectiu acotar les atribucions, fins aleshores creixents, de la Reial Audiència i dels oficials reials «ab diferents pretextos de Regalias», de la mateixa manera que s'intentà frenar els abusos comesos per notaris i oficials, tant reials com baronials. Jesús Lalinde també ha remarcat, entre altres realitzacions de les Corts, «l'obertura automàtica de la

13. P. VILAR, *Manual de la Companyia Nova de Gibraltar*, Reus, Centre de Lectura de Reus, 1990. Vegeu també: P. MOLAS, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977; B. OLIVA, *La generació de Feliu de la Penya: Burgesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, Lleida, Universitat de Lleida, 2001.

14. T. de MONTAGUT, *Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya: Des dels seus orígens fins a la reforma de 1413*, Barcelona, Sindicatura de Comptes de Catalunya, 1996, p. 137-138.

vice-règia» (en cas de mort o absència del rei, el lloctinent no era admès fins que el successor no hagués jurat les constitucions), així com la reserva d'oficis als naturals.¹⁵

Finalment es va crear el Tribunal de Contrafaccions, que culminava la Constitució de l'observança, creada per a preservar l'ordre jurídic i la qual abastava l'acció dels oficials, tant els reials com els baronials. Les contrafaccions de la Capitania i la intervenció creixent d'aquesta en els recursos materials i econòmics, constituïen no solament un element de desgast del sistema constitucional, sinó també una tenalla al creixement econòmic. Com ha remarcat Víctor Ferro, aquest tribunal paritari —perfeccionat a les Corts de 1705-1706— esmenava el principal defecte del sistema anterior: que els doctors de l'Audiència, als quals pertocava la declaració de les contrafaccions, eren, sovint, els més interpel·lats. L'historiador del dret concloïa que «amb aquesta magnífica disposició hom estableix el criteri de la violació objectiva de la legalitat com a únic fonament de la declaració de contrafacció, eliminant qualsevol consideració subjectiva —sens minva de la responsabilitat civil i penal de l'oficial—, i hom consagra la total autonomia del recurs, dotant-lo així d'una eficàcia extraordinària.»¹⁶

Malgrat els assoliments, de valor inqüestionable, dues de les reivindicacions fonamentals dels braços àmpliament compartides pels catalans, la supressió dels allotjaments i la regalia de la desinsaculació al Consell de Cent i la Diputació, es van veure frustrades. Amb tot, els allotjaments van ser regulats mitjançant diverses constitucions i enfront de la desinsaculació quedava el recurs d'instar contrafacció, «con que no quitó ni dio derecho, quedando en su fuerza las antiguas leyes», a parer de Feliu de la Penya.¹⁷ L'oferta del donatiu de part de les Corts anava acompanyada d'una observació significativa sobre la conveniència d'alleujar els catalans de les càrregues dels allotjaments i sobre la voluntat de col·laborar amb el rei, fruit de la «innata fidelitat dels catalans», malgrat que, afegia, «los habitantes en dit Principat sien Pobles franchs y lliberts de tota exacció e imposició forçosa».

Situats en el pla polític, veiem emergir dos «partits» en el transcurs de les Corts, un fet rellevant de cara al capgirament polític que va tenir lloc a la tardor del 1705: el dels constitucionalistes, a vegades anomenats *patricis* o «celantes en la observancia de las leyes» (en paraules de Castellví), i el dels realistes, «los del

15. J. LALINDE, «Las Cortes de Barcelona, de 1702», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. 62 (1992), p. 7-47 (les referències són de les p. 17-19).

16. V. FERRO, *El dret públic català*, p. 418-420 i 422-423.

17. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales*, p. 492.

partido del ministerio de Madrid» (també segons Castellví) o «aficionados al duque [d'Anjou] o a sus intereses» (segons Feliu).¹⁸

Òbviament, a les Corts, més enllà dels objectius compartits pels braços i pels grups socials que aquests representaven —defensats amb entusiasmes diferents, com hem vist—, es debatien interessos contraposats. Eva Serra ha pogut constatar l'existència d'un bloc municipal en lluita contra el règim senyorial i enfrontat, per tant, amb els braços eclesiàstic i reial, aliats amb el rei, el qual aprofitava aquest suport per a afavorir els seus interessos dinàstics. A les Corts del 1553 —i després de les pragmàtiques reials que reforçaven posicions rendistes i jurisdiccionals—, l'ofensiva baronial es va traduir en resultats constitucionals en els terrenys de la percepció del delme i de la política de redempció de lluïcions de jurisdicció. Davant d'aquesta ofensiva, el dissentiment fet pel braç reial el 1599 pel desacord amb les constitucions del «sobreïment de lluïcions» i de delmar en garba, afirma Eva Serra, «recull el programa antifeudal al complet, i la seva lectura ens demostra que, en el llenguatge d'aquells segles, el rebuig al delme en garba [els senyors volien evitar el “frau” pagès en el camí del camp a l'era i apropiar-se, a més, de la palla] era una manera ràpida d'afirmar el rebuig complet de les deduccions senyorials [...] i el rebuig de la jurisdicció baronial». Es tracta, doncs, conclou la historiadora, «d'un dissentiment que hauria pogut subscriure, a ulls clucs, el tercer estat de la revolució del 1789». ¹⁹ Alhora, els guanys de caràcter econòmic de la ciutat de Barcelona, com el port franc i la concessió de dos gànguils més per a pescar, perjudicaven inevitablement els interessos de la ciutat de Mataró i els d'altres ports puixants. També va ser motiu de discòrdia el repartiment del donatiu aprovat, ja que el braç reial defensava una distribució més equitativa.²⁰

II. El context polític en el qual se celebraren les Corts de 1705-1706 (iniciades el 5 de desembre al Palau de la Generalitat i concloses el 31 de març), malgrat la proximitat cronològica amb les corts anteriors convocades pel Borbó, era tot un

18. F. CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, ed. a cura de J. M. Mundet i J. M. Alsina, vol. 1, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo de Pércopo, 1997, p. 219; N. FELIU DE LA PENYA, *Anales*, p. 493.

19. E. SERRA, «Ciutats i viles a Corts catalanes (1563-1632): entorn de la força municipal parlamentària», a S. CLARAMUNT RODRÍGUEZ (coord.), *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 13-14.

20. E. SERRA, «Les Corts de 1701-1702», p. 27.

altre.²¹ D'entrada, l'arxiduc Carles III era el rei al qual els catalans havien obert les portes de la monarquia hispànica.²² El pacte de Gènova, signat per representants catalans amb la reina Anna d'Anglaterra al juny del 1705, proporcionava tota mena de garanties a les llibertats catalanes —almenys això deia la lletra. A més a més, dos austriacistes ocupaven llocs de relleu en la nova estructura de poder, cosa que, sens dubte, devia conferir credibilitat a les propostes del nou rei de cara al reeiximent de les Corts. Ramon de Vilana Perlas fou nomenat secretari de Carles III i Narcís Feliu de la Penya actuà com a mitjancer amb els braços a petició del rei —el qual li demanà que renunciés a formar part de les corts com a membre del braç militar per tal que pogués dur a terme aquesta important tasca.²³

Ben entès, l'optimisme inicial «en el natural y legítimo Rey», en paraules de Feliu,²⁴ es trasllueix en les capitulacions que la Diputació del General —amb l'aval dels tres comuns— lliurà a Velasco a l'hora de rendir la ciutat a l'arxiduc Carles III perquè les acordés amb el comandant de les forces aliades, Peterborough. El document reclamava el respecte a les constitucions i els privilegis i hi incorporava la reivindicació de les «leyes y derechos de la patria como los gozavan el año de 1639, revocados todos los abusos». Si bé el virrei no va incloure aquesta frase en el redactat final, el qual instava les noves autoritats polítiques a respectar les insaculacions dels consellers, diputats i altres càrrecs «como hasta oy, y mantener los inseculados cada uno en sus bolsas», adjuntà els escrits de la Diputació i dels comuns a les capitulacions.²⁵ Efectivament, la demanda de recuperar les insaculacions i la de disposar del control militar de la ciutat van ser recollides en l'acte de jurament reial dels privilegis de Barcelona.²⁶ Per la seva banda, els diputats i el braç militar van demanar el retorn del dret de les insaculacions a la Diputació del General.

21. Em remeto als treballs següents: J. ALBAREDA, *Catalunya en un conflicte europeu: Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Barcelona, Edicions 62, Generalitat de Catalunya, 2001; J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió*; M. GONZÁLEZ, «Les corts catalanes de 1705-1706», *L'Avenç*, núm. 206 (1995), p. 30-33; P. VOLTES, *Barcelona durante el gobierno del archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, tom II, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1963, p. 81-87.

22. Sobre aquest monarca, vegeu V. LEÓN, *Carlos VI: El emperador que no pudo ser rey de España*, Madrid, Aguilar, 2003.

23. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales*, p. 547.

24. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales*, p. 548.

25. P. VOLTES, *Manual de Novells Ardits: Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, vol. XXV (1705-1706), Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1972, p. 199, 205, 207 i 208.

26. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Estado*, 1008, f. 117-117v.

Per tant, la bona predisposició del nou rei davant dels comuns sembla inqüestionable. Un memorial dels tractadors reials adreçat als representants dels braços, elaborat amb l'ànim d'accelerar el procés de les Corts, apuntava algunes directrius per a la negociació. La primera: «[...] que se procure el modo de quitar los derechos que embarazan la libertad del comercio.» La segona: «[...] que se combide a los vasallos de S. Magd. y otros estrangeros que no sean franceses, con algunos privilegios a acudir a este Principado para introducir nuevas fábricas de paños y otros géneros de mercaderías.» La tercera: «[...] que se haga una pragmática por la qual no sólo se prohíba la introducción de todos géneros de mercaderías francesas en este Principado durante la guerra [...] haciendo constitución que no se sirban de vestiduras de seda, sino fabricadas en los dominios de V. Magd. y que no se pueda sacar del país la lana que no sea fabricada.» Sembla clar que, en el terreny econòmic, les idees de l'entorn de Feliu de la Peña i les dels aliats, en termes generals, convergien. Entre altres mesures, el document assenyalava la conveniència de «fabricar quarteles por todas las ciudades y villas, si se quiere quitar los alojamientos».²⁷ I, pel que feia als subministraments als soldats, «haviéndose experimentado los abusos y excesos que cometían los ministros y oficiales reales que con pretexto de subvenir las tropas consumían por interés particular inmensas cantidades en grave perjuicio y carga insuportable de la provincia», els braços afirmaven que «se halla formada expressa Constitución». El mateix deien respecte a les robes per als soldats, sotmeses al pertinent pagament de drets.²⁸

En aquest context, un memorial anònim adreçat al rei durant les Corts esdevé paradigmàtic de la coincidència dels objectius dels comerciants catalans amb els interessos dels aliats, alhora que resulta aclaridor sobre la fermesa de les conviccions del partit austriacista en el terreny econòmic, amb un rerefons rotundament antifrancès.²⁹ L'autoria bé podria atribuir-se a Narcís Feliu de la Peña: les dèries de l'ideòleg o mentor polític i econòmic que fou —compendiades en el *Fénix de Cataluña* (1683)—, que Ernest Lluch perfilà millor que ningú,³⁰ hi són reflectides plenament, accentuades, si es vol, per la conjuntura favorable d'un rei i un entorn polític que s'hi havien de mostrar receptius. Després d'evocar el comerç de temps pretèrits, s'afirma que al cap de tants

27. AHN, *Estado*, 1008, f. 4-6.

28. AHN, *Estado*, 1008, f. 9-10.

29. AHN, *Estado*, 1008, f. 31-31v.

30. E. LLUCH, «El programa polític de la Catalunya austriacista», a J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 129-167.

anys de guerra amb França «el Principado ha quedado pobre y sin dinero assí en lo común como en lo particular».³¹

El memorial apuntava que la primera solució era prohibir l'entrada de productes francesos: «[...] y aunque algún político se opondrá a esta prohibición, con decir que en Cataluña ay falta de algunos géneros y que de necesidad an de venir de otros Reynos, digo que lo confieso pero mi intención sólo es que no vengan de la Francia que quando sea preciso tomarlos de estrangeros se tomen de nuestros aliados porque se lograrán dos cossas. La una es que tomándolos de Inglaterra ho Holanda se logra el no salir el dinero pues estos truecan sus géneros o mercaderías con vino o aguardiente y otros géneros del pahís. La otra es que no se valdrá la Francia de nuestro mismo dinero para hazer la guerra.» Afeigia que, encara que la Generalitat argumentés que amb la reducció de l'entrada de draps i teles es perdrien molts ingressos, la mesura sortiria a compte. Perquè, deia, «el grande peso de las Monarquías y Repúblicas se afirma y estriba sobre las dos columnas. La una de fábricas de diversos géneros compuestos de todos artífices. Y la otra del comercio para el despacho de ellas.» Així havien prosperat Venècia, Holanda, Gènova, Anglaterra i França. Aquesta darrera, «industriosa nación codiciosa de lo ageno», s'havia beneficiat de la introducció de les seves modes al Regne d'Espanya —i des del 1652 especialment a Catalunya, a causa de la proximitat geogràfica—, on, «confiados en el oro y plata de las Occidentales Indias hemos descuydado en las fábricas de manufacturas y comercio, levantándose la nación francesa con todo, dexándonos sólo el título de las Indias siendo el oro y plata para ellos».³² Henry Kamen, així com S. J. Stein i B. H. Stein, han fet notar l'interès de França per apoderar-se del comerç en els mercats americà i hispànic.³³

Per tant, segons el parer de l'autor del memorial, les precaucions que calia adoptar eren dràstiques: «[...] puesto que la introducción de manufacturas francesas es el primer mal, se deben prohibir totalmente mandando con pregones públicos a todos los bayles, jurados y particulares que sepan ropas de contrabando, agan aprehención de ellas; y a los que las introducen pena de confiscación de todos sus bienes y assí mismo a los que supieren haver introducido en el Principado algunos géneros de mercaderías bajo la misma pena de confiscación de bienes tengan obligación de avisarlo». Mesures, d'altra banda, que calia

31. AHN, *Estado*, 1008, f. 27-27v i 29-29v.

32. AHN, *Estado*, 1008, f. 27v-28.

33. H. KAMEN, *Felipe V: El rey que reinó dos veces*, Madrid, Temas de Hoy, 2000, p. 45-46; S. J. STEIN i B. H. STEIN, *Plata, comercio y guerra: España y América en la formación de la Europa moderna*, Barcelona, Crítica, 2002, p. 134-179.

fer extensives a l'Aragó, València, Múrcia, Granada i tot Andalusia, i que havien d'anar acompanyades de la prohibició d'exportació de llanes a França, «y por este camino se haze a la Francia la mayor guerra».³⁴ Perquè «la verdad es que las manufacturas son las que nos hazen la guerra y nos empobrecen y assí el único medio es quitarles los medios de que se fabrican sus mercaderías. A más que corriendo bien las fábricas en los Reynos de su Magd. viven con su trabajo los vasallos y tiene expedición para otras partes. Corre el comercio y en caso que no se pueda sacar dinero de ellos se pueden trocar con los géneros que necesita el Principado.»³⁵ La francofòbia, doncs, tenia un paper de primer ordre en l'ideari econòmic de l'austriacisme, el qual apostà resoludament pels intercanvis amb les potències marítimes aliades.

Mònica González ens ha proporcionat un balanç global de les Corts de 1705-1706. N'ha destacat, especialment, les providències de caràcter econòmic que s'hi van aprovar, una bona part de les quals ja havien estat assolides a les Corts de 1701-1702. Tanmateix, una de les mesures de caràcter proteccionista que havia concedit Felip V, en la línia del memorial que acabem d'analitzar, i que prohibia «vestir robas y teixits de plata y or y galons, y axí mateix de panyo y sarjas forasteras», fou refusada pel braç reial amb l'argument que atemptava contra la idea del «lìbero comerç» que defensaven els comerciants.³⁶ Però cal tenir present que, a la pràctica, els impediments a l'entrada dels productes francesos es devien extremar a partir del triomf austriacista (de fet, ja eren molt importants entre el 1699 i el 1705, com va denunciar insistentment però en va el cònsol Laurent Soleil, que veia que la ciutat de Barcelona i la Generalitat eren molt permissives amb les mercaderies dels comerciants anglesos i holandesos).³⁷

Per contra, gràcies a la Constitució 27, prosperà la política de fabricació de nous teixits mitjançant el concurs d'artesans estrangers «com no sien francesos», els quals eren obligats a ensenyar les noves tècniques als aprenents del país. Es fomentà l'activitat comercial i s'eliminaren les traves fiscals a fi d'afavorir el comerç lliure; es dictaren mesures per a evitar la intromissió dels oficials reials en el trànsit de mercaderies i de bestiar mitjançant càrregues i per a evitar que els ministres reials impedissin l'exportació dels productes vinícoles del país, alhora que es gravà l'entrada del vi forà; la tramesa de vaixells a les «Indias de Espa-

34. AHN, *Estado*, 1008, f. 29v-30.

35. AHN, *Estado*, 1008, f. 30v-31.

36. M. GONZÁLEZ, «Les corts catalanes», p. 31; P. VOLTES, *Barcelona durante el gobierno*, p. 83-85.

37. J. ALBAREDA, «L'austriacisme, una visió alternativa: del projecte de 1705 a l'exili», a R. GRAU (coord.), *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat, 2002, p. 26-27.

nya» passà de dos a quatre a l'any, sense que s'haguessin d'incorporar a la flota de Cadis (era una millora significativa, ja que, si no, havien de registrar la càrrega d'anada i de tornada a Barcelona i havien de pagar els drets corresponents a la Casa de Contratación de Sevilla), i s'aprovà una junta que havia d'estudiar la creació d'una companyia nàutica mercantil a Catalunya. La creació del port franc a Barcelona, «cosa tant important al llibero comers y utilitat pública» (capítol 79), constituïa una altra consecució remarcable, malgrat que Mataró i Sant Feliu de Guíxols s'hi mostraren en desacord. Amb la mateixa finalitat, es van extingir el dret de la lleuda reial, que gravava l'entrada de mercaderies a les ciutats i viles, i els drets de la Capitania General, percebuts sobre les mercaderies estrangeres importades. També es van regular les percepcions fiscals dels cònsols espanyols als ports estrangers i es van unificar les declaracions fiscals que havien de fer els patrons dels vaixells que arribaven a Catalunya. Les mesures que afavorien un comerç més lliure anaven acompanyades d'una constitució (la 56) que regulava l'especulació de mercaderies, «odiosa y perniciosa a la República», i estipulava que aquestes havien de ser públicament venals durant tres dies.

Ateses aquestes disposicions, podem deduir, ras i curt, que tals mesures només responien als anhels de la burgesia mercantil, anorreaven la política proteccionista i amenaçaven seriosament els gremis i, a la pràctica, només beneficiaven les classes dirigents o dominants?³⁸ Tot plegat sembla força més complex, ja que hi observem un equilibri calculat entre, d'una banda, un cert proteccionisme —sempre enfront de França, el veritable competidor—, i, de l'altra, les mesures per a impulsar la indústria autòctona per tal de fer-la competitiva i, finalment, les disposicions per a afavorir un comerç més lliure. Es tractava, en primer lloc, d'un equilibri que havia de respondre als interessos diversos que es trobaven representats a l'interior del braç reial, el qual no era, ni de bon tros, compacte. En segon lloc, la contradicció aparent que hi ha entre les idees del document anònim que hem comentat (també compreses en el document dels tractadors reials abans citat) i l'eliminació del capítol 72 de l'any 1702, que prohibia l'entrada de robes estrangeres, junt amb l'aprovació de la Constitució 27 de l'any 1706, que afavoria l'entrada de fabricants estrangers sempre que no fossin francesos, s'esvaeix si es té present que aquestes disposicions, més que proteccionistes, eren antifranceses. El capítol 72 de l'any 1702 contenia un esperit anti-francès de manera velada, no podia ser altrament durant el regnat de Felip V, mentre que la Constitució 27 de l'any 1706 no amagava les seves intencions enfront dels competidors veïns i obria les portes als fabricants dels països aliats, a

38. M. GONZÁLEZ, «Les corts catalanes», p. 32 i 31; P. VOLTES, *Barcelona durante el gobierno*, p. 84; J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió*, p. 162.

la vegada que estimulava les noves produccions a Catalunya. És clar que els primers beneficiaris d'aquestes innovacions eren els comerciants. Però els guanys del comerç exterior i de l'especialització productiva que es derivava d'aquest permetien albirar bones expectatives per al creixement econòmic i possibilitaven el benefici a amplis sectors de la societat, en la mesura que els lligams entre la producció i el comerç eren gairebé indestriables, tant si es tractava d'aiguarent com si es tractava de teixits. Em fa l'efecte que aquesta seria la resposta més adient a l'interrogant formulat per Ricardo García Cárcel sobre si es produí una evolució dels plantejaments de Feliu de la Penya (del proteccionisme al comerç lliure) o si les Corts van adoptar una decisió contrària a les idees d'un dels homes més representatius de l'austriacisme a causa de la impossibilitat de conciliar els interessos econòmics catalans amb els dels anglesos.³⁹

De fet, Feliu es trobava estretament lligat al món dels comerciants i es mostrava convençut de la conveniència de desenvolupar el comerç. A la vegada, es bastia una indústria més competitiva, tasca en la qual fou capdavanter.⁴⁰ Perquè, com afirmava en el *Fénix*, era convenient «cuidar se labren y fabriquen entre nosotros las ropas envían las naciones estrangeras [...] porque imitándolas con toda igualdad de las ropas, y comodidad de los precios, qualquier empresa y fábrica nuestra estará firme». Per tant, conclouia, «de estas labores y fábricas renacerán comercio y navegación, pues tendremos ropas y mercaderías, no sólo para lo necesario entre nosotros, si también para commutarlo y enviarlo a otros reynos».⁴¹

En el *Fénix*, descrivia els progressos que es feien en la indústria tèxtil, que li feien augurar el caràcter competitiu d'aquesta respecte a l'estrangera, alhora que afirmava que el camp en què calia avançar era el del comerç, «pues se halla peor, que estava por quanto hasta oy no se ha executado medio conveniente».⁴² Vilar ja constata que a la darrerria del segle XVII hi havia una «conquesta del mercat regional» en matèria de teixits diversos, de sederies i també de ganivets i estris de ferro. I, després de fer notar el prestigi de què fruïa a Catalunya el terme *lliure comerç*, precisà que la controvèrsia mai no atacava els principis: «Els partidaris del comerç lliure reconeixen la utilitat de la protecció a la indústria, els de la reglamentació es treuen sempre el barret davant el *comerç lliure*».⁴³

39. R. GARCÍA CÁRCEL, *Felipe V y los españoles: Una visión periférica del problema de España*, Barcelona, Plaza Janés, 2002, p. 80, i R. GARCÍA CÁRCEL, *De los elogios a Felipe V*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2002, p. XXXV.

40. P. MOLAS, *Comerç i estructura*, p. 93-107.

41. N. FELIU DE LA PENYA, *Fénix de Cataluña*, p. 77-78.

42. N. FELIU DE LA PENYA, *Fénix de Cataluña*, p. 76-77.

43. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 407-408; B. OLIVA, *La generació de Felip*, p. 131-132.

En definitiva, aquest conjunt de canvis va fer possible que la importació de teixits estrangers de qualitat no arruïnés la indústria catalana, com ha assenyalat Josep Fontana, sinó que va obligar «el conjunt de la producció catalana a esforçar-se a sobreviure a aquesta competència diversificant-se, cosa que pot explicar que hagi sobreviscut i que s'hagi orientat a la conquesta del mercat espanyol, a diferència del que ha passat amb indústries tèxtils més protegides, com ara l'aragonesa, que han acabat desapareixent».⁴⁴

En l'àmbit de la política, les Corts van aprovar múltiples mesures per a fer més efectiu el control de l'actuació de les autoritats reials i baronials. Es va perfeccionar el Tribunal de Contrafaccions de manera que supeditava més eficaçment la monarquia a la legalitat paccionada —i es garantiren, així, les constitucions i «Llibertats de Comuns y particulars del present Principat y Comtats y demás Lleys y Drets de la Pàtria»—, extremava les garanties i prevenia tots els obstacles, per bé que sense introduir cap concepte nou important, com ha recordat Víctor Ferro.⁴⁵ També s'establí la visita als oficials reials cada tres anys, com el 1701-1702, i que els diputats, «tenint noticia de haverse contrafet a las Constituciones [...] dins tres dias degan exir al reparo de tals contrafaccions» (cap. 87), alhora que tots els ministres i oficials reials havien de jurar l'observança de les constitucions durant el mes següent a la conclusió de les Corts. El delicat tema de l'intervencionisme monàrquic en el procés insaculatori es va resoldre de manera satisfactòria per al Consell de Cent i la Diputació. Es retornà la facultat d'insacular lliurement a ambdues institucions, si bé el rei es reservava el dret de desinsacular i de substituir els noms eliminats, un cop considerada la proposta dels consellers. La fórmula, a instàncies del rei, establia «el desinsacular quando hubiere causa y nombrar las personas que pareciere mas convenir a mi servicio» —de fet, era similar a la que Feliu proposà en els *Anales* en parlar de les Corts del 1701, com hem vist anteriorment—, encara que afegia que aquest intervindria «por una vez» en la insaculació per als oficis vacants a la Generalitat i a la ciutat.⁴⁶ Una altra mesura innovadora en relació amb les corts anteriors feia referència al problema endèmic de l'allotjament i el manteniment de les tropes: es van precisar les despeses que havien de cobrir tant la Diputació com els municipis i es van aprovar mesures per a regular la presència

44. J. FONTANA, «En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia a la segona meitat del segle XVII», a R. GRAU (coord.), *El segle de l'absolutisme, 1714-1808*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura, Arxiu Històric de la Ciutat, 2002, p. 13-21 (la cita és de la p. 20); A. GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña. 1550-1640*, Madrid, Alianza, 1998.

45. V. FERRO, *El dret públic català*, p. 423.

46. M. GONZÁLEZ, «Les corts catalanes», p. 32; V. FERRO, *El dret públic català*, p. 164.

dels exèrcits —els quals havien d'allotjar-se en casernes—, així com diverses lleis que posaven fre als abusos de les tropes amb la població i a les intromissions de l'exèrcit en l'activitat econòmica.

Altres disposicions remarcables van ser la declaració d'intencions de restituir a la Corona d'Aragó els territoris italians de Sardenya, Sicília i Nàpols, els quals n'havien estat separats el 1556 amb la creació del Consell d'Itàlia, així com l'anunci de la participació de catalans en els càrrecs dels territoris del vell imperi. Encara més: l'arxiduc Carles III es va comprometre a reintegrar a Catalunya els comtats del Rosselló i la Cerdanya, annexionats a França el 1659.⁴⁷ Finalment, s'establí que cap virrei no podia prendre possessió del càrrec fins que el rei no hagués jurat les constitucions, qüestió que havia provocat molts problemes a l'època dels Habsburg. D'altra banda, cal remarcar que l'Arxiu Reial assolí la seva consolidació mitjançant diversos capítols de cort que en regulaven el funcionament i que es creà la figura del cronista del Principat de Catalunya, la qual va recaure sobre la persona de Pau Ignasi Dalmases.

Ara bé, com ha recordat Josep Maria Torras i Ribé,⁴⁸ no van faltar moments de tensió —de fet, eren inherents a la dinàmica del pactisme i a la negociació en el transcurs de les Corts—, assenyaladament quan el rei pressionà els braços per tal que les corts exclouessin perpètuament els Borbó de la successió del comtat de Barcelona. L'actitud reticent dels braços davant d'aquesta proposició s'ha d'interpretar d'acord amb la lògica del pactisme i el seu joc de contrapartides, que implicava, forçosament, no sotmetre's incondicionalment a cap príncep. Van caldre les gestions d'intermediaris qualificats, com Mitford Crowe i Narcís Fel·liu de la Penya, per tal d'acostar les posicions.⁴⁹ Finalment, mentre les tropes borbòniques assetjaven Barcelona, les Corts van accedir a l'exclusió dels Borbó.

Tal com succeí a les Corts del 1701-1702, es van produir diversos sentiments. Un dels que portà més enrenou va sorgir arran del capítol 105, relacionat amb el sobreseïment de les causes de lluçió, l'aprovació del qual significava la prorrogació de diversos capítols de cort de 1599 que afavorien els interessos senyorials i contradeïen la tendència anterior a una concentració progressiva de jurisdiccions a les mans del monarca. De la mateixa manera que en les corts anteriors, la ciutat de Barcelona, en nom del braç reial, considerà aquests actes «nulos y inválidos y fets contra Generals Constitucions». L'oposició de la ciutat fou ferma i reclamà que aquest capítol no fos imprès en l'edició de les constitucions. La Diputació contestà que l'acta feta per Ramon de Vilana Perlas recollia el que

47. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió*, p. 152.

48. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió*, p. 163-167.

49. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales*, p. 549-550.

s'havia decidit a les Corts i afegia que «per a dir-se pròpiament acte de Cort no's necessita que aquell sie fet ni aprobat per tots los tres braços» i que s'imprimís junt amb les constitucions i els capítols de cort, tal com es féu el 1599.⁵⁰ Un altre dissentiment significatiu a l'hora de copsar els interessos confrontats entre els braços fou el que va fer la ciutat de Barcelona en el capítol 116, que disposava que qualsevol persona podia comerciar lliurement d'un lloc a l'altre vi, oli i mercaderies, sense que les universitats ho poguessin impedir ni poguessin fer pagar al comerciant cap imposició ni dret. De nou, el capítol prosperà gràcies a l'aliança dels braços militar i eclesiàstic, mentre que el braç reial argumentà que la disposició era «contrària y opposada al bon govern polítich y econòmic».⁵¹

Les Corts van aprovar un donatiu de dos milions de lliures —amb un avançament excepcional per fer front a les despeses de la guerra— que s'havia de fer efectiu en deu anys, una xifra molt inferior a la desitjada per l'arxiduc Carles III. Per a pagar-lo es va recórrer a un repartiment general, a l'estanc del tabac durant deu anys i a la imposició del 10 % sobre algunes importacions. D'altra banda, la Diputació havia de crear, armar i mantenir un regiment de cinc-cents homes, mentre que el Consell de Cent havia d'armar el seu propi regiment.

III. Per tant, la conclusió reeixida d'ambdues corts posa de manifest l'existència d'un constitucionalisme viu, capaç de recuperar terreny perdut i, fins i tot, d'eixamplar-lo considerablement, després de la retallada que va experimentar un cop acabada la Guerra dels Segadors i de l'erosió que va patir el sistema a conseqüència de la manca de corts concloses durant un segle. Alhora, aquests resultats tangibles esdevenen un bon indicador dels lligams estrets que hi havia entre les constitucions i la societat, lluny d'haver-se convertit, aquestes, en un marc jurídic desfasat. Només cal valorar les constitucions i els capítols de cort aprovades el 1701-1702, i, assenyaladament, les del 1705-1706, per a constatar l'esforç que es va fer per a posar les lleis al dia, d'acord amb les demandes d'una societat que vivia canvis econòmics i socials rellevants.⁵² Coincidim, doncs, amb Víctor Ferro que les institucions de Catalunya no fracassaren pel col·lapse de l'acció de les forces internes ni per la seva decadència.⁵³ Efectivament, tal com ha assenyalat Josep Fontana, les constitucions de Catalunya avançaven amb pas ferm cap a la modernitat. És a dir, en el moment en què van ser abolides per Fe-

50. P. VOLTES, *Manual de Novells Ardits*, p. 242-271 (les cites són de les p. 243 i 264).

51. P. VOLTES, *Manual de Novells Ardits*, p. 244.

52. E. SERRA, «Les Corts de 1701-1702», p. 26-27.

53. V. FERRO, *El dret públic català*, p. 450.

lip V, es trobaven en un camí que podia evolucionar cap a l'establiment d'un sistema que garantís els contractes polítics, lluny de ser un anacronisme del pas-sat.⁵⁴ Perquè, malgrat el caràcter corporatiu de la representació, aquesta no deixava de ser significativa i contrastava, en tot cas, amb el desert que imposà l'absolutisme borbònic l'endemà de l'11 de setembre de 1714!

Com ha remarcat Eva Serra, els objectius de les Corts de l'any 1701 eren «allunyar una guerra de casa, que només feia que desviar recursos, d'impedir les contrafaccions de la Capitania general i de la lloctinència i d'adequar el marc polític a aquella societat canviant». Es tractava, prossegueix, de posar fi a «un règim d'institucions emmordassades i de magistrats sense Corts».⁵⁵ El canvi dinàstic, en dos temps (amb Felip V i, especialment, amb l'arxiduc Carles III), fou percebut pels dirigents de l'austriacisme com l'avinentesa oportuna per a posar al dia el constitucionalisme. La Constitució 1 de l'any 1706, signada per Ramon de Vilana Perlas, reflectia plenament aquests anhels en denunciar «que se hagués intrús en dita Monarquia lo Duch de Anjou fill secundogènit de Lluís Delfí y net de Lluís Catorzè Rey de França, assistit més ab lo pretext de un suposat y nul·lo testament, que cridat per las Lleys federales y fundamentals de la Monarquia, y valgut del poder y violència dels imminents exèrcits y no del afecte y llibera voluntat dels naturals». Per aquest motiu, declarava l'arxiduc Carles III legítim successor de la «monarquia de Espanya» i del Principat de Catalunya, incloent-hi els comtats del Rosselló i de la Cerdanya, segons les «lleis federales dels regnes», i la voluntat que les Corts Generals serveixin «per a assegurar ab la ordinació de novas lleys, lo major servey de Déu, conservació y augment de nostra Santa Fe Catòlica romana, bé universal del Principat y recta administració de la justícia, merexent lo dit Principat la glòria de ser lo primer entre tants dilatats dominis de nostra Monarquia de Espanya, en lo qual gustosament celebren Corts». Tot seguit, la Constitució 2, redactada per Francesc Solanes —l'autor de l'*Emperador político*—, en un gest de coherència amb els seus principis patriòtics, i Miquel Calderó,⁵⁶ excloïa perpètuament els Borbó del gaudi de la corona hispànica. Com a corol·lari d'aquesta disposició, foren anul·lades, «como si no se hubiessen otorgado», les constitucions, els privilegis, els títols, els honors i les distincions aprovades per Felip V.

54. J. FONTANA, «La Guerra de Successió i les constitucions de Catalunya: una proposta interpretativa», a J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme*, p. 13-29.

55. E. SERRA, «Les Corts de 1701-1702», p. 22, i E. SERRA, «El pas de rosca en el camí de l'austriacisme», a J. ALBAREDA (ed.), *Del patriotisme*, p. 71-103 (la cita és de la p. 96).

56. J. M. INURRITIGUI, «Las virtudes y el jurista: el *Emperador político* de Francisco Solanes y el amor a la patria», a J. SOBREQUÉS (coord.), *Actes del 53è Congrés*, p. 429-446.

Recapitem: una primera ullada comparativa a les dues corts dona un balanç significatiu: si en les del 1702 van ser aprovades un total de 96 constitucions i capítols de cort, en les del 1706 ho van ser 64 constitucions i 118 capítols i actes de cort. De fet, la majoria d'aquestes disposicions recollien, en essència, les del 1702, però les precisaven o les perfeccionaven.⁵⁷ I allò més remarcable és que s'extremaren les mesures que tendien a reforçar el control de l'actuació dels ministres reials i a preservar el compliment de la llei. No n'hi havia per a menys: el virregnat de Velasco, marcat pel menyspreu sistemàtic a les constitucions, havia deixat un record amarg, fins al punt que els mètodes despòtics del virrei —als quals, òbviament, cal sumar l'imprescindible suport polític i militar dels aliats— van constituir un element decisiu, un accelerador, a l'hora de fer decantar molts catalans que fins aleshores estaven indecisos, a favor de l'arxiduc Carles III. La bateria de constitucions i capítols de cort aprovats per a conjurar la repetició de pràctiques de govern semblants, indica fins a quin extrem el pactisme s'havia deteriorat durant el primer regnat de Felip V. Es tracta, ben segur, d'un factor que no ha estat calibrat adequadament i que constitueix una bona pista per a entendre la ruptura del 1705.

Vegem alguns exemples d'aquestes cauteles. S'aprovà la important Constitució 64, que prohibia a tots els oficials reials fer inquisicions o processos contra els membres integrants de la Diputació del General i de les reunions que aquesta convocava, contra els individus del braç militar, els administradors i els membres del Consell dels Municipis Reials i dels Barons, i contra els advocats, secretaris, notaris i altres oficials d'aquests consistoris, tant durant l'exercici del seu ofici com després, per raó d'assumptes que s'hi haguessin tractat, i prohibia obligar-los a testificar contra algú per aquests motius.⁵⁸ També, com ha remarcat Víctor Ferro, es consagrà expressament el principi del secret de la correspondència.⁵⁹ D'altra banda, la Constitució 18 reconeixia, en clar contrast amb el regnat de Felip V, la Conferència dels Tres Comuns. Altres mesures significatives preveïen que els ministres reials havien de jurar les constitucions i els capítols de cort en el termini d'un mes; que els ministres reials no podien impedir les visites al rei per part dels comuns; que els consellers, paers, jurats, cònsols i procuradors de les universitats, durant el temps que exercien el seu ofici, no podien ser detinguts «per obviar los molts abusos que se han experimentat en anys passats» (Constitució 26); que no es permetia als ministres reials cridar i detenir a Barcelona els habitants del Principat «sens legítima cau-

57. V. FERRO, *El dret públic català*, p. 423.

58. V. FERRO, *El dret públic català*, p. 208.

59. V. FERRO, *El dret públic català*, p. 333.

sa» i que, si això passava, al cap de quinze dies havien de recuperar la llibertat (capítol 1); que en els processos de regalies no es podia aplicar cap pena a l'inculpat «fins que no sie ohit en sas defensas» (capítol 40) i que s'havia de prendre declaració als testimonis abans d'un mes; que els inculpats d'algun crim havien de ser retinguts en presons, i no en sitges, pels oficials reials i baronials; que havien de ser complertes, sense apel·lació, les sentències de greuges fetes contra els ministres reials, tal com s'assegurava que es practicava amb els diputats i oïdors, i que els condemnats a galeres, un cop complert el temps del càstig, havien de ser alliberats. Per tant, diverses constitucions aprovades a les corts anteriors sobre el procediment per a acusar i detenir van ser desenvolupades notablement fins a nivells de concreció molt notables, gens sorprenents, d'altra banda, ateses l'experiència política nefasta dels darrers anys del regnat de Felip V i la nova conjuntura, en principi òptima, encetada amb Carles III. De més a més, seguint la tònica del 1702, es van dictar mesures per a delimitar les atribucions de la Reial Audiència i per a frenar els abusos dels seus jutges i dels oficials reials, els advocats, els escrivans i els notaris. Alhora, es van fixar minuciosament les taxes salarials dels notaris i dels oficials reials.

Per tot plegat, no és estrany que Felip V, el 1711, moment en què ja havia optat decididament per l'absolutisme, escrivís als seus plenipotenciaris a Utrecht que les Corts del 1701 i del 1705 «dejaron a los catalanes más Repúblicas que el parlamento alusivo a ingleses»,⁶⁰ o que el comte de Montemar, un filipista destacat, afirmés que els catalans eren «idólatras de sus privilegios, con unos visos de república en su media libertad, que si no la han logrado entera no se dude que lo han pretendido».⁶¹

Ara bé, a la pràctica, com és sabut, moltes de les consecucions assolides a les Corts no van acomplir-se. En el terreny econòmic, segons Manuel Arranz i Ramon Grau, les realitzacions foren minses: l'aspiració de suprimir la lleuda reial i d'avançar cap a la unificació dels impostos va quedar en suspens; la instauració del port franc va topar amb l'oposició de la Generalitat, que es negava a veure reduïts els seus ingressos fiscals, i les normes de funcionament tot just s'enllestiren el 1713. Tampoc no van fer-se realitat la Companyia Nàutica ni la tramesa de vaixells a les Índies.⁶²

També sabem que els procediments polítics de l'arxiduc Carles III van transgredir les directrius de les Corts. Efectivament, el descabellament de la guer-

60. AHN, *Estado*, 3376-1, núm. 10, 28 de desembre de 1711.

61. J. ALBAREDA, *Els catalans*, p. 234.

62. M. ARRANZ i R. GRAU, «L'economia urbana de Barcelona i la Guerra de Successió», *Recerques* (Barcelona: Curial), núm. 24 (1991), p. 115-142.

ra, agreujat per la falta de recursos del rei per a mantenir els exèrcits imperials i per la manca de coordinació entre els aliats, va vulnerar, a la pràctica, algunes de les principals consecucions legislatives relacionades amb els allotjaments i les contribucions per a la guerra. El mateix succeí amb les insaculacions, i no cal ni parlar de la repressió implacable que van patir els suspectes de filipisme. Aquestes realitats van ser denunciades per la Conferència dels Comuns i les coneixem bé gràcies a Torras i Ribé.⁶³ En darrer terme, la lògica implacable de la guerra va impedir que uns antics i anhelats objectius polítics esdevinguessin realitat malgrat el seu reconeixement constitucional. Al capdavant, aquests problemes, sumats als rigors de la guerra, a la penúria econòmica i als abusos comesos pels exèrcits de l'un i l'altre bàndols, van enfonsar els catalans en el desencís i la desesperació.

Finalment i de manera imperativa, la defecció dels britànics —a canvi d'importants concessions comercials i territorials— després de la negociació secreta que el nou govern dels *torres* va encetar amb França el 1710, va fer trontollar l'aliança internacional en la qual l'emperador sustentava les seves aspiracions a la corona hispànica.⁶⁴ Els tractats d'Utrecht, Rastatt i Baden, els quals configuraven un nou equilibri europeu on no tenien cabuda els projectes per a Espanya sorgits dels territoris de la Corona d'Aragó, van fer la resta. Aleshores, Felip V tenia les mans lliures per a esdevenir rei d'Espanya en el sentit ple de l'expressió, tal com escrivia un historiador britànic al cap d'unes dècades: «He found himself the first complete monarch of Spain in a strict and a proper sense, since under all his predecessors it was not so much a monarchy as a conjunction of several kingdoms under one chief.»⁶⁵

63. J. M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió*, p. 177-261. Vegeu també J. ALBAREDA, *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714): El dietari del convent de Santa Caterina i les memòries d'Honorat de Pallejà*, Vic, Eumo, IUHJVV, 2001, i R. M. ALABRÚS, «Pensament polític i opinió a la Catalunya moderna (1652-1759)», vol. I, tesi de doctorat, Cerdanyola del Vallès, Universitat Autònoma de Barcelona, 1995, p. 153-154.

64. J. ALBAREDA, *El «cas dels catalans»: La conducta dels aliats arran de la Guerra de Successió (1705-1742)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2005.

65. *The Modern Part of an Universal History from the Earliest Account of Time*, vol. XXI, Londres, S. Richardson, 1760, p. 532. Agraïxo a Josep Fontana que m'hagi proporcionat aquesta obra.

EL DEBAT DE LA VICERÈGIA (1700-1701): BARALLA JUDICIALISTA O CONFLICTE POLÍTIC?

Eva Serra i Puig
Universitat de Barcelona

En una altra publicació he titulat aquest episodi, que es desenvolupà entre el novembre del 1700 i el març del 1701, «Voluntat de sobirania en un context de canvi dinàstic». Per a aquesta aproximació al debat de la vicerègia he tingut en compte dos opuscles que apleguen les diverses actuacions institucionals i civils catalanes durant els fets: *Pública notícia*, del 1701,¹ i *Representaciones*, també del 1701.² Aquesta controvèrsia també es pot seguir parcialment a través del *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* i del *Dietari de la Generalitat* d'aquells mesos.

1. LA SUCCESSIÓ EN UNA CULTURA PACTISTA

Tots sabem que, segons el model constitucional català, el canvi de monarquia, per successió directa o no, obligava el nou rei a jurar les constitucions abans de poder exercir la seva potestat.

1. *Pública noticia del acierto con que el muy ilustre y fidelissimo consistorio de la Diputacion del Principado de Cataluña [...] reguló sus operaciones en los lances de dudas que se han ofrecido despues de la muerte del [...] Rey don Carlos Segundo, Barcelona, por orden de los muy ilustres y fidelísimos señores Diputados, Barcelona, Rafael Figueró, 1701.*

2. *Representaciones, las dos de la Ciudad de Barcelona y brazo militar del Principado de Cathaluña a la reyna nuestra señora (que Dios guarde) y Iunta del gobierno universal de la monarquía en orden a la formalidad del exercicio de la iurisdicción contenciosa practicada desde el dia 16 de diziembre 1700 por el príncipe Darmestat lugarteniente y capitán general que fue en aquel Principado. Otras de la misma ciudad a la magestad del rey nuestro señor don Felipe Quarto de Aragón (que Dios guarde) en orden a la admisión y asistencia al iuramento del excelentísimo señor conde de palma, lugarteniente y capitán general en dicho Principado, nombrado por su magestad. Va adjunta la deliberación acordada sobre el mismo assumpto en el Consejo de Ciento de la misma ciudad el dia 2 de febrero del año 1701.*

A Europa, en els segles moderns bona part de l'estabilitat política passava per la dinastia hereditària. En un context de joc judicialista i prepolític com el de l'Antic Règim, les successions podien ser tant una garantia d'equilibri com un risc d'inestabilitat.

Un seguiment de les successions reials a Catalunya ens faria adonar de la importància de la formació de dinasties amb la consolidació del sistema hereditari en la primogenitura masculina. Tot i així, el caràcter paccionat de la monarquia a Catalunya condicionava la successió, fins a l'extrem que era possible apel·lar a les constitucions i obtenir-hi arguments de legitimació jurídica per a canviar o elegir un nou rei. Zurita s'esfereïa de la predicació de fra Joan Cristòfol de Gualbes (1462), que afirmava el caràcter electoral del compromís de Casp «y así como a la república pertenecía proveerse de príncipe, no habiendo quien rigiese el cetro real, a ella misma pertenecía deponer y privar al rei que tiranizaba y de aquello no había otro juez superior». Zurita denunciava la temeritat d'aquella afirmació, «condenada [...] por el concilio de Constancia», i contraposava el camí de la justícia al camí de les armes. En aquella època només es podia triar entre judicialisme i armes. El terreny d'allò que entenem avui per política tendia a quedar esborrat. Catalunya té exemples històrics allunyats en el temps de governs de concentració nacional i elecció de reis: penso en el Consell del Principat de Catalunya i la capitulació de Vilafranca i en la Junta de Braços de Pau Claris i els pactes de la Peronne del 1641. No es pot oblidar que, d'acord amb les constitucions de Catalunya, el rei, abans de rebre fidelitat, havia de prestar jurament de respectar i confirmar la venda del bovatge i totes les ordinacions fetes en corts o els privilegis atorgats (1299),³ i tot acte de fidelitat fet «abans que ell haja fet lo dit sagrament e confirmació, que no valla». Aquest ideari impregna tota la història política catalana. Per a aquesta, fins i tot, sovint el compromís de Casp de 1412 emergeix ideològicament com una elecció. En qualsevol cas, més d'una vegada Catalunya va viure a cavall de la discutible legitimitat de la dinastia i la indiscutible legitimitat de les constitucions. I, en qualsevol cas, el tema de la vicerègia posa en evidència que en el sistema polític català la successió aparentment dinàstica i automàtica ha de passar pel sedàs del jurament reial, que és sempre anterior al jurament dels vassalls, com podem observar en les cerimònies d'entrada del rei a Barcelona i, sobretot, en la cerimònia que tenia lloc en la convocatòria de les corts. La normativa de la llei és substancial, la dinastia pot ser accidental. Potser per aquesta raó, el rei pretenia augmentar els lligams del vassallatge a partir del jurament al primogenit. Ho constatem en observar els jura-

3. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, vol. I, 4,1,2.

ments de primogenitura en la celebració de corts. D'altra banda, algun episodi dels segles moderns mostra una certa visió accidentalista en relació amb la dinastia. La unió de les dues corones havia estat per «accidens», deia el 1638 el gens sospitós Pau Duran, bisbe d'Urgell, en el Concili Provincial de Tarragona, tot defensant la prèdica en català enfront d'una visió lingüística lligada a la llengua de la monarquia. La successió, doncs, independentment de la dinastia, sempre podia ser un moment de fragilitat política.

2. CATALUNYA L'ANY 1700: REPRESENTACIÓ I COMPETÈNCIES

El tema de la vicerègia es plantejà en un context que cal explicar prèviament: els canvis que havien tingut lloc en el sistema de representació i la dinàmica social i política de la societat catalana de finals del segle XVII. Sense aquest context de canvi, potser l'afer no hauria estat tan llarg, entre cinc mesos i mig any, ni hauria provocat tanta confrontació i ressò, ni hauria engendrat tanta paperassa impresa (que fa pensar en una política de propaganda), ja que quasi tot el que passà s'imprimí. També, segurament, el canvi de dinastia va ser vist com una ocasió de manifestació política sense plantejar-se contra cap rei en concret.

En cas de canvi de monarca, per successió directa o no, la legalitat constitucional catalana deixava sense validesa la jurisdicció contenciosa del lloctinent fins que el nou monarca jurés les constitucions. Perquè el lloctinent o virrei, en el sistema constitucional català, era una figura delegada i no ordinària. La interinitat preveia l'actuació de la governació, aquesta ordinària i pròpia, en el terreny judicial.

Però, el novembre del 1700, abans de decidir si calia forçar o no la legalitat de la vicerègia, el que es va debatre a Catalunya va ser qui ho decidia i com es decidia. La cosa no era fàcil, a causa del dilema entre l'existència dels tres comuns (Diputació, Consell de Cent i Braç Militar) i la necessitat d'una sola deliberació.

Només un estudi social i polític a fons de la segona meitat del segle XVII ens pot explicar com hem d'interpretar aquesta situació. Simplificant també molt, podem afirmar:

— Que la repressió del 1652, després de la Guerra dels Segadors, havia deixat el país sense vida parlamentària i amb les institucions sota el control de la monarquia.

— En aquesta situació, la Diputació del General va ser la institució més afectada (finances empobrides, limitacions en el seu exercici de vigilància constitucional, voluntat reial de convertir-la en un instrument de patronatge, etc.).

— Aquesta situació tenia lloc en una societat en la qual les estructures econòmiques i socials estaven canviant a marxes forçades.

— Sota un règim de restriccions polítiques, les necessitats peremptòries legislatives del país (condemnat tàcitament a no tenir corts i, per tant, a no poder posar les lleis al dia per via parlamentària, com corresponia al model polític català) havien de ser resoltes a través de la jurisprudència.

— La situació va obligar la societat catalana, en el curs de la segona meitat del segle XVII, a dinamitar el seu patrimoni institucional històric, i allò que al segle XVI havien estat les juntes de braços, les divuitenes i les ambaixades, va acabar preinstitucionalitzant-se en la forma de Conferència dels Tres Comuns⁴ (Diputació, Consell de Cent i braç militar). Aparentment, res semblava nou a la pràctica, però a la llarga van ser fórmules institucionals noves (amb força de llei el 1706).

— En aquest procés, agafà un nou relleu sobretot el braç militar. No era el braç militar de representació parlamentària. Tampoc no era una cosa nova. A Barcelona feia temps que existia un braç o gremi de cavallers interestamental o assemblea de notables. Eren els cavallers, mossens, donzells i ciutadania honrada que estimulaven, almenys des de finals del segle XVI, les confraries de Sant Jordi, que dinamitzaven els espectacles del Born, que constaven en el Llibre Verd de Matricula, que tenien dietaris o llibres de deliberacions pròpies i que pertanyien a una institució civil (coneguda com a braç militar) en la qual, per a ser-hi, no calia passar pel sedàs de la insaculació institucional, sota el control de la monarquia. En definitiva, era una congregació o assemblea (la del braç militar) on es podia aixoplugar i podia actuar tota força viva, independentment del seu caràcter originari aristocràtic o plebeu i lliure de les normatives institucionals. El 1700 aquest braç militar o gremi de cavallers o assemblea de notables tenia molt bones connexions amb el Consell de Cent i portava la veu cantant.

— Un cop mort Carles II i rebut el testament enviat per la Junta de Gobierno de Madrid, de seguida s'observà que no hi havia acord pel que feia a la vicerègia, però al mateix temps el debat se centrà sobretot en on s'havia de fer la deliberació; quin havia de ser el paper de la Conferència, si consultiu o deliberatiu, i si la Diputació s'havia de sotmetre a la deliberació de la Conferència o no.

— Relacionat amb la decisió que s'havia de prendre sobre l'afer de la vicerègia hi havia un debat de representació, competències i divisió de funcions en una fase de reajustament polític. El tres comuns no tenien el mateix rang, ni les

4. Després de posar-hi l'atenció N. Sales, actualment els tres comuns estan sent objecte d'estudi per Eduard Martí.

mateixes funcions i atribucions. Però la situació demostrà que el motor era el braç militar, el menys formalitzat, ja que no estava considerat per les constitucions ni estava sotmès a insaculacions, i, per tant, tenia poques limitacions i pocs obstacles normatius. Per això era el més àgil i, en definitiva, l'organisme que ençetà i dinamitzà el debat de la vicerègia.

3. LA VICERÈGIA: LA POSICIÓ DEL BRAÇ MILITAR I EL DISSENTIMENT DE LLUÍS DE VALENCIÀ

Tot fa pensar que la Diputació, en la conjuntura immediata a la mort de Carles II, hauria preferit més la convocatòria d'una junta de braços (digui el que digui Castellví) que no la continuïtat de les conferències. Una junta de braços significava una opció territorialment més representativa, però políticament més lenta i poc operativa. S'acceptà eventualment una conferència amb funcions consultives. La Conferència havia d'emetre primer un judici que assessorés els comuns sobre les clàusules del testament reial, en especial la que feia referència a la continuïtat de la planta de govern després de la mort de Carles III. El 12 de novembre es reuniren a la Casa de la Ciutat vint-i-una persones: nou de la Diputació (tres per estament), sis del Consell de Cent i sis del braç militar. La consulta es desplaçà cap a una comissió jurídica que també havia de respectar la presència equitativa d'advocats representatius dels tres comuns: tres de la Diputació, és a dir, l'advocat fiscal i els dos assessors del consistori, dos de la ciutat i dos de braç militar. La Conferència va preguntar als advocats si la disposició testamentària reial (la planta de govern havia de quedar tal qual fins a l'arribada del nou rei) i les circumstàncies que la rodejaven contrafeien alguns drets de la pàtria o perjudicaven algun comú. En especial, la consulta volia saber si la continuació del lloctinent Darmstadt i d'altres oficials reials fins al jurament del nou successor s'oposava a les constitucions. La comissió jurídica va estudiar la disposició testamentària, els decrets i les ordres reials, les constitucions i molts exemplars i memorials passats i recents, relatius a la matèria, de doctors pràctics catalans i forasters. El tema principal no fou en cap moment la successió: «[...] no ofreciendoseles la más leve duda sobre la universal sucesión». La Conferència dels Tres Comuns s'havia esforçat a idear un expedient entre «la obediència» i «la observància», és a dir, com obeir la disposició testamentària i la de la Junta de Gobierno sense contradir les constitucions. La Conferència, basant-se en el vot de sis dels set advocats de la comissió, va resoldre i aconsellar assentir a la continuació de la lloctinència del príncep Darmstadt «sens nou iurament tot lo temps que li falta per acabar son trienni [...] per fer particular ob-

sequi a la gloriosa memòria de Carlos segon, ben assegurats que sa magestat no aurà volgut fer perjudici algú als Privilegis, Constitucions y Drets de est Principat». Tanmateix, un dels doctors del braç militar, misser Lluís de València, dissentia de la proposta i no havia signat el vot. Tot i així, la consulta de la Conferència permetia a la Diputació i a la ciutat tirar endavant en l'acceptació de la continuïtat del lloctinent príncep de Darmstadt. Inicialment, doncs, el conflicte semblava conjurat (amb la sorpresa de la Diputació, el comú més inclinat a fer els ulls grossos en l'afer de la vicerègia). En un primer moment, el braç militar acceptà també la jurisdicció de Darmstadt el temps que quedava de trienni, en consideració a la «pública utilitat y quietut» i com un «nou sacrifici» en «obsequi a la magestat difunta». Això permetia a la Diputació enviar cartes de condol i d'acceptació del testament a la cort i fer els funerals reglamentaris pel rei difunt.

La situació, però, quedava soterrada, com demostraren el vot de Lluís de València i el fet que el braç militar s'inclinés per una actitud suspensiva, encara que passiva. La situació es modificà quan l'Audiència, que per prudència premeditada s'havia mantingut tancada, va començar a funcionar el dia 11 de desembre tot canviant en els seus expedients el nom del rei mort pel nom del nou rei. De cop i volta, doncs, l'actuació de l'Audiència passava a ser legitimada per una persona que no havia jurat les constitucions i que es trobava en condicions successòries dubtoses, fet que enverinà la situació.

Tres fets revelen la situació de resistència política: la negativa de Barcelona a fer manifestacions públiques en nom del nou rei, amb el manteniment de la situació de dol permanent pel rei difunt i la negativa a participar en una ambaixada institucional catalana al nou rei, presidida per la Diputació. Ciutat i braç no hi van voler ser perquè la Generalitat pretenia fer arribar al rei no sols un missatge de benvinguda, sinó també un missatge polític: fer-li veure la necessària conservació i estabilitat de les constitucions. Segons el braç militar, això encara no tocava, perquè el rei no estava legitimat pel jurament mitjançant les constitucions. La desconfiança i la desunió entre els comuns no eren per raons dinàstiques, sinó per raons constitucionals. Cal afegir un altre factor de tensió: la Diputació se sentia minorada dins la Conferència, que li continuava minant la deliberació independent, i, a més, se sentia desautoritzada en matèria de contrafaccions. El 5 de gener s'encetà una nova situació en la qual la Diputació abandonava la Conferència i aquesta esdevenia una conferència bicèfala (de ciutat i braç militar) ampliada. Amb tot, l'actuació en solitari de la Diputació no contradia ni la ciutat ni el braç, perquè el mateix dia 5 de gener a les onze de la nit aquella feia arribar a Darmstadt la petició de suspensió interina de la jurisdicció contenciosa mentre passava «a fer diligències per averiguar lo fonament» d'aquest

dubte. El que la Diputació volia era fer el dictamen en solitari. L'Audiència va contestar que la prevenció era insubstancial i sense fonament. La Junta de Gobierno i també el Consell d'Aragó contestaren i digueren que la continuïtat de la lloctinència era incompatible (o incoherent, potser diríem ara) sense l'exercici d'ambdues jurisdiccions: la voluntària i la contenciosa.

Mentrestant, els dos comuns (Consell de Cent i braç militar) encarregaven a la conferència bicèfala un dictamen sobre la no-constitucionalitat del moment polític. L'encàrrec volia la màxima artilleria legal per a blindar una deliberació tàcitament feta: la inconstitucionalitat de la situació i l'exigència del règim de vicerègia.

Aquesta conferència bicèfala actuà entre el 6 de gener i el 16 de febrer «per premeditar y discórrer los prejudicis apar pateixen las generals constitucions, privilegis, usos, costums, consuetuts y drets de la pàtria y del que.s trobaria y ocórreria formar-se un paper y ab aquell poder aconsellar lo que ha y deuen obrar dits comuns del braç militar y present ciutat per lo reparo dels dits prejudicis y per evitar los que per avant forçan pujan occórrer». Entre ambdues dates, la conferència bicèfala va celebrar setze sessions plenàries, les actes de la qual permeten observar els estrets lligams existents entre les deliberacions del Consell de Cent, l'actuació del braç militar i la tasca de la Conferència, i va confeccionar un mínim de mitja dotzena de documents. Ens consten els noms dels advocats que treballaven per a la Conferència.⁵ La consulta de la conferència bicèfala va notificar immediatament a Darmstadt que l'exercici de la jurisdicció contenciosa contravenia les constitucions i topava amb la resolució dels tres comuns, resolució que havia acceptat una continuïtat sense jurisdicció contenciosa que la pogués suspendre.

La Diputació va fer pel seu compte la consulta als seus advocats en el mateix sentit, però en termes de dubte jurídic, segons el procediment habitual, a diferència de la contundència en termes polítics de la Conferència. Per a la Conferència, era una certitud política, i no matèria de dubte jurídic, que els «drets de la pàtria» estaven «leziats», i només necessitava una «major justificació del dret assisteix a la present ciutat acerca la subjecta matèria» per a passar a deliberar. El Consell de Cent facultava els consellers perquè executessin les mesures proposades per la Conferència en el cas que el lloctinent no suspengués l'Audiència.

5. La Conferència encarregà l'elaboració d'aquests papers a Joan Bonaventura de Gualbes i Josep Galceran de Pinós i Rocabertí, del braç, i Francesc Sans i Puig i Anton de València, de la ciutat, amb la facultat que es podien valer dels doctors que necessitessin, que foren l'advocat assessor de la ciutat Isidre Pi i Pagès i els doctors Honorat Riu i Navarro, Joan Marmer, Francesc Toda i Gil, Josep Minguella i Plàcid Copons.

cia, per a la qual cosa els autoritzava a «gastar per dit efecte [...] y deliberar del compte [...] lo que menester sia». A la valentia de la deliberació del Consell de Cent del 7 de gener, s'hi afegia carta blanca en matèria de pressupost.

Ciutat i braç dipositaren plena confiança en les consultes de la Conferència, però no per això deixaren d'instar la Diputació a participar en l'afer.

El 8 de gener la Diputació rebé una resposta dilatòria dels seus dos advocats assessors: Antoni de Cruïlles i de Rajadell i Francesc Gallart i Pastor. Estaven «promptes en cumplir a sa obligació», però calia que el consistori observés la formalitat de precedir súplica, presentada pel procurador fiscal de la Diputació del General. Tantes salvaguardes demostraven que es tractava d'un dictamen delicat. D'altra banda, l'advocat fiscal del General, Josep de Càncer i de Pratsenjulià, considerava que a causa de la «grevedat del negoci» calia recórrer a l'assistència jurídica de «doctors consultants», per la qual cosa foren nomenats Rafael Llampillas, Jeroni Martí, Jaume Balart, Francesc Ignasi Huguet, Josep Correllas i Jaume Oliva.

Braç i ciutat mantenien les relacions amb la Diputació a través d'ambaixades d'informació mútua no exemptes de requeriments formalistes, rampells de mal humor i contratemps enutjosos. La Diputació es queixava d'informació incompleta per part dels dos comuns. Lamentava que se li escatimessin, en «matèria tant grave» i afer «tant propi de sa obligació», els raonaments jurídics amb els quals la Conferència dels dos comuns substanciava les al·legacions, per tal com perjudicava les diligències de la Diputació «per obviar a la contravenció». Per la seva banda, els dos comuns acusaven la Diputació de dilació perquè s'emparava en defectes de forma en afers d'urgència.

A una audiència que es volia en suspensió no era possible presentar-li un procés de dubte. Per aquesta raó, segurament, la Conferència bicèfala no reclamava ben bé instar contrafacció, sinó que, com a mesura més efectiva i pertinent, reclamava a la Diputació que contradigués i declarés nuls els actes de l'Audiència i deixés per a les properes corts la reparació dels danys provocats per aquella pel fet d'actuar fora de la legalitat constitucional (és a dir, pel fet d'actuar presidida per un lloctinent que ho feia en nom d'un rei que encara no havia jurat les constitucions).

Els dos comuns, en instar la Diputació a exercir les seves obligacions de vigilància constitucional, li comunicaven altres coses: Barcelona li recordava que també tenia competències en matèria de contrafacció en virtut de diversos privilegis, entre els quals destacava el del rei Alfons del 5 d'abril de 1286, i el braç militar li comunicava la seva decisió de procedir extrajudicialment *per directum*, per tal com el procediment d'acció directa, que competia «uti popularis a qualsevol de Principat ques troba lesiat», existia per «costum y observansa antiquís-

sima», amb «forsa de privilegi, conforme consta ab differentes exemplars recòndits» en l'arxiu del braç.

La ciutat i el braç jugaven fort. Reclamaven que la Diputació supliqués al príncep Darmstadt la suspensió de l'exercici de la jurisdicció contenciosa de totes passades. En el cas que no hi hagués suspensió, no veien viable el procés de dubte, tant perquè consideraven l'Audiència en suspensió com perquè aquesta esdevindria jutge i part al mateix temps i, per tant, estaria mancada d'imparcialitat (la qual cosa significava, indirectament, plantejar el tema de la reforma de l'Observança). La contrafacció, ja la jutjarien les properes corts. La ciutat i el braç, en aquestes circumstàncies, volien que la Diputació fes allò que era a les seves mans, que era contradir tots els actes de jurisdicció contenciosa fets per l'Audiència, dissentir-ne i declarar-los nuls pel fet d'haver estat fets fora de la legalitat, i, a més, suspendre de salari els jutges que els estaven contravenint.

Davant d'això, la Diputació va ampliar la seva comissió jurídica amb doctors consultants, però només feia una tímida protesta davant de Darmstadt mentre esperava —deia— el dictamen pertinent per tal d'actuar segons les seves obligacions. El braç militar va considerar la protesta de la Diputació del tot insuficient per la seva concepció contingent (amb clàusula *pro nunc*) i perquè no s'hi parlava de la nul·litat dels actes i els procediments judicials, ni s'hi feia cap reserva de l'esmena de danys en el judici de greuges a les primeres corts.

El conflicte constitucional quedà, doncs, sota l'òrbita de la conferència bicèfala, que hagué de fer front a l'ofensiva jurídica de l'Audiència. L'Audiència, «juntas las tres salas», presentava els reiterats actes d'acceptació dels virreis, que altres vegades havien estat fets, sense el jurament previ del rei i només amb les clàusules de protesta, com a «ley establecida». La Conferència, doncs, es veia obligada a demostrar que allò que sempre havia estat «mera voluntad» dels consistoris no es podia considerar «ley establecida».

La ciutat i el braç, seguint la Conferència, indicaren en primer lloc a l'Audiència que l'acceptació de la continuïtat de la lloctinència de Darmstadt s'havia fet acceptant una ficció legal i cedint llurs drets com a obsequi a la majestat difunta. Per aquesta raó havien acceptat «que su magestad reynava en aquel Principado más allá de los límites del vivir». Ara, el que feia Darmstadt en actuar en nom del nou rei no era continuïtat, sinó novetat, i això contradeïa les clàusules del testament, que parlava de continuïtat de la «planta de gobierno» i exigia respecte envers les lleis de cada regne, la qual cosa implicava l'obligatorietat del nou rei de venir a jurar les constitucions. Ara —deïen— no feien més que advertir el nou rei i sol·licitar-li que obeís el testament per tal de neutralitzar qualsevol desobediència dels vassalls. S'insistia que a Catalunya la juris-

dicció del lloctinent era delegada i no ordinària, la qual cosa volia dir que havia de tenir privilegi reial per a exercir la jurisdicció contenciosa, privilegi que no tenia ni podia tenir Darmstadt perquè el nou rei encara no havia jurat les constitucions. Segons els dos comuns, ells no esperaven tal novetat, confiats en la doctrina *rebus sic stantibus* dels doctors. Els reis —deien— mai no havien volgut exercir la jurisdicció contenciosa sense jurar abans. L'argument constitucional enfront de l'argument imperatiu els abocava, no a la defensa d'un lloctinent residual sense jurisdicció contenciosa, sinó directament a la defensa del règim de la vicerègia, el qual —deien— garantia plenament l'estabilitat política i l'exercici de la justícia. Per als dos comuns, l'actuació de l'Audiència estava vulnerant no sols les constitucions, sinó també el testament reial. Els memorials de la ciutat, o, més ben dit, de la Conferència dels dos comuns, feien una referència als epigrames de John Owen,⁶ pel que sembla molt populars a l'època, i en destacaven la idea que un rei sense llei era com el sol sense llum. En un altre memorial es feia una interpretació completa del règim de la vicerègia en termes teòrics i en termes històrics. Aquest segon memorial era una història completa de la vicerègia des dels seus orígens fins al 1700 i el seu objectiu era rebatre la interpretació de l'Audiència. S'hi reconstruïa la història institucional catalana dels règims d'interinitat reial amb exemples des de la mort de Jaume I (1276) i de passada servia per a recordar que, d'acord amb el privilegi reial de 14 de novembre de 1339, el rei havia de fer el seu jurament a Barcelona. L'interregne entre la mort de Martí l'Humà i el compromís de Casp, deien, era el model que s'havia de seguir. Es posava èmfasi en la institucionalització de l'Audiència de la Governació de 1493 i en les prerrogatives que els «juhís de prohoms» tenien en temps de vicerègia, en especial el de Barcelona, que en temps de vicerègia tenia competències en jurisdicció criminal. Les acceptacions de lloctinents, sempre amb les clàusules de protesta per a evitar precedents, eren justificades sobretot en nom dels juraments de primogenitura fets a les corts, i també es demostrava que en aquestes ocasions el rei sempre havia hagut de reconèixer que se li havia fet un favor. Evidentment, el cas del bisbe de Barcelona i lloctinent Joan Sentís (novembre 1622 - abril 1623) era explicat fil per randa, perquè «este fue el acto que tuvo más repugnancia y

6. John Owen (Armon, País de Gal·les, 1560 - Londres, 1622), amb estudis de dret inacabats a Oxford i mestre d'escola a Cryleigh i a Warwick, és famós pels seus *Epigrammata* (Londres, 1606). Conegut com el Marcial britànic, els seus epigrames són valorats pel seu caràcter punxant, provocador i irònic. Van ser traduïts si més no a l'anglès (1619), a l'espanyol (1674), al francès (1709) i a l'alemany (1813). La seva citació pels advocats de la Conferència no deixa de ser curiosa, per la condició anglesa de l'escriptor i pel seu caràcter càustic.

oposición. Aviendose servido su magestad no assentir a lo que la ciudad suplicava, no pudo dexar la ciudad de obedecer, sin que este acto pueda tribuhir d[e]recho para el fin que se alega, porque fue mera obediencia respetuosa a que no pudo faltar la atención de vassallos». L'al·legat o memorial dels dos comuns distingia prou bé entre obediència i dret. Encara que no oblidaven que Carles II havia estat a Saragossa i no s'havia arribat a Barcelona, reconeixien que amb aquest rei havien fet una excepció, però només per respecte a la seva naturalesa malaltissa.

La conferència bicèfala reconeixia que el nou rei, sense haver jurat, podia exercir, en canvi, la jurisdicció voluntària, la qual era l'única suficient per a les necessitats del govern universal del Principat, tot distingint universal (imperial, diríem ara) de particular (nacional, diríem ara), i també reconeixia que la nominació de lloctinent procedia d'aquesta jurisdicció voluntària, però no acceptava, basant-se en els impediments de l'inici del regnat, cap dispensa de l'observança en matèria de jurisdicció contenciosa, tal com pretenia l'Audiència, per tal com les constitucions catalanes consideraven la figura del portantveus del general governador amb les regalies comunicables de la jurisdicció contenciosa, així com de la jurisdicció de veguers i batlles. Seria massa prolífic anar seguint fil per randa els arguments juridicistes de tota mena d'aquests memorials, però és interessant observar la distinció que s'hi fa entre adquisició del domini i ingrés en la possessió del domini. Aquesta distinció permetia als comuns acceptar la jurisdicció voluntària del rei abans del jurament, però no la jurisdicció contenciosa. Els comuns distingien entre el nomenament del càrrec (per adquisició del domini: la successió) i l'exercici del càrrec (perquè no havia pres possessió del domini del Principat), perquè una cosa era el nomenament reial que atenyia el govern universal i una altra eren les lleis catalanes, i l'exercici quedava impedit per les lleis catalanes.

Tots aquests memorials aparentment només juridicistes eren, però, de fet, arguments polítics constitucionals, i només s'hi troba una velada referència al tema de la successió pròpiament dita quan s'indica que la clàusula 32 del testament de Carles II només disposa la continuació en la mateixa forma, sense el nom del successor, «no pudiendose saber con certitud qual seria de los llamado, en el tiempo que S. Mag. feneció».

Mentre que no hi havia dubtes en les deliberacions de la Conferència, no passava el mateix en les deliberacions de la Diputació, que s'eternitzaven per desacord intern. La situació va esclatar el 27 de gener, quan la Conferència, segurament interessada en el desbloqueig de la situació, va començar a recusar per suspectes els advocats assessors de la Diputació, Antoni de Cruïlles i Rajadell i Francesc Gallart i Pastor, i els advocats consulents Pere de Cardona, Ra-

fael Llampillas i Jaume Oliva. Basava la recusació en raons de parentiu entre aquests i els magistrats de l'Audiència que estaven contravenint les constitucions. Els parents eren els «lesiants y contrafahents» i, per tant, els recusats eren requerits d'abstenir-se d'intervenir en el vot de la Diputació. La recusació dels advocats per suspectes va provocar un conflicte dins el conflicte i va desplaçar el debat del «negoci principal» (caldrà comparar el conflicte dels cinc mesos de 1700-1701 de Darmstadt-Palma amb el dels sis mesos de 1622-1623 de Joan Sentís). Mentre que per a uns calia resoldre primer la causa dels suspectes, per a altres calia decidir sense suspectes i amb nous nomenaments el negoci principal. Els memorials permeten veure que els doctors consultants partidaris d'evitar dilacions, com Josep Arçidet i Jaume Balart, eren els que estaven també en contra de la jurisdicció contenciosa de l'Audiència. La Diputació féu nous nomenaments. I aleshores foren els recusats els qui recusaren. Cruïlles recusà, entre altres, el doctor Josep Cormellas per suspecte de parcialitat, perquè pertanyia al Consell de Cent i era oficial de la ciutat «tenint la estampa de aquella, imprimint-se en sa casa y estampa tots los papers que se imprimeixen per compte y orde de dita ciutat y especialment las còpies dels syndicats que se han entregat impressos». Les recusacions en doble sentit per parentiu o parcialitat van deixar la Diputació sense assessors ni consultants. La inviabilitat de la consulta jurídica féu que la Diputació optés finalment pel consell d'una novena part dels tres estaments, en la qual figurava el canonge de Barcelona i futur filipista Fèlix de Taverner i Rubí. Aquesta novena part era partidària de la dilació del negoci principal fins que s'aclarís la qualitat dels sospitosos. El vot de la novena s'encavalcà amb la fi del trienni de Darmstadt i el nomenament del comte de Palma. Ja no es tractava de la continuïtat de Darmstadt, sinó d'un nou nomenament. Aleshores els fets es precipitaren: la novena de la Diputació, després de moltes consideracions prèvies, votà a favor d'enviar un síndic a Lleida per tal d'assistir al jurament del nou lloctinent comte de Palma amb les clàusules de protestes reglamentàries d'aquestes ocasions, per a deixar il·lesos els drets i evitar precedents. Però, encara més, la novena votà a favor de fer demostracions festives pel nou rei.

Aquesta no va ser, però, l'actitud de la Conferència. La ciutat va suspendre l'acceptació del comte de Palma, una manera d'exercir pressió sense caure en la desobediència, i va enviar un darrer memorial al rei. Diplomàticament feia veure que la seva actitud només responia a la seva obligació d'informar el rei sobre les lleis del país. Aquest memorial és interessant en la mesura que no sols repetia molts arguments, sinó que acusava directament l'Audiència d'animadversió envers el règim de vicerègia. Simultàniament i mentre a través de la suspensió (en espera de nous dictàmens de legalitat jurídica i de resposta reial) dilata-

va el reconeixement del comte de Palma, la Conferència va intentar constituir la vicerègia. Així, cursava una ambaixada al portantveus del general governador (sempre, sembla, en mans del llinatge dels Cardona) i li feia avinent l'obligació de posar en marxa el seu govern segons el que disposaven les constitucions. Però aquest no es va donar per al·ludit. La ciutat va pretendre fer-li un requeriment, però els assessors de la ciutat, a qui pertocava fer-ho, sembla que no hi estaven disposats. Només ho estava el sempre ben disposat misser Isidre Pi i Pagès. És difícil afirmar-ho categòricament, però en el contenciós amb l'Audiència es feren evidents, com un afer afegit, les interferències d'aquesta en les competències gremials de la ciutat. En tot cas, hem de tenir present que, amb el règim de la vicerègia, la jurisdicció de la ciutat hi sortia guanyant. D'altra banda, en el contenciós amb la Diputació per la seva acceptació del comte de Palma, també sortí un altre afer afegit: l'acceptació per part de la Diputació d'una insaculació pel procediment del control reial per part d'un rei que, a més, no havia jurat les constitucions.

La resposta reial no es féu esperar i amonestà la ciutat per la seva actitud de resistència, a diferència de la de la Diputació. La ciutat no s'immutà i aprofità l'avinentesa per a explicar al rei què era Barcelona. Es poden observar si més no dues coses en aquesta resposta de la ciutat: un esforç per a indicar al rei que disposava de molts drets polítics que no constaven en les constitucions i un intent d'assimilar el seu poder al de la Diputació, especialment en matèria de contrafaccions. De passada, feia al nou rei una manifestació del dret de llibertat en les deliberacions: «Entrambos —zel d'observança de les lleis i visita reial— fue la idea de las operaciones de los individuos que concurren en sus consejos, explicadas con la libertad que en semejantes congresos permite la felicidad de estos tiempos.» Ben aviat feren ús d'aquesta llibertat de consells, que Barcelona aduïa tot glossant un panegíric de Plini a la liberalitat de Trajà: «Tutum fuit consulti omnes.»

Pel que fa a la Diputació, el que la delimitava no sembla que fos un afer dinàstic, sinó la condició d'institució més afeblida per la derrota del 1652 i més conservadora políticament parlant, la condició d'organisme més divers i dividit, amb menys capacitat resolutòria i més disposat a defensar les seves prerrogatives en termes de fortificació institucional que no pas a través de l'exercici polític de les seves competències. D'altra banda, al costat d'això, la Diputació, en la mesura que havia perdut pes polític, sembla que feia ús de les seves competències en termes estrictament de defensa dels vassalls en matèria d'allotjaments. Dit això, també cal indicar i fer avinent que, només amb una actitud domesticada, la Diputació havia pogut fer arribar les queixes dels vassalls contra les tropes que actuaven al país. Mentre no va donar proves de submissió a Lleida, el

rei no va admetre les seves missives, és a dir, tallà la comunicació, i fou la Diputació la que més s'apressà, un cop fet el gest de submissió, a demanar la retirada de les tropes i la fi dels allotjaments, i fou ella la que convidà la ciutat i el braç reial a fer-li costat en el tema. I fou també aleshores quan pogué reclamar corts, com féu també Barcelona així que pogué, i ho féu sent conscient que el pas del temps sense vida parlamentària havia danyat el país. Potser, doncs, també imperatius propis de la Diputació, com la defensa dels vassalls davant dels allotjaments, van col·laborar a deixar-la en una actuació menys decididament política.

El conflicte de la vicerègia de 1700-1701 pot tenir com a lectura final provisional que la Conferència va aprofitar la interinitat per a alligonar el rei d'una nova dinastia i per a prendre un camí legalista radical conforme a les constitucions, tot tenint present que no es tractava d'un simple traspàs de pare a fill. Segur que el braç militar ho veié així juntament amb la ciutat, la qual arrossegà. En aquells moments, però, no com a fruit d'una altra opció successòria, sinó com a tarja de presentació sobiranista envers el nou rei. L'estampació pels uns i els altres de tots els detalls de l'afer indicava una voluntat tant de justificar-se com segurament de crear opinió pública no pas en relació amb un afer dinàstic, sinó en relació amb la necessitat de revitalitzar i modernitzar el discurs constitucional.

Algunes de les lleis del 1702, com la del portantveus de la governació, tenen relació precisament amb l'afer de la vicerègia: així, els capítols 20 de 1702 i 87 de 1706, d'obligació de la Diputació de defensar les constitucions, el capítol 36 de 1702 i la Constitució 83 de 1706, els capítols 48 i 70 de 1702 i 50 i 63 i la Constitució 33 de 1706, sobre la vicerègia i l'obligació del governador a la vicerègia sota amenaça de perdre el salari, i els capítols del redreç 30 de 1702 i 47 de 1706, que expliciten la manera de conèixer i declarar els casos i les ocasions convenients o excusables d'enviar ambaixadors per coronacions i naixements de prínceps.

Sigui com vulgui, l'afer de la vicerègia per a mi va ser decisiu en la vinguda del rei i la celebració de Corts Generals, segurament potser més que no pas els consells de Lluís XIV al seu nét.

ARTICLES

EL DRET ROMÀ A CATALUNYA DESPRÉS DEL DECRET DE NOVA PLANTA

Juan Berchmans Vallet de Goytisoló
Reial Acadèmia de Jurisprudència i Legislació

L'exposició que tinc l'honor de comunicar-vos en aquest seminari comprèn dues qüestions diferents però interrelacionades: la discussió suscitada, arran del Decret de Nova Planta, a l'entorn de la vigència del dret romà a Catalunya, i el contingut i el significat del dret romà aplicable a Catalunya.

1. SITUACIÓ DEL DRET ROMÀ DESPRÉS DEL DECRET DE NOVA PLANTA

I. El Decret de Nova Planta de 17 de gener de 1716 manava en el seu article 42 que, en allò no ordenat expressament en aquest mateix decret, «se observen las constituciones que antes habían en Cataluña; entendiéndose que son de nuevo establecidas por este decreto, y que tienen la misma fuerza y vigor que lo individual mandado en él».

Entre altres qüestions plantejades per aquest text, aquí ens interessa la més controvertida, relativa a quin havia de ser el dret supletori a Catalunya després del Decret de Nova Planta.

Cal dir, prèviament, que l'última determinació de l'ordre de les fonts del dret a Catalunya en un text autòcton havia estat efectuada en la constitució aprovada per Felip III (Felip II al comtat de Barcelona) a les primeres corts de Barcelona de l'any 1599, que conclouia «y en los casos que dits Usatges, Constituciones, y altres drets faltaran, haien de decidir les dites causes segons la dispositio del Dret Canonic y, aquell faltant, del Civil y Doctrines dels Doctors, y que no les puguin decidir, ni declarar per equitat, sino que sia regulada, y conforme a les regles del dret comú, y que aportan los Doctors sobre materia de equitat».

Segons Benvingut Oliver,¹ aquesta constitució va significar una reforma aliena a les aspiracions legítimes del poble. Però jo penso que, en realitat, aquesta refor-

1. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos sobre el derecho civil en Cataluña*, Barcelona, Impr. Luis Tasso, 1867, cap. VII, p. 52 i seg.

ma no va ser considerable respecte a tot el que fins aleshores havia estat vigent, és a dir, la constitució aprovada per Martí l'Humà a les Corts de Barcelona de 1509² —que situava en els últims llocs d'aplicació «dret comú, equitat y bona rahó». La reforma es va circumscriure a la limitació de l'aplicabilitat de l'equitat, a fi d'eliminar el risc que, a causa dels nous corrents filosòfics d'aleshores, podia significar tot arbitri personal, amb la qual cosa es tancava el pas a l'equitat «cerebrina».

El problema de dret constituït, dimanant de l'aplicació del Decret de Nova Planta, es va centrar en la vigència de la constitució de 1599, sobre «el derecho que se debe seguir en declarar las causas», recollida en les *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, llibre I, títol xxx, 1.

Segons va referir Ramon Llàtzer de Dou³ el 1800, Felip V, en el número 42 del Decret de Nova Planta, «mandó, que en lo que no está prevenido en él, se observen las Constituciones de Cataluña, entendiéndose de nuevo establecidas, y que tienen la misma fuerza y vigor que lo individual mandado en él, y por otra parte no se halla en ningún capítulo de dicho Decreto derogada la expresada Constitución [de 1599] ni prevenido nada sobre este punto de derecho supletorio: parece que no habiendo derecho general y municipal debe decidirse en Cataluña por el común».

El 1759 s'havia reeditat l'obra de Christofol de Potau,⁴ que recordava que «per jura patriae in cap. 40 constit. anni 1599 caveatur deficientibus patriae legibus, judicandum fore secundum jus canonicum, et in defectum juris canonici secundum jus civile», amb invocació de l'opinió de Miquel de Cortiada (*Decis.* 24, núm. 185). Però l'1 d'agost del mateix any el Consell de Castella va condicionar la seva llicència per a imprimir aquest llibre que hi addicionés, com es va fer marginalment i en cursiva, la nota que comença dient: «Haec autem procedebant jure veteri: attamen jure novo ad Principem recurrendum est, et servari debent ea quae statuta sunt Regio Philippi V die 17 januarii anno 1716, sive auto acordado 16, tit. 2, lib. 3 Collectionis regiarum Constitutionum Hispaniae [...]».

2. Cfr. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Las fuentes del derecho según el "Apparatus super constitutionibus curiarum Generalium Cataloniae" de Tomás Mieres», n. 81, a *Libro-Homenaje a Ramón Mª Roca Sastre*, Madrid, Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, 1976, p. 462 i seg., sobre l'exposició de com, en el mateix segle XV, Mieres va entendre aquesta constitució.

3. Ramon Llàtzer de DOU I DE BASSOLS, «Preliminares», a Ramon Llàtzer de DOU I DE BASSOLS, *Instituciones del derecho público general de España, con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en cualquier estado*, Madrid, Of. de Benito García y Cía., 1800, cap. III, núm. 57, p. 77.

4. Christophoro de POTAU, *Articuli Iuris*, Barcinone, ex officina Caroli Sapèra et Jacobi Ossèt, 1759, núm. 177, p. 59. La primera edició havia estat publicada a Barcelona, Tip. Hyacinthi Andreu, 1670.

Dou, després de referir aquest incident, feia observar que no constava «si se hizo declaración formal, o sólo mandó el Consejo poner la adición como juicio privado del que entendió en la censura sin darle más fuerza y autoridad», i afegeix que «no se pasó carta u orden circular a los tribunales».⁵

Contraposada a l'opinió de Potau era la que havia sostingut l'any 1781 el catedràtic de la Universitat de Cervera Juan Antonio Mual⁶ en les seves *Anotaciones* a les Institucions del dret de Justinià i a les del dret patri de Catalunya. Aquest autor preguntava: «Si vero in dudam sciteris, an illis deficientibus iudicandum sit secundum ius Canonicum et ubi hoc déficit, secundum ius civile, ut ex cap. 40 Constit. anni 1599 aiebat D. Christophorus de Potau in suis iuris articulis Barcinone typis editis anno 1759, núm. 177 fusiusque D. Contiada quem ipse laudatus». I contestava: «In promptu est responsio mea, ex nota scilicet quam Supremus Castellae Senatus (licentia nempe dictum opus iterum typis mandadi non aliter concessa Calendis Augusti 1760) ubi apponi iussit.»

Segons Vives i Cebrià,⁷ «esta duda se consideró en Cataluña como cuestión académica» i en «el foro no se habló de ella hasta los años inmediatos a la Guerra de la Independencia». Després d'aquesta guerra, la quasi absoluta variació de magistrats i els desigs d'alguns litigants d'agafar-se a la legislació que més els afavorís, van donar lloc que aquesta disputa, que no havia sortit de la universitat, es fes judicial i donés lloc a una consulta de l'alcalde de Figueres.

No obstant això, les reials cèdules de 27 de novembre de 1768 i 2 d'octubre de 1785 havien recordat el mandat de l'Ordenança número 550 de les ordenances per al règim i govern de l'Audiència de Barcelona, de 2 de març de 1741, que a cada sala de l'Audiència de Catalunya hi havia d'haver un exemplar de la nova recopilació, amb la Nova Planta, les constitucions del Principat i el Sant Concili de Trento, de la qual cosa s'inferia que les lleis de la recopilació de Castella no eren estranyes a l'Audiència de Catalunya. Però Dou va advertir que no se'n deia res més, per la qual cosa aquestes reials cèdules, entre altres coses, podien senzillament significar que «muchas leyes de Recopilación, hablando aún de las que no son generales para todo el Reyno, están citadas en la margen de la Nueva Planta, y de las nuevas ordenanzas, las cuales tienen fuerza de ley confirmando dicha

5. Ramon Llätzer de DOU I DE BASSOLS, *Instituciones*, núm. 59, p. 79 i seg.

6. D. Joannis Antonii Mual, et de Gibert, J. C. Thoranensis, *Digesti Veteris in Cervariensi Academia Regii Proffessoris, noviter digestae Justinianici Institutionum juris, et Patrii Cathaloiae Annotationes bene multis indicatio fontibus, ex quibus aquam aburriré liceat*, Cervera, Typis Academicis, 1781, llib. I, tít. II, p. 9 i 10.

7. Pere Nolas VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usatges y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, proemi, tít. XXX, nota 1, cfr. 2a ed., Barcelona, Impr. Luis Tasso, 1861, p. 109. La primera edició d'aquesta obra va aparèixer el 1833.

Nueva Planta y ordenanzas en las cosas de la nuestra Real Audiencia [...]».⁸ I, encara, el mateix Dou⁹ va citar la Reial cèdula de Carles III de 27 d'agost de 1782, a favor de l'aplicació a Catalunya dels drets canònic i romà com a supletoris.

Hem d'afegir, per la nostra banda, que al segle XVIII els notaris tenien com a manual l'*Opera artis notariae*, de Jerónimo Galí y Ramón, i el *Viridarium artis notariatus*, de Josep Comes, publicats en llatí, respectivament, el 1682 i el 1704, i el segon traduït al castellà durant el període 1826-1829, plens a vessar de cites de dret romà, de dret canònic i dels seus comentaristes. I el 1772, per a l'ensenyament dels joves aspirants a notaris, es va publicar la *Theorica artis notariae* de Vicenç Gibert, també repleta de cites de textos romans i canònics i traduïda al castellà el 1828 per Eugenio de Tapia.

II. El cert és que el 1812 la Reial Audiència de Barcelona va elevar al rei, per mitjà del Ministeri de Gràcia i Justícia, una consulta en la qual es feia observar que s'estava fent aquesta interpretació tan lata de l'article 42 del Decret de Nova Planta: «[...] contra la manifiesta voluntad del Soberano se ha gobernado y se gobierna en gran parte esta provincia por leyes extrañas [referint-se principalment a les romanes] y aún opuestas muchas veces a las generales del Reino [...]». En conseqüència, la consulta va ser remesa pel rei al Consell de Castella i, oït el fiscal per aquest, es va acordar que la Reial Audiència de Barcelona formés un expedient instructiu i fossin oïts el fiscal i, a més, en substitució del Col·legi d'Advocats de Barcelona —que encara no havia estat reconstituït després de la Guerra de la Independència—, quatre lletrats barcelonins: Agustín Tamaró, Francisco Tomás Ros, Juan de Balle i Juan Francisco Besona, els quals, des del 1815 fins al 1818, any en què van entregar l'expedient instructiu a l'Audiència de Catalunya, van redactar l'informe, sol·licitat per aquesta, sobre l'aplicació del dret romà a Catalunya. En aquest informe van exposar la seva perspectiva i van considerar que el dret romà era d'efectiva aplicació. Sobre això, després de tres anys d'estudis, van emetre un informe molt extens on assenyalaven la conveniència que a Catalunya continuessin aplicant-se supletòriament les lleis romanes, moltes de les quals ja havien estat rebudes pels costums.¹⁰

El 1820 va tornar a moure's aquesta qüestió, que havia quedat en suspens en vista de les reformes polítiques en curs. Aleshores va arribar l'informe de Ramon Llätzer de Dou favorable a la conservació de la constitució de 1599. La

8. Ramon Llätzer de DOU I DE BASSOLS, *Instituciones*, 6a i 6, p. 81 i seg.

9. Ramon Llätzer de DOU I DE BASSOLS, *Instituciones*, núm. 58, p. 77 i seg.

10. Cfr. la citada consulta i part de l'informe dels quatre advocats, a Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*, cap. VIII i IX, p. 66 i seg.

Reial Audiència va escoltar tots els ajuntaments cap de partit, d'acord amb el dictamen de Dou, i a la vista d'això i de la proposta del fiscal l'Audiència va dictar la Resolució, final i definitiva, de 14 de maig de 1829. Aquesta va proposar al rei la declaració que a Catalunya era dret supletori l'expressat en la constitució de 1599, confirmada pel Reial decret de la Nova Planta, mentre no s'oposés a aquest ni a les lleis reials, els decrets i les ordres posteriors, ni a les regalies, i mentre fos compatible amb els usos i els costums vigents aleshores, generalment rebuts, oposats en el temps de la República i de l'Imperi romà, i que es declarés que no tenien força de llei a Catalunya les de novíssima recopilació, els furs, les *partidas* i altres lleis dels regnes de Castella i Lleó, sinó només si eren conformes amb la Nova Planta i amb les altres disposicions sobiranes posteriors a aquesta.¹¹ El reial acord s'elaborà conforme amb aquesta proposta.

El Tribunal Suprem, per mitjà de la Sentència de 21 de maig de 1845 (*Gaceta de Madrid*, núm. 3.906, de 25 de maig de 1845), va declarar que, conforme al Decret de Nova Planta, pel que feia a allò no previngut en les constitucions de Catalunya, havia de regir el dret canònic i, si no n'hi havia, el civil, és a dir, el romà. I aquest criteri va ser repetidament reiterat pel mateix Tribunal Suprem en les sentències de 29 de maig de 1859, 15 de maig de 1861, 12 i 30 de desembre de 1862, 29 de setembre de 1865, 26 de gener de 1876, 19 de maig de 1876, 28 d'abril de 1891, 4 d'octubre de 1892, 20 de març de 1893, 29 de gener de 1896, etcètera.¹²

Un cop resolta judicialment la qüestió, va tornar a ser doctrinalment discutida el 1876 per Benvingut Oliver,¹³ a qui tres anys després va replicar, a l'Ateneu Barcelonès, el degà del Col·legi de Notaris de Barcelona, Fèlix Maria de Falguera.¹⁴

11. Cfr. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*, cap. XI, XII, XIII, XIV i XV, p. 94-151, i els textos publicats en aquests.

12. Citades per J. M. PONS I GURI i V. SANDALINAS FLORENZA, *Constituciones y otros derechos de Cataluña*, Barcelona, J. M. Bosch, 1952, p. 23 i seg.

13. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*, cap. XVI, p. 152 i seg.

14. Fèlix Maria de FALGUERA, *Conferencias de derecho catalán, dadas en el Ateneo Barcelonés en 1870 y 1880*, conferència primera, Barcelona, Impr. Luis Tasso, 1889, p. 11 i seg. Respecte a aquesta qüestió del dret supletori a Catalunya en el període comprès entre el Decret de Nova Planta i la promulgació del Codi civil, a més de les obres esmentades, cfr. també Guillem M. de BROCA I DE MONTAGUT i Joan AMELL I LLOPIS, *Instituciones del derecho civil catalán vigente*, 2a ed., vol. I, *Reseña histórica*, Barcelona, Impr. Barcelonesa, 1886, cap. VI, cap. 2, p. 84 i seg.; Guillem M. de BROCA I DE MONTAGUT, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil*, vol. I, Barcelona, Herederos de Juan Gili, 1918, cap. VI, sec. 2a, p. 424 i seg.; Josep PELLA I FORGAS, *Código civil de Cataluña*, t. I, Barcelona, J. Horta, Impr., 1916, cap. IV, §§ XII i XIII, p. 72 i seg.; Joaquim de CAMPS I ARBOIX, *Historia del derecho catalán moderno*, cap. IV, p. 68 i seg.; Encarna ROCA TRIAS, «El Código civil como supletorio de los derechos nacionales españoles», *Anuario de Derecho Civil*, vol. 31, núm. 2 (abril-juny 1978), p. 244 i seg.

2. CONTINGUT I SIGNIFICAT DE L'APLICACIÓ DEL DRET ROMÀ A CATALUNYA

III. Al segle XVIII, després de la fundació de la Universitat de Cervera per Felip V i de la supressió de les altres universitats catalanes, Josep Finestres i de Monsalvó va ser posat al capdavant de la Facultat de Dret d'aquella universitat, en la qual s'ensenyava, als escolars, dret civil o romà i cànons, «prescindiendo del derecho civil español, ni castellano ni catalán, en dos años el derecho canónico y en cuatro el romano dogmáticamente explicado sobre el texto de las leyes; quedaban proscritas las obras extranjeras por sospechosas». Així ho explicava Pella i Forgas,¹⁵ el qual afegia¹⁶ que Finestres «sentó a manera de axioma que el derecho catalán era el derecho romano, dado que siendo tan pocas nuestras leyes indígenas, en los más de los asuntos no decidían los problemas prácticos, ni tampoco el derecho canónico, y era forzoso, y se imponía, pero de un modo inexcusable y apremiante, el estudio del derecho romano, que bajo este concepto —deia— podemos considerar patrio».¹⁷

Segons Lluís Figa,¹⁸ els resultats «fueron catastróficos y fatalmente duraderos; treinta promociones estudiantiles salieron de la Universidad de Cervera sin saber absolutamente del derecho vivo de Cataluña».

Per altra banda, Mual, en les seves ja citades *Annotationes*, publicades a Cervera el 1781, ordenava, segons el parer de Pella i Forgas,¹⁹ les institucions de dret català segons la pauta de les *Instituciones* de Justinià, «pero no pasa su romanismo de esta clasificación externa. [...] Concibe el derecho catalán completamente separado del romano, en tanto que lo coloca aparte y al final de los capítulos. Éstos suelen empezar con éstas o parecidas frases: *In hoc Principatu...*, *In Cathalonia...*, *Patrio Cathalonia iure...*, etc., y la sección final de los capítulos con referencia al derecho romano invariablemente empieza diciendo: *De romano iure videris Donello, Cuiacio*, etc., etc., sin concederle grandísima importancia, antes bien muy escasa y en pocas líneas. [...] Esto en cuanto a la exposición. En cuanto al fondo, llama desde luego Mual la atención —aquest és el mèrit més gran de

15. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, vol. I, apèndix II, cap. III, n. II, p. 117.

16. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, n. III, p. 118 i n. 2 d'aquesta pàgina.

17. Cfr. Josep FINESTRES, *Lectorem benevolo salutem*, en les seves dues primeres pàgines, on, després de referir-se a la Constitució de Jaume I de 1251, pregunta i respon: «Ad quanta occurrunt negotia neque Municipali, neque canonico Jure decisa? Innumera sone.» I, referint-se al dret autòcton, comenta: «Sed quem in his omnibus exigua sit pars eorum quae in Tribunalibus agitari solent, nemo non intelligit.»

18. Lluís FIGA, *loc. ult. cit.*, p. 293 *in fine* i seg.

19. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, apèndix II, cap. III, n. VI, p. 122 i seg.

la seva obra— de que explicara o anotase el derecho civil del Principado poniendo en orden, primero el texto de los *Usatges* y *Constitucions*; y donde no hubiere ley escrita, la costumbre y las obras de Cáncer, Fontanella, Ripoll, Mieres, etc. [...] No suple el texto de la ley escrita catalana con el texto de otras leyes extrañas supletorias, canónicas o romanas, sino con la jurisprudencia catalana, atestiguada por nuestros viejos e insignes comentaristas.»

Creiem que, en aquest punt, Pella, per una banda, exagera, i, per l'altra, oblida algunes dades essencials quan conclou²⁰ afirmant sobre Mujal: «Verdaderamente fue un precursor del renacimiento de nuestro derecho civil, y se adelantó a su tiempo, que era tanto como adelantarse de cien años, en el concepto verdadero de nuestro cuerpo de derecho civil y sustraerse a la abrumadora exégesis de los textos.»

Crec que, per a poder afirmar això que va expressar Pella i Forgas en aquesta frase, caldria oblidar l'immobilisme que Mujal preconitzava respecte a l'elaboració del dret per la *vis societatis*, en contra del sistema català clàssic, en rebutjar en tot cas el costum contra llei i en frenar el joc de l'equitat i la bona raó negant que amb aquestes es pogués continuar extraient del dret romà —al qual rebutjava tot valor supletori—, així com el fonament de les solucions per a les noves situacions jurídiques plantejades i dels consegüents problemes originats per a solucionar-los de manera adequada. Les seves esmentades *Annotationes*²¹ són un llibret de cent nou pàgines en quart, més les que ocupa l'índex alfabètic, on anotà les *Institucions* de Justinià, títol per títol, encara que algunes només s'enuncien i a moltes només hi dedicà tres o quatre línies, comentant per separat el dret romà, amb cites d'autors de dret comú, molts d'aquests castellans, i el dret català dels *Usatjes*, *Constitucions* y *altres lleys*, amb abundantíssimes cites d'autors catalans antics i moderns.

Segons el parer de Figa,²² «quedó al derecho tradicional catalán, un único y eficaz refugio. Los juristas actuales nos encontramos ante la necesidad de tener que felicitarnos del hecho de que antes de 1862 los notarios catalanes no necesitaron, para llegar a serlo, cursar los estudios universitarios de derecho. Como consecuencia de este hecho, con su enorme prestigio y ascendiente social, continúan su labor en contacto directo con la realidad, con visión directa de las necesidades reales y con la ayuda de los antiguos formularios y tratados de Notaría de Comes y Galí.» Després, el 1772, va arribar el *Viridiarum artis notariae*

20. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, apèndix i cap. cit. VII, p. 123.

21. Juan Antonio MUJAL, *Annotationes*, llib. I, tít. II, p. 9 (cfr. *supra* I, § III; text corresponent a la nostra nota 6).

22. Lluís FIGA, *loc. ult. cit.*, p. 284.

de Vicenç Gibert, traduït al castellà el 1827 per Eugenio de Tapia amb el títol *Teórica del arte de notaría*, «en la que se siguen las enseñanzas tradicionales y se ignoran las de la Universidad de Cervera».

IV. En el seu informe, esmentat abans, els advocats barcelonins Tamaró, Ros, De Balle i Besona, després de referir l'influx del dret romà a Catalunya en l'època de la seva colonització, del qual consideraven dimanants les pràctiques i els costums romanitzats que van constituir els drets i furs dels pobles de Catalunya, explicaven que, segons el seu parer, aquests eren «lo más acomodado a su genio, a su carácter, a sus habitudes, a sus inclinaciones, al mantenimiento de sus fortunas, a la tranquilidad doméstica en el seno de sus familias y a la prosperidad y gloria del Estado».²³

«De ahí nace prevenirse en la constitución 1ª del título *Del dret que ha de seguir en declarar las causas*, que faltando constituciones y leyes se recurre para la decisión al derecho canónico y en falta de éste al civil y a la equidad regulada y conforme a las reglas del derecho común, fundando esta determinación en que el derecho romano, como un verdadero suplemento de legislación, ha sido en varios puntos recibido en Cataluña como una costumbre cimentada en la equidad natural, en que ha sido respetado, como un principio fecundo en consecuencias, y como un depósito de máximas generales de derecho y de doctrina, tan necesario para la general decisión de los negocios. De ahí se deriva el origen y práctica generalmente adoptada por los primeros magistrados y juristas, así antiguos como modernos, tanto de la nación como de la provincia, de citar leyes romanas en las cuestiones y debates judiciales, no con relación a la autoridad que las estableció, sino con relación al imperio de moral y de razón que ellas contienen, connaturalizada y admitida como uso y costumbre en la provincia, en medio del silencio y oscuridad de la ley positiva: por último las varias Reales disposiciones expedidas en diferentes épocas relativas a la conservación de los usos y costumbres que había en Cataluña que no se opusiesen a las regalias de S.M.»

Ara bé, aquest informe no es conforma amb aquests arguments específics per a Catalunya, sinó que eleva la seva perspectiva de manera més general, com es pot observar en aquests paràgrafs:

«[...] las costumbres ya fijadas en los pueblos son el más brillante imperio que la justicia puede poseer. Todas las naciones ilustradas han visto siempre formarse y subsistir, al lado del santuario de las leyes y bajo la vigilancia de los legisladores, un depósito sagrado de usos y costumbres, de máximas y de doctri-

23. Cfr. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*.

nas que se fijan, se acrisolan e ilustran cada día con la práctica y con los combates judiciales y se aumentan de continuo con las luces y conocimientos adquiridos y que se ha mirado y mira constantemente como un verdadero suplemento de la legislación civil.»

«En los negocios civiles», que mereixen la vigilància i el zel d'un legislador, «no es fácil fijar todos los casos por reglas precisas. Los accidentes y los casos extraordinarios que sobrevienen a los súbditos de un Estado no pueden entrar comúnmente en la determinación y materia de una ley. Las necesidades de los hombres en el trato civil son tan variables, su comunicación con los demás hombres tan activa, sus intereses tan multiplicados, sus relaciones tan extendidas, que es imposible al legislador más sabio y más atinado preverlo todo, prevenirlo todo, encadenar las acciones de los tiempos, oponerse al curso de los acontecimientos o a la habitud insensible de las costumbres, conocer y calcular anticipadamente aquello que la experiencia sólo puede descubrir; en una palabra, la previsión por más perspicaz y permanente que sea jamás puede extenderse a objetos y acontecimientos que el pensamiento no comprendió.»

Per això, hem de recórrer al que és «obra de la meditació, de la experiència y de la tradició, del buen sentido de reglas y máximas, que han llegado hasta nosotros y forman el espíritu de siglos».

Cal saber «que las leyes son hechas para los hombres y no los hombres para las leyes; por tanto las leyes como las costumbres deben acomodarse al carácter, a las habitudes y a la situación de un pueblo; que conviene ser sobrio en innovaciones en materia de leyes, porque aunque sea posible calcular en una nueva institución u orden de cosas las ventajas que ofrecen la teoría y el sistema, no es fácil conocer todos los inconvenientes que la experiencia y la práctica sólo pueden descubrir y revelar después del transcurso de muchos años; que es preciso, a veces, omitir un bien si se duda de lo mejor; que en la corrección de una práctica y de una costumbre es forzoso prever los peligros de la corrección misma; que sería absurdo entregarse a ideas absolutas y abstractas en materias que sólo son susceptibles de una perfección relativa; y, por último, que en vez de cambiar las leyes y las costumbres, es siempre más útil prescribir y dictar a los que deben obedecer nuevos motivos de amor de su obediencia y consideración.»

Pella i Forgas²⁴ va advertir que aquest informe era «continuación del común sentir de los catalanes del siglo XV, si exceptuamos el triste paréntesis del

24. Així, Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, vol. I, cap. IV, p. 128 i seg., va estimar que aquest informe dels advocats barcelonins, al qual ens referim en el text, era «el punto de partida de la llamada escuela o tendencia jurídica catalana durante el siglo XIX».

realismo [regalisme] de la escuela cerverina»; va conjecturar que aquests advocats «escribirían llena la cabeza de lecturas de Montesquieu, Filangieri, Portalis», alhora que «de las obras de Ossian y Walter Scott», i, sobretot, va destacar en cursiva que aquesta tendència «no puede ni debe por esto calificarse dentro de la escuela histórica [de la fundada per Savigny, s'entén]».

Per la meua part, he confirmat com és d'essencial aquest judici, però caldria fer-hi una petita rectificació, com exposaré a continuació.

— És un fet cert la continuïtat de l'escola històrica en la tradició dels juristes catalans, llevat dels que van seguir l'escola de Cervera. Cronològicament més properes a aquests van ser les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, d'Antoni de Capmany,²⁵ qualificades, per l'historiador francès Pierre Vilar,²⁶ de model i naixement del mètode històric. Vilar destaca que Capmany va saber traçar la unió entre el sentit històric i el dret natural.

— S'ha de rectificar allò que fa referència a Filangieri, que no va poder inspirar res als advocats barcelonins, ja que la seva concepció era la filosòfico-il·lustrada, a favor de la qual tractà de salvar les observacions de Montesquieu, de qui es va mostrar antagònic.²⁷

— L'informe dels advocats Tamaró, Ros, De Balle i Besona va ser molt anterior al coneixement a Catalunya de la teoria de Savigny, que, pel que sembla, va arribar²⁸ mitjançant una obra de Lerminier la primera edició francesa de la qual és del 1827, la segona és del 1835 i la traducció al castellà, editada a Barcelona,²⁹ és de l'any 1940, i a la qual segurament es va referir el 1843 Samponts i Barba,³⁰ que és el primer autor català de qui he trobat una al·lusió a l'escola històrica alemanya de Savigny.

25. Cfr. Antoni de CAPMANY I DE MONTPALAU, *Prefacio de las memorias históricas sobre la marina, artes y comercio de la antigua ciudad de Barcelona*, reed. anotada, vol. I, Barcelona, Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona, 1961, p. 8.

26. Pierre VILAR, «L'obra de Capmany: model de mètode històric», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (Barcelona), núm. 43 (1933), p. 146 i seg.; Pierre VILAR, «Capmany i el naixement del mètode històric», a Pierre VILAR, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial, 1973, p. 83 i seg.

27. Cfr. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Filangieri y Montesquieu», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, núm. 265 (1988), 2, p. 295 i seg.

28. Cfr. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Las influencias de Savigny en la escuela jurídica catalana del siglo XIX», I, 3r, a *Anales de la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación* (ARALJ), núm. 7 (1979), p. 91 i seg., i núm. 9 (1981), p. 25 i seg.

29. Rafael GIBERT, «Ciencia jurídica alemana y derecho español», *Patria* (Granada) (1 novembre 1968).

30. Ignacio SAMPONTS I BARBA, nota 17 a la *Partida* 1,1,2, a *Las siete partidas del sabio Rey Don Alfonso IX*, Barcelona, Impr. de Antonio Bergnes, 1843, p. 44 i seg.

— Allò més decisiu respecte a aquesta qüestió és que, tal com he fet notar,³¹ els últims extractes transcrits abans de l'informe dels advocats barcelonins són agafats del discurs preliminar al projecte de *Codi civil des français*, obra de Portalis presentada a l'assemblea legislativa per la comissió redactora el 20 de gener de 1801. Dels quatre paràgrafs transcrits de l'informe, el primer està agafat del 38 del discurs, el segon, dels paràgrafs 31, 32 i 33, el tercer està inspirat en el 19 i el quart és tret del 20,³² ple de ressonàncies del pròleg de l'*Esprit des lois* de Montesquieu.³³

Cal advertir, respecte a aquesta qüestió, que els redactors del *Codi civil des français* van recollir el dret que tradicionalment es viva a França, encara que ho van fer conciliant-lo amb el dret revolucionari, que van filtrar i depurar d'allò socialment més explosiu que portaven les disposicions de les Corts Constituents i de la Convenció, i, encara que amb totes les reserves mostrades en el discurs de presentació, van acceptar que la sobirania estatal imposés el dret,³⁴ que ells

31. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Influjo ideológico de la Revolución francesa en la codificación civil española», *Torre de los Lujanes*, núm. 15 (1990), p. 68.

32. Els paràgrafs 19 i 20 del discurs de Portalis diuen: «Pero, ¡qué tarea la de redactar una legislación civil para un gran pueblo! La obra superaría las fuerzas humanas, si se tratase de dar a este pueblo instituciones absolutamente nuevas, y si olvidando que ocupa el primer rango entre las naciones civilizadas, se desdeña el aprovechamiento de la experiencia del pasado y de esa tradición de buen sentido, de reglas y de máximas que han llegado hasta nosotros y que forma el espíritu de los siglos. [...] Las leyes no son menos actos de poder; son actos de sabiduría, de justicia y de razón. El legislador ejerce menos una autoridad que un sacerdocio. No debe perderse de vista que las leyes se hacen para los hombres y no los hombres para las leyes; que éstas deben adaptarse al carácter, a los usos, a la situación del pueblo para el cual se dan; que es preciso ser sobrio en cuanto a novedades en materia de legislación, porque si, ante una institución nueva es posible calcular las ventajas que la teoría nos ofrece, no lo es conocer todos los inconvenientes que solo la práctica puede descubrir; que hay que mantener lo bueno, si lo mejor es dudoso; que, al corregir un abuso, deben tomarse también en cuenta los peligros de la propia corrección; que sería absurdo entregarse a ideas de perfección absoluta en cosas que no son susceptibles sino de una bondad relativa; que, en lugar de cambiar las leyes, es casi siempre más útil brindar a los ciudadanos nuevos motivos para que las amen; que la historia apenas nos ofrece dos o tres leyes buenas en el transcurso de muchos siglos; que, por último, el proponer cambios no corresponde más que a aquéllos que han nacido predestinados para penetrar, de un golpe de genio y por una suerte de iluminación repentina, toda la constitución de un Estado.»

33. Cfr. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «De Montesquieu a Portalis», ARAJL, núm. 67 (1990), p. 162 i seg.

34. Cfr. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Los proyectos de codificación civil en la Convención y en el Consulado», ARAJL, núm. 20 (1989), p. 315; Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «De Montesquieu a Portalis», ARAJL, núm. 67 (1990), p. 165 *in fine* i seg.; Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Influjo de la Revolución francesa en el derecho civil. Su incidencia en la codificación española», *Anuario de Derecho Civil*, vol. XLII, tom 1, p. 269 i seg.

van unificar per a tot França.³⁵ No obstant això, cal notar que aquesta reducció a la unitat no era un projecte nou a França, sinó que feia més d'un segle que s'estava proposant. En efecte,³⁶ a la segona meitat del segle xv, Cristóbal de Thou va buscar el fons comú i cert nombre de regles generals constitutives del «dret comú consuetudinari» de França. Al segle xviii, per aquest camí, es va estimar que la *coutume* de París constituïa el costum francès típus, i tant Colbert com Deguessau havien suggerit, al rei, «compondre el dret francès» i reduir a un sol cos de lleis tot el seu dret privat.

En fi, els quatre advocats esmentats,³⁷ després de referir diversos casos de lleis romanes rebudes a Catalunya com a costums i la seva divergència amb les lleis recopilades, van observar «la utilidad de conservar en Cataluña las costumbres y prácticas fundadas y cimentadas en el derecho común, cuya observancia aprobó el Sr. Rey don Felipe V, no por el origen y apoyo que tienen en las leyes romanas, sino por la autoridad que merecieron de nuestros Monarcas y por la antigua adopción que gozan en el Principado por su buena razón y equidad natural que contienen».

Per mitjà de la Resolució de la Reial Audiència de Barcelona de 14 de maig de 1829, en la qual es van adherir a l'opinió del fiscal, juntament amb el regent, els magistrats Vicente Ruiz Morquecho, Juan Bautista Alberola, Magín Ferrer i Miguel Bataller, es va proposar al rei que, mentre no s'oposés al Reial decret de la Nova Planta ni a les lleis, els reials decrets i les ordres posteriors, ni a regalies, el dret romà era supletori del català, «en cuanto sea compatible con los usos y costumbres actuales generalmente recibidas, opuestas al tiempo de la República y del Imperio romano».³⁸

V. A partir d'aquest moment, podem continuar observant amb major claredat dues línies contraposades pel que fa al mode de cultiu i aplicació del dret romà. Acabats, finalment, els dubtes sobre l'aplicació supletòria del dret romà per tal que aquesta fos adequada i equitativa, és a dir, una vegada definitivament rebutjada la posició negativa de Mújal, van quedar cara a cara les dues tendències romanistes, ja trobades en els tres segles anteriors. Així, d'una banda es mantenia la línia tradicional del vell *mos italicus* i de l'altra s'accentuava la línia romanis-

35. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «Influjo de la Revolución», p. 282 i seg.

36. Cfr. Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, *Metodología de la determinación del derecho*, vol. 1, *Perspectiva histórica*, Madrid, Centro de Estudios Ramón Areces, 1994, p. 209, p. 704 i seg. i notes 71 i 74.

37. Cfr. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*, p. 82 i seg.

38. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*, cap. xv, p. 143.

ta derivada del *mos galicus*. Aquella mai no va ser abandonada en els *ars notariae*, i la segona, que al segle XVIII va ser alentada per Finestres, va ser reforçada per l'influx dels romanistes estrangers, que aleshores eren els que gaudien de més prestigi.

En la línia tradicional va ser bàsica i fonamental l'obra de Pere Nolasc Vives i Cebrià, la primera edició de la qual va aparèixer l'any 1832, *Traducción al castellano de los Usatges y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles, con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las cuales han venido a serlo, ilustradas con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado*.³⁹ En aquestes notes hi ha moltes cites dels autors catalans: Montjuïc, Jaume i Guillem Vallseca, Callís, Mieres, Marquilles, entre els antics; Càncer, Fontanella, Oliva, Miquel Ferrer, Peguera, Xamar, Cortiada, Tristany, Ripoll, Vilaplana, Despujol, Calderó, D'Amigant, Bosch, així com els notarialistes catalans Comes i Gibert; tampoc no n'hi falten d'autors de dret comú no catalans, com el Cardenal de Luca, i algun de la Corona de Castella, com Gregorio López, Covarrubias i Larrea. En canvi, no hi hem vist esmentat cap dels romanistes més coneguts d'aquella època, si bé és veritat que el tema del llibre de Vives no era precisament el dret supletori.

Pella i Forgas va escriure⁴⁰ que Vives havia comprès que «dado el olvido o desuso del latín», eren «tanto menos tratadas y comentadas las grandes obras de jurisconsultos que en latín escribieron y al mismo tiempo desconocido el catalán en la Audiencia cuando se pobló de magistrados de lengua castellana» —como «pudo observar en los doce años que fue relator»— i era «un apremio de aquellos días [1832] traducir el Código de las Constituciones de Cataluña, y así lo hizo en efecto, no sin añadir en forma de notas extensas las opiniones de los autores, y gracias a esto resultó una obra extraordinaria para la divulgación, y de decisiva y gran influencia en la vida del derecho catalán en el transcurso del siglo XIX».

En la línia oposada, el 1842 va aparèixer l'obra de Josep Antoni Elias i Esteve de Ferrater *Manual de derecho civil vigente en Cataluña*, és a dir, un resum ordenat de les disposicions de dret reial posteriors al decret anomenat de Nova Planta i de les anteriors, tant de dret municipal com de dret canònic i romà, aplicables als nostres costums. En aquest llibre no hi ha cites dels autors catalans i està replè de referències a textos de dret romà.⁴¹

39. Pere Nolasc VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usatjes*; tenim a la vista la 2a edició, de 1861, corregida i augmentada.

40. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, vol. I, apèndix II, III, IV, p. 131.

41. Josep Antoni ELIAS I ESTEVE DE FERRATER, *Manual de derecho civil vigente en Cataluña*, 2a ed. (posada al dia per Alejandro de Bacardí), Barcelona, Tip. Narciso Ramírez y Cía., 1864.

Segons Pella i Forgas,⁴² Elias i De Ferrater van agafar el dret romà «seguramente siguiendo las Pandectas de Pothier por base excesivamente amplia, y aún pretendiendo que fuese un manual de derecho romano, porque imbuidos en la escuela de Cervera, donde habían estudiado, creían el derecho romano toda la legislación del Principado»⁴³ y así omiten o reducen al *mínimum* las citas de los autores y jurisprudencia catalana: acotan el articulado casi exclusivamente con citas del Digesto y del Código».

Com es pot veure, no es pot imputar a Savigny ni a la seva escola històrica aquesta romanització culta, que oblida la tradició jurídica posterior del dret romà en el dret comú i concretament a Catalunya.

Aquells mateixos anys, abundaven les traduccions d'obres de dret romà d'autors estrangers, com els *Comentarios* de Vinnio a la *Instituta* i les seves *Questiones selectas* (Barcelona, 1847), i la d'Ortolán sobre la *Instituta* (Barcelona, 1847). Més endavant, es van publicar *Sistema*, de Savigny (Barcelona, 1878), la traducció del dret romà de Carlos Maynz, anotada per Josep Antoni Pou i Ordinas (Barcelona, 1887), i, encara després, la del dret romà de Serafini, anotada per Joan de Déu Trias i Giró.

El 1867, el valencià Benvingut Oliver, vicesecretari de l'Audiència de Catalunya,⁴⁴ havia tornat a insistir en la inconveniència, segons el seu parer, de l'aplicació a Catalunya del dret romà i la doctrina dels autors com a supletoris del dret peculiar del Principat i de les seves localitats i comarques.

El 1870 va replicar-li el degà del Col·legi de Notaris de Barcelona i catedràtic de la Facultat de Dret Fèlix Maria de Falguera, en la primera de les seves conferències de dret català que va fer a l'Ateneu Barcelonès:⁴⁵ «Confuso laberinto llama el Sr. Oliver a la legislación catalana. Para nosotros —deia Falguera—, hijos del país, y para todos los que la conocen a fondo y están nutridos de sus costumbres y penetrados de su filosofía, es tan clara, sencilla y ordenada como cualquier otra. [...] No porque esta legislación se compone de disposiciones aisladas, no porque ha de contar siempre con el derecho romano, sin el cual es insuficiente e incompleta, hemos de concluir que no es una verdadera legislación. Estos retazos cosidos como están con el derecho romano, y por cierto de mano maestra,

42. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*, apèndix IV, p. 134.

43. Com ja va observar Pella, així ho van indicar els mateixos autors en el Preliminar (cfr. 2a ed., p. IV): «Limitada sería esta obra si únicamente hubiésemos incluido en ella las disposiciones del Código municipal, que más bien que Código, es tan solo la colección corta e imperfecta de algunas decisiones, sobre puntos particulares; mas como tiene por suplemento el derecho romano, es de ahí que su extensión es completa y generales sus decisiones en todos puntos.»

44. Benvingut OLIVER, *Estudios históricos*, cap. XVI, p. 152 i seg.

45. Fèlix MARÍA DE FALGUERA, *Conferencias*, conferència primera, p. 12 i seg.

forman un vestido entero tan ajustado al carácter del pueblo catalán como si la medida hubiese sido tomada por un hábil artífice. Ahí está el mérito de nuestros antepasados. Ellos conocieron que el derecho romano era el que más se adaptaba a la gravedad de nuestras costumbres y el que más podía contribuir a la prosperidad moral y material del país, pero que en algunos puntos no armonizaba con las necesidades de la época [...] Pueden considerarse las constituciones de Cataluña como una especie de Novelas que van corrigiendo el derecho antiguo a medida que lo exigen las necesidades de los tiempos. El derecho romano en Cataluña representa un papel algo más elevado que el de derecho supletorio: es en rigor su propio derecho, y las Constituciones catalanas sólo lo modifican en algunos puntos [...] El derecho romano y el catalán son dos ruedas dentadas que encajan perfectamente, y moviéndose a compás producen un movimiento uniforme [...] Las modificaciones que el derecho catalán introdujo en el romano, lejos de ser empíricas obedecen a un principio, que es el aumento de libertad civil.»

Crec, per altra banda, que Lluís Figa⁴⁶ esquematitza i exagera una mica quan comenta que «treinta promociones estudiantiles salieron de la Universidad de Cervera, sin saber absolutamente nada del derecho vivo de Cataluña». És cert que —como ell diu— anys després «Durán y Bas publica su famosa *Memoria*, en la que, para él no hay en Cataluña otro derecho que el *Corpus iuris*, las colecciones canónicas y las constituciones Catalanas. El esfuerzo de Pella y Forgas y de Brocà en restaurar nuestro derecho sirvió de poco. Cuando en el primer tercio de este siglo Borrell i Soler publica el más utilizado de los Tratados [de dret català] en que apenas cita autores de derecho común y los sustituye por los nombres, totalmente ajenos a él, de Maynz, Savigny, Arnolts, Ihering, Serafini, Windscheid. Hay que esperar a Martí Miralles y Roca Sastre para que vuelvan a sonar, con voz poderosa, los Bartolo, Pablo de Castro, Socino, Menocchio, Mantica, Cáncer, Fontanella.»

No obstant això, si bé és cert que en la *Memoria*⁴⁷ de Duran i Bas abunden més els noms de Voet, Ortolán, Arnolts, Savigny, Maynz, tampoc no hi falten els de Mieres, Càncer, Fontanella i Francesc Ferrer, així com alguna vegada l'*italià*, *moss italicus*, Peregrino.

Guillem Maria de Brocà i Juan Amell, el 1880, van publicar la primera edició del seu *Derecho catalán vigente*,⁴⁸ replè de cites d'autors catalans, en espe-

46. Lluís FIGA FAURA, «“Moss italicus” y los juristas catalanes», *Anales de la Academia Matritense del Notariado*, tom 20 (1976), p. 293 *in fine* i seg.

47. Manuel DURAN I BAS, *Memoria acerca de las instituciones del derecho civil de Cataluña*, Barcelona, Impr. de la Casa de Caridad, 1883.

48. Guillem M. de BROCÀ I DE MONTAGUT i Juan AMELL, *Instituciones del derecho civil catalán vigente*, Barcelona, 1880; cfr. 2a ed., Barcelona, Impr. Barcelonesa, 1886. El vol. I va precedit d'una àmplia ressenya històrica, com ell la titula.

cial de Callís, Montjuïc, Jaume i Guillem Vallseca, Mieres, Marquilles, Socarrats, Solsona, Oliva, Peguera, Càncer, Fontanella, Francesc i Miquel Ferrer, Cortiada, Tristany, Ripoll, Comes i Gibert. Gairebé tantes cites com les de textos del *Corpus Iuris* directament invocats, si bé són escassíssimes les referències a autors de dret comú no catalans: n'hi ha alguna de Gregorio López, del canonista Engel i del civilista Cardenal de Luca, i també n'hi ha, més escasses, de Pothier, Maynz i Warkoenig.

I De Brocà, en la seva inacabada «Exposición de las instituciones», que ocupa la segona meitat de l'únic volum publicat de la seva *Historia del derecho de Cataluña*,⁴⁹ ceneix les seves cites gairebé exclusivament als autors catalans, a més de les pertinents de textos canònics i romans.

Pella i Forgas, en canvi, en el seu *Código civil de Cataluña*,⁵⁰ no es limita a citar abundantment els autors catalans, sinó que també hi abunden els de dret comú no catalans invocats, com Bartolo, Jasón del Mayno, Baldo, Barbosa, Lo-seo, el canonista Boich, Covarrubias, De Afflictis, Chasseneo, Du Cange, Caponi, Donello, Farináceo, Socino, Conciolo, Zoesio, Parisius, Fusario, Paulo de Castro, Peregrino, García Saavedra, Tonducto de Sanleger, Mantica, Menochio, Molina, Fabro, Antonio Pérez, Boerius, Carvalho, Spino, De Praetis, Cuyatio, Julius Claro, Fagnano, Cravetae, Petrus de Gregorio, Sabelli, Antonio Gómez i altres, i no hi falten romanistes més moderns, com Voet, Heinecio, Vinnio, Savigny, Windscheid, Maynz, Müllenbruch, Serafín, Girard, etcètera, i altres autors moderns espanyols i estrangers.

Quant al *Dret civil vigent a Catalunya* d'Antoni Borrell i Soler,⁵¹ importantíssim en la pràctica del dret, certament hi abunden extraordinàriament les cites de romanistes moderns, però tampoc no hi falten les d'autors catalans antics, com les abundants de Càncer i Fontanella, De Cortiada, Ferrer, Ripoll i Tristany, encara que és cert que en conté més de romanistes dels dos segles anteriors que no pas dels autors de dret comú informadors dels autors catalans en els comentaris d'aquests de textos romans i canònics.

49. Guillem M. de BROCÀ I DE MONTAGUT, *Historia del derecho de Cataluña*, Barcelona, Hdos. de Juan Gili, 1918.

50. Josep PELLA I FORGAS, *Código civil*.

51. Antoni M. BORRELL I SOLER, *Dret civil vigent a Catalunya*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat, 1923.

EL DRET INALIENABLE A LA LLENGUA PRÒPIA. ALGUNS ASPECTES JURÍDICS I POLÍTICS DE LA PERSECUCIÓ DEL CATALÀ. DE L'EDICTE DE LLUÍS XIV (1702) A LA LLEI DEIXONNE (1951), SENSE OBLIDAR-NOS DE LES DICTADURES ESPANYOLES (1923-1930 I 1939-1975)

Manuel J. Peláez Albendea
Universitat de Màlaga

*Dedicat a la memòria d'aquest gran jurista i historiador
que va ser Josep Maria Pons i Guri, persona docta en qüestions
de dret català històric i home de bé.*

La incorporació dels territoris del Rosselló i la Cerdanya a França després de la Pau dels Pirineus del 1659 va significar un cop dur per a Catalunya com a nació amb perspectiva de futur i per a la llengua catalana en particular. El Tractat dels Pirineus ha estat definit amb encert com el de la mutilació de Catalunya¹ i va tenir unes conseqüències terribles per a la llengua catalana.² Una part de la població es va oposar a l'annexió a la monarquia gal·la.³ Temps des-

1. Josep SANABRE (1892-1976), *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1981 i 1989. Publicat també amb el títol *El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1961.

2. «Els habitants dels comtats de Rosselló, de Conflent i de Cerdanya, i de altres comarques amputades de Catalunya al segle XVII, en els nou-cents anys que van des de l'alliberament del domini musulmà fins al Tractat dels Pirineus, sempre havien parlat la llengua catalana, no pas un *patois* occitànic, ans un català que conegué períodes del més pur classicisme així en la llengua parlada com en l'escripta, tal com ho testifiquen memorables escriptors i la documentació de l'edat mitjana i dels primers segles de l'edat moderna. Als darrers anys del segle XVI i cap ençà hi hagué fortes filtracions de la llengua castellana en decaure la catalana, en canvi, la francesa no travessà la frontera franco-rossellonesa: aquesta llengua no era parlada, ni escrita ni coneguda, pels habitants d'aquells comtats» (Josep SANABRE, *El Tractat dels Pirineus*, p. 10-11).

3. Vegeu Óscar JANÉ CHECA, «Estructuració social i política del Rosselló després de 1659: el posicionament d'una societat enfront de l'annexió a la monarquia francesa», *Revista de Catalunya*, núm. 170 (febrer 2002), p. 9-23.

prés es va publicar l'edict de Lluís XIV de 2 d'abril de 1700,⁴ referit al Rosselló, la Cerdanya i el Conflent. En aquest edict s'indicava que l'ús de la llengua catalana «répugne et est en quelque sorte contraire à Notre Autorité, à l'honneur de la Nation François».⁵ Havia estat molt abundant el nombre de juristes rossellonesos als segles XV, XVI i XVII, amb anterioritat a l'annexió francesa, i constitueixen un punt de referència significatiu dels que poden considerar-se juristes catalans. I aquesta mentalitat anticatalana i francòfona es manté fins i tot en els nostres dies en aquest àmbit específic de la cultura jurídica de parla francesa. Basta consultar el magnífic *Dictionnaire historique des juristes français (XIIe-XXe siècle)*, coordinat per Arabeyre, Halpérin i

4. Sense publicar l'edict, es pot llegir el comentari de Pere VERDAGUER, «Al cap de tres-cents anys de l'edict de Lluís XIV contra el català», *Revista de Catalunya*, núm. 151 (2000), p. 3-7.

5. «Louis par la grace de Dieu, roi de France et de Navarre: A tous presens & à venir. Salut, depuis plus de quarante ans que Nous possédons en pleine Souveraineté les Comtés & Vigneries de Roussillon & Conflans, qui nous ont été cédés avec une partie du Comté de Cerdagne, par le Traité de Paix des Pyrénées, les Procédures des Justices Subalternes desdits Païs, les Délibérations des Magistrats des Villes, les Actes des Notaires & autres Actes publics, ont continué à y être couchés en Langue Catalane, par un usage que l'habitude seule a autorisé: Mais comme outre que cet usage répugne & est en quelque sorte contraire à Notre Autorité, à l'honneur de la Nation Française & même à l'inclinaison des Habitats desdits Païs, lesquels en toutes occasions ne témoignent pas moins de zèle et d'affection pour notre service que nos anciens Sujets: Ils en reçoivent d'ailleurs beaucoup de préjudices, en ce que pour faire instruire leurs enfans dans ladite Langue Catalane, & les rendre par là capables d'exercer les Charges de Judicature & de Magistrature; Ils se trouvent obligés de les envoyer étudier dans les villes de la domination d'Espagne, ce qui leur cause de grands frais. Nous avons jugé que pour remédier à ces inconveniens, il était à propos d'ordonner qu'à l'avenir toutes les Procédures & les Actes publics qui se feront dans lesdits Païs, seront couchés en Langue Française: Sçavoir faisons que pour ces causes & autres bonnes considérations, à ce Nous mouvans, de notre certaine Science, pleine Puissance & Autorité Royale: Nous avons dit, statué, déclaré & ordonné, Disons, statuons, déclarons & ordonnons par ces Présentes, signées de notre main; Voulons & nous plaît, que d'orénavant & à commencer du premier Mai prochain, toutes les procédures qui se feront dans les Sièges & Juridictions desdits Païs de Roussillon, Conflans & Cerdagne; Comme aussi les Délibérations des Magistrats des Villes & des Communautés, les Actes des Notaires & généralement tous autres Actes Publics qui se passeront esdits Païs, seront mis & couchés en Langue Française, à peine de nullité. Défendons à tous Avocats, Procureurs, Greffiers, Notaires & autres, de ne se plus servir pour cet effet de la Langue Catalane, & aux Juges et Magistrats de la souffrir, ni de prononcer leurs Jugemens ou Délibérations qu'en Langue Française. Si donnons en mandament à nos amez & feaux Conseillers, les Gens tenans notre Conseil Supérieur de Roussillon, que ces Présentes ils aient à faire lire, publier & observer, sans permettre qu'il y soit contrevenu en aucune manière: Et afin que ce soit chose ferme & stable, Nous avons fait mettre notre scel à cesdites Présentes. Donné à Versailles au mois de Février, l'an de grace mil sept cens, & de notre regne le cinquante septième. Signé, Louis: Et sur le repli, Par le Roi, Le Thellier, Visa Phelypeaux, & Scellé du grand Sceau de cire verte pendant avec lacs de soye verte & cramoi. Lu & publié l'Audience tenant, à ce requerant le Procureur General du Roi, ce jourd'hui 2 Avril 1700.»

Krynén,⁶ i comprovar que, dels 1.278 juristes que s'hi recullen, sempre corresponents a la França continental, la zona que es denomina *l'hexàgon* i l'illa de Còrsega, és a dir, excloent l'actual França d'ultramar (Guadeloupe, la Guaiana Francesa, Martinica, Mayotte, Nova Caledònia, la Polinèsia Francesa, l'illa de la Reunió, Sant-Pierre-et-Miquelon, Langlade, i Wallis i Futuna), que històricament hagués dut a incloure diversos territoris asiàtics i molts d'africans i d'americans (Haití, el Quebec i la Louisiana), no n'hi ha cap de significatiu del Rosselló de l'època de la dominació catalanoaragonesa o austriacista. No hi apareixen els juristes catalans del Rosselló⁷ Feliu Andreu i Francesc Andreu, que eren doctors en Dret per la Universitat de Perpinyà.⁸ Altres juristes que tampoc no hi veiem són Montserrat Arquer,⁹ la família de juristes Aybrí¹⁰ i la

6. Patrick ARABEYRE, Jean-Louis HALPÉRIN i Jacques KRYNEN, *Dictionnaire historique des juristes français*, París, Presses Universitaires de France, 2007, 827 p. Patrick Arabeyre és professor de l'École Nationale des Chartes, Jean-Louis Halpérin és professor de l'École Normale Supérieure de París i Jacques Krynén és professor d'història del dret, de les institucions i dels fets socials i econòmics de la Universitat de Ciències Socials de Tolosa de Llenguadoc.

7. Es pot trobar informació acurada sobre aquests juristes a l'obra de Jean CAPEILLE, *Dictionnaire des biographies roussillonaises*, reimpressió, Marsella, Laffitte, 1978, i a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, vol. II, tom 2 (tom 3 de la col·lecció), Barcelona, Universidad de Málaga i Cometa, 2008.

8. Feliu Andreu era doctor en Dret per la Universitat de Perpinyà. Després de la defunció de Francesc Gigintia, Joan II el va nomenar jutge reial per a Perpinyà. Després de la invasió del territori pels francesos es va situar al bàndol dels partidaris de Lluís XI i fou nomenat comissari per a portar a terme la confiscació dels béns dels habitants del Rosselló que van mantenir la seva fidelitat al monarca catalanoaragonès Joan II. El 1472 va ser nomenat senyor de Rodés. Fill de Feliu Andreu era Francesc Andreu, partidari, com el seu pare, dels interessos francesos en el Rosselló. Va estudiar dret a la Universitat de Perpinyà i es doctorà en Dret Civil. Era jutge de la Inquisició del Rosselló i la Cerdanya el 1513. Va heretar del seu pare el títol de senyor de Rodés.

9. Doctor en Dret Civil per la Universitat de Perpinyà, títol que obtingué el 2 de maig de 1589. Fou advocat fiscal i assessor jurídic del governador dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya. Va rebre les cartes de noblesa el 18 de maig de 1619 i la concessió de blasons.

10. Joan Aybrí (†1507) era fill de Bernat Aybrí, a qui Alfons el Magnànim havia nomenat per a un càrrec de custòdia i intervenció de metalls preciosos de la seca de Perpinyà i oïdor de comptes de la Diputació del General de Catalunya. Bernat Aybrí també va ser castellà de la Força Reial de Perpinyà, amb jurisdicció civil i criminal. El seu pare va tenir molt a veure amb el que li va passar al seu fill els anys ulteriors. Després de la invasió del Rosselló per les tropes franceses, li van ser confiscats els béns per la seva fidelitat a la Corona aragonesa. Joan Aybrí va estudiar dret a Perpinyà i es va doctorar en Lleis. Va contreure matrimoni amb Francesca dez Vivers. Per a premiar la fidelitat del seu pare a la causa de Joan II, Ferran II el Catòlic el va nomenar el 1493 assessor del governador del Rosselló. Es va mantenir en aquest lloc fins que va ser-ne destituït el 23 de desembre de 1500 com a conseqüència d'unes denúncies calumnioses. Més tard, el 21 de febrer de 1502, va ser rehabilitat en el càrrec després d'una minuciosa investigació del regent de la Cancelleria sobre allò succeït. Un altre membre de la família, Francesc Aybrí, va ser veguer del Rosselló el 1504.

més memorable dels Giginta,¹¹ sense perdre de vista tipus tan importants com Andreu Bosc, o Bosch.¹² Igualment van ser juristes significatius, cap dels quals és recollit en aquest *Dictionnaire historique des juristes français*, que repetim que agrupa els que van del segle XII al segle XX, Arnau Costa,¹³ Francesc Soler,¹⁴ Joan Delpas,¹⁵ Francesc Descamps,¹⁶ Francesc Vidal Descamps,¹⁷

11. Francesc Giginta (†1522), considerat Francesc pare, era, al seu torn, fill del jutge Francesc Gigintia. Es va doctorar en Dret per la Universitat de Perpinyà el 1452. Cancellier d'aquesta universitat l'any 1488, va ser professor de lleis. Va contreure matrimoni dues vegades. Dels seus fills, el més famós era el que duia el seu mateix nom, Francesc Giginta (fill), nascut a Perpinyà, el qual va estudiar dret a la Universitat de Perpinyà i va arribar a fer les proves corresponents al grau de doctor en Lleis. Va ser canceller de la mateixa universitat, com el seu progenitor, i, a més, prior de la Facultat de Dret des del 1523. L'1 de juliol de 1549 va ser nomenat regent de la Cancelleria del Consell Sobirà d'Aragó. Felip II li va concedir el 7 de gener de 1560 un títol nobiliari.

12. Natural de Perpinyà, era doctor en Dret, no sabem si en cànons o en lleis. Consta en alguna font que des del 1570 actuava com a advocat, encara que no es pot donar gaire credibilitat a aquesta dada. Era terciari franciscà. Va ser jutge d'apel·lacions del Tribunal del Governador dels comtats del Rosselló (per a les primeres apel·lacions) i la Cerdanya (per a les segones apel·lacions). També va ser cònsol del municipi de Perpinyà el 1629 i el 1639. És l'autor d'una important obra, *Summari, Index o Epitome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Cathalunya, Rosselló i Cerdanya, dels gràcies, privilegis, prerrogatives, preheminències, llibertats, i immunitats gosans segons els propries, i naturals lleys*, que es va publicar a Perpinyà el 1628 i de la qual hi ha una reedició anastàtica (Barcelona, Sueca, 1974). És un tractat d'història del dret de Catalunya i dels comtats del Rosselló i la Cerdanya fins al 1620. Destaca també per la singularitat de l'esquema que aplica en el tractament de les diferents matèries jurídiques, que combina el mètode sistemàtic i el cronològic. Al final del text hi ha una llista de pragmàtiques, provisions, sentències, concòrdies, ordenances i privilegis, preferentment referits als dos comtats fins al 4 de maig de 1622.

13. Jurista, natural de Perpinyà, que va morir el 20 de setembre de 1282 i que està enterrat a l'església de Sant Francesc de la mateixa localitat de Perpinyà. Un dels seus fills, Raimon Costa, va ser bisbe d'Elna (1289-1310), on va substituir en el càrrec Berenguer de Santa Fe. L'altre fill d'Arnau de Costa, Pere, va ser canonge d'Elna i de Narbona i va morir el 13 d'agost de 1320.

14. Va néixer a Perpinyà al segle XVI, no se sap quin any, però amb certa seguretat hagué de ser a la segona meitat d'aquesta centúria. Formava part d'una prestigiosa família rossellonesa que comptava amb uns altres dos professors de lleis al claustre de la Universitat de Perpinyà. Va ser rector d'aquesta universitat el 1599. Un altre parent seu ho havia estat el 1589. A més, va ser professor de lleis i degà de la Facultat de Dret. És autor de diverses obres, com per exemple *De monetarum reformatione in Catalaunia*.

15. Era doctor en Dret Canònic i Civil per la Universitat de Perpinyà. El 1522 va contreure matrimoni amb Anna Pincart, amb la qual va tenir tres fills. Un d'ells, Joan (1539-1573), va succeir el seu pare en la baronia jurisdiccional de Saint-Marsal, que el seu pare havia adquirit mitjançant una compra. Joan Delpas va ser jutge reial i advocat fiscal a Perpinyà, i més tard va ser assessor del governador dels comtats del Rosselló i la Cerdanya.

16. Jurista originari del Rosselló. Era fill de Joan Descamps, notari de Perpinyà. Va estudiar lleis a la Universitat de Perpinyà i es va doctorar en Dret Civil. Va ser nomenat advocat fiscal. Va tenir dos fills.

17. Era fill de Francesc Descamps i M. Modaguer i germà de Joan Francesc, ardiaca d'Elna. Va estudiar dret a Perpinyà i es va doctorar en Lleis el 27 d'agost de 1556. Va ser rector de la Universitat des del 7 de gener de 1558 fins al 1560, en substitució de Joan Cassanyes. Va ser rector,

Pere Durand,¹⁸ Jaume Pau,¹⁹ Guillem Jordà,²⁰ Pere Pascal²¹ i Josep Ramon.²²

A França, la persecució de la llengua catalana va créixer amb l'esperit de l'escola pública²³ i laica del francmaçó Jules Ferry (1832-1893), durant la Tercera República. Ferry va ser president del Consell de Ministres i ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts del 1879 al 1883. Va ser molt significativa la seva circular de 17 de novembre de 1883 sobre la instrucció moral i cívica, en la qual va saber

després de Descamps, Francesc Crosses. També va ocupar càrrecs de responsabilitat a la Facultat de Lleis i va compatibilitzar la seva labor docent amb l'exercici de l'advocacia. Va ser, com el seu pare, advocat fiscal dels tribunals de Perpinyà, càrrec en el qual el va substituir Rafel Juallar quan va ser nomenat conseller de la Reial Audiència de Catalunya. Va ser armat cavaller i nomenat noble. A més, va ser regent de la Cancelleria del Principat de Catalunya i dels comtats del Rosselló i la Cerdanya.

18. Natural de Perpinyà. Va estudiar dret a la universitat rossellonesa i es va doctorar tant en Cànon com en Lleis. Pere III el Cerimoniós el va nomenar comissari inspector dels oficials reials de les vegueries del Rosselló i la Cerdanya.

19. Va néixer a Perpinyà al principi del segle xv. A la seva família hi havia hagut altres juristes i magistrats. Va ser assessor del rei Joan II. Va morir a Barcelona el 13 de juny de 1466. Bartomeu Verino es va inspirar en les teories jurídiques de Pau, el qual va deixar escrita una important i voluminosa obra jurídica en relació amb la seva època.

20. Va estudiar dret a la Universitat de Perpinyà. Va ser governador provisional dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, quan va morir Raimon de Perellós. Va ser jutge de primeres apel·lacions del Rosselló i el Vallespir.

21. Notari de Perpinyà del segle xvii. Va deixar un text escrit molt complet sobre els successos ocorreguts en la seva època al Rosselló, i en particular a Perpinyà, durant la revolució de Catalunya del 1640.

22. Nascut a Perpinyà. Doctor en Lleis, va ser professor de la Universitat de Perpinyà des del 1599. També va ser advocat. Més tard va ser professor de la Universitat de Barcelona. Va publicar uns comentaris a les sentències de l'Audiència de Barcelona, *Consiliorum una cum sententiis et decisionibus Audientiae regiae Principatus Cathaloniae* (Barcelona, 1627; reedició, Bolonya, 1689).

23. Algunes de les manifestacions que cal ressaltar d'aquesta política són la publicació, el 29 de març de 1880, del decret promogut per Jules Ferry que establia la dissolució i l'expulsió de la Companyia de Jesús. Van seguir aquest decret, com és sabut, una sèrie de disposicions anticlericals, algunes de manera sobreposada, com la Llei de 16 de juny de 1881, que establia la gratuïtat de l'ensenyament públic, i altres de manera directa, com la Llei de 29 de juliol de 1881, que suprimia alguns delictes contra la moral religiosa, la Llei de 28 de març de 1882, sobre la instrucció laica obligatòria, que va introduir la nova moral cívica que havia de substituir un ensenyament inspirat en la moral tradicional de l'Església catòlica i d'altres confessions protestants (pel que fa a la primera, es pensava que estava determinada per la tradició de l'ortodòxia moral de la doctrina de Pierre Collet, André Duval, Gaspar Juénin, Claude Frassen, Jean-Baptiste Gonet, Vincent Contenson, Joseph Mayol, Jean Pontas, Valéry Renaud, Michel Rosset, Jacques Besombes, Léon Leys, Claude Lacroix, Charles René Billuart, Jean Capreolus, Louis Abelly, A. Natalis, Louis Bail, Alfons Maria de Ligorri, Paul Antoine, Louis Bancel, Vincent Baronius, E. Buny, etc.), la Llei de 30 d'octubre de 1883, sobre els docents de l'ensenyament públic, i la Llei de 2 de juliol de 1901, sobre les congregacions religioses, que van ser seguides de la reiterada Llei de 9 de desembre de 1905 i del Decret de 17 d'abril de 1906, d'aplicació de la liquidació de l'administració de cultes.

establir que la «instrucció religiosa pertanyia a les famílies i a l'església, mentre que la instrucció moral correspon a l'escola». Després de deixar el seu lloc, va ser substituït per Armand Fallières (1841-1931), que després va ser president del Senat entre el 1899 i el 1906 i president de la República del 1906 al 1912. La situació de la llengua catalana el 1917, en plena guerra europea, era lamentable des de tots els punts de vista al Rosselló i a la Cerdanya. El diputat catalanista francès per la Cerdanya (ho va ser del 1906 al 1924) i tipògraf de *L'Indépéndant* Emmanuel Brousse, escrivia des de París l'1 de gener de 1917 una carta on quedava constància de la defensa de la llengua catalana, «la llengua familiar, amiga, tresor el més preuat que tinguem sus d'aqueixa terra».²⁴ La llei Deixon-

24. «Caríssims amics:/ Com me sap greu el ser retintut lluny de vosaltres en aquestes hores tan sèries que travessa la noble i valenta França! Hauria estat per mí una alegria veritable poder participar a la formosa festa de la Diada de la Llengua Catalana, organitzada per l'Agrupació Nostra Parla, la qual reuneix sota nostra simbòlica bandera, sang i or, els germans de Mallorca, València, Rosselló i Catalunya./ Seria per mí una gran contentació celebrar amb vosaltres les riqueses de nostre parlar immortal, apreciar-ne una vegada més la tonalitat esquisida i saborosa, la força encisadora i irresistible./ La llengua catalana! Quina cosa tan gran, tan formosa, tan enlairada! La llengua de nostra mare, de nostre pare, de nostres avis; la llengua amb la qual han breçat nostres primers dies; ella, amb què hem expressat nostra tendresa filial, després cantat l'exuberància, l'amor nostre; amb què hem fet també les moixanes a nostres criatures; la llengua familiar, amiga, tresor el més preuat que tinguem sus d'aqueixa terra./ La llengua catalana! Com se n'aprecia les innombrables tonades carinyoses, quan el català és lluny de sa terra i que pot enraonar-la lliurement amb un parent, un amic de la una o de l'altra banda del Pireneu! Les paraules surten espontànies de la boca, apressades d'expressar els sentiments que ens commouen, apressades de recordar-nos el país soleiat, el país de les muntanyes regalades i de les riques planes; apressades d'evocar nostre cel d'atzur, nostra costa incomparable, nostres turons immotals!/ I allà al front, de peus contra l'enemic, allà on els francesos lluiten heròicament, és en cada lloc, en cada recó, en cada regiment, en cada batalló, en cada companyia, com un raig d'esperança que travessa l'horrenda tragèdia, quan, trobant-se, alguns fills de Catalunya, fa la llengua maternal suau i forta apretar-se els cors i estrènyer-se les mans. Per l'il·lustríssim cabdill, el nostre Joffre [Joseph Joffre, mariscal de França, originari de Rivesaltes, al Rosselló], com pel darrer soldat ras, res no val alguns minuts de conversa catalana./ Allà, sus les trinxeres on ells es baten per l'ideal de la pàtria gran, és de sobte que s'aixeca com un consol la imatge de la pàtria petita, evocació de tants dolços records./ Ahir encara, jo veia a París un altre gran capità català, el general Aimerich, d'Estagell, el qual tornava del Camerón on manava l'exèrcit francès que ha vençut i tirat fòra els alemanys del centre africà. Ell me contava el seu plaer d'encontrar un dia, al mig d'un combat, un oficial i tres soldats del Rosselló que, després de la batalla i de la victòria conseguida, varen venir a saludar-lo en la llengua catalana./ Vaig veure tot d'un cop —em deia el general— nostres terres catalanes, la meua esposa, les meves criatures, el meu indret, el cel blau, el sol d'or, el Canigó neulós, tot això deixat allà, ben lluny, ja feia tres anys./ És amb el lema dels nostres vells ¡Avant sempre! que els voluntaris catalans, juntament amb els soldats francesos, van al combat amb una valentia sens igual./ La llengua catalana! Custodiem-la amb gran fe, seguim vivificant-la i eixamplant-la./ ¡Quina alegria va ésser per mí quan vaig conseguir, ja fa un any, de fer reconèixer pel Govern francès la llengua catalana com a llengua oficial!./ ¡Com serà més gran encara

ne,²⁵ número 51-46, d'11 de gener de 1951, que duu el nom de Maurice Deixonne, ponent en la Comissió Parlamentària d'Educació Nacional, assenyalava en el seu article primer que «el Consell Superior d'Educació nacional seria l'encarregat en el seu conjunt i des de la promulgació de la present llei, de buscar els mitjans més adequats per a afavorir les llengües i els dialectes locals en les regions on es trobin en ús». No obstant això, aquest ensenyament de la llengua, així com el de la literatura catalana i el de les arts populars de la Cerdanya, el Rosselló i el Vallespir, tindrien un caràcter optatiu per als alumnes. També es podrien constituir en l'àmbit universitari instituts per a l'estudi de les llengües regionals i es podrien crear càtedres de llengua i literatura, així com d'etnografia i folklore, per la qual cosa el català passava a tenir un pes específic, que, a més, quedava remarcat de manera evident en l'article 11c, que precisava que l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes s'organitzaria a les universitats de Montpeller i de Tolosa de Llenguadoc, i també a l'Institut d'Estudis Hispànics de París i a l'Institut d'Estudis Ibèrics de Bordeus.²⁶ Convé també tenir en compte, dintre d'aquest marc normatiu, el Decret 74-33, de 16 de gener de 1974, relatiu a l'ensenyament de les llengües i els dialectes locals, i el Decret 70-650, de 10 de juliol de 1970, per al territori d'influència de la llengua corsa. Les disposicions de la llei Deixonne es van estendre posteriorment a la llengua tahitiana i a quatre llengües de la Melanèsia en els territoris de la França d'ultramar. La llei

el dia que assistiré a la inauguració del monument que els catalans del Rosselló volem aixecar sus nostre Canigó gegantí a la glòria del puríssim i il·lustríssim poeta nostre, l'immortal Jacint Verdaguer, el vulgaritzador, el regenerador, el més poderós de la llengua catalana!/ I quan les campanes del cèlebre monestir de Sant Martí del Canigó tocan el tritlleig anunciador d'aqueixa gloriosa diada, ens recordarem de les formoses i fortes paraules que pronunciava a l'octubre passat l'Emili Vallès en son enaltiment de la llengua catalana./ A l'esperar aquell dia tan ditxós, saludí amb alegria nostres germans de la gran nació espanyola: els de Mallorca, de València i de Catalunya. I, com ells, cridi de tot cor:/ Visca nostra llengua catalana!» (Vegeu la carta publicada a A. Rovira i Virgili [dir.], *Anuari de Catalunya: Crònica de la vida política, literària, teatral, artística, universitària, social, corporativa, científica, econòmica i deportiva, a les terres de llengua catalana durant l'any 1917*, Barcelona, 1917, p. 10-11).

25. *Journal Officiel de la République Française*, núm. 483 (13 gener 1951).

26. És molt interessant saber que, segons l'art. 11, això de les llengües regionals es concreta, a més a més, en això següent: «a) À Rennes, un institut d'études celtiques organisera un enseignement des langues et littératures celtiques et de l'ethnographie folklorique; b) À l'université de Bordeaux et à l'Institut d'études ibériques de Bordeaux, un enseignement de la langue et de la littérature basques sera organisé; c) Un enseignement de la langue et de la littérature catalanes sera organisé à l'Université de Montpellier, à l'Université de Toulouse, à l'Institut d'Études Hispaniques de Paris et à l'Institut d'Études Ibériques de Bordeaux; d) Un enseignement de la langue, de la littérature, de l'histoire occitanes sera organisé dans chacune des universités d'Aix-en-Provence, Montpellier et Toulouse.»

Deixonne, Llei 51-46, d'11 de gener de 1951, va ser reemplaçada per la llei Bas-Lauriol de 1975. Després del 1982, l'ensenyament del català va adquirir nova carta de naturalesa en els estudis primaris i secundaris al Rosselló. No mereix un interès especial la Llei 94-665, de 4 d'agost de 1994, relativa a la utilització de la llengua francesa,²⁷ en la qual es ressalta la importància d'aquesta llengua, encara que sí que convé que ens fem ressò del seu article 11,²⁸ pel valor que atorga a les llengües i cultures regionals en l'àmbit universitari.

La dictadura de Miguel Primo de Rivera Orbaneja va inaugurar una etapa de persecució de la llengua i la cultura catalanes. Aquesta dictadura va iniciar-se el 13 de setembre de 1923 i va durar fins al 30 de gener de 1930. Va desenvolupar una ofensiva en diferents fronts per a descatalanitzar el territori de les quatre províncies de Catalunya. L'ensenyament de la llengua catalana va quedar prohibit a les escoles de primeres lletres. L'oratória sagrada en català va ser manifestament hostilitzada des dels poders públics, així com l'ensenyament en català als seminaris eclesiàstics. La dictadura va desencadenar un conflicte important amb l'Església catalana. La Sagrada Congregació de Seminaris i la Congregació Sagrada de Cultes van dictar una sèrie de disposicions sobre l'ensenyament als seminaris i sobre la predicació. El català va sofrir una postergació evident en relació amb la llengua castellana. El cardenal Francesc Vidal i Barraquer (1868-1943) es va enfrontar directament amb la dictadura en relació amb l'ús de la llengua catalana com a instrument de l'oratória sacra i de la instrucció catequètica. L'historiador Ferran Valls i Taberner va intentar aconseguir les signatures d'alguns intel·lectuals catòlics catalans, que va recollir en un escrit en defensa del català que tractaven d'elevat al pontífex romà Pius XI. Quan va tornar de Lleida, on havia anat per a aconseguir signatures, va ser detingut, va ser ficat en una dependència policial i després va ser traslladat a la presó Model de Barcelona. En sortir de la presó, se li va prohibir donar conferències i, alhora, a més a més, se li va prohibir abandonar la ciutat de Barcelona.²⁹ El 24 de març de 1930, Valls i Taberner va fer apologia de la llengua catalana a Sitges en presència de diversos professors universitaris i intel·lectuals de Madrid en ocasió d'una trobada li-

27. Es pot llegir l'art. 1: «Langue de la République en vertu de la Constitution, la langue française est un élément fondamental de la personnalité et du patrimoine de la France. Elle est la langue de l'enseignement, du travail, des échanges et services publics.»

28. «La langue de l'enseignement, des examens et concours, ainsi que des thèses et mémoires dans les établissements publics et privés d'enseignement est le français, sauf exceptions justifiées par les nécessités de l'enseignement des langues et cultures régionales ou étrangères [...]»

29. Cfr. Joan Antoni PAPPALÀ BRUNA i Josep Maria LLADÓ, *Ferran Valls i Taberner, un polític per a la cultura catalana*, Barcelona, Ariel, 1970, p. 132-134.

terària que també va ser política.³⁰ Per a acabar l'explanació sobre Ferran Valls i Taberner, no es pot perdre de vista l'evolució de les seves idees polítiques després del 1931 i la seva adhesió posterior al franquisme.³¹ Algunes de les seves manifestacions més significatives va fer-les en els seus articles publicats a *La*

30. «L'idioma propi —segons Valls Taberner— és un element d'unió social i representa una nota d'unitat de poble i de cultura. Bilingüisme, en canvi, representa la dissociació de la comunitat civil. No pot haver-hi una llengua aristocràtica i una llengua plebea divorciades; no ha de parlar l'estament il·lustrat un llenguatge distint del de la classe popular./ L'idioma és quelcom tan sagrat, i tan estimat per nosaltres, que com ha dit Rovira i Virgili [Antoni Rovira Virgili, historiador i diputat del Parlament de Catalunya], els catalans preferiríem perdre-ho tot abans de perdre l'idioma; perquè l'idioma és l'expressió de la nostra ànima, és el reflex fidel de la nostra personalitat íntima. No podem de cap manera sacrificar l'esperit propi que té antecedents històrics com els evocats eloqüentment ara mateix pel meu benivolgut mestre, el professor Ballesteros [Antonio Ballesteros Beretta, professor d'història de la Universitat de Madrid]. No podem, no devem desfigurar la nostra fesomia intel·lectual./ Per això en la defensa del nostre idioma no responem a un encongit sentiment localista, sinó a raons de dignitat humana. No és avui la qüestió de l'idioma una sentimental aspiració regionalista o nacionalista (no donem major importància als mots) que pogués representar contraposició de sentiments dels pobles, sinó un dels principis de sentit universal. No plantejem el problema en un pla de patriotisme comarcal dintre d'Espanya o d'Europa, sinó en quant presenta el caràcter general dels drets individuals, tal com l'Institut de Dret Internacional a Nova York ho ha proclamat, recentment./ Però pel que fa al nostre país, salvant l'idioma salvem la personalitat. I quan vosaltres reconeixeu els drets del nostre idioma, reconeixeu —com ho havem declarat llealment— la nostra diversitat./ El nostre poble no vol ésser absorbit. Proves múltiples teniu de la seva resistència a l'assimilació; però estima la solidaritat i la convivència cordial de les cultures hispàniques. No cerquem pas l'isolament sinó la cooperació i l'amistat fraternal. Per això aquestes reunions plenes d'afecte que celebrem aquests dies, ofereixen gratíssimes esperances [...]» (Ferran VALLS TABERNER, «L'amor a l'idioma propi», *La Veu de Catalunya* (25 març 1930), i Ferran VALLS TABERNER, *Paraules del moment: Recull d'articles de política catalanista* (1930), Barcelona, PPU, 1989, p. 11-12). Prat de la Riba va escriure que «la lengua es el más poderoso vínculo de unión entre los espíritus de los hombres que constituyen un pueblo [...] Mas la lengua no se limita a unir a los hombres de hoy, a los que existen en la actualidad, sino que une el pasado al presente y el presente al porvenir. Es el producto de la vida entera del pueblo a través de la historia, producto salido de las entrañas mismas de la nacionalidad [...]» (Enric PRAT DE LA RIBA, «La nación», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. IV (1898), p. 902-908, i Enric PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Proa, 1998, p. 691-696).

31. Es pot trobar informació sobre el canvi polític de Ferran Valls a E. MARTÍNEZ BARRIOS, *Epistolario de la embajada nacionalista latinoamericana: 1937-1938 (análisis histórico, político e institucional)*, Saragossa, Universidad de Málaga i Cometa, 1998, p. 5-64. A més a més, vegeu els següents treballs de Valls: *Finalitat i orientacions de propaganda cultural catòlica*, Barcelona, 1932; «Defensa de la nostra civilització», *La Veu de Catalunya* (5 març 1932); «La lluita contra el comunisme», *La Veu de Catalunya* (18 març 1932); «Separatistes?», *La Veu de Catalunya* (2 agost 1933); *En les hores confuses*, Barcelona, Imp. Clarasó, 1934; «Los nacionalistas luchamos por la paz de Europa y por la independencia de España», *Las Últimas Noticias* (8 novembre 1937); «Sentido idealista de la nueva España», *La Voz de España* (23 octubre 1937); «Causas y preludios de la guerra

Vanguardia, que eren objecte d'admiració per part de franquistes com el cate-dràtic de la Facultat de Medicina Víctor Conill.³² Altres missives que s'escriuen llavors eren igualment terrorífiques, encara que parcialment comprensibles per la pèrdua d'éssers benvolguts.³³

Vegem com es van desenvolupar alguns dels esdeveniments referents al Col·legi d'Advocats de Barcelona. L'1 de febrer de 1922, el Col·legi d'Advocats de Barcelona va determinar que el català podia ser considerat la llengua oficial d'aquesta entitat corporativa.³⁴ L'abril del 1924, el general Carlos Lossada va orde-nar la publicació de la guia judicial de Catalunya, que editava el Col·legi d'Ad-vocats, en castellà, com s'havia fet fins l'any 1923, ja que, després de l'acord de

española», *La Voz de España* (22 gener 1938); «José Antonio y Cataluña», *La Vanguardia Española* (2 març 1939); «Frase profética», *La Vanguardia Española* (9 març 1939); «Calvo Sotelo», *Desti-no* (22 juliol 1939); *Reafirmación espiritual de España*, Madrid, Juventud, 1939; *Balmes ante el pro-blema constitucional de España*, Vic, Ayuntamiento de Vic, 1939; «El IV centenario de Pizarro», *La Vanguardia Española* (24 juliol 1941); «La división y la escuadrilla azules», *La Vanguardia Español-a* (22 febrer 1942); «Franco en el Castillo de la Mota», *La Vanguardia Española* (20 juny 1942) i «El ambiente renovado», *La Vanguardia Española* (18 juliol 1942). D'aquests anys, vegeu també la relació de Valls amb el Comité des Amitiés Catholiques Françaises.

32. «Leo, leemos mi familia toda, con interés y emoción crecientes, sus artículos de “La Vanguardia” y el objeto de esta carta no es otro que el de testimoniar a V. nuestra absoluta coinci-dencia ideológica y de que le sirva, tal vez, de piedra de toque en lo que afecta a como estima, se-gún mis datos, un sector importante de la vida barcelonesa su inspirada y patriótica labor./ Este sec-tor es una gran parte de la gente de carrera que opina con prudencia pero sin trabas de bajo tono. Algunos nos llamaríamos intelectuales si no se hubiera pervertido esta palabra al apropiársela indi-viduos audaces que sólo medran a río revuelto y que sin ser revolucionarios pasarían desapercibi-dos y no podrían acumular impudicamente emolumentos que resultan estériles para la ciencia y para el bienestar general. Pasando al capítulo de milagros, que cada pueblo e innumerables familias tie-nen el suyo, opino que hay dos de la mayor magnitud: el 1º) de que Franco no hubiera ganado la Revolución en 15 días, y el 2º) todavía mayor, del que sin embargo con profunda fe no dudé ni un momento, en que la hubiera ganado pasados los 3 primeros meses. ¡¡Arriba Franco!! ¡¡Saludo a Franco!! Víctor Conill» (Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, L-263/39).

33. «Celebro mucho comunicarme con Vd. y dar gracias al Altísimo por haber salvado a Vd. de la tragedia marxista./ Yo pude escapar de las garras de aquellos criminales, pero no pude evitar la trágica muerte de mi único hijo (q. e. p. d.) vilmente asesinado por los enemigos de Dios, de la Patria y de la Tradición... Inmensos perjuicios ha sufrido Tortosa durante el dominio de las hordas rojas, a cuya ferocidad e incultura debe nuestra ciudad la destrucción e incendio de iglesias y casas y el saqueo brutal de las mismas. Yo he de lamentar, además de los desperfectos de mi domicilio, la total desaparición de mi nutrida biblioteca-archivo y el robo escandaloso de mis vitrinas arqueoló-gicas, monetario y notables pinturas de eminentes autores, aparte de la expoliación de muebles, ro-pas, etc.» (Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, L-259/39).

34. Enric JARDÍ, *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Col·legi d'Advocats de Barcelona, 1989, p. 309.

1922, la guia del 1923 s'havia publicat en català. L'ordre, dirigida al degà del Col·legi, Amadeu Hurtado i Miró,³⁵ era categòrica, ja que, sense esmentar els termes *llengua* i *catalana*, advertia amb gran precisió i contundència: «La lista de los Señores colegiados y la Guía oficial ha de publicarse en el año actual en idioma castellano con exclusión de otro alguno.»³⁶ El degà i els diferents membres de la Junta Directiva del Col·legi van presentar la seva dimissió. A les eleccions del 2 de juny de 1924 van ser triats cinc nous membres de la Junta de Govern. El 5 de març de 1925 van ser arrestats tots els membres electes en l'elecció precedent i els que ocupaven la resta dels càrrecs que no havien estat renovats el 1924 per rebutjar les ordres del general Llossada.³⁷ Aquest personatge es presentava cada vegada més sever, inflexible, rígid i insuportable. Des del Govern Civil va començar a manifestar-se el total desacord que hi havia amb la publicació de la guia judicial en una altra llengua que no fos la castellana; a més, s'exigiria al nou degà del Col·legi, Raimon d'Abadal i Calderó,³⁸ que es publicués en la llengua de Cervantes, tan ràpid com fos possible, un instrument de treball de tanta importància per als advocats catalans.

El Ministeri de Justícia va nomenar directament els integrants de la Junta de Govern de l'entitat corporativa i Joaquín Dualde Gómez³⁹ degà, qui va acceptar el càrrec sense entusiasme, alhora que tractava d'evitar-lo. Dualde era catedràtic de Dret Civil de la Universitat de Barcelona, valencià de naixença i amb molta experiència en l'exercici professional de l'advocacia, i el seu pare, Vicente Dualde, havia estat degà del Col·legi d'Advocats de València. Durant la Segona República, Dualde va ser ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts en sengles governs, del 29 de desembre de 1934 al 3 d'abril de 1935 i del 6 de maig de 1935 al 25 de setembre de 1935. Els altres membres de la Junta Directiva del Col·legi van ser Albert Bernis i Comas, Jaume Trabal Martorell, Lluís G. Vilar Bassols, Rafael Vallet Sabater, Josep Maria Brugada Panizo, Jesús Calvo Martínez, Álvaro Camino Angulo, Jesús Sánchez-Diezma Bachiller (catedràtic de Dret Administratiu de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona),⁴⁰ Salvador

35. Vegeu Josep Maria TARRAGONA, «Amadeu Hurtado Miró (1875-1950)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I, p. 421, núm. 413.

36. Enric JARDÍ, *Història del Col·legi*, p. 305.

37. Vegeu *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. XXXVI (1929), p. 258-276.

38. Manuel J. PELÁEZ, «Raimon d'Abadal i Calderó (1862-1945)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I, p. 41-42, núm. 1.

39. Manuel J. PELÁEZ, «Joaquín Dualde Gómez (1875-1963)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I, p. 286, núm. 276.

40. Va ser un personatge singular en la Barcelona de la seva època, a pesar que és poc conegut en el món del dret administratiu i en la historiografia jurídica catalana. Havia nascut a

Ariza Comptador i Rossend Menta Figuerola.⁴¹ Una de les primeres mesures adoptades va ser la castellanització dels documents del Col·legi. Com a fruit de l'actitud de la Junta de Govern sortint, tots els integrants d'aquesta van ser detinguts i empresonats a la presó Model de Barcelona, i poc després van ser bandejats a diferents llocs de fora de Catalunya.⁴² Ferran Valls i Taberner, membre d'aquesta junta de govern i encarregat de la biblioteca del Col·legi, no va ser en principi detingut, per indicació expressa de les autoritats militars i civils, però es va presentar voluntàriament a la presó Model per a solidaritzar-se amb els detinguts i va ser sancionat amb el bandejament de Barcelona i la proscripció a Morella. El llavors catedràtic de la Universitat de Barcelona i més tard rector de la mateixa universitat, Pere Bosch i Gimpera (1891-1974), va deixar constància en les seves memòries de quina manera Valls i Taberner, com a conseqüència del seu exili a Morella, va ser considerat, en aquell moment, el líder dels intel·lectuals catalanistes.⁴³ El degà, Raimon d'Abadal i Calderó, va ser enviat a Alcalà

Hearejos, un poble de la província de Conca, el 16 d'agost de 1866. Va arribar a ser catedràtic numerari de Dret Polític i Administratiu de la Facultat de Dret i Ciències Socials de la Universitat de Barcelona, càrrec per al qual va ser nomenat mitjançant una Reial ordre de 16 de gener de 1895 i del qual va prendre possessió el 7 de febrer de 1895. Quan, amb la coneguda reforma del 1902, es van dividir en càtedres distintes el dret administratiu i el dret polític, Sánchez-Diezma va ocupar la de Dret Administratiu. A partir de la implantació del nou pla d'estudis el 1933, va impartir classes d'institucions de dret administratiu a la nova Facultat de Dret i de Ciències Econòmiques i Socials, i la docència del dret administratiu, dedicat al domini públic, es va reservar per a Antoni Maria Simarro Puig (1896-1969). El seu successor en la càtedra, Josep Maria Pi Sunyer (1889-1984), el va descriure com un «home competent, tranquil, puntualíssim i poc entusiasta... Era solter, no havia participat mai en la vida social de Barcelona, dedicat com estava a la càtedra i al despatx». Va exercir durant molt temps com a advocat i va ocupar també l'assessoria jurídica de la Universitat de Barcelona. Des del punt de vista doctrinal, es caracteritzava per un eclecticisme continu, és a dir, no adoptava una posició pròpia, sinó que recollia les opinions dels uns i dels altres. Va ser depurat el 1939, a pesar que ja estava jubilat, i va ser declarat rehabilitat, sense que li fos imposada cap sanció en tots els drets que poguessin correspondre-li, al costat d'altres jubilats de la Universitat de Barcelona (Martiniano Martínez Ramírez, Josep Banqué Faliu i Eduard Alcové Arenas), pel director general d'Educació Superior i Mitjana del Ministeri d'Educació Nacional el 17 de novembre de 1939. Cal dir que durant la Guerra Civil, com que estiejava a Fuente Vaqueros, va quedar adscrit a la Universitat de Granada, de la qual cobrava. D'altra banda, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts republicà el va jubilar el 17 de juliol de 1936, però ell mateix, tot i que no sabia l'evolució dels esdeveniments polítics, però sí la seva evolució administrativa, el 18 de maig de 1936 havia presentat els seus títols administratius amb vista a la seva eminent jubilació. Va participar en el Primer Congrés Internacional de Ciències Administratives, celebrat a Brussel·les el 1910, en representació de la Universitat de Barcelona.

41. Enric JARDÍ, *Història del Col·legi*, p. 328.

42. Joan Antoni PARPAL BRUNA i Josep Maria LLADÓ, *Ferran Valls*, p. 117-124.

43. Pere BOSCH GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980, p. 131.

de Xivert.⁴⁴ Altres membres de la Junta de Govern (Víctor Blajot, Albert Bastardas, Francesc Ripoll Fortuño, Manuel Carrasco Formiguera,⁴⁵ Josep Barbey i Prats, Josep Maria Ribalta, Casimir Casagrán i Isidre Durand i Balada) van ser proscrius a Monsó, Sarinyena, Tamarit de Llitera, Barbastre, Casp, Alcanyís, Vinaròs i Benavarri.⁴⁶ Cadascun dels membres de la Junta, des del seu lloc respectiu, va desenvolupar una intensa activitat. Per exemple, Valls va intercanviar correspondència amb nombrosos intel·lectuals catalans i espanyols que estaven preocupats per la seva situació: Lluís Nicolau d'Olwer,⁴⁷ Francesc Martorell Trabal, Agustí Duran Sanpere, Josep Maria de Balanzó Martí, Màrius Anglada, Jaume Bofarull, Josep Maria Girona Cuyàs, Josep Creixell Iglesias, Ignasi Reynals, Francesc Cambó i Batlle, Joan Santamaria, Joan Pla, Josep Vilardaga Buxó, Ignasi Casanovas, Antoni Maria Borrell i Soler,⁴⁸ Daniel Girona, Félix Escales, Albert Bastardas, Pere Font i Puig,⁴⁹ Fèlix Duran i Cañameras, Alexandre Car-

44. Respecte a aquesta qüestió, vegeu el text de Ferran Soldevila publicat a *La Publicitat* el 8 de març de 1930: «A Alcalá de Xivert, el senyor Abadal va trobar un bon acolliment: des del representant del marquès de Villores, Jaumi, fins al delegat d'en Lerroux, tothom va procurar fer-li agradable l'estada. No hi va patir sinó un refredat vulgar que, a distància, es va convertir en una malaltia greu, i a Barcelona es parlava de l'enorme manifestació de dol que es produiria si la mort prenia en l'exili al gran patrici.»

45. Hilari Raguier ha publicat quatre llibres sobre Carrasco i Formiguera (1890-1938), que són obres molt conegudes.

46. Vegeu, en aquest sentit, la informació que dona Enric JARDÍ, *Història del Col·legi*, p. 332.

47. Vegeu la carta de Lluís Nicolau d'Olwer a Ferran Valls i Taberner publicada a Jaume SOBREQÜES I CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ I ALBENDEA, Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL i Maria SORIANO I MARÍN, *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1905-1933*, Barcelona, PPU, 1989, p. 184-185, núm. 123.

48. Borrell va escriure en una carta: «Per la *Revista Jurídica de Catalunya*, estic enllestit l'estudi d'una sentència recaiguda en un plet procedent de Catalunya, referent a *litis expensae*. Això'm donarà lleure per dir quelcom de la història i fonament jurídic de la institució, derivada, es pot dir, de la jurisprudència, i més enllà en la societat de ganancials. Hem rebuda una comunicació del Govern civil en la que ens fan saber que des de 1906 fou donada de baixa en el registre d'associacions. De manera que fa una vintena d'anys que no tenia existència legal, sense que ningú no n'hagués hagut esment» (Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, L-379/26). Vegeu la semblança de Borrell escrita per Josep Maria MAS I SOLENCH, «Antoni Borrell Soler (1869-1956)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. 1, p. 159, núm. 151.

49. Va néixer a Barcelona el 24 de desembre de 1888, al domicili familiar. Era fill de Joaquim Font i Crusó i de Dolors del Puig i Torrellas. Va fer el batxillerat a l'Institut de Barcelona entre els cursos 1903-1904 i 1906-1907. Als exàmens de grau, que van tenir lloc el 4 i el 5 de juliol de 1907, va aconseguir, respectivament, les qualificacions d'excel·lent i aprovat. Va fer la carrera de Dret a la Universitat de Barcelona, amb molts excel·lents amb matrícula d'honor, del curs 1907-1908 al curs 1911-1912. En el grau de llicenciat en Dret va obtenir excel·lent el 25 de juny de 1912 i premi extraordinari. També va fer molt bé la carrera de Filosofia i Lletres, on igualment va obtenir el premi extraordinari, i es va traslladar a la Universitat Central per a fer les assignatures del doctorat. Acon-

dunets, Francesc Puig Alonso, J. M. Blanc, Epifani de Fortuny, Ramon Coll Rodés,⁵⁰ Albert Gabarró, Jordi Rubió i Balaguer, Bonaventura Riera, Rafael Campalans, Manuel de Montoliu i de Togores, Francesc Barjau, A. Arderius Pascual, Josep Maria Fradera Pujol, Trinitat Monegal, Josep Puig Esteve, Pau Font de Rubinat, Ferran de Sagarra, Víctor Blajot, Josep Soler Graell, Claudio Sánchez-Albornoz Menduïña, José María Ramos Loscertales (1890-1956),⁵¹ Luis del Arco, Jesús de la Peña Seiquer, Mercedes Gaibrois de Ballesteros, el penalista Mariano Ruiz-Funes i l'administrativista Antonio Royo Villanova.⁵² Però tampoc no va faltar a Valls el suport d'historiadors francesos, com R. de Villeneuve i Jacques Meurgey, i alemanys, com Heinrich Finke,⁵³ Ulla Deibel i Ludwig Bitt-

seguí el títol de doctor en Dret per la Universitat de Madrid amb la tesi doctoral titulada *Estudios de las cuestiones principales de la «Sociologie et Politique» de Gumpłowicz*, el text mecanografiat de la qual ocupava 161 pàgines i va defensar el 20 de juny de 1913 davant un tribunal compost per Rafael de Ureña Smenjaud, Gumersindo de Azcárate Menéndez, Adolfo González Posada, Leopoldo Palacios Morini i Cirilo Martín Retortillo, i en la qual va treure excel·lent. També es va doctorar en Lletres. Va ser professor auxiliar interí i gratuït de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, destinat a la Secció de Filosofia, i va ser nomenat per al Rectorat de la Universitat el 4 de març de 1914. Aquest nomenament li va ser renovat per als cursos 1914-1915 i 1915-1916. Va fer classes de lògica fonamental, ètica, psicologia superior i història de la filosofia. Va ser catedràtic de Lògica de la Universitat de Múrcia, on va ser nomenat el 9 de març de 1916 i va prendre possessió del càrrec el 8 d'abril de 1916, i després va ser catedràtic de Psicologia Superior de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, lloc en el qual va succeir el seu mestre Cosme Parpal i Maquès (1878-1923). El seu nomenament per a Barcelona és del 19 de desembre de 1923 i la seva presa de possessió és del 16 de gener de 1924. El Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts de la República francesa el va nomenar *officier* de l'Instruction Publique l'1 de març de 1929. El 9 de març de 1929 també va ser nomenat soci honorari del London Club. La major part de les seves publicacions són de lògica, ètica i psicologia, per la qual cosa no les reproduïm en aquesta publicació. Va ser vocal del Patronat Raimundo Lulio del CSIC. També va ser docent de problemes de sociologia a l'Escola Social de Barcelona, dependent del Ministeri de Treball. Va ser advocat del Col·legi d'Advocats de Barcelona i va fer la passantia al despatx de Narcís Pla Deniel. Va continuar col·legiat, però sense exercir. Va pertànyer a l'Associació Espanyola per al Progrés de les Ciències. Es va jubilar de la Universitat de Barcelona el 24 de desembre de 1958. Aquestes notes inèdites fins ara són una anticipació de les que Manuel J. Peláez va elaborar per al volum II, tom 2, del *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, sobre Pere Joaquim Melcior Font i Puig.

50. Vegeu Josep Maria MAS i SOLENCH, «Ramon Coll Rodés (1883-1948)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I, p. 238, núm. 228.

51. MARTÍN RUIPÉREZ SÁNCHEZ, *Dos figuras señeras de la Universidad de Salamanca en el siglo XX: Ramos Loscertales y Tovar*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1995.

52. Juan Francisco BALTAR i Manuel J. PELÁEZ, «Antonio Royo Villanova (1869-1958)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. II, tom 1, p. 437-438, núm. 942.

53. Sobre les particulars relacions intel·lectuals mantingudes entre Heinrich Finke (1855-1938) i Ferran Valls i Taberner, consulteu l'article de Johannes VINCKE, «Fernando Valls Taberner und Heinrich Finke», a *A Fernando Valls Taberner (1888-1942)*, Barcelona, 1964, p. 145-152. Des de Friburg

ner.⁵⁴ A més, va poder escriure treballs suggeridors en el seu moment per a la història del dret,⁵⁵ sobre el lligalló de Morella⁵⁶ i altres aspectes del dret local i comarcal.⁵⁷

de Brisgòvia, Josep Vives i Gatell comunicava el 23 de desembre de 1938 la defunció de Heinrich Finke en els següents termes: «Contra el que esperava he de començar la present complint la desagradable missió d'anunciar-li defunció del nostre gran amic el Geh. Finke, que Déu tingui en la glòria. El dilluns a la tarda, dia 19, un atac de cor li va causar en poques hores la mort. Havíem parlat llargament amb ell dos dies abans. Res no feia témer tan ràpida fi. Sens dubte el canvi bruscat de temps, aquesta ona de fred que passa per tot Europa, li va ser fatal. Feliç ell, que ha mort, de totes les maneres, de la millor que es pot desitjar, encara que per a nosaltres el cop ha estat dur. Ha mort el venerable i gran amic d'Espanya. Déu li premiarà el que va fer per nosaltres. L'enterrament va tenir lloc ahir a la tarda; per disposició seva de forma senzilla, amb poques persones presents, encara que realment majestuós i digne d'ell. Avui en canvi ha tingut lloc dins la Catedral un ofici de rèquiem pontifical celebrat per l'arquebisbe de la diòcesi en favor de la seva ànima. Jo, si d'una manera especial dec sentir en les actuals circumstàncies tan dolorosa pèrdua, he tingut el consol de poder assistir a aquests dos actes. Es remetran ara participacions de defunció a algunes personalitats d'Espanya, com també a l'Institut d'Espanya i a les universitats de Salamanca, Valladolid i Saragossa, que l'havien nomenat doctor o professor honorari. Espero que alguns periòdics li dedicaran un record. Vostè podrà interessar-se per algun» (Manuel J. PELÁEZ, Angélica B. GUCKES, María Encarnación GÓMEZ ROJO i Concepción SERRANO, *Epistolario germánico de Ferran Valls i Taberner: 1911-1942*, Barcelona, Universidad de Málaga i Cometa, 1997, p. 71, núm. 61).

54. Es tracta d'un arxiver i historiador que va néixer a Viena el 1877 i va morir a Selmsdorf, a prop de Lübeck, el 1945.

55. Sobre Valls i Taberner, historiador del dret, Paul Ourliac va escriure a Tolosa de Llenguadoc el 1991: «J'ai connu à Paris le professeur Valls-Taberner [...] à l'époque où je terminais à Paris mon doctorat et où, ensuite, j'étais à l'École de Rome. J'ai rencontré pour la première fois Valls-Taberner vers 1931 à la Société d'Histoire du Droit. C'était un sorte de cercle assez fermé que présidait l'illustre canoniste et historien, Paul Fournier; il venait d'atteindre l'âge de la retraite (75 ans alors pour les membres de l'Institut) et son autorité était partout reconnue. Les jeunes, dont j'étais, étaient admis par privilège dans la société; c'était un sorte de initiation, une cléricature mineure et le début du long chemin qui devait les conduire, après quatre ou cinq ans, à l'agrégation et qui les faisait pénétrer dans le monde assez fermé des historiens du droit. Girard, Chenon, Génestal étaient morts. J'ai encore vu Cuq, un peu sénile mais toujours agressif, Jobbe-Duval, diaphane, Declareuil, Lévy-Ullman, à l'élégance un peu surannée. Quelques provinciaux venaient aux séances: Senn, doyen de Nancy, Duquesne, doyen de Strasbourg. La génération suivante était celle de Meynial, de Collinet, de Giffard, de Perrot, de Fliniaux, de Olivier Martin, et plus jeunes, de Noailles, Petot, Regnault. Les jeunes agrégés faisaient leur visite *ad limina*: Le Bras, Lévy-Bruhl, Yver, Chevrier, Didier... Valls-Taberner venait souvent aux réunions de la Société; manifestement, il se plaisait dans ce milieu qu'il connaissait bien et qui marquait beaucoup de sympathie et une très grande considération. Il en imposait par sa prestance, par ses travaux, mais aussi par ses interventions. Il était fort lié avec Paul Fournier qui suivait de fort près ses recherches sur les canonistes catalans et à qui il fit hommage du bel article publié dans les mélanges qui lui furent offerts par la Société. Sachant que j'étais élève de l'École des Chartes (dont il avait suivi un moment les cours, avec l'abbé Tarre) et que je faisais ma thèse sur le droit du midi, Valls-Taberner m'avait fort aimablement prodigué ses conseils et je lui en avais beaucoup de reconnaissance. Je quittai en 1936 Paris pour Rome et j'eus la

Una de les manifestacions més significatives de la Guerra Civil espanyola va ser la flagrant oposició a la Generalitat de Catalunya i a tot el que aquesta va significar i representar. Conseqüentment, la llengua catalana va sofrir una perse-

surprise —sans doute dans l'hiver 1937-38— de le retrouver aux Archives du Vatican. Il avait toujours la même gentillesse et la même autorité; je me gardai de l'interroger mais j'eus l'impression d'un homme fatigué, presque lointain. Il évoquait, assez tristement m'a-t-il semblé, ses souvenirs parisiens. Voyait-il souvent comme on le disait, le roi Alphonse XIII, lui-même réfugié à Rome, je ne le sais. Sous la direction du cardinal Tisserant, de Mgr. Mercati et du P. Albareda, la bibliothèque et les archives du Vatican étaient un monde à part, accueillant et discret. On s'attardait sur les archives du passé pour ignorer le présent et un avenir pourtant très proche» (Paul OURLIAC, *Sesión académica de homenaje a Ferran Valls Taberner*, Madrid, Generalitat de Catalunya, 19 de febrer de 1991, p. 10). Entre els treballs més importants d'història del dret de Valls i Taberner trobem: «Pere Beçet (1365?-1430)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. IV (1911-1912), p. 577-656, escrit en col·laboració amb Francesc Martorell i Trabal (vegeu Jaume SOBREQÜÉS i CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ i ALBENDEA, Francesc VILANOVA i VILA-ABADAL i Maria SORIANO i MARÍN, *Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, Barcelona, PPU, 1991, p. 131-135, núm. 39-42, p. 143-146, núm. 47-49, p. 151-153, núm. 53, p. 174, núm. 64, i p. 176-186, núm. 67-75; sobre aquest llibre, vegeu els comentaris de J. SOBREQÜÉS, «En el centenario del nacimiento de Pere Bosch i Gimpera. Madrid y Berlín: etapas de formación», *La Vanguardia*, sec. «Cultura» [9 abril 1991], p. 3; Albert MANNENT, «Bosch i Gimpera erudit i polític», *El País* [Barcelona] [21 març 1991], p. 8; F. VILANOVA, «Redescobrir l'home i l'estudiós», *Avui* [22 març 1991], p. 32; Étienne DRAVASA, *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, vol. LXXI, núm. 2 [1993], p. 318); *Las Consuetudines Ilerdenses y su autor Guillermo Botet*, tesi doctoral en Dret, Universitat Central de Madrid, publicada a Barcelona l'any 1913; *Los abogados en Cataluña durante la edad media*, tesi d'Història, Universitat Central de Madrid, publicada a Barcelona l'any 1915; «Une lettre de Guillaume Durand le Jeune à Jacques II d'Aragon», *Moyen Âge*, vol. XIX (1915), p. 347-355; «Els orígens dels comtats de Pallars i Ribagorça», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. IX (1915-1916), p. 1-101; «Figures de l'època comtal catalana», *Anuari Heràldic* (1917), p. 109-129; «Nota sobre la condición antigua del Valle de Arán», *La Revista Quincenal*, vol. XXVII (1918), p. 204-219; «Relacions familiars i polítiques entre Jaume el Conqueridor i Anfós el Savi», *Bulletin Hispanique*, vol. XXI (1919), p. 9-52; «Els inicis de la historiografia catalana», *Revista de Catalunya*, vol. XII (1929), p. 297-307; *Privilegis i ordinations de les valls pirinenques*, 3 vol., Barcelona, 1915-1920, edició augmentada amb pròlegs i amb un volum més, Barcelona, PPU, 1987 i 1988, i Saragossa, Universidad de Málaga i Cometa, 1990 (respecte al vol. III, convé llegir Pere PUJOL TUBAU, *Obra completa*, Andorra la Vella, 1984, p. 674-675, i Patricia ZAMBRANA MORAL i Jean-Louis HAGUE ROMA, «Fernando de los Ríos y Jean Auguste Brutails», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 [1996], p. 5608-5611); *Les genealogies de Roda o de Meià*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1920 (reedició, Saragossa, Grafipraj i Universidad de Málaga, 1991); *Los privilegios de Alfonso X a la ciudad de Murcia*, Murcia, Universidad de Murcia, 1923; «Notizie della Francia inviate di Filippo d'Evreux alla corte di Barcellona», dins la miscel·lània dedicada al cardenal Franciscus Ehrle, Roma, Vaticano, 1924, p. 144-160; «La Societat de les Nacions i la idea de comunitat internacional en els antics autors catalans», *La Paraula Cristiana*, vol. I (1925), p. 13-19; «Les coleccions canòniques a Catalunya durant l'època comtal (872-1162)», dins l'homenatge al doctor Heinrich Finke,

cució lamentable. Els membres del partit Lliga Catalana, que van donar suport econòmic a Franco, van contemplar impassibles i alhora desproveïts de recursos morals el drama a què eren conduïts la llengua catalana, el fet diferencial català i la cultura de Catalunya en general. No ens fixarem ni en el nacionalisme, ni en el regionalisme, ni en la independència de Catalunya, sinó exclusivament en l'assumpte de la llengua.

La llengua castellana va passar a ser considerada «la llengua de l'Imperi». Allò que habitualment es considerava el «fet diferencial» era allò que havia de ser reprimat: es considerava que el català no podia arribar a la cooficialitat amb el castellà i que tampoc no podia tenir la condició de segona llengua. Fins i tot, l'1 de març de 1939, en una publicació oficial destinada a l'ensenyament, es podia

Münster, Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung, 1925, p. 43-51; «Ein Konzil zu Lérida im Jahre 1151», a *Papsttum und Kaisertum: Forschungen zur politischen Geschichte und Geisteskultur des Mittelalters*, Munic, Der Müncher Drucke, 1925, p. 365-368; «El tractat *De regimine principum* de l'infant Pere d'Aragó», *Estudis Franciscans*, vol. XXXVII (1925), p. 271-287 i 432-450, vol. XXXVIII (1926), p. 107-119 i 199-209; «El Liber Iudicum Popularis de Homobonus de Barcelona», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. II (1925), p. 202-212; «Les Costums de Perpinyà», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. XXXII (1926), p. 417-437 (reedició, Barcelona, 1992); «Un formulari jurídic del segle XII», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. III (1926), p. 508-517; «El Compendium Constitutionum Cathalonie de Narcís de Sant Dionís», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. XXXIII (1927), p. 228-274; «L'hospital del Coll de Balaguer fundat per l'infant Fra Pere d'Aragó», *Estudis Franciscans*, vol. XXXIX (1927), p. 104-110 i 255-79; «*Llibre apel·lat Consueta* de l'antic Consell Municipal de Barcelona», Barcelona, 1927, escrit en col·laboració amb Agustí Duran i Sanpere; «Els antics privilegis de Girona i altres fonts documentals de la compilació consuetudinària gironina de Tomàs Mieres», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XIII (1928), p. 171-217; «La Constitució catalana de la Cort general de Montçó de 1363», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. V (1928), p. 412-431; «La influència jurídica catalana a Sicília», *Revista de Catalunya*, vol. X (1929), p. 23-28; «Carta constitucional de Ramon Berenguer I de Barcelona (vers 1060)», a *Mélanges Paul Fournier*, París, Sirey, 1929, p. 743-746; «Els estudis històrics i arqueològics a Catalunya durant el primer quart del segle XX», *Revista de Catalunya*, vol. IX (1928), p. 123-148; *Consolat de Mar*, 3 vol., Barcelona, Barcino, 1930-1933; *Matisos d'història i de llegenda*, Barcelona, Balmes, 1932 (reedició, Saragossa, Universidad de Málaga i Cometa, 1990); «Precedents i fonts de l'Estatut de Catalunya», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. XXXIII (1932), p. 293-304; «Estudi sobre els documents del comte Guifré I de Barcelona», *Estudis Universitaris Catalans*, escrits en homenatge al professor Antoni Rubió Lluch, vol. XXI (1936), p. 11-31; «La Summula Pauperum de Adam de Aldersbach», *Spanische Forschungen*, vol. VII (1938), p. 69-83; *Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, Labor, 1936 (reedicions, 1954, 1979, 1986, 1997, 1998 i 2000, tenint en compte les traduccions fetes a l'italià i al castellà); *Estudios menores de derecho público y civil de Cataluña (siglos XVIII, XIX y XX)*, Barcelona, PPU, 1985; *Literatura jurídica: Estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*, Barcelona, PPU, 1986; *Marca Hispánica*, Barcelona, PPU, 1987.

56. Ferran VALLS i TABERNER, *El Tribunal de Lligalló de Morella*, Morella, Imp. V. Carceller, 1926.

57. Ferran VALLS i TABERNER, «El Llibre dels Establiments de la villa i aldees de Morella de 1530», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. XXXII (1926), p. 232-262.

llegir el següent: «La llengua castellana serà la llengua del futur, ja que l'anglès i el francès, que han pogut ambdues arribar a tenir aquesta funció, són llengües que van pel camí de la completa dissolució.»⁵⁸ Poc després, els diversos consistoris municipals constituïts el 1939 van donar abundants disposicions amb la prohibició als funcionaris de parlar en català, alhora que se suprimien qualssevol tipus de rètols, pasquins, etcètera en català en els diferents serveis municipals, s'eliminava el paper imprès en català o es corregia expressament, atesa la manca que llavors hi havia de paper. A més, es precisava que el català havia de quedar reduït a «l'àmbit domèstic i familiar» i com a signe de tradició, però no com a tradició entesa com a idea de progrés. També es va introduir el castellà en l'àmbit comercial i, no cal dir-ho, en el literari: es va prohibir publicar en català i es van posar moltes dificultats a la difusió d'obres ja publicades abans del 1939 escrites en aquesta llengua, per la qual cosa els organismes centrals i ciutadans de Barcelona van estudiar minuciosament la conveniència o no de difondre o retirar dels estocs comercials determinades obres. Es van prodigar les multes pels rètols i altres indicatius escrits en català, les quals arribaven en alguns casos a quantitats veritablement significatives i molt més costoses en el moment absolut de crisi econòmica pel qual va passar Catalunya entre el 1939 i el 1950.

Hi ha un advocat català curiós que val la pena portar en aquest cas a col·lació. Es tracta de Juan Ollé Corbeto, el qual, el 6 de març de 1939, afirmava que Francesc Cambó i Batlle havia estat «el principal responsable en línia directa de la matança i la destrucció espanyoles». I, a més, afegia: «Sense Cambó no hi hauria hagut el govern de Portela»⁵⁹ i sense Portela no hi hauria hagut el govern de Casares Quiroga, assassí de Calvo Sotelo i promotor de la tragèdia espanyola.» D'aquesta manera, «onsevulla que Cambó posés el peu, hi havia un conflicte a la porta; la causa a la qual ell donava suport, s'esfondrava sense remissió. Quan va voler-se acostar a Maura, don Antonio va caure a l'abisme. Es va enfonsar la monarquia quan va voler donar-hi suport el 1930 —després que l'havia combatut i desacreditat fins al cel— i va formar un gran partit espanyol de cara a Espanya. Llavors, quan ja no hi havia remei, quan els seus catalanistes l'havien abandonat i, enardits per Macià, que oferia més, l'amenaçaven, llavors es va recordar d'Espanya. Quan va voler donar suport de tot cor —així ho va dir— a la República, la República va ser el caos. Encara sort que no se li va ocórrer ficar-se en el gloriós Movimiento Nacional, perquè llavors seria qüestió de

58. Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *El catalán, una lengua asediada*, amb «Prólogo» de Francesc Ferrer i Gironès, Barcelona, Columna, 1995, p. 86. Vegeu, abans d'aquesta versió en castellà, el llibre dels mateixos autors, Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975*, Barcelona, 1993.

59. Manuel Portela Valladares (1867-1952).

posar-se a tremolar. Però és que tampoc no li ho hauríem deixat fer. I aquest home que cometia errades semblants, que políticament mai no va encertar, que, com un imant, atreia sobre si catàstrofes i tempestats, no obstant això, els catalans l'anomenaven eminència, estadista, paladí de les llibertats catalanes. Gil Robles el va definir bé en qualificar-lo de *gaffe* de la política espanyola.⁶⁰ Després Ollé desqualificà Enric Prat de la Riba (1870-1917),⁶¹ al qual no dubtà a qualificar de catalanista, demòcrata, jueu i francmaçó. Ollé sostenia la conveniència per a Espanya d'un «estat unitari, totalitari, absolutament i rigorosament centralista»⁶² que s'ocupés, entre altres coses, de «descatalanitzar Catalunya destruint

60. Vegeu la carta, escrita en castellà i de la qual nosaltres hem traduït els fragments reproduïts al català, de Joan Ollé i Corbeto a Ferran Valls i Taberner, publicada en castellà, a Manuel J. PELÁEZ, Angélica B. GUCKES, María Encarnación GÓMEZ ROJO i Concepción SERRANO, *Epistolario germánico*, p. 76, núm. 63 (vegeu, sobre aquest llibre, els comentaris de Filippo RANIERI a «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte», *Germanistische Abteilung*, núm. 116 [1999], p. 693-694; Carmen RIU DE MARTÍN a *Índice Histórico Español*, vol. XXXVI, núm. 110 [1998], ref. 98-2929; A. LANDA a *Razón Española*, vol. XXX [1998], p. 120-121; Guillermo HIERREZUELO CONDE a *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, vol. XXII [2000], p. 635-636; Étienne DRAVASA a *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, vol. LXXIX, núm. 4 [2001], p. 532-533). També es reproduïxen alguns comentaris d'aquest feixista al pròleg de Manuel J. Peláez i Miguel Martínez López per al llibre de Roald MYKKELTVEDT, Robert A. KOCIS, L. Gerald BURSEY, Steven M. DELUE, Gianluigi PALOMBE-LLA, Garry L. JONES, Eldon J. EISENACH, Robert G. THOBABEN, Philip W. DYER, Daniel POUND, Harry E. VANDEN, John G. GUNNELL, Antonio de GENNARO, Frederic HOMER, Neil NEVITTE i Tip H. ALLEN, Jr., *Essays in the history of political thought*, Barcelona, PPU, 1988, p. 2205-2209.

61. Vegeu «Necrologia 1917. N'Enric Prat de la Riba. 1er d'Agost», *Anuari de Catalunya*, p. 278-284; Jacques de BIMONT, «Prat de la Riba», *L'Indépendant* (Perpinyà) (3 desembre 1917); Jacques de BIMONT, «Prat de la Riba», *Anuari de Catalunya*, p. 254-256. Sobre el catalanisme de Prat de la Riba, vegeu Rafael OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, Barcelona, Aedos, 1964; Rafael OLIVAR BERTRAND, «Personalidad e ideología de Prat de la Riba», *Arbor*, vol. XVIII (1951), p. 31-58; Jordi SOLÉ TURA, *Catalanisme i revolució burgesa: La síntesi de Prat de la Riba*, Barcelona, Edicions 62, 1967; Enric JARDÍ, *Les doctrines jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1974; Josep Maria AINAUD DE LASARTE, *Prat de la Riba, home de govern*, Esplugues de Llobregat, Ariel, 1973; Josep Maria AINAUD DE LASARTE, *Prat de la Riba*, Barcelona, Edicions 62, 1992; Josep Maria FIGUERES, *Procés militar a Prat de la Riba: Les actes del Consell de Guerra de 1902*, Barcelona, Llibres de l'Index, 1996.

62. Vegeu, per exemple, la comparança amb la posició de Portugal i del cap del Govern, Antonio d'Oliveira Salazar, que «proclamava [el 28 de juny de 1942] que no es podia acceptar que la hipertròfia de l'autoritat desconegués els drets de la consciència, ni que l'Estat absorbís tota la vida de la nació, ni que les necessitats econòmiques constituïssin el principi de l'organització o de la societat internacional, ni que la iniciativa individual desaparegui com òrgan propulsor de l'activitat social» (*Le Temps* [29 juny 1942], p. 1). Oliveira Salazar va assenyalar, a més, en el seu discurs radiofònic: «La defensa política ha d'estar pendent en tot el que concerneix a les institucions» (*Le Temps* [29 juny 1942], p. 2). Sobre Antonio d'Oliveira Salazar i el seu *Estado Novo*, hi ha un munt de publicacions en portuguès, en anglès i en francès; des del punt de vista polonès, vegeu el que diu l'administrativista Gregorz GÓRSKI, *Historia administracji*, Varsòvia, Wydawnictwo Prawnicze Lexis-Nexis, 2002, p. 297-299, i, respecte al dictador Francisco Franco, p. 296-297 i 230.

la funesta labor de quaranta anys, i espanyolitzar-la. Només així aconseguirem regenerar l'esperit català».⁶³ Ollé Corbeto postulà, sense més, l'extermini del catalanisme. A més, segons ell, «sense el catalanisme no hi hauria hagut marxisme a Espanya. El marxisme va entrar a Espanya per Catalunya i de bracet dels burgesos, que, com en la Revolució Francesa, en la russa i en totes les revolucions demo-judaico-maçòniques, jugaven a enderrocar el règim per a satisfer les seves passions, segurs, emperò, que ells sempre dominarien la massa i la detindrien en el punt i a l'hora que els convingués. A la resta d'Espanya encara no sabien el que era un sindicat ni un pistoler professional, i aquí a Barcelona ja estaven farts de funcionar i d'actuar, amb el beneplàcit i el suport secret de la Lliga, i quan hi va haver un excés de producció, els van enviar allèn de l'Ebre perquè civilitzessin els *castallufas*. Així va començar el desenvolupament de l'anarcosindicalisme a Espanya, i aquesta va ser "la civilització" que sempre va irradiar Catalunya a la Península: rebel·lia, etern descontentament, anarquisme, politiqueig a la manera francesa, etc. Molta cultura, molt atresorar diners, molt *casinito* polític, però zero sentit comú. De manera que això del seny català és pur bluf. Catalunya mai no va tenir sentit comú. És el país més ignorant de l'univers, el que amb més facilitat es deixa enganyar pels politicastes que li ofereixen una llaminaadura: Salmerón, Lerroux, Prat de la Riba, Cambó, Maluquer i Viladot, Macià, Companys, Comorera, tots, d'un a un, havien de portar-li el paradís i li van portar l'infern. En canvi, quina poca atenció va posar als sans consells d'homes intel·ligents, patriotes veritables, tot cor, generositat, desinterès, que volien millor que cap d'aquells farsants el bé de Catalunya, d'una Catalunya espanyola en una Espanya gran i única: Antonio Maura, el general Primo de Rivera, Alfonso Sala, el comte de Fígols, el comte de Santa Maria de Pomés, el comte de Monseny, el baró de Viver, el comte de Salvatierra d'Àlaba, el general Martínez Anido, el general Milans del Bosch, Marià Martí Ventosa, el general Barrera, Salvador Palau Rabassó, el marquès de Casa Pinzón, etc. Així, no és gens estrany que tot un representant de les forces capitalistes, Cambó, pogués dir cínicament i impuneament: Monarquia? República? Catalunya! Sí, era igual anar amb l'àngel que amb el diable. Aquesta sola indiferència revela l'esperit judaic i maçònic de Prat de la Riba i de Cambó i l'estranya ceguesa de les multituds que els seguien. Jo no vaig creure mai que per a aconseguir un fi fos igual anar de bracet d'assassins contumàços que de persones honestes, ja que la República, a Espanya, sempre i en totes les èpoques, va encarnar el crim, l'espoli, el llibertinatge, l'abús, la mentida, mentre que la monarquia representava tot el contrari. La monarquia és con-

63. Manuel J. PELÁEZ, Angélica B. GUCKES, María Encarnación GÓMEZ ROJO i Concepción SERRANO, *Epistolario germánico*, p. 79, núm. 63.

substancial amb l'ordre, el respecte, la propietat, la religió, el progrés i la llibertat justa, encara que es negui a reconèixer les utopies de minories pertorbadores.»⁶⁴ El cas d'Ollé Corbeto no és únic. Hi va haver nombrosos falangistes que van avorrir no només la llengua catalana, sinó també la mateixa Catalunya.

El coronel Aymat, governador militar de Tarragona, va arribar a afirmar el 23 d'abril de 1939: «¡Perros catalanes! No sois dignos del sol que os alumbra.»⁶⁵ Ho va dir, naturalment, en castellà.

Pel que fa a la repressió dintre del món del futbol, és convenient recordar una vegada més que Josep Sunyol Garriga, president del Futbol Club Barcelona i diputat, va ser afusellat.⁶⁶ Ell representava una forma de catalanisme diferent de la del partit de la dreta, la Lliga de Catalunya. L'Església catalana va ser objecte de nou d'advertiments i fins i tot de multes per part dels poders civils com a conseqüència de la predicació en català en certes localitats d'algunes diòcesis catalanes.⁶⁷ La consigna era clara: la catequesi havia de fer-se en castellà i s'havia de resar en castellà, tot com a fruit i, per tant, com a resultat del fet que l'ensenyament havia de fer-se en aquesta llengua, i no en una altra distinta, com el català; el cas del llatí era diferent. A la diòcesi d'Urgell, i en particular amb el bisbe d'aquesta, Justí Guitart i Vilardebò,⁶⁸ que va fugir el 1936, va refugiar-se a

64. Manuel J. PELÁEZ, Angélica B. GUCKES, María Encarnación GÓMEZ ROJO i Concepción SERRANO, *Epistolario germánico*, p. 78, núm. 63.

65. Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *El catalán*, p. 76.

66. Cfr. Josep M. SOLÉ i SABATÉ, Carles LLORENS VILA i Antoni STRUBELL TRUETA, *Sunyol, l'altre president afusellat*, Lleida, Pagès, 1996. El llibre conté un llistat dels principals polítics afusellats pel règim de Franco.

67. Convé tenir en compte les investigacions portades a terme per Josep MASSOT i MUNTANER, *L'Església catalana entre la guerra i la postguerra*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1978.

68. Va néixer a Barcelona el 16 de desembre de 1875 i va morir el 1940. Era fill del comerciant Joaquim Guitart i de Julia Vilardebò, nascuda a Madrid. El seu germà Ernest, mort el 1930, és conegut com un pensador social catòlic molt significatiu. Justí va fer els seus estudis primaris en un col·legi de Canet de Mar. Va ingressar al batxillerat després de superar l'examen corresponent el 24 de novembre de 1885. Va cursar estudis al Col·legi del Sagrat Cor de Jesús del carrer Casp de Barcelona, que duia la Companyia de Jesús, alhora que anava superant les assignatures del batxillerat a l'Institut de la Ciutat Comtal (del curs 1885-1886 al curs 1890-1891). Va arribar al grau el 2 de juliol de 1891, amb un excel·lent en el primer exercici i un aprovat en el segon. S'ha de precisar que va treure excel·lent en la majoria de les assignatures del batxillerat, amb les úniques excepcions de la geografia, la història natural i l'agricultura. En ocasió del cinc-cents aniversari de Col·legi del Sagrat Cor de Jesús, Guitart va presidir la commemoració i les celebracions que es van portar a terme. Es va llicenciar en Dret per la Universitat de Barcelona, carrera que va cursar amb gran brillantor des del curs 1894-1895 fins al curs 1899-1900, amb nombrosos excel·lents i premis. El 30 d'octubre de 1900 va obtenir un excel·lent en el primer exercici de l'examen de grau, en el qual va desenvolupar el tema de les relacions existents entre la moral i el dret. Presidia el tribunal el sever catedràtic de Dret Canònic Josep Estanyol. Va exercir poc temps l'advocacia a Barcelona. Ordenat sacerdot, més

Andorra la Vella i després va anar a Itàlia, davant el perill que a la Seu d'Urgell representaven els anarquistes, es van suscitar molts contenciosos amb rectors rurals quan Guitart va regressar a Andorra i a la Seu. Una circular del general Eliseo Álvarez-Arenas, dirigida a diversos bisbes catalans, insistia que la freqüència d'ús de la llengua catalana en diversos actes religiosos s'oposava al patriotisme que era necessari tenir en els moments de victòria gloriosa sobre «los rojos, comunistas y nacionalistas». A més, reiterava que en els actes públics era convenient la utilització de la llengua única i oficial de la nació espanyola.⁶⁹ El 16 de juny de 1939, el comandant militar de Reus, Jesús Ortego, es dirigí al rector de l'església de Sant Pere de la localitat esmentada i li advertí amb un discurs molt eloqüent que s'abstinguessin, tant ell com el conjunt dels capellans dependents d'aquesta església, de parlar en públic en català, de predicar qualsevol tipus de sermó en català i fins i tot de cantar en català. Actuar d'una altra manera s'interpretaria com «contrari a l'esperit nacionalsindicalista del nostre Gloriós Moviment Nacional i a les disposicions emanades del Cabdill, el Gran General Franco». Els que actuessin de manera diferent serien considerats «boicoteadores de nuestro Movimiento salvador de España».⁷⁰ Les seus episcopals de Barcelona, Lleida, València i Mallorca van ser ocupades per bisbes pròxims al franquisme i no catalans, cosa que va comportar la imposició de la llengua espanyola en totes les dimensions de l'activitat eclesiàstica. Una altra qüestió diferent va ser l'actitud dels bisbes de Vic, la Seu d'Urgell i Solsona.

Un intel·lectual de gran renom com Eugeni d'Ors i Rovira (1881-1954),⁷¹ jurista, a més, de formació intel·lectual i doctor en Dret per la Universitat Central de

tard va ser nomenat bisbe de la Seu d'Urgell, càrrec que va ocupar del 1920 al 1940. Va abandonar la Seu d'Urgell l'agost del 1936. Es va refugiar a Andorra i després a Roma, on va ser rebut per Pius XI a Castelgandolfo el 14 de setembre de 1936, juntament amb els altres bisbes espanyols Félix Bilbao Ugarriza, Miguel de los Santos Díaz Gomara i Joan Perelló. Va ser conseller de la Caixa de Pensions i Estalvis de Barcelona. Al bisbat d'Urgell es custodien el dietari escrit per Guitart. Dos nebots seus amb els quals va mantenir molta relació, Joaquim i Josep Maria Vidal Guitart, van ser advocats i juristes reconeguts.

69. Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *El catalán*, p. 103-104.

70. Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *El catalán*, p. 107.

71. Cfr. Guillem DÍAZ-PLAJA, *La defenestració de Xènius*, Andorra la Vella, Ed. Andorra, 1967, col·l. «Ahir-demà»; Enric JARDÍ, *Eugenio d'Ors: Obra y vida*, Barcelona, Aymà, 1967; Josep M. AINAUD DE LASARTE, *Eugenio d'Ors i els artistes catalans*, Barcelona, 1981; Josep PLA, «Eugenio d'Ors, 1882-1954», a Josep PLA, *Obra completa*, vol. XI, *Homenots*, Barcelona, Destino, 1980, p. 273-301; José Luis LÓPEZ ARANGUREN, *La filosofía de Eugenio d'Ors*, Madrid, Ediciones y Publicaciones Españolas, 1945; Norbert BILBENY, *Eugenio d'Ors i la ideologia del noucentisme*, Barcelona, La Magrana, 1988; Joan TUSQUETS, *L'imperialisme cultural d'Eugenio d'Ors*, Barcelona, Columna, 1989; Mercè RIUS, *La filosofía d'Eugenio d'Ors*, Barcelona, Curial, 1991.

Madrid, que havia estat anteriorment un catalanista destacat,⁷² el 2 de juny de 1939 va fer públicament a Reus apologia del menyspreu de la seva llengua materna amb afirmacions del següent abast: «La nostra llengua [es referia al català], momentàniament almenys, s'ha convertit en inapta per a totes les qüestions culturals, com el temple profanat no és apte per a l'oració i la celebració dels ritus litúrgics.»⁷³

Les circulars emeses pel Govern Civil de Barcelona anaven dirigides igualment a la prohibició d'utilitzar el català a les botigues, als comerços i a les indústries, no només als immobles públics, sinó també als privats. Tampoc no es podia usar la llengua catalana en la documentació privada d'associacions i fundacions, ni en qualsevol altra activitat desenvolupada per funcionaris o particulars que comportés atenció als ciutadans o a qualsevol tipus de públic en general. L'Institut d'Estudis Catalans⁷⁴ va ser suprimit, se li van retirar les subvencions oficials i durant lustres es va mantenir com una activitat cultural pràcticament a les catacumbes, que sobrevivia gràcies a donatius de particulars. Va poder recuperar durant els anys cinquanta i seixanta les edicions de llibres en català, que eren pagades per burgesos catalans ben coneguts, que van contribuir al seu finançament. L'Institut va aconseguir anar evitant la censura amb una dificultat notòria i remarcable, ja que estava sotmès a controls policials per l'únic delictes d'escriure i publicar en català, majoritàriament treballs de filologia, història i literatura catalanes. És una qüestió molt coneguda en la qual no insistirem.

Als anys cinquanta va haver-hi a Espanya molts clans anticatalanistes, contraris a la llengua. L'1 de març de 1953, el ministre d'Educació Nacional, Joaquín Ruiz-Jiménez, que era catedràtic de Dret Natural i de Filosofia del Dret de la Universitat de Madrid, va posar en relleu que la castellanització de la Universitat de Barcelona havia estat possible gràcies «a la ayuda de Dios y a la espada de Franco».⁷⁵ Aquest mateix ministre va ser el que, a la tornada d'un viatge a Amèrica, va comentar a Franco: «Mi General, sin novedad en el Alcázar de las Américas», i va qualificar la dona del dictador, Carmen Polo, d'«hada madrina de la cultura»,⁷⁶ el 5 de setembre de 1955. Als anys seixanta, no obstant

72. Cfr. les següents obres d'Eugeni d'ORS: *Glosari 1906: ab les gloses a la conferencia d'Agéciras i les gloses al viure a París*, Barcelona, Llibreria de Francesch Puig, 1907; *La ben plantada*, Barcelona, Llibreria d'Alvar Verdager, 1911; *Doctrina de la intel·ligència*, Barcelona, 1918; *Oceanografia del tedi*, Barcelona, 1918; *Gualba, la de mil vens*, Barcelona, Llibreria Catalonia, 1935; *Glosari 1906-1910*, Barcelona, Selecta, 1950; *El nou Prometeu encadenat*, Barcelona, Edicions 62, 1966.

73. Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *El catalán*, p. 102.

74. Albert BALCELLS, «L'Institut d'Estudis Catalans durant la Guerra Civil», *Revista de Catalunya*, núm. 146 (1999), p. 9-26.

75. Josep Maria SOLÉ SABATÉ i Joan VILLARROYA, *El catalán*, p. 200.

76. Cfr. Laureano LÓPEZ RODÓ, *Memorias*, vol. I, Barcelona, 1990, p. 33, amb una fotografia del dictador i la seva dona.

això, Ruiz-Jiménez⁷⁷ va evolucionar políticament i es va convertir en un símbol per als intel·lectuals moderats antifrancquistes i socialistes, a través de la revista *Cuadernos para el Diálogo*.

«No hi ha justícia sense llibertat», va declarar Aureli Maria Escarré, abat de Montserrat, a *Le Monde*, el 14 de novembre de 1963,⁷⁸ per a denunciar el franquisme. Escarré va haver d'exiliar-se a Milà, però va poder tornar a Catalunya el 14 d'octubre de 1968, on morí el 21 d'octubre d'aquell mateix any. Amb la nova situació, al gener del 1969, «l'Església de Catalunya va elevar constantment la seva veu amb coratge per a denunciar *urbi et orbi* les accions arbitràries i antievangèliques del règim franquista».⁷⁹

77. Aquest Ruiz-Jiménez era fill de Joaquín Ruiz-Jiménez, diputat, senador, ministre d'Instrucció Pública i Bells Arts i de Governació. Vegeu Manuel J. PELÁEZ, «Joaquín Ruiz-Jiménez [o Giménez] (1854-1934)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. II, tom 1, p. 443-444, núm. 951.

78. Vegeu l'article de *Le Monde* reproduït a *Le Vatican et la Catalogne: Le problème de la nomination des évêques dans l'église d'aujourd'hui*, 2a ed., París, Edicions Catalanes de París, 1971 (1a ed., Ginebra, 1967), p. 208-209. S'hi pot llegir: «Là où il n'y a pas de liberté authentique, il n'y a pas de justice; et c'est ce qui se passe en Espagne.» «Le peuple doit choisir son gouvernement et pouvoir en changer s'il le désire: voilà la liberté. Il a besoin d'une liberté de presse, de sincérité dans l'information [...] Le gouvernement n'a pas le droit d'abuser de son pouvoir: il doit être un administrateur au nom de Dieu et un serviteur du peuple. La manque d'information est contraire à la doctrine de l'Église et cela doit poser des problèmes de conscience aux dirigeants catholiques d'un État qui, s'il ne change pas des principes politiques, ne peut pas se dire catholique.» Escarré diu que «l'avenir dépend de la manière dont sera résolu le problème d'aujourd'hui, qui est un problème social, un problème de démocratie et de liberté et, par conséquent, de justice», i, a més a més, aclareix: «Je me suis fortement intéressé et je m'intéresse encore actuellement aux prisonniers politiques, dont l'existence constitue un des aspects les plus pénibles du régime. Leur présence dans les prisons est en relation directe avec cette paix que l'État n'a pas réussi à établir. Pour le moment, ce qui me préoccupe, ce sont ces prisonniers non croyants du pénitencier de Burgos, qui se trouvent en cellule pour avoir suivi leur conscience et refusé d'assister à la messe.» Sobre l'encíclica *Pacem in terris*, Escarré va dir: «La Catalogne est un des exemples typiques auxquels on peut appliquer l'encyclique pour ce qui se rapporte aux minorités ethniques. L'État doit favoriser ces minorités et leur vie culturelle: le régime entrave le développement de la culture catalane. Usant du droit de pétition reconnu par la loi, moi-même avec cent autres personnes avons écrit une lettre, il y a quelques mois, au vice-président du gouvernement, le capitaine général Muñoz Grandes [Agustín Muñoz Grandes], lui demandant liberté entière pour la culture catalane: jusqu'à maintenant nous n'avons pas obtenu de réponse. C'était là notre droit comme Catalans. Maintenant, celui qui vous parle, c'est l'homme d'Église, non plus le Catalan pour lequel défendre la langue n'est pas seulement un devoir mais bien une nécessité: quand la langue se perd, la religion a tendance à se perdre elle aussi! Cela est déjà arrivé en d'autres endroits... En grande majorité, nous ne sommes pas, nous Catalans, séparatistes. La Catalogne est une nation parmi les nationalités espagnoles. Nous avons droit, comme toute autre minorité, à notre culture, à notre histoire, à nos coutumes, qui ont leur propre personnalité au sien de l'Espagne. Nous sommes Espagnols, non pas Castellans» (*Le Monde* [14 novembre 1963]).

79. Cfr. *Le Vatican et la Catalogne*, p. 285.

El dia 23 d'abril de 2001, el rei Joan Carles de Borbó va llegir a Alcalá de Henares un discurs, en ocasió de la concessió del XXV Premi Cervantes, en el qual va afirmar que «mai es va obligar ningú a parlar en castellà», alhora que afegia que aquesta «no va ser mai una llengua d'imposició, sinó de trobada». Les paraules del rei van fer després referència al fet que han estat els pobles els que voluntàriament i sense imposició han volgut assumir la llengua de Cervantes. Aquestes paraules van provocar un al·livi de crítiques a la premsa del moment i de defensa, d'altra banda, del discurs reial. Es va indicar que, darrere del discurs del monarca, podia haver-hi l'aleshores ministra d'Educació, Cultura i Esport Pilar del Castillo. La polèmica va adquirir tons particulars al País Basc i a Catalunya. Des d'Izquierda Unida es va dir que el discurs del rei era «inacceptable i contrari a la veritat, des d'un punt de vista filològic i històric». D'altra banda, el secretari general d'Esquerra Republicana de Catalunya, Josep-Lluís Carod-Rovira, va precisar que l'assumpte era inacceptable, perquè ens trobàvem no només amb «un atac a la memòria» històrica, sinó també amb «una mentida». Partint d'aquestes premisses, es permetia després afirmar que «davant una monarquia ignorant, analfabeta i inculta, nosaltres ens sentim —en paraules de Carod— cada dia una mica més partidaris d'una república il·lustrada, cultural i plurilingüe». Uns altres van fer reflexions més intel·lectuals sobre el veritable problema que hi havia darrere d'aquestes afirmacions.⁸⁰

Catalunya, en aquests moments, és una nació, però és una nació⁸¹ que manca de la condició d'estat.⁸² El català, no obstant això, gaudeix d'una salut immillorable. L'Estatut de Catalunya de 1978 va ser un instrument jurídic molt positiu en aquest sentit, però el que cal agrair és l'excel·lent política lingüística desenvolupada pels governs de la Generalitat de Catalunya en els vint primers anys dels governs de Jordi Pujol, des que va accedir a la presidència de la Generalitat el 1980 fins al 2000. El 95 % dels habitants de Catalunya entenen el català i el 79 % el parlen amb fluïdesa, i ambdues llengües, la catalana i la castellana, són oficials. Ha contribuït notablement a l'expansió i la millora dels coneixements.

80. Vicenç VILLATORO, «El rei, el PP i les idees sobre les llengües», *Revista de Catalunya*, núm. 162 (maig 2001), p. 3-7.

81. Per a estudiar els elements de la nació, vegeu el llibre d'Ernest RENAN (1823-1892), *Qu'est-ce qu'une nation?*, París, Calmann Lévy, 1882, i Ernest RENAN (1823-1892), *Qu'est-ce qu'une nation?*, París, R. Helleu, 1934. Vegeu també, molt conegut, Ernest RENAN, *The poetry of the celtic races and other studies*, Londres, Walter Scott, 1896, p. 61-83 (trad. a l'anglès de William G. Hutchinson).

82. Vegeu Ferran SÁEZ MATEU, «I ara què en fem, de l'estat-nació», *Revista de Catalunya*, núm. 168 (2001), p. 9-23.

ments de la llengua catalana la Llei de normalització lingüística de 1983,⁸³ que va fer del català la llengua principal de l'ensenyament a l'etapa preescolar, l'ensenyament primari i el batxillerat i va obligar alguns funcionaris a conèixer el català (el desafiament del nacionalisme català, com el d'altres nacionalismes a l'Espanya democràtica, està servit).⁸⁴ La posterior Llei de política lingüística de 1998 va suscitar alguns problemes i crítiques provinents de les files dels partits polítics conservadors i centralistes de Madrid pel que feia a l'ús del català en la indústria i el comerç.⁸⁵

Amb el nou Estatut de Catalunya de 2006 es reconeixen els drets històrics, en el preàmbul es denomina *nació* Catalunya, tal com havia estat aprovat pel Parlament de Catalunya,⁸⁶ i la llengua catalana adquireix una dimensió nova. Han estat els monarques d'una dinastia d'origen francès, els Borbó, els que han

83. Aina MOLL, «El nostre procés de normalització lingüística», *Revista de Catalunya*, núm. 13 (1987), p. 3-6; Jaume BERNAT LLOBET, «La necessària modificació de la Llei de normalització lingüística», *Revista de Catalunya*, núm. 56 (1991), p. 37-50; Carles DUARTE MONTSERRAT, «El títol IV de la Llei de normalització lingüística a Catalunya», *Llengua i Dret*, núm. 3 (1984), p. 45-57.

84. Cfr. Michael KEATING, *Nations against the state: The new politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, Londres, Macmilland Press Ltd., 1996; Michael KEATING, *Les défis du nationalisme moderne: Québec, Catalogne et Écosse* (trad. al francès), Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 1997, i Michael KEATING, *Naciones contra el estado* (trad. al castellà), Barcelona, Ariel, 1996, p. 143-196, sobre Catalunya. Vegeu també Guy HERMET, *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*, París, Gallimard, 1996; Anthony D. SMITH, *The ethnic origins of nations*, Oxford, Basil Blackwell, 1994, i Alfons CUCÓ, *Els confins d'Europa: Nacionalisme, geopolítica i drets humans a la Mediterrània oriental*, Catarroja (València), Afers, 1997. El problema és diferent segons el que es pot llegir al llibre de Renéo LUBIC i Michael BRINT, *Culture, politics and nationalism in the age of globalization*, Aldershot, Burlington, Singapur, Sydney, Ashgate, 2001, 181 p.

85. És molt coneguda la radicalització anticatalanista d'un parell de diaris de Madrid: *ABC* i *El Mundo*.

86. L'Estatut d'autonomia actual, del 2006, recull en el seu preàmbul una al·lusió claríssima als denominats *drets històrics*: «L'autogovern de Catalunya es fonamenta en la Constitució, així com en els drets històrics del poble català, que, en el marc d'aquella, donen origen en aquest Estatut al reconeixement d'una posició singular de la Generalitat. Catalunya vol desenvolupar la seva personalitat política en el marc d'un Estat que reconeix i respecta la diversitat d'identitats dels pobles d'Espanya.» D'altra banda, l'article 5 es titula precisament «Els drets històrics» i en el seu contingut pot observar-se una fonamentació ben clara dels drets titulats d'aquesta manera, amb una referència específica a la cultura i a la llengua, com pot deduir-se de la reproducció del precepte, que diu que «l'autogovern de Catalunya es fonamenta també en els drets històrics del poble català, en les seves institucions seculares i en la tradició jurídica catalana, que el present Estatut incorpora i actualitza a l'empara de l'article 2, la disposició transitòria segona i altres preceptes de la Constitució, dels quals deriva una posició singular de la Generalitat amb relació al dret civil, la llengua, la cultura, la projecció d'aquestes en l'àmbit educatiu, i el sistema institucional en què s'organitza la Generalitat». A Cervera, del 15 al 17 de desembre de 2006, va tenir lloc a la seu del centre associat de la UNED el congrés «Els drets històrics i l'Espanya viable». Les actes d'aquest congrés apareixeran recollides a la revista de Saragossa *Ius Fugit*. El president d'aquest congrés va ser Tomàs de Montagut i Estragués i la presidència d'honor es va atorgar a un Borbó, l'actual príncep Felip, que ostenta, entre altres títols, el de comte de Cervera.

ocasionat els mals més grans a la llengua catalana al llarg de la seva història —Lluís XIV de França, Felip V, Carles III i Alfons XIII d'Espanya—, al costat dels dos dictadors del segle XX —Miguel Primo de Rivera Orbaneja i Francisco Franco Bahamonde— i sense oblidar-nos, en relació amb França, del franc-maçó Jules Ferry. És convenient recordar-ho no només una vegada, sinó tantes com faci falta, perquè no s'oblidi que els Borbó han estat els principals enemics del fet diferencial català i de la llengua catalana.

LA FORMACIÓ DE LA SOCIETAT DE VEÏNS DE LA MUNTANYA DE LLESSUI

Xavier Gil i Salvador

1. INTRODUCCIÓ. EL SISTEMA AGROPECUARI TRADICIONAL

L'objectiu d'aquest treball¹ és calibrar la incidència de la desamortització civil en una àrea d'alta muntanya com és el Pallars Sobirà. En concret, el treball se centra en l'estudi de la muntanya de Llessui i en la formació de la societat de veïns que tingué lloc.

La clarificació de la propietat, el nou concepte de *plena i individual*, ha estat tradicionalment el punt de referència per a conèixer l'abast de les transformacions liberals, del canvi efectiu en les relacions de producció entre una burgesia agrària relativament consolidada i la resta d'implicats en el funcionament tradicional del sistema agrari.

Aquest tipus d'anàlisi implica atorgar a cada grup social un comportament determinat en funció del seu patrimoni i infravalora el paper de la comunitat i l'ús que aquesta fa com a tal dels recursos col·lectius: les diverses reaccions de la comunitat davant de la pressió de la legislació liberal són determinades per la funcionalitat estratègica d'aquests béns en un model concret de reproducció i supervivència. La coincidència entre grups socials en la defensa dels seus patrimonis depèn de l'ús concret dels béns i de la capacitat de generar una cohesió social estable, i no només de l'aprofitament desigual en funció del grau de riquesa. I aquest ús concret s'ha d'entendre com una forma determinada de relació amb el medi, condicionat per les característiques naturals i per una sèrie de pràctiques seculars, sovint coercitives, que havien estat prou efectives a l'hora de preservar l'existència mateixa dels béns i de regular la població que hi tenia accés mitjançant la seva forma d'expressió comunitària: els veïns de ple dret.

1. Aquest article vol ser un resum del llibre *La desamortització dels béns comunals al Pallars Sobirà: El cas de Llessui*, Tremp, Garsineu, 2000, que va ser el resultat del treball d'investigació corresponent als cursos de doctorat en Història Econòmica de la UAB.

Un dels conceptes bàsics per a entendre de quina manera es gestionaven els recursos col·lectius és el de *pluriactivitat pagesa*. Aquesta característica de les societats agràries preindustrials es fa més evident en un marc on els rigors i les limitacions naturals eren al mateix temps una font de possibilitats. El sistema de poblament d'hàbitat concentrat comportava una idea molt clara de terme, de jurisdicció col·lectiva sobre l'espai, i integrava moltes i variades formes d'explotació; la funció estrictament agrícola de la terra de conreu, imprescindible en una economia de subsistència i que tenia com a fi la reproducció de les unitats familiars, era només una de les activitats. La mateixa distribució del terme municipal en tres estadis depenent de la proximitat al nucli de població, marcava els límits de les terres de propietat privada i individual, intensives en treball (terres de conreu i prats, de secà o de regadiu), i obria les terres comunals, d'aprofitament més extensiu, a mesura que augmentava la distància (boscós, pastures i possibles noves rompudes). L'oferta de pastures naturals, amb tot el que comportava de manteniment del bestiar —feina i transport, font d'ingressos en metàl·lic i fertilitzant dels conreus, a més d'aliment—, i la presència del bosc —material de construcció i font d'energia, en forma de llenya casolana o de combustible per a les farques— formaven part d'una visió integral del medi.

I aquesta visió integral es posava de manifest mitjançant un tipus de gestió i d'organització de la producció majoritàriament col·lectiva.

La manera en què es gestionaven aquests recursos, agrícoles o silvopastorals, els quals havien de ser considerats no tan sols una reserva susceptible de ser utilitzada en moments puntuals d'alça demogràfica, sinó una autèntica font de riquesa, descansa fonamentalment sobre dos pilars: la casa i la comunitat local.

La casa representava el grup domèstic, la unitat de producció i consum que explotava col·lectivament els recursos que configuraven el seu patrimoni: les terres de conreu, els prats, els edificis..., allò que podia convertir-se en capital, líquid o simbòlic. Però també representava el nom, el prestigi i, sobretot, els drets que comportava la pertinença a una comunitat determinada: la possibilitat d'accés a uns recursos col·lectius.

Aquesta casa, amb la seva divisió interna del treball en funció del sexe, l'edat i la posició respecte a l'herència, s'interrelacionava mitjançant actes socials, aliances matrimonials i estratègies hereditàries, amb tot un conjunt de valors i normes socials en el si d'una comunitat concreta, d'un context determinat. I si, socialment, ambdues institucions eren inseparables, també ho eren en la seva vessant més econòmica: la possibilitat de ser considerat veí depenia directament de la capacitat de fer front a les despeses derivades d'aquest privilegi, de garantir amb el capital o el prestigi una contribució al manteniment de la comunitat. És en compensació d'aquesta contribució que aquesta comunitat —que tenia un

conjunt de terres sota la seva jurisdicció i unes regles d'exploatació comunes que tenien com a finalitat la reproducció dels grups domèstics que la formaven— atorgava els drets veïnals, la capacitat d'accés als recursos i a les decisions.

La interacció entre casa i comunitat adquireix tota la seva dimensió quan es tracta el tema de la gestió col·lectiva. La vinculació de la casa a l'organització comunal depenia directament de l'adquisició de la categoria de veí.²

Aquest tipus d'organització no es pot considerar sinònima d'*igualitarisme*: les diferències existents entre les cases es veien reforçades per un accés desigual als recursos en funció de la riquesa prèvia; així mateix, el manteniment d'un aparell ideològic cohesionador, aparentment harmònic i unit davant l'exterior, respon al reflex de les decisions polítiques derivades dels òrgans decisoris que es trobaven a les mans de les cases més velles i fortes. La connexió entre cases velles i òrgans polítics, així com els mecanismes d'exclusió mitjançant la concessió o no de la categoria de veí a les cases noves (normalment cabalers), als forasters i a la població de pas, és un procés que cal analitzar a llarg termini, dins del procés de diferenciació interna de la pagesia al llarg de les lluites antisenyorials de l'època moderna.³

L'existència de desigualtats internes i l'aprofitament més intensiu dels béns col·lectius per part de les cases més fortes no són equiparables amb una simple manipulació o oligarquització dels poders locals, dedicats al manteniment d'a-

2. «No eren els individus com a tals els qui tenien drets i obligacions amb la comunitat local sinó en tant que membres d'una casa. La casa era la unitat de recompte, la unitat tributària, i és a partir dels seus representants (els caps de casa) com s'estructura el sistema polític local» (BELTRAN COSTA, 1995, p. 83). La mateixa idea és posada reiteradament de manifest per Bringué (BRINGUÉ, 1995); així mateix, aquest autor, en tractar l'etapa moderna, aprofundeix en els canvis produïts en la mateixa concepció de *casa* i diferencia entre focs (cases velles que pagaven quístia, talla o fogatge i rebien els ingressos monetaris derivats dels comunals) i cases ajudants (no pagaven, però tampoc no eren admeses en el control sobre els ingressos i les despeses, ni gaudien del sobrant). A més d'aquestes dues categories, una tercera, la dels estadants (llogaters o propietaris d'una habitació, que tenien drets per emanació de l'amo de la casa però que no eren considerats veïns), afegia més matisacions al concepte de *casa* i obligava a veure la seva relació amb la comunitat com una dinàmica històrica constant d'exclusió o d'acceptació de nous habitants en funció de moltes variables (necessitats financeres, pressió dels cabalers o dels habitants sense drets, lluites antisenyorials).

3. Aquest procés de diferenciació interna de la pagesia i la seva traducció en un nou sistema cultural i familiar, el trobem molt ben delimitat cronològicament a Poumarède (POUMARÈDE, 1995, p. 40 i seg.), el qual veu els cabalers com a «víctimes estructurals» del ja esmentat equilibri entre cases i recursos. Aquest sistema, que tingué la seva etapa de plenitud als segles XV i XVI, entrà en crisi entre 1750 i 1850, fruit d'un trencament intern de la cadena familiar. Les causes d'aquest trencament serien el que l'autor anomena «la revolta dels cabalers»: instal·lacions individuals a costa de terres comunals, unes usurpacions tolerades gràcies al relaxament de la disciplina familiar. Al segle XVIII, el fatalisme del celibat i l'emigració foren substituïts per la instal·lació a precari.

quest tipus d'organització només en benefici propi. La font de recursos, de subsistència, que representaven aquests béns per a les cases més pobres, permetia que aquestes eixamplessin considerablement les seves estratègies, basades sobretot en la pluriactivitat i en l'emigració temporal, i aquests recursos, sovint en forma d'adobs naturals, no eren els menys importants.

La forma en què aquesta gestió es portava a terme no es pot equiparar amb la que afectava les propietats privades individuals. La idea d'usos i drets sobre el territori era molt més àmplia que la de propietat, i la jurisdicció sobrepassava el que seria un límit territorial de caire més geogràfic o administratiu. Com a tret fonamental, cal destacar els emprius (drets sobre territoris d'altres termes), que podien ser força variats, però que representaven sobretot la capacitat negociadora del col·lectiu davant l'exterior, una transacció basada en usos, no en propietats.

En un marc fonamentalment ramader com era el del poble de Llessui, els mecanismes per a portar a terme aquesta gestió col·lectiva eren bàsicament dos: regular el nombre de caps segons el tipus de ramat i determinar les dates del seu accés a les pastures. La competència respecte a l'ús agrícola o ramader de les terres en qüestió també requeria en els òrgans polítics de la comunitat, però sembla difícil d'aplicar en aquest context: la transformació de pastures rendibles i de baix manteniment en terres de conreu individualitzades no era la norma general, sinó l'excepció. La regulació de la intensitat de l'explotació ramadera tenia com a motiu principal la preservació i la regeneració de les pastures, i se'ns presenta com a intrínseca al tipus d'aprofitament de les muntanyes d'aquesta zona; però, tot i així, la reglamentació havia de veure's reforçada per l'acció sancionadora corresponent. No tan sols com a instrument de coacció davant possibles excessos (tant de les cases més fortes, en forma d'excés de càrrega ramadera, com de les cases més pobres, en forma de noves rompudes més o menys tolerades), sinó com a legitimació d'un poder que per a manifestar-se com a tal havia de garantir la cohesió interna.

Aquesta cohesió depenia d'un fet inqüestionable: la no-exclusió dels veïns. Mentre les comunitats poguessin garantir aquest accés de manera prioritària a qui en formava part, per moltes condicions que marquessin aquesta inclusió, els conflictes i les diferències internes no posaven en qüestió el sistema en si mateix, no afectaven les seves bases i permetien la seva reproducció i adaptació. Mentre la funcionalitat dels béns fos efectiva per a un nombre elevat d'habitants, sense excloure'n un nombre excessiu, no existien raons per a canviar les normatives principals, aquelles que afectaven l'ús dels béns —agrícola en lloc de ramader— i la seva parcel·lació i individualització.

La manera en què aquests drets formalment igualitaris es feien compatibles

amb la diferenciació social esmentada i l'accés privilegiat, comptava amb dos instruments fonamentals. D'una banda, el conlloc individual (contracte d'arrendament de bestiar), que permetia que els veïns amb poc bestiar o sense accedisin a un ramat i a uns fems cada cop més imprescindibles fent valdre els seus drets veïnals: gràcies a l'accés gratuït a les pastures, la manutenció del bestiar tenia un cost baix, al qual calia afegir la nul·la comptabilització del treball —sobretot si era infantil o femení—, fets que encaixen perfectament dins la racionalitat del petit pagès d'autoexplotar-se per tal de mantenir la reproducció del grup domèstic.

D'altra banda, la possibilitat de subhastar les partides més valuoses en moments puntuals de l'any repercutia en tota la comunitat. Sense perdre la jurisdicció ni frenar l'accés veïnal, l'aportació monetària permetia evitar l'endeutament i els temuts repartiments contributius.

Així doncs, el cas de Llessui és un exemple més d'aquesta gestió col·lectiva basada en l'administració d'uns drets —usos i costums— sobre el territori, sobre els seus recursos, sense que fos necessari municipalitzar, delimitar, aquests recursos com a béns privats, com a propietat de l'ajuntament. Amb alienacions i parcel·lacions, la funcionalitat ramadera dels béns resultaria perjudicada i l'equilibri social intern es trencaria, i la compensació per als protagonistes d'aquest trencament —cases velles o fortes— no sembla que el justifiqui.

2. IMPACTE DE LA LEGISLACIÓ LIBERAL

A l'hora de calibrar l'impacte de la legislació liberal desamortitzadora, l'objectiu principal és saber fins a quin punt foren utilitzats els instruments privatitzadors del nou estat i fins a quin punt aquest mateix estat fou capaç de portar a terme una determinada política clarificadora de la propietat unilateralment, sense l'ajuda dels pobles.

En aquest sentit, el concepte clau és *adaptació*: la continuïtat de les estructures productives i de propietat anteriors s'aconseguí amb el predomini de la particularització sobre la privatització.⁴ La primera ha de ser entesa com un augment de les cessions temporals, fonamentalment gràcies als arrendaments, mentre que la segona implica alienacions i subhastes, amb la necessitat d'una nego-

4. La diferenciació d'ambdós conceptes es troba a Iriarte (IRIARTE, 1995), que, per a la zona septentrional de Navarra, més rica en recursos forestals i ramaderia, no veu fonamental la definició de drets; no és imprescindible el trànsit a una propietat privada i individual plena per a copsar l'efecte de la legislació liberal.

ciació política i un increment dels costos d'exclusió. Els avantatges per a tots els grups socials implicats eren clars: els que tenien menys recursos podien continuar fent servir, amb més o menys alteracions, uns recursos imprescindibles per a la seva subsistència, mentre que els més benestants gaudien d'un accés gratuït o semigratuït a les pastures tradicionals. A més, cal no menysprear l'aspecte de cohesió i control social que aquest fet comportava, ja que la interferència externa reforçava molts vincles de clientelisme o paternalisme que sovint tenien contrapartides menys materials però molt útils en un context aïllat i relativament igualitari.⁵ Reprenent la idea fonamental de la pervivència d'una determinada funcionalitat, més que no pas d'unes estratègies preconcebudes d'una part de la pagesia —la benestant—, caldria buscar de quina manera es plantejaren altres tipus d'alternatives a la privatització i fins a quin punt comptaren amb un suport municipal ampli.

Així mateix, l'estat liberal en procés de formació havia de delegar les seves pretensions en unes institucions provincials i locals aparentment subordinades, però, a la pràctica, amb un ampli marge de maniobra. Aquesta autonomia efectiva, a més de ser fruit de la impotència estatal per a abastar efectivament el territori, no era un despropòsit en la recerca d'un equilibri en el joc d'interessos entre les elits locals i perifèriques i el poder central.

A l'hora de passar a la cronologia dels fets concrets que desembocaren en la formació de la Societat el 1898, s'han volgut diferenciar dues etapes relativament homogènies i que ajuden a comprendre les diverses estratègies utilitzades.

La primera etapa, entre el 1859 i el 1879, posa de manifest que, vint anys després de promulgar la Llei de desamortització, l'Estat encara no havia actuat —o no havia aconseguit actuar— i, cosa que és més important, ningú des de dins havia forçat el compliment de la legislació expressant la seva voluntat de compra. La marxa de l'expedient era lenta i es buscava retardar-la encara més. L'argumentació presentada en defensa de l'excepció, a càrrec dels diferents alcaldes, seguia un mateix fil argumental: l'existència de bestiar no tenia altre significat que servir de transport i d'eina agrícola, ja que proporcionava uns fems imprescindibles per a poder fer més productiva una terra pobra i d'orografia accidentada. Així doncs, la presència de bestiar era indispensable, com ho eren les pastures per

5. Un dels exemples més clars, pel que fa al Pallars, d'aquest tipus de dependència no estrictament monetària entre cases, és aquell en què «[...] les cases més riques consideren que fan deixadesa de l'apropiació d'una part dels recursos naturals a canvi de mantenir al seu voltant un grup constant de cases, petits i mitjans propietaris, aptes per utilitzar com a jornalers en els quatre a sis mesos de feina agrícola» (BRINGUÉ, 1995, p. 994). El poder econòmic podia mantenir una relació directa amb el poder polític o podia manifestar-se mitjançant vincles de parentiu, endeutament, religiositat o prestigi, mecanismes encaminats a legitimar un control social amb grans dosis de pacte.

al seu manteniment. És significatiu, al mateix temps, com es buscava separar el benefici en metàl·lic: davant la consideració externa que arrendar aquestes pastures era extreure un benefici en metàl·lic que anava més enllà de la necessitat, de la subsistència, la defensa tornà a argumentar en funció dels fems que s'aportaven i de les dates concretes d'aquesta aportació. La voluntat política de crear un front comú davant l'amenaça de la venda es posà de manifest amb la implicació de tots els grups socials, cosa que oferia garanties que la nova situació no representava cap perill per als més desfavorits: els que no disposaven de bestiar propi.

Però totes aquestes justificacions i retards perderen pes amb la Restauració. Fou a partir d'aquest moment, en un context de major uniformitat i efectivitat estatal, quan s'establiren les bases de la futura creació de la Societat de Veïns de Llessui. Amb l'elaboració de la llista definitiva de les muntanyes exceptuades de la venda el 1889, és perceptible la voluntat de crear un instrument nou. No es tractava llavors d'obstaculitzar un procés que era definitiu, sinó d'establir les bases, els reglaments, d'una forma de gestió aparentment nova i perfectament tolerable als ulls de l'estat liberal.

El funcionament intern de la Societat de Veïns seguí les mateixes pautes que la gestió anterior; no implicava cap perill de fractura o alienació del bé en qüestió, ni era previsible un canvi pel que feia a la funcionalitat ramadera, de la qual les aportacions dels arrendaments eren una autèntica garantia de continuïtat. Tot i que no estava exempt de conflictes, la majoria estructurals, la finalitat no posada en dubte era la pervivència; la particularització no atacava les estructures econòmiques anteriors ni representava privatitzacions o parcel·lacions. Aquest nou instrument de gestió col·lectiva, com els béns que representava o la mateixa agricultura, només perdé part del seu significat quan les formes d'activitat econòmica i de diferenciació social foren radicalment diferents de les del context en què fou creat.

3. CONCLUSIONS

En resum, el que representà la revolució liberal en una comarca d'alta muntanya com és el Pallars s'hauria d'analitzar en dos sentits diferents: d'una banda, l'actuació directa de l'Estat, i de l'altra, la seva funció de facilitar les eines, la legislació, per a dur a terme els canvis desitjats.

Pel que fa al primer aspecte, es pot afirmar que la intervenció directa de l'Estat fou mínima: la seva voluntat de gestió, la realització eficaç de les tasques de taxació i subhasta, foren lentes o no arribaren a produir-se. I aquesta posició no s'ha d'interpretar necessàriament com a passiva: procurar unes oportunitats en forma

de legislació fou suficient perquè la mobilització dels pobles s'efectués en el mateix sentit que en altres zones, és a dir, preservant la funcionalitat existent i intentant mantenir les mateixes estructures. La funció de l'Estat fou la d'àrbitre clarificador, de manera que inicià un debat i un conflicte a l'interior dels pobles, dels quals es volien uns resultats —unes determinades transformacions— sense que fossin necessàries unes etapes iguals a tot arreu.

Les respostes d'un grup benestant en l'àmbit local havien de donar-se, forçosament, a un nivell inferior al comarcal o provincial, i aquestes respostes jugaren sempre amb l'amenaça externa com a forma de cohesió social. La preservació de les muntanyes, la nova situació mitjançant la Societat de Veïns, eren fenòmens equiparables amb la promesa del ferrocarril o amb altres objectius polítics a escala comarcal. En una societat relativament igualitària, d'hàbitat concentrat, l'objectiu del benefici no necessitava com a condició les transformacions en la titularitat, sinó el manteniment d'unes condicions de subsistència basades en els béns col·lectius. Tot i que aquests es trobaven cada vegada més particularitzats, continuaven, nominalment, a les mans dels mateixos protagonistes que abans: la comunitat, el poble.

La defensa davant l'Estat minimitzà els enfrontaments interns, perquè aquests no posaven en qüestió l'existència de pràctiques i béns. Es tractava de conflictes estructurals units a la mateixa dinàmica de diferenciació interna, i el grau de trencament social era menor en un context on els nivells d'extracció d'excedent i la desconexió de les xarxes mercantils i polítiques eren també menors. Les repercussions de la desamortització liberal s'han de replantejar en funció del que representaren per a cada grup implicat com a membre d'una determinada comunitat, com a grup social d'un col·lectiu, i no només en funció del seu poder econòmic.

En aquest sentit, els béns susceptibles de ser subhastats i venuts eren, per a una franja molt important de la població, un complement imprescindible per al manteniment de les seves minúscules explotacions, de la mateixa manera que ho eren l'emigració estacional i el treball assalariat a les cases més importants. El control de l'accés a les pastures i la participació en els guanys derivats de la seva explotació eren inherents a la desigual riquesa de les cases, al desigual aprofitament que podien extreure'n en funció de la possessió o no de bestiar. Aquests conflictes no derivaven del nou sistema de societat amb accions, sinó que representaven precisament la continuïtat de l'antic mètode de gestió, basat en l'aprofitament col·lectiu regulat per la pertinença a una casa. Per a aquestes cases, eren molt més importants les conjuntures generals, tant en sentit positiu com en sentit negatiu, que obrien o tancaven les expectatives d'una emigració definitiva en funció de la rendibilitat de les seves explotacions i del seu treball.

A l'extrem oposat trobaríem les anomenades *cases fortes*, per a les quals aquests béns no eren només un complement, sinó una font d'ingressos substancial. La seva participació en la gestió i el seu paper capdavanter en la defensa de la titularitat tenien unes motivacions més clarament ramaderes: gràcies a una major connexió amb l'exterior en forma de contractes d'arrendament i gràcies també al tipus de comercialització en la qual intervenien, estaven força especialitzades, i no volien modificar una situació que els aportava uns beneficis evidents, a vegades directes, en metàl·lic i en forma de pastures semigratuïtes, i altres vegades més indirectes, en forma d'externalització de costos cap a la resta del poble i en especial cap als petits propietaris, que es convertien en mà d'obra a baix preu en els moments de més treball agrícola o ramader.

En un context en el qual les relacions de prestigi i el clientelisme tenien tanta importància, les contrapartides econòmiques que justificaven la desestructuració social de l'entramat descrit havien de ser prou importants per a motivar la mobilització de qualsevol dels grups implicats. Tenint en compte la inexistència d'arbrat per a una explotació moderna de la fusta i les limitacions del territori per a un repartiment dels béns de cara al seu ús agrícola, el motiu més possible de l'enfrontament era la funció ramadera de la muntanya, les seves pastures. Així doncs, els guanys producte d'un canvi en l'explotació ramadera tradicional havien de ser prou importants per a canviar el mètode de gestió col·lectiva per un altre de nou en forma de propietat privada.

La possibilitat de parcel·lar i pagar per aquesta nova propietat representava per a les cases més febles un cost excessiu que no es compensava de cap manera, fonamentalment perquè ja es comptava amb l'accés al bé sense necessitat de convertir la seva explotació en, gairebé, antieconòmica. I, pel que fa a les cases més fortes, una solució d'aquesta mena implicava uns costos d'exclusió molt elevats, amb unes conseqüències posteriors de trencament social encara més elevades, fruit de l'empobriment del grup més desfavorit, que comptava amb aquest complement pastoral de manera tradicional: el risc de conflicte, la hipotètica desaparició d'aquest grup, afectava la disponibilitat de treball a baix cost. I en un marc de pluriactivitat, on la ramaderia era una activitat important per a aquestes cases més especialitzades, però no l'única, la carestia del treball no compensaria uns beneficis ramaders que dubtosament s'incrementarien significativament amb la privatització.

La sortida escollida, una actualització dels mètodes tradicionals en forma de particularització mitjançant la qual es convertien en accions els vells drets veïnals i es traspassava la gestió del poder polític municipal a la Junta, permeté evitar un conflicte directe i aglutinà la comunitat davant l'exterior. Tot i la progressiva pèrdua d'importància econòmica d'aquests béns a mesura que disminuïren els in-

gressos derivats de la transhumància, augmentaren les possibilitats de treball as-salariat a l'exterior i es produí una certa especialització en l'explotació lletera, i els béns no perderen les seves característiques i la seva funcionalitat inicials.⁶

En el moment en què els factors exògens foren prou forts per a oferir alternatives o per a fer caure substancialment els ingressos derivats del seu manteniment i la seva explotació, sí que existiren motius per a parlar de crisi, però no del mètode de gestió, sinó del sistema, d'una determinada organització de la producció i d'uns determinats usos i funcions del territori. Aquesta crisi, que cal situar a mitjan segle XX, va ser l'última fase d'una resistència que feia temps que es produïa, un últim pas que afectà llavors una mínima proporció d'aquella població que havia arribat a subsistir d'aquests recursos, que havia creat una determinada relació —no ideal però sí eficaç— amb el medi natural que l'envoltava.

BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN COSTA, O. (1995). «El marc social de l'adaptació: casa i organització comunal a l'Aran». A: COMAS D'ARGEMIR, D.; SOULET, J. F. [ed.] (1993). *La família als Pirineus*. Andorra: Govern d'Andorra.
- BRINGUÉ I PORTELLA, J. M. (1995). «Els béns comunals al Pallars Sobirà». Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona. [Tesi doctoral inèdita]
- COMAS D'ARGEMIR, D.; SOULET, J. F. [ed.] (1993). *La família als Pirineus*. Andorra: Govern d'Andorra.
- COMAS DELLA, J. (1993). *La desamortització al nord del País Valencià (1855-1893)*. Tarragona: Universitat de Tarragona. [Tesi doctoral inèdita]
- DOMÍNGUEZ MARTÍN, R. (1995). «De reserva demogràfica a reserva etnogràfica. El declive de las economías de montaña en el área cantábrica». A: PINILLA NAVARRO, V. J.; ACÍN FANLO, J. L. [coord.]. *Pueblos abandonados*. Saragossa: Astral.
- IRIARTE GOÑI, I. (1995). *Privatización, particularización y gestión de los montes públicos. Navarra, 1855-1935*. Saragossa: Universidad de Zaragoza. [Tesi doctoral inèdita]

6. En aquest sentit, «[l]a desfeta de l'aparell comunal va arribar justament en el moment en què aquest ja no havia d'acomplir cap funció dins un context caracteritzat per l'aparició de noves activitats econòmiques i formes igualment noves de diferenciació social» (BELTRAN COSTA, 1995, p. 86). La disminució real dels usos per part dels mateixos veïns ha de relacionar-se amb els importants canvis que es van produir en la ramaderia tradicional des de la dècada dels cinquanta. La disminució de l'ús, de l'aprofitament, és inseparable de la disminució de la seva funcionalitat més tradicional, la ramaderia, sobretot quan aquesta explotació era fonamentalment extensiva, sense una especialització i una comercialització similars a les observades en comarques veïnes.

- MORENO FERNÁNDEZ, J. R. (1994). *El monte público en la Rioja*. Logroño: Universidad de Logroño. [Tesi doctoral inèdita]
- OLIVARES I PERIU, J. (1996). «Els comunals: un conflicte entre viles, pagesos i senyors». A: BUSQUETA, J.; VICEDO, E. [coord.]. *Jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- PINILLA NAVARRO, V. (1995). «Crisis, declive y adaptación de las economías de montaña: una interpretación sobre la despoblación de Aragón». A: PINILLA NAVARRO, V. J.; ACÍN FANLO, J. L. [coord.]. *Pueblos abandonados*. Saragossa: Astral.
- POUMARÈDE, J. (1995). «L'ancien droit familial dans les Pyrénées du nord». A: COMAS D'ARGEMIR, D.; SOULET, J. F. [ed.] (1993). *La família als Pirineus*. Andorra: Govern d'Andorra.

REGULACIÓ JURÍDICA DELS JOCS D'ATZAR DINS LA NORMATIVA HISTÒRICA CATALANOARAGONESA¹

Maria Encarnación Gómez Rojo
Universitat de Màlaga

L'objecte de les presents línies és completar el recorregut historicojurídic sobre la regulació dels denominats *jocs d'atzar*,² però prenent com a centre de manera principal Catalunya i l'Aragó. Per mitjà del contingut dels textos legislatius i doctrinals d'aquests territoris, tractaré de fer llum sobre la naturalesa jurídica d'aquests jocs i sobre les raons de la seva permissivitat o la seva prohibició durant el període cronològic tractat.

Alguns dels jocs medievals més coneguts, com el *bohordo*³ i el *tablado*, apareixen regulats en textos com el *Fuero de Teruel*, on s'establia com a regla que si es practicava el *bohordo* dintre de la vila, en dies de festes o de noces, o en altres dies distints de les festivitats de Nadal, Resurrecció, Pasqua, Pasqua de

1. Vull fer constar expressament el meu agraïment als organitzadors del present volum en homenatge a Josep Maria Pons i Guri, reconegut especialista en història del dret català, entre les obres publicades del qual cal destacar: *Estudi dels pilots* (1960), *El llibre de la Universitat de la Vila de Blanes* (1969), *Senyors i pagesos* (1978), *Entre l'emfiteusi i el feudalisme* (1984), *Aspectes judicials de la Cort General a l'època medieval* (1991), *Diari d'uns anys de guerra, 1808-1814* (1993), *Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila* (1999) i *Viatge a l'infern d'en Pere Porter* (1999).

2. Vegeu María Encarnación GÓMEZ ROJO, «Antecedentes jurídicos y regulación en el derecho histórico preferencialmente castellano de los juegos de azar», col·laboració que, dintre d'un volum col·lectiu, sortirà a la llum previsiblement a Madrid l'any 2008 i que es troba actualment en premsa. En els jocs d'atzar, també denominats *de sort*, el resultat no depèn de l'habilitat o la destresa dels jugadors, sinó exclusivament de la casualitat i de circumstàncies imprevisibles o casuals (sobre aquest particular, vegeu Francisco Javier MARTÍN PLIEGO i Jesús SANTOS DEL CERRO, «Juan Caramuel y el cálculo de probabilidades», *Estadística Española*, vol. 44, núm. 150 [2002], p. 161-173), i eren freqüents les apostes i els envits.

3. Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón: la Compilación de Huesca*, amb «Pròleg» de Fernando García Vicente, Saragossa, El Justicia de Aragón, 1999, incideix en el terme *bofordar* en el sentit d'«arrojar bohordos contra un armazón de tablas (tablado)», mentre que *bofordo* o *bofort* seria el «juego de caballería consistente en arrojar lanzas contra el tablado; lanza corta arrojadiza» (p. 585).

l'Esperit Sant i Sant Joan Baptista, en les quals la prohibició del joc era absoluta, sense haver escoltat el pregó del jutge, o en un lloc distint de la Plaça Major, i es produïa la mort d'algun participant en el joc, l'altre havia de pagar l'homicidi causat o la pena pecuniària que li fos imposada segons el que establís el fur del lloc. S'hi regulava, a més, que si el joc s'havia realitzat en el lloc indicat i de la manera indicada, generalment la Plaça Major pública i amb pregó, en cas que es produís alguna conseqüència no desitjada, l'autor no havia de pagar cap sanció ni havia de ser declarat enemic si jurava amb dotze veïns que el dany no havia estat causat de manera voluntària. Si, per contra, no jurava en el sentit indicat, estava obligat a pagar. També era castigat qualsevol que, en ocasió d'aquests jocs, llancés pedres, llances o qualsevol altre objecte i ocasionés dany.⁴ En els furs de Borja i Saragossa s'observa una norma que podria relacionar-se indirectament amb la pràctica dels jocs d'atzar, ja que determinava que no s'havia de pagar cap pena pecuniària pels danys que s'ocasionessin a les tavernes.⁵

Quant als furs d'Aragó, insistien en la regulació de certes activitats a les tavernes: si algú, suposem que amb motiu d'una renyina per joc, causava ferides a una altra persona i el primer ho negava, el ferit havia de provar-ho amb testimoniatges de persones que eren al lloc i ho havien vist, i si no podia provar-ho, l'acusat de causar les ferides estava obligat a jurar que no ho havia fet; en aquest cas, el seu testimoniatge havia de ser considerat prova de veritat suficient i, per tant, no havia de ser objecte de la imposició de cap pena.⁶

D'altra banda, la persona que, de qualsevol manera i dintre dels murs de la ciutat, en feria una altra amb un ganivet o una espasa, havia de pagar una multa de cinquanta sous; si el ferit moria, la pena pecuniària ascendia a mil sous. Si

4. Fuero de Teruel de 1176, 350. Vegeu José CASTAÑÉ LLINÁS, *El Fuero de Teruel*, 2a ed., Terol, 1991, si bé val la pena esmentar l'edició i l'estudi crític de Rafael de UREÑA Y SMENJAUD, *El «Forum Turolij» y el «Forum Conche»*, Madrid, 1925; l'edició i l'estudi preliminar de Jaime CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *El Fuero latino de Teruel*, Terol, 1974, i el llibre d'Ana María BARRERO GARCÍA, *El fuero de Teruel: su proceso de formación y reconstrucción crítica de sus fuentes*, Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 1979.

5. Furs de Borja i Saragossa, vint-i-set segons l'edició crítica i els índexs de Juan José MORALES GÓMEZ i Manuel José PEDRAZA GARCÍA, *Fueros de Borja y Zaragoza*, Saragossa, Anubar, 1986, p. 23.

6. Fueros de Aragón, XI,9,2 (94, 121, 103 i 91) (vegeu Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón*, p. 150-151). A més a més, d'Antonio Pérez Martín cal destacar el seu estudi introductor i la seva edició del manuscrit 13.408 de la Biblioteca Nacional de Madrid: Antonio PÉREZ MARTÍN, *Las glosas de Pérez de Patos a los Fueros de Aragón*, amb «Pròleg» de Jesús Delgado Echevarría, Saragossa, Diputación de Zaragoza i Instituto de Derecho Común Europeo de la Universidad de Murcia, 1993.

les ferides es produïen amb una pedra o un bastó, la quantitat que s'havia de pagar era de seixanta sous.⁷

Les ofenses a Déu també eren tingudes en compte en el Fuero de Jaca, que incloïa una norma referida als jugadors en virtut de la qual, per les blasfèmies proferides pels tafurers i els jugadors de daus, pels furts i els homicidis que cometien, i per molts altres fets contra la fe cristiana, s'ordenava que cap senyor no podia jugar als daus; si ho feia, seria castigat amb la pèrdua de la mà dreta, mentre que aquells que prestessin diners als jugadors, els perdrien i haurien de pagar seixanta sous al consell de la ciutat. Els infançons i cavallers que volguessin jugar, només podien fer-ho a casa seva.⁸

Els Costums de la batllia de Miravet establien la prohibició de prestar a crèdit per a jugar garantint la devolució del préstec amb vestidures o armes. Si algú contravenia aquesta prohibició, perdia tota la quantitat prestada.⁹ Aquesta mateixa norma apareix en les *Consuetudines Ilerdenses*,¹⁰ als Costums de la Torre

7. Fueros de Aragón, VIII,13,1 (323, 353, 322 i 294) (Antonio PÉREZ MARTÍN, *Los Fueros de Aragón*, p. 522-523).

8. Fuero de Jaca, 165 (redacció C, Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 13271), Fuero de Jaca, 164 (redacció D, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1015), i Fuero de Jaca, 172 (redacció E, Madrid, Biblioteca de Palau, ms. 943). Totes les redaccions que hem consultat són del segle XIII i es troben recollides a Mauricio MOLHO, *El Fuero de Jaca: Edición crítica*, Saragossa, CSIC, 1964, p. 398, 399 i 566, respectivament.

9. Vegeu Josep SERRANO DAURA (ed.), *Els Costums de la batllia de Miravet*, Gandesa (Tarragona), Consell Comarcal de la Terra Alta, 1999, p. 156, que compta amb un extraordinari estudi introductori del mateix Serrano. El text citat és molt clar en el seu llibre III, rúbrica 71, «De no prestar a joch». Vegeu el text anterior de Galo SÁNCHEZ, *Constitutiones bajulie Mirabeti*, Madrid, 1915, el més recent de Manuel J. PELÁEZ, «Ferran Valls i Taberner, editor de las “Costums de Miravet” y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán», a *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta, 2002, p. 239-325, que contenen en l'apèndix I les *Consuetudines Ilerdenses* (p. 262-286), reproducció del text de Ferran Valls i Taberner pres del manuscrit original custodiat a l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, al qual he pogut tenir accés.

10. *Consuetudines Ilerdenses*, II, rúbrica 82, segons la versió recollida en l'apèndix I per Manuel J. PELÁEZ, «Ferran Valls i Taberner», p. 273. Vegeu també Pilar LOSCERTALES GARCÍA DE VALDEAVELLANO, *Costumbres de Lérida*, Barcelona, Universidad de Barcelona, Facultad de Derecho, 1946, en concret el cap. 81, «De creditorum ludi» (p. 46). Sobre els Costums de Lleida, és de consulta obligada el treball de Ferran VALLS I TABERNER, «Las “Consuetudines Ilerdenses” (1227) [1228] y su autor Guillermo Botet», a Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica: Estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*, Barcelona, PPU, 1986, p. 35-60. Vegeu el text anterior d'aquest mateix autor, «Les fonts documentals de les “Consuetudines Ilerdenses”», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XI (1926), p. 137-171. Conté idees dignes de tenir molt en compte Ana M. BARRERO GARCÍA, «Las costumbres de Lérida, Horta y Miravet», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLIV (1974), p. 485-536.

de l'Espanyol¹¹ i als Costums d'Orta.¹² Aquest últim text es referia al crèdit atorgat per a pagar deutes de joc quan aquests es garantien amb robes o armes del mateix deutor o d'un tercer; de fet, el que declara expressament el capítol és que la retenció de la roba o de les armes per part del creditor era il·legítima.¹³ Aquesta disposició es pot emmarcar en un context religiós en el qual el poder públic no atorgava cap protecció a les prestacions pecuniàries en l'origen de les quals es trobava el joc, aspecte dispositiu desconegut en el dret romà. El mateix sentit religiós podem trobar en el capítol XIX, en el qual es prohibia blasfemar contra Déu, la Verge i qualsevol sant en ocasió del joc dels daus o de qualsevol altre joc públic, i es castigava l'incomplidor amb un càstig pecuniari, el pagament de cinc sous, o, subsidiàriament, amb una pena corporal consistent a rebre cinc flagells a la plaça.¹⁴

En el recorregut per la legislació de les corts dels diferents territoris de la Corona d'Aragó, segueixo un ordre cronològic que comença destacant la intolerància del joc en la legislació catalanoaragonesa del final del segle XIII, ja que a les Corts de Barcelona del 1283 Pere II de Catalunya féu una prohibició absoluta del joc i de les apostes,¹⁵ decisió que no va ser respectada, ja que van continuar tolerant-se i van continuar reiterant-se les amenaces econòmiques als in-

11. Vegeu el cap. 66 dels Costums de la Torre de l'Espanyol. Es pot consultar Josep SERRANO DAURA, *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre): Història, règim senyorial i aspectes del seu antic dret local, en particular les Costums del 1517*, Tarragona, Diputació de Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1988.

12. Vegeu l'edició de l'Ajuntament d'Horta de Sant Joan, *Actes de les jornades d'estudi: VII Centenari dels Costums d'Orta, 1296-1996 (Orta, 25, 26 i 27 d'octubre de 1996)*, Horta de Sant Joan, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, 1997. En un dels apèndixs apareix recollit el text complet del Codi de costums (1296), traduït al català per Miquel Sitjar (p. 369-379); vegeu en concret el cap. XXVII, p. 372. Vegeu també Ana M. BARRERO GARCÍA, «Les Costums de Horta: nuevas aportaciones sobre su proceso de formación y sus relaciones textuales», a *Actes de les jornades d'estudi*, p. 211-240.

13. Vegeu Josep SERRANO DAURA, *Els costums d'Orta (1296)*, Horta de Sant Joan, 1996, p. 82, nota 28, que assenyala que el mateix contingut dels Costums d'Orta existeix en els costums de Lleida, els de Miravet i els de la Torre de l'Espanyol, mentre que Ana M. BARRERO GARCÍA, «El proceso de formación de las Costums de Miravet», a *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet*, inclou dintre d'aquestes concordances també el cap. 36 dels Costums de Perpinyà (p. 69). Consulteu l'edició de Ferran VALLS I TABERNER, *Els Costums de Perpinyà*, Barcelona, Grafipraj i Cometa, 1992, cap. 36, p. 31.

14. Codi de Costums d'Orta, traduït al català per Miquel Sitjar, recollit en un dels apèndixs de les *Actes de les jornades d'estudi*, p. 371.

15. Pere II, Corts de Barcelona de 1283. Vegeu *Constitutions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, 1973, reproducció facsímil de l'edició de Barcelona, 1704, IX,16,1. Les quatre lleis d'aquest títol es dediquen a la regulació «de jugadors, y tafureria prohibida».

fractors. Anys més tard, a les Corts de València del 1301, es prohibiren les tafureries públiques i s'impedí també atorgar qualsevol llicència o poder en aquest sentit, tant pel rei com per qualsevol oficial reial.¹⁶

A l'inici del segle xv, les Corts de València del 1403 van aprovar una disposició per la qual es vetava el funcionament de les cases de joc en tot el Regne i s'establien les penes corresponents. Es tractava d'una prohibició absoluta de les tafureries públiques o privades en qualsevol lloc del Regne de València i a persones de qualsevol estament, condició i religió, de manera que s'aplicaven igualment les multes o la pena de flagel·lació en els casos de cases de joc en domicilis particulars, i tot el que estava relacionat amb aquests assumptes era competència dels justícies, llevat d'allò que estava relacionat amb els moros, per als quals la jurisdicció competent era el batlle.¹⁷

Posteriorment, les Corts de Barcelona del 1413, en temps de Ferran I, van confirmar la constitució del rei Pere a les primeres corts de Barcelona, per la qual al Principat de Catalunya les tafureries havien de ser abolides. I si algun arrendador d'una tafureria la usava per a jugar, havia de ser expulsat per un període d'un any de la ciutat, la vila, el castell o el lloc, sense cap gràcia o remissió. S'hi disposava, a més, que aquesta constitució tenia una vigència limitada fins a les primeres corts generals de Catalunya, i no més enllà. En aquestes mateixes corts s'incidí de nou en la prohibició de jugar als daus: l'incompliment d'aquesta norma estava penat sempre i, pel que feia a la multa que s'havia d'imposar, la tercera part anava destinada al senyor de la ciutat, la vila, el castell o el lloc on es jugués, la mateixa proporció anava a parar a les mans de l'acusador i l'últim terç era destinat a les obres dels murs o valls de la ciutat, vila, castell o lloc on la pena hagués de complir-se; en cas que qui delinquís fos insolvent, havia de ser tancat trenta dies a la presó comuna, i no hi havia dispensa d'aquesta punició.¹⁸ En relació amb aquesta matèria, és destacable una altra norma de les corts de la mateixa data en virtut de la qual si algun oficial del rei, del primogènit, del general governador, del portantveus d'aquell a Catalunya, al Rosselló i a la Cerdanya, o qualsevol agutzil del rei o del primogènit, tenia, sostenia o permetia tafureries on es trobava el regiment del seu ofici o on s'exercís qualsevol ofici reial, dit oficial havia de ser privat del seu ofici i havia de ser ex-

16. *Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentiae*, amb índexs preparats per María de los Desamparados CABANES PECOURT, València, 1972, reproducció facsímil de l'edició de València, 1515, f. C1v, privilegi XXIII, p. 262.

17. Biblioteca Nacional de Madrid, *Furs feyts per lo senyor rey en Marti en la ciutat de Valentia en l'any M.cccc.tres a xxiii de setembre*, f. 176r (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

18. Ferran I, Corts de Barcelona de 1413. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IX,16,2.

pulsat de la ciutat per un període de tres anys. A més a més, havia de pagar a la hisenda reial cinquanta lliures barcelonines.¹⁹

A la baixa edat mitjana, el dret valencià adoptà normes fins a cert punt similars a les castellanes, i en l'època de Jaume I es reconegué la legalitat del joc, si bé s'oposaren notables impediments al compliment de les seves conseqüències en el terreny econòmic, ja que, a la pràctica, si algú prestava diners a un altre per a apostar, qui els rebia no tenia l'obligació de retornar-los, però el prestador podia retenir la peça que hagués rebut pels diners, en cas que la tingués en poder seu. No obstant això, ni el deutor ni el que sortís fiador per alguns diners prestats en el joc tenien cap obligació, i tampoc el que havia jugat no podia comprometre el seu company de joc, ni a cap d'aquells; per tant, el que prestava diners a un altre en el joc, els perdia i no podia demandar l'altre, però si havia rebut una peça per tals diners, podia quedar-se-la.²⁰ Una qüestió distinta era el joc amb un menor, ja que, per a aquest supòsit, els furs disposaven que si dit menor perdia diners o altres coses en el joc, el seu pare o el seu tutor podia reclamar i recuperar, d'aquell amb qui havia jugat el menor, tot el que li hagués guanyat.²¹ Ja en temps de Jaume II es va prohibir el joc a tot el Regne, excepte a aquells que tinguessin llicència del rei per a practicar-lo.²²

Posteriorment, per clar influx de les idees morals cristianes, a València la pràctica del joc va quedar confinada als llocs d'habitació d'altres comunitats polítiques, com les àrees controlades per població mudèjar, seguint les mesures legislatives d'altres territoris peninsulars. L'any 1403 Martí I tornà a prohibir el joc públic i castigà els infractors i els amos de les tafureries al pagament d'una multa o, en cas d'insolvència, a rebre un nombre determinat d'assots a la vila o ciutat on estigués situat el lloc de joc. La norma assenyalava expressament les moreries i els seus ravals²³ com els llocs on es cometien tals infraccions.²⁴ Aquesta mesura, pot-

19. Ferran I, Corts de Barcelona de 1413. *Constitutions i altres drets de Catalunya*, IX,16,3.

20. Furs de València, III,22,2 (vegeu Germà COLON i Arcadi GARCIA I SANZ, *Furs de València*, Barcelona, Barcino, 1970-1983, 4 v. Hi ha una altra edició dels mateixos autors de 8 v., Barcelona, 1970-1999, i un vol. IX a càrrec de Germà COLON únicament, a causa de la defunció d'Arcadi Garcia Sanz, publicat a Barcelona l'any 2003). Cfr. María Encarnación GÓMEZ ROJO, «Ha muerto Arcadi Garcia i Sanz», *Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica*, núm. 15 (1999), p. 2098-2104. El títol és bastant explícit i inclou en un mateix apartat jugadors i blasfemadors, per la qual cosa no hi ha cap dubte sobre la consideració moral del joc.

21. Furs de València, III,22,4.

22. Furs de València, III,22,5, que fa referència a les Corts de València de 1301.

23. Vegeu María Encarnación GÓMEZ ROJO, «Líneas históricas del derecho urbanístico con especial referencia al de España hasta 1936», *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, núm. 25 (2003), p. 93-146.

24. Furs de València, III,22,6, que fa referència a les Corts de València de 1403.

ser massa concreta quant al seu àmbit geogràfic d'aplicació, sembla que no va donar els resultats esperats, ja que en un curt espai de temps Alfons III es va veure obligat a manifestar per escrit que la llei destinada a combatre el joc es referia a totes les tafureries del Regne de València, i no solament al joc practicat en les tafureries radicades als barris poblats majoritàriament per musulmans.

Els Costums de Tortosa²⁵ incideixen en la prohibició dels daus i altres jocs en aquest lloc, pels molts mals que se'n derivaven, tant en la persona com en els béns dels jugadors, i no es podien reclamar en judici ni les coses ni els diners perduts,²⁶ ni es derivava tampoc cap acció per les quantitats impagades procedents dels préstecs realitzats per raó del joc, ni per als prestadors ni per als jugadors.²⁷ Es prohibien també les restitucions entre jugadors²⁸ i no eren vàlides les promeses fetes durant el joc.²⁹ En qualsevol cas, els pares o tutors eren responsables de les pèrdues sofertes en el joc pels menors d'edat que es trobessin sota la seva pàtria potestat.³⁰

A la fi del segle XVI, les Corts de Montsó de l'any 1585 van prohibir els jocs d'atzar, entre els quals hi havia els daus, la *cartilla* i la gresca, i van establir diverses penes i multes que havien de pagar els tafuriers. Especificaven la destinació que havia de donar-se a cadascuna d'aquestes i es mostraven especialment severes en l'establiment de càstigs per als oficials públics que mantinguessin aquestes cases de joc.³¹

25. Vegeu Jesús MASSIP I FONOLLOSA (ed.), *Costums de Tortosa*, amb «Pròleg» de Josep Maria Font i Rius, Barcelona, Pagès, 1996; en concret, vegeu III,16,1-6, p. 181-182. Sobre aquest text, contenen aportacions interessants els treballs de J. A. ARIAS BONET, «Regulae iuris en las Costums de Tortosa y en las Consuetudines de Valencia», a *Costums de Tortosa: Estudis*, Tortosa, UNED, 1979, p. 361-378, i Jesús MASSIP, *La gestació de les Costums de Tortosa*, Tarragona, 1984, entre altres.

26. Costums de Tortosa, III,16,1.

27. Costums de Tortosa, III,16,2 i 6.

28. Costums de Tortosa, III,16,4.

29. Costums de Tortosa, III,16,2 i 3.

30. Costums de Tortosa, III,16,5.

31. Felip I, Corts de Montsó de 1585. *Constitutions i altres drets de Catalunya*, IX,16,4. Sobre aquestes corts de Montsó, consulteu Eva SERRA I PUIG (coord.), *Cort General de Montsó (1585), Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2001. Vegeu especialment Pere Nolasca VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles, con indicación del contenido de éstos y de las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado*, amb «Estudi introductorio» de Joan Egea i Fernàndez, vol. 2, Barcelona, 1989 (edició facsimil de la 2a ed., tom III, Madrid, Barcelona, 1862), p. 225, que recull les constitucions de Catalunya, IX,16,1-4, on fa referència a Pere II a les Corts de Barcelona de 1283 (cap. 29), Ferran I a les Corts de Barcelona de 1413 (cap. 3), Ferran I en aquestes corts (cap. 37) i Felip I a les Corts de Montsó de 1585 (cap. 10).

En relació amb Sardenya, destaquen diverses disposicions signades a Càller el 26 de juny de 1591. La primera feia referència als càstigs que s'imposaven als que tenien cases de joc i als que jugaven tenint en compte la prohibició existent, de manera que la pràctica del joc quedava vedada tant de manera pública com privada en qualsevol ciutat, vila o lloc d'aquest regne, sota pena de vint-i-cinc lliures, quantitat de la qual calia lliurar una part a l'acusador. A més a més, el propietari de la casa on es jugués seria expulsat de la ciutat per un període de sis mesos. D'altra banda i sens dubte buscant un efecte moralitzador, s'ordenava que les portes, les taules i els bancs dels llocs on es jugués havien de ser cremats públicament. Aquestes penes s'havien d'aplicar immediatament després de sorprendre el delicte i sense cap remissió, sentència ni procés.³² En relació amb la segona de les normes esmentades abans, el virrei i el Consell Reial havien de determinar si un joc determinat tenia o no la consideració de delictiu i, en conseqüència, si havien d'aplicar-se les penes establertes per a aquests casos. Respecte a aquesta qüestió, manaven que en tots els jocs, a més dels daus i les cartes, s'havien d'aplicar les penes estipulades per als tafurers i per als qui tenien cases de joc, de manera que quedava a l'arbitri del virrei i del Consell Reial estipular si tal joc podia considerar-se delictiu i amb penes aplicables.³³ En la tercera de les normes, el virrei i el Consell Reial de Sardenya ordenaven que tota persona que estigués en una casa de jocs seria tinguda per tafurera i, com a tal, se li havien d'aplicar les penes corresponents als jugadors.³⁴ En la mateixa data i el mateix lloc, aquests òrgans establien també que els jornalers i les persones sense domicili que juguessin serien considerades vagabundes.³⁵

Quant al Principat de Catalunya, cal destacar dues disposicions relatives als jocs d'atzar dictades a Barcelona també el 1591. La primera confirmava totes les prohibicions i penes establertes per les constitucions de cort sobre el joc dels daus i altres jocs de sort i d'envit a tot el Principat, al mateix temps que ordenava que

32. Biblioteca Nacional de Catalunya, *Crida general del illustrissim señor don Gastón de Moncada, lloctinent y capita general del present Regne de Sardeña*, f. 4r-4v (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

33. Biblioteca Nacional de Catalunya, *Crida general del illustrissim señor don Gastón de Moncada, lloctinent y capita general del present Regne de Sardeña*, f. 5r (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

34. Biblioteca Nacional de Catalunya, *Crida general del illustrissim señor don Gastón de Moncada, lloctinent y capita general del present Regne de Sardeña*, f. 5r (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

35. Biblioteca Nacional de Catalunya, *Crida general del illustrissim señor don Gastón de Moncada, lloctinent y capita general del present Regne de Serdeña*, f. 5r-5v (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

s'apliquessin penes importants als oficials remisos a castigar aquest delictes. La segona regulava les penes per als qui disposessin les seves cases o propietats per a jugar i prohibia expressament a tota persona, amb independència de la seva condició social, la pràctica de jocs, tant al seu propi domicili com en qualsevol altra de les seves propietats. En cas d'incompliment de la norma, s'establí la pena de galeres per un període de cinc anys o, si això no podia ser, el pagament de dos-cents ducats d'or i el bandejament del Principat també per un lustre, i s'ordenava, d'altra banda, que es trenquessin les portes d'aquestes cases com a escarni.³⁶

A la fi del segle XVI, tres noves normes, dictades en concret a València el 1598, insistien en el càstig dels jocs d'atzar. Una, relativa a les penes contra el joc dels naips i altres tafureries, ordenava que cap persona de qualsevol estament o condició social no podia acudir públicament o secretament a cap lloc de joc o tafureria en propietats seves a qualsevol lloc del Regne, especialment si es tractava del joc dels naips, i s'establí, per al cas d'incompliment d'aquesta norma, una multa de quinze lliures o la presó substitutòria de dos mesos, mentre que els propietaris de les tafureries havien de ser expulsats de la ciutat durant sis mesos i els qui fossin sorpresos jugant havien de ser detinguts i empresonats durant un mes, a més que s'havien de cremar les taules i les portes del lloc on es jugués. La segona norma, relativa específicament a les penes contra el joc dels daus, manava que cap persona de qualsevol estament o condició social podia tenir en la seva propietat cap lloc on es jugués als daus, i s'establí, en cas d'incompliment, la pena del pagament de cinquanta lliures i l'expulsió d'un any de la ciutat. A més a més, els jugadors sorpresos *in fraganti* havien de ser sancionats amb vint-i-cinc lliures i presó per un període de dos mesos o l'expulsió durant un any de la ciutat, i les taules de joc i les portes del lloc on es jugués als daus havien de ser cremades. La tercera de les normes a les quals abans feia al·lusió per a València es refereix a la notificació als propietaris de llocs de joc que si es provava que s'havia jugat a la casa, l'horta o la propietat d'algú, el propietari havia de pagar les penes establertes contra el joc.³⁷

36. Biblioteca Nacional de Catalunya, *Edictes y crides fetes y publicades per manament del Excelentissimo Senyor don Pere Luis Galceran de Borja [...] Loctinent y Capital General de la S. C. R. Magestat en lo Principat de Cathalunya*, f. 25r-26v i 26v-27r (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

37. Les tres normes de València del 1598 que acabo d'exposar es troben a la Biblioteca Nacional Catalunya, *Real Crida y Edicte, sobre las cosas concernentes al be comu de la present Ciutat y Regne de Valencia*, f. 6r-6v, 6v-7r i 7r (vegeu «Legislación histórica de España», consulta en línia).

LA INSOLVÈNCIA I EL CONCURS DE CREDITORS EN EL DRET HISTÒRIC CATALÀ

Patricia Zambrana Moral
Universitat de Màlaga

Aprofitem l'avinentesa de l'homenatge a Josep Maria Pons i Guri per a presentar les principals normes històriques catalanes relacionades amb el dret concursal, però deixem al marge les fonts del dret marítim català.¹ Ens ocuparem de dues institucions concursals bàsiques, la cessió de béns i la fallida, i de les seves peculiaritats en el dret català, però també repassarem, d'una manera escurada, altres disposicions relacionades amb la insolvència del deutor i l'incompliment de la seva obligació de pagament, al marge del concurs de creditors en sentit estricte.

Ja trobem alguna referència a la matèria creditícia en la carta de poblament d'Agramunt (Lleida) atorgada l'any 1113 per Ermengol i Dolça de Foix, comtes d'Urgell, en la qual s'establien diferències de tractament segons la localitat de procedència del responsable de fer el pagament.²

El deutor que no podia plantar cara a les seves obligacions de pagament, tenia, entre altres opcions, la possibilitat de portar a terme una cessió de béns. En sentit estricte, era el lliurament als seus creditors de la totalitat del seu patrimoni, cosa que implicava una possessió amb evidents repercussions en els àmbits jurídic i econòmic, amb la finalitat que aquells apliquessin l'import resultant de la venda dels béns a la satisfacció (total o parcial) dels seus crèdits. Actualment, la cessió de béns es concep com una forma de pagament dirigida a l'extinció de les obligacions i se situa normalment, en la majoria dels ordenaments jurídics, dins del dret civil.³ No obstant això, al principi constituïa un precedent

1. Sobre aquest particular, haig de fer referència al meu article «Consideraciones sobre la cesión de bienes en la regulación concursal de algunos textos de derecho marítimo», *Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica*, núm. 17 (2001), p. 2299-2317.

2. Carta de poblament d'Agramunt (Tomás MUÑOZ Y ROMERO, *Colección de fueros municipales y cartas pueblas de los reinos de Castilla, León, Corona de Aragón y Navarra*, Madrid, Atlas, 1972, p. 401-402). Altres fonts situen aquesta carta de poblament en l'any 1163.

clar de la fallida, quan encara no s'establia una distinció entre deutor comerciant i deutor no comerciant i tots rebien el mateix tractament, però posteriorment la fallida es reservà al deutor comerciant (dret mercantil). Encara que alguna vegada hem sostingut la possibilitat que, al marge de la regulació legal, aparegués en els ordenaments jurídics més primitius en la forma convencional,⁴ el seu origen es troba en el dret romà.⁵ Des de llavors, la figura ha estat present en la legislació de tots els moments històrics fins als nostres dies, a cavall del dret civil i el dret mercantil, i s'ha respectat en major o menor manera la seva essència inicial.⁶

Dintre de les fonts locals medievals catalanes, descobrim regulada detalladament la cessió de béns, que es recull en els Costums de Tortosa,⁷ on observem l'essència de la institució romana.⁸ S'incideix en el caràcter no deslliurador del

3. Vegeu l'art. 1175 del Codi civil i l'art. 100.3 de la Llei 22/2003, de 9 de juliol, concursal, on es prohibeix que el contingut de la proposta de conveni en el procediment concursal (únic per a deutor comerciant i deutor no comerciant) consisteixi en una cessió de béns per al pagament dels crèdits. Sobre tot això, podeu trobar informació a Alberto BERCOVITZ RODRÍGUEZ-CANO *et al.*, *Estudios sobre la nueva legislación concursal*, amb «Pròleg» de José Luis González Montes, Cizur Menor, Aranzadi, 2006.

4. Cfr. Patricia ZAMBRANA, *Derecho concursal histórico I*, Barcelona, Universidad de Málaga i Cometa, 2001, p. 37-47.

5. Concretament, va ser introduïda per la llei juliana *De cessione bonorum* de l'any 17 aC (vegeu D. 42.3). El seu fi principal era evitar l'execució personal (en concret, la presó) al deutor que es trobava en una situació d'insolvència no buscada de propòsit (bona fe), i es concebia com a benefici en tal sentit, i eximir-lo, a més a més, de la nota d'infàmia que implicava la *bonorum venditio*. Abundant bibliografia sobre la *cessio bonorum* en el dret romà es troba recollida a Patricia ZAMBRANA, *Derecho concursal histórico I*, p. 51-171.

6. Ja hem dit que la principal diferència respecte a la *cessio bonorum* romana radicava, al nostre entendre, en les formalitats infamants, comunes a gairebé tot Europa però amb una incidència tal vegada inferior a Espanya i pràcticament absent en el dret català. Vegeu Patricia ZAMBRANA, «La cesión de bienes como posible solución al concurso de acreedores en la literatura jurídica europea (1550-1650)», a *Estudios sobre la Ley concursal: Libro homenaje a Manuel Olivencia*, 5 vol., tom I, Madrid i Barcelona, Marcial Pons, 2005, p. 547-596, *ad casum*, p. 550, nota 7.

7. Benvingut Oliver compara els Costums de Tortosa i el Codi de València de Jaume I (Furs), i apunta la major antiguitat del Codi de Tortosa (Benvingut OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa*, vol. I, Madrid, 1876, p. 305-338). Jesús MASSIP, *La gestació de les Costums de Tortosa*, Barcelona, Pagès, 1984, p. 19-31, recull l'estat de la qüestió, i a la p. 410 compara els pròlegs dels *Fori Antiqui Valentiae*, en l'edició crítica de Dualde Serrano, dels Furs de València, en l'edició de Germà Colon i Arcadi Garcia i Sanz, i de les *Consuetudines* de 1272. Vegeu les seves conclusions, on no fa pronunciaments definitius i on sosté una evolució paral·lela d'ambdós textos (p. 255-256). Entorn de la influència del dret de Justinià, consulteu la p. 18.

8. Costums de Tortosa, VII,8,1: «*D'aquels qui abandonen lurs bens o poden abandonar o lexar. Aquels qui lurs bens abandonen a lurs creadors, per aquel abandonament no son deliurats ne desobligats dels deutes que no'ls agen a pagar totes hores que o agen, ne hom los o pusca trobar. Mas val a aço, que pus abandonat han, que hom per aquel deute, en aquella sao que abandonara,*

deute, sinó fins on arribés el valor dels béns cedits, i en el seu efecte bàsic d'evitar la presó.⁹ La cessió havia d'abastar la totalitat del patrimoni del deutor en el moment d'efectuar-la, excepte la roba que dugués posada,¹⁰ de manera que dit deutor quedava obligat a lliurar al creditor tots els béns que anés adquirint. Qualsevol creditor estava facultat per a demanar al deutor un jurament pel qual

no'l pot hom ne deu metre en preso, ne pujar en la Çuda; e feyt l'abandonament en la Cort, tots quants bens li pusca hom trobar, tro sus a la camisa, deuen esser liurats al creedor. E si'l creedor se vol, de continen deu jurar que no ha de que pagar, e totes hores que o aja, ne Deus lo y do a guaynar, leuat son vestir e son menjar, que o pagara al creedor, y depus aquest sagrament aura feyt, tots meses ne pot lo creedor auer d'eyl un sagrament, segons que desus es dit; e aquest sagrament deu se fer, per sentència dels Ciutadans, en mig de la Cort, denant tuyt.» Tenim a la mà l'edició de Benvingut Oliver, que reproduceix el text en el vol. IV de la seva *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa*, Madrid, 1881 —en concret, la transcripció correspon a aquesta edició, p. 323-324—, així com l'edició crítica a càrrec de Jesús Massip i Fonollosa, amb la col·laboració de C. Duarte i A. Massip i amb «Pròleg» de Josep Maria Font i Rius, Barcelona, 1996, que conté aquesta rúbrica a les pàgines 367-368. Per la seva banda, Jesús Massip —que analitza el complex procés de formació dels Costums de Tortosa— apunta, en fer un estudi comparatiu de la Sentència de 1277 i del text definitiu de 1277-1279 —seguint Oliver, que utilitza l'edició de 1539 per a la transcripció del text— amb les *Consuetudines* de 1272 (es refereix a la Sentència arbitral definitiva de 15 de maig de 1277, que resol el plet entre els ciutadans de Tortosa i els senyors del lloc sobre els Costums i que recull Massip a les p. 334-378, de les quals la 370 conté la rúbrica relativa a la cessió de béns —referida bàsicament al seu abast—), que Oliver, en la seva edició, introdueix les modificacions de la Sentència (Jesús MASSIP, *La gestació*, p. 190). Vegeu també Jesús MASSIP (ed.), *Costums de Tortosa*, p. XII-XV (sobre la formació), XVI-XXI (quant a la Sentència arbitral de 15 de maig de 1277) i XXXIX (respecte a l'edició de Benvingut Oliver). En la seva edició, Massip tracta de conjugar els diferents manuscrits existents i hi inclou el de 28 de novembre de 1272, que va aparèixer a l'Arxiu Municipal de Tortosa després que Oliver publicués la seva obra. És molt interessant l'estudi lingüístic de Carles Duarte i Monserrat que es reproduceix a les pàgines XLIX-LXXIII.

9. Sobre la presó del demandat després de la seva compareixença, vegeu els Costums de Tortosa, I,3,5 (p. 21-22 de l'edició a cura de Jesús Massip i vol. IV, p. 22-23, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

10. «Tro sus a la camisa» (Costums de Tortosa, VII,8,1). Benvingut Oliver, en els seus comentaris als Costums de Tortosa, indica, quant a la cessió de béns (abandonament), que tenia lloc quan el deutor mancava de béns suficients per a poder plantar cara al pagament dels seus deutes i que li permetia lliurar-se de la «presó o constrenyiment personal». Per altra banda, aquest era l'únic objectiu de la cessió de béns, ja que de cap manera el deutor no quedava alliberat de la totalitat dels «deutes i responsabilitats concretes anteriorment», que havia de satisfer amb les «successives adquisicions»; és a dir, els creditors podien fer efectiva la part de deute no cobert amb la cessió, amb els béns que en qualsevol moment li trobessin. Oliver assenyala que la cessió comprenia els béns presents i futurs, «o sigui tots els mobles i immobles, drets i accions, exceptuant únicament les seves robes d'ús», i aquí radica la necessitat de l'inventari convenient (Benvingut OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa*, vol. III, Madrid, 1879, p. 566-568).

assegurés que no tenia diners per a pagar, i estava facultat per a exigir que aquest es reiterés mensualment fins que fos satisfeta la totalitat del deute. Per tant, el jurament d'insolvència era característic del dret concursal català i es prestava públicament davant del tribunal, en virtut d'una providència del veguer i dels altres jutges.¹¹ No obstant això, sempre es permetia que el deutor es reservés allò necessari per a vestir i menjar. Pel que fa al procediment, el deutor havia de manifestar davant el veguer la seva intenció de portar a terme la cessió perquè no tenia béns suficients per a pagar a tots els seus creditors, i qualsevol jurament posterior s'havia de fer també per mitjà d'una providència del veguer i dels jutges, en forma pública i a instància de qualsevol dels creditors, si és que n'hi havia diversos i encara que ja hagués jurat la seva insolvència amb caràcter previ.¹² D'aquesta manera, els creditors podien estar al corrent de la situació econòmica del deutor a cada moment. En conseqüència, una altra peculiaritat del dret concursal català en matèria de cessió era que aquesta es trobava marcada per una forta intervenció judicial. Una vegada presentada la sol·licitud de cessió, el veguer o els jutges (amb o sense els demandants), amb el requeriment previ, portaven a terme un inventari de tot el patrimoni del deutor, per a la qual cosa es presentaven, amb l'escrivà, al domicili del deutor i a tots els llocs on aquest tingués béns, els quals (una vegada inventariats) es constituïen en dipòsit, de conformitat amb el tribunal, per a ser venuts en subhasta pública (amb la intervenció d'un corredor) el primer diumenge o dia festiu, si es tractava de béns mobles, o bé quan ho establís l'òrgan judicial, si eren béns immobles. Abans de portar a terme la venda, s'exigia que el deutor fos requerit mitjançant tres citacions a pagar o participar en la subhasta, i si manifestava la seva intenció de pagar, podia

11. Aquest jurament apareix recollit, tant per als que cedien els seus béns com per als que deien que eren insolvents, als Costums de Tortosa, 1,3,17 (p. 35 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 30, de l'edició a cura de Benvingut Oliver). La seva fórmula era la següent: «[V]os jurat que no auets de que pagar lo deute ne partida d'aquel; e quan deus vos o dara, leuat vostre menjar e vostre vestir, ne vos o porets auer per nenguna rao, quan pagarets vostre creedor o vostres creadors, si molts son aquels qui s'en clamen» (transcripció de l'edició de Benvingut Oliver). Aquest jurament també s'exigia per al litigant insolvent que no podia plantar cara a la pena del cinquè (Costums de Tortosa, 1,5,12 [p. 55 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 45, de l'edició a cura de Benvingut Oliver]).

12. És a dir, prestar el jurament a instància d'un creditor no dispensava el deutor de prestar-lo a instància dels altres. Cfr. Benvingut OLIVER, *Historia del derecho*, p. 567. Com que no es donava publicitat a la cessió de béns, el deutor havia de presentar també un inventari detallat dels seus creditors i els seus deutes, ja que no hi havia cap altra manera de conèixer aquests extrems (cfr. Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra en el derecho histórico español anterior a la codificación*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1970, p. 39). En realitat, el que es feia públicament era el jurament d'insolvència.

fer-ho el dia fixat pel jutge, dintre d'un termini de deu dies.¹³ Si no pagava, la subhasta tenia lloc públicament i s'adjudicava la rematada al millor postor (el que oferís el millor preu, encara que fos reduït), al qual el veguer i els jutges havien de lliurar l'escriptura de venda, que tenia els mateixos efectes que si l'alienació hagués tingut lloc de la manera ordinària (pel seu propietari i amb un preu just).¹⁴

Si el deutor que no volia o no podia pagar, no feia ús del benefici de cessió de béns, tenia, en qualsevol cas, l'obligació d'oferir algun bé com a penyora judicial perquè el creditor el pogués vendre i pogués cobrar el seu crèdit. Aquesta venda s'havia de celebrar, a instància del creditor, en una subhasta pública amb les condicions assenyalades anteriorment (en dia festiu, després de citar tres vegades el deutor perquè pagués i adjudicant el bé al millor postor).¹⁵ Igualment, el veguer i els jutges havien d'atorgar una escriptura de venda judicial, que havia de tenir els requisits indicats. Després de pagar al creditor, el romanent s'havia de retornar al deutor.

Si els béns cedits o lliurats com a penyora judicial es venien i el deutor no tenia més béns, l'import de la venda es dipositava en un banc per a pagar primer al creditor que tingués millor dret. Qualsevol creditor tenia dret a rebre l'import dels béns venuts (hi hagués o no cessió), amb independència de l'ordre de prelación, sempre que prestés garantia suficient que retornaria aquesta quantitat si no hi havia prou diners per a pagar els crèdits preferents. En cas contrari, el producte de la venda es dipositava en un banc per a pagar segons l'ordre de prelación. Si diversos creditors havien instat el procediment executiu contra un únic deutor i se'n presentaven altres que tinguessin millor dret oposant-se a la venda i al·legant que el producte no era suficient per a pagar els seus crèdits i que no ha-

13. Costums de Tortosa, 1,3,9 (p. 25-26 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 25, de l'edició a cura de Benvingut Oliver). Es posa així de manifest que la cessió no feia perdre la propietat dels béns al deutor, sinó que aquest podia recuperar-los si efectuava el pagament i la propietat tan solament s'extingia després de la venda d'aquells en les condicions prescrites. Vegeu Benvingut OLIVER, *Historia del derecho*, vol. III, p. 568. Massip assenyalava que Oliver seguí aquí el text de la Sentència de 1277 (Jesús MASSIP, *La gestació*, p. 121-122).

14. En aquesta escriptura de venda judicial havien de figurar el nom del creditor, l'import del crèdit, la descripció de la cosa venuda, el preu pel qual es venia, els noms del veguer i dels jutges que van intervenir en la venda i la van autoritzar, el nom del deutor, la data en què la venda s'havia fet en venda pública al millor postor i amb la intervenció d'un corredor, el requeriment triple al deutor perquè pagués, l'adjudicació del bé al millor postor, la resolució judicial per mitjà de la qual s'aprovava la rematada, la data i el nom de l'escrivà (Costums de Tortosa, 1,4,8 [p. 41 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 35, de l'edició a cura de Benvingut Oliver]).

15. Costums de Tortosa, 1,3,9 (p. 25-26 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 25, de l'edició a cura de Benvingut Oliver). Vegeu també Benvingut OLIVER, *Historia del derecho*, vol. III, p. 564-565.

vien de vendre's els béns subjectes a hipoteques o a altres garanties, el jutge no tenia en compte aquesta oposició i ordenava la venda de tots els béns en subhasta pública, el preu de la qual es dipositava en un banc per a procedir a pagar primer el creditor que tingués millor dret.¹⁶

La situació era diferent si el deutor fingia insolvència o mentia sobre aquesta, sortia de la ciutat o s'ocultava per a obligar els seus creditors a realitzar algun conveni, transacció o composició favorable als seus interessos (amb independència que cedís o no els seus béns). En aquest cas, si el creditor descobria amb posterioritat la falsedat de les afirmacions del deutor i aconseguia provar la seva solvència, l'acord no tenia cap validesa i el deutor estava obligat a pagar el deute en les mateixes condicions i la mateixa quantia que abans que es portés a terme el conveni, i no s'estimava vàlida cap renúncia a aquesta disposició.¹⁷ Quan el deutor fugia o s'absentava de la ciutat de Tortosa de manera maliciosa sense donar notícia del seu parador, estava previst un procediment ràpid i executiu. Els creditors havien de dirigir-se al veguer per a assabentar-lo de la situació i aquest acudia al domicili del deutor, amb dos o tres prohoms, per a fer inventari dels seus béns, crèdits, drets, accions i deutes. A continuació, se citava per mitjà d'edictes, públicament per tota la ciutat, els qui tinguessin crèdits contra el deutor per tal que compareguessin en un termini de deu dies. Un cop transcorregut aquest termini, els béns es venien en subhasta pública. Aquesta alienació era ferma i tenia els mateixos efectes que si el deutor hi hagués estat present i la venda s'hagués fet pel seu preu just, i no hi havia cap possibilitat de revocació, ni pel deutor, ni per cap altra persona. Amb el producte de la venda se satisfia a tots els creditors per ordre de prelación (si l'import no era suficient), i eren preferits els que disposaven d'escriptura. El sobrant es dipositava en un banc i es lliurava al deutor, als seus hereus o a la seva vídua, sempre que es personessin en el termini d'un any i un dia; en cas contrari, corresponia a la senyoria, si no hi havia testament, ja que en tal supòsit calia atènyer-se al que es disposava en el testament corresponent, sempre que els béns haguessin estat suficients per a satisfer tots els deutes. Si l'adjudicació s'havia fet al fisc, es permetia que els parents del deutor poguessin reclamar-la en qualsevol moment.¹⁸

16. Costums de Tortosa, I,3,15 i 16 (p. 34-35 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 28-29, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

17. Costums de Tortosa, VII,8,2 (p. 368 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 324, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

18. Costums de Tortosa, I,3,18 (p. 36 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 30-31, de l'edició a cura de Benvingut Oliver). Massip apunta com a única variant respecte al text de 1272, recollida per Oliver, la inclusió de l'expressió «que son ab carta», referida als primers creditors, al final del primer paràgraf (Jesús MASSIP, *La gestació*, p. 123-124).

Amb caràcter general, el creditor podia dirigir-se contra tots els béns del deutor per a exigir el compliment de l'obligació, encara que hi havia deutors que gaudien del benefici de competència, pel qual quedaven al marge d'aquesta responsabilitat els béns necessaris per a la seva subsistència.¹⁹ La persona que feia la fiança gaudia del benefici d'excussió.²⁰

També es recull en els Costums de Tortosa la dació en pagament, que s'equivalia amb la compravenda.²¹ La dació en pagament podia ser voluntària, quan era el deutor qui transmetia al creditor la propietat dels seus béns en paga del seu crèdit, i en aquest cas, a diferència de la cessió de béns, era extintiva de l'obligació; o bé podia ser judicial (adjudicació en pagament), quan era el mateix tribunal qui adjudicava el bé, després de taxar-lo, a instància d'algun creditor i amb rebel·lia del deutor. S'exigia que no hi hagués comprador per al bé. L'adjudicació era ferma i irrevocable passats un any i un dia respecte al deutor, els seus hereus i qualsevol creditor que no tingués millor dret.²²

Encara que es prohibia prendre les coses del deutor en penyora sense la voluntat d'aquest, s'establia com a excepció el dret de qualsevol ciutadà a prendre en penyora els béns dels cavallers que no volguessin pagar els seus deutes, després de ser requerits en tal sentit pel veguer.²³ El creditor podia retenir la penyora fins que el deute fos satisfet en la seva totalitat²⁴ o podia vendre-la en subhasta pública si el deutor no pagava en el termini establert i s'havia pactat aquesta possibilitat, i podia dirigir-se contra els altres béns de dit deutor si l'import obtingut no era suficient per a cobrir en la seva totalitat el preu degut; en cas contrari, havia de retornar el romanent.²⁵ Si no hi havia pacte, el credi-

19. Costums de Tortosa, VIII,6,10 (p. 389-390 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 343-344, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

20. Costums de Tortosa, VIII,6,4 (p. 388 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 341-342, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

21. Costums de Tortosa, IV,21,8 (p. 328 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 202, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

22. Costums de Tortosa, VIII,8,10 (p. 396-398 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 350-351, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

23. Costums de Tortosa, VIII,5,7 (p. 381 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 335, de l'edició a cura de Benvingut Oliver). Es tractava d'un procediment executiu ràpid i que no era complicat.

24. Costums de Tortosa, VIII,5,6 (p. 192 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 30, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

25. Costums de Tortosa, IV,6,1 (p. 381 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 159-160, de l'edició a cura de Benvingut Oliver). Sobre els crèdits privilegiats, vegeu Costums de Tortosa, VIII,5,9 (p. 382 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 335-336, de l'edició a cura de Benvingut Oliver), i sobre la graduació de les obligacions i els crèdits, Benvingut OLIVER, *Historia del derecho*, vol. III, p. 223-226.

tor havia de sol·licitar al tribunal que decretés aquesta venda, que tenia els mateixos efectes que l'adjudicació en pagament.²⁶

La cessió de béns també apareix de manera menys precisa i detallada dins les *Consuetudines Ilerdenses*. En aquest cas, es permetia al cedent, després de presentar-se davant l'òrgan competent, que es reservés allò necessari per a viure (jaç i vestit), segons els principis del dret romà que ja hem vist en els Costums de Tortosa. A més, es recollia un sistema de prelació de crèdits, de manera que qui reclamava primer era preferit a qui ho feia en segon lloc, tret que aquest tingués una penyora o una hipoteca expressa o tàcita.²⁷ Així mateix, en les *Consuetudines Ilerdenses* s'establia que el deutor que afirmés que no tenia res per a pagar estaria a la presó tres dies (presó per deutes), durant els quals els creditors investigarien si el que deia era cert o si, per contra, posseïa béns per a plantar cara al deute, totalment o parcialment. En aquest últim cas, els béns eren retinguts pel jutge i eren venuts per a pagar als creditors. Si en aquests tres dies els creditors no aconseguien demostrar que hi havia béns, el jutge podia posar el deutor en llibertat després d'exigir-li que prestés el jurament d'insolvència corresponent, tan característic del dret català. No obstant això, es permetia que els creditors decidissin sobre aquest últim extrem i se'ls permetés l'opció que el deutor els fos lliurat.²⁸ En una altra disposició es determinava que si el deutor no podia atendre les seves obligacions de pagament, havia de prestar jurament davant l'òrgan judicial competent en tal sentit. Llavors, el jutge el lliurava als creditors, que el mantenien encadenat i l'alimentaven amb pa i aigua fins que arribaven a un acord sobre la satisfacció dels deutes. Si el jutge alliberava el deutor, actuant de manera negligent o amb massa indulgència, els creditors podien capturar-lo i retenir-lo en el sentit exposat una vegada hagués prestat el jurament d'insolvència. Si algun creditor, en frau dels altres, no volia retenir el deutor, la resta podien fer-ho.²⁹

En relació amb la matèria creditícia, també es recollia la possibilitat que el fiador es dirigís contra el deutor perquè l'alliberés de la fiança, si l'objecte ofert com a penyora era lliurat al creditor. Passats tretze dies, aquest podia vendre la penyora i aplicar-ne l'import a la satisfacció del crèdit, de manera que el fiador

26. Costums de Tortosa, VIII,5,10 (p. 382-383 de l'edició a cura de Jesús Massip i Fonollosa i vol. IV, p. 336, de l'edició a cura de Benvingut Oliver).

27. *Consuetudines Ilerdenses*, 156 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1946, p. 69).

28. *Consuetudines Ilerdenses*, 157 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 70).

29. *Consuetudines Ilerdenses*, 60 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 39-40). Comparant aquesta norma amb l'anterior, concloem que quedava a les mans dels creditors que el deutor quedés o no en llibertat, sempre que es comprovés que no tenia actiu suficient per a plantar cara a les seves obligacions.

quedava obligat a pagar la resta del deute. A més a més d'això, durant aquests tretze dies el creditor no podia reclamar res davant del jutge; si ho feia, no s'aplicava al demandat la pena del terç.³⁰ Si algú tenia una penyora d'un altre i el deutor no volia pagar el seu deute dintre del termini establert, el creditor podia retenir la penyora deu dies, passats els quals, si el deutor continuava sense voler pagar, el creditor tenia dret a vendre la penyora o a empenyorar-la per a recuperar el seu crèdit.³¹ Si, una vegada feta la reclamació al jutge, aquest no podia o no volia obligar el deutor a pagar, es permetia que el creditor prengués en penyora totes les coses de dit deutor, sempre que aquell fos veí de Lleida.³² Quan el jutge obligava el deutor a fer efectiu el seu deute, una tercera part d'aquest anava a la cúria.³³ No es reconeixia el benefici d'excussió per al fiador, ja que el creditor podia indistintament dirigir-se primer contra el fiador o contra el deutor principal.³⁴

El dret de retenció per part del creditor d'algun bé del deutor, durant deu dies, en cas d'impagament quan vencia l'obligació, es considerava en els Costums de la batllia de Miravet, del 1319.³⁵ El deute podia ser exigit tant al fiador com al deutor, elecció que quedava a les mans del creditor.³⁶ Si el fiador era demandat en primer lloc, se li permetia lliurar un objecte com a garantia, que podia ser venut si el deutor no pagava en un període de deu dies.³⁷ Quant a la pre-

30. *Consuetudines Ilerdenses*, 160 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 71).

31. *Consuetudines Ilerdenses*, 10 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 21). Cal tenir en compte que en aquests costums, a diferència dels de Tortosa, la penyora s'aplicava als béns mobles, i la hipoteca, als immobles, i es distingia, al seu torn, entre hipoteques expresses i hipoteques tàcites (cfr. Artur CORBELLÀ, *Manual de derecho catalán*, Reus, Impr. Vídua de Vidiella i Pau Casas, 1906, p. 615, 617 i 629). Benvingut Oliver diu que la diferència entre penyora i hipoteca en els Costums de Tortosa és que, en la penyora, la cosa (moble o immoble) donada en garantia passa a la possessió del creditor, i en la hipoteca, roman en poder del deutor (Benvingut OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de Costumbres de Tortosa*, vol. II, Madrid, 1878, p. 522).

32. *Consuetudines Ilerdenses*, 12 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 22). Les penyores preses pel creditor podien ser retingudes deu dies; després s'anunciava la seva venda a la ciutat durant tres dies, passats els quals podien vendre's (*Consuetudines Ilerdenses*, 155, de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 69).

33. *Consuetudines Ilerdenses*, 11 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 21-22). Vegeu també *Consuetudines Ilerdenses*, 29, 51, 159 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 27, 35 i 70-71).

34. *Consuetudines Ilerdenses*, 59 (de l'edició a cura de Pilar Ramos Loscertales, p. 39).

35. Costums de Miravet, 19 (Ferran VALLS TABERNER, *Els Costums de Miravet*, 1a i 2a ed., Barcelona, 1926, i Ferran VALLS TABERNER, *Els Costums de Miravet*, 3a ed., Saragossa, Grafipraj i Universidad de Málaga, 1992, p. 19). El procediment per a la reclamació dels deutes és comentat per Josep SERRANO I DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, Tarragona, Consell Comarcal de la Terra Alta, 1999, p. 77-83 i 97-98.

36. Costums de Miravet, 42 (p. 23 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

lació, la prioritat en el temps era la que determinava el millor dret al cobrament en cas que existissin diversos creditors que demandessin conjuntament.³⁸ Si hi havia un creditor que tenia millor dret però no reclamava, el que cobrava efectivament havia de prestar garantia que retornaria allò rebut al creditor preferent, si aquest finalment demandava i no hi havia béns suficients perquè cobressin ambdós.³⁹ L'execució dels béns del deutor demandat començava passats tres dies i es feia extensiva primer als béns mobles i després als immobles,⁴⁰ encara que el deutor podia evitar aquesta execució si en un termini de deu dies presentava una fiança suficient.⁴¹ L'embargament preventiu es permetia quan el demandat negava el deute i el creditor jurava que realment no havia cobrat. En aquest cas, la càrrega de la prova requeia en el deutor.⁴² Aquest podia abandonar els seus béns davant l'òrgan judicial competent perquè el demandant pogués cobrar el seu deute.⁴³ Estem davant una cessió de béns, encara que no es feia cap precisió relativa als seus requisits o els seus efectes. El precepte insistia, sobretot, en l'exempció del pagament del terç a l'òrgan judicial, tret que sobrés capital després de satisfer els creditors (tal vegada era una manera de compensar l'actitud positiva del deutor).

Per la seva banda, en els Costums de Perpinyà descobrim disposicions relacionades amb els deutes procedents del mutu,⁴⁴ amb les peces i garanties⁴⁵ o amb la prohibició de pignorar vestits, jaços o armes per causa d'un deute que no es podia pagar.⁴⁶

En els Costums d'Orta, les qüestions que ens interessin es reconduïen a les garanties dels crèdits, en concret a la penyora i la fiança, la regulació de les quals s'establí en benefici del creditor,⁴⁷ i, en particular, al procediment executiu en cas d'impagament del deutor. Així, el batlle autoritzava la venda de l'ob-

37. Costums de Miravet, 43 (p. 23-24 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

38. Costums de Miravet, 44 (p. 24 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

39. Costums de Miravet, 45 (p. 24-25 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

40. Costums de Miravet, 47 (p. 25 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

41. Costums de Miravet, 48 i 49 (p. 25-26 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

42. Costums de Miravet, 98, 99 i 102 (p. 39-40 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

43. Costums de Miravet, 50 (p. 26 de l'edició a cura de Ferran Valls Taberner).

44. Costums de Perpinyà, 21 (1a ed., a cura de Ferran Valls Taberner, Barcelona, 1926; 2a ed., Barcelona, 1992, p. 24).

45. Costums de Perpinyà, 23, 24 i 26, p. 24-26 (edició citada).

46. Costums de Perpinyà, 36, p. 31 (edició citada).

47. Vegeu Pere del POZO CARRASCOSA, «Les garanties del crèdit», a *Actes de les jornades d'estudi: VII Centenari dels Costums d'Orta, 1296-1996 (Orta, 25, 26 i 27 d'octubre de 1996)*, Horta de Sant Joan, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, 1997, p. 121-145, esp. p. 121. Cfr., sobre la penyora dins els Costums d'Orta, *Actes de les jornades d'estudi*, p. 375.

jecte donat en penyora (aquest oficial dirigiria el procediment executiu) si el deutor es negava a complir la seva obligació de pagament (amb el requeriment previ del creditor),⁴⁸ després d'exposar públicament aquest objecte durant tres dies i d'advertir el deutor que havia de pagar en un període de deu dies (terme de gràcia).⁴⁹ Com a alternativa a la venda, el creditor pignoratiu podia, amb l'autorització del batlle, tornar a pignorar la cosa a un tercer.⁵⁰ A més, el batlle podia forçar a pagar el deute més una tercera part que es destinava a l'Església.⁵¹ Es prohibia pignorar la roba o les armes com a garantia dels deutes de joc.⁵² Si un deutor declarava que no tenia res per a pagar, havia de jurar-ho davant els evangelis tantes vegades com fos requerit per a això, cada dos mesos, fins que pagués per complet al creditor.⁵³ De nou trobem el jurament d'insolvència i la possibilitat dels creditors d'exigir la seva reiteració cada dos mesos, a diferència dels Costums de Tortosa, on es podia exigir mensualment. No es recollia el benefici d'excussió.⁵⁴ S'admetia la dació en pagament quan el deutor no podia vendre els seus béns immobles.⁵⁵ El dret preferent s'establia per a qui demandava primer, tret que hi hagués crèdits privilegiats, entre els quals es trobaven els garantits amb una penyora o amb una obligació expressa o tàcita, amb la qual cosa s'albira una distinció incipient entre penyora i hipoteca.⁵⁶ Es considerava la possibilitat de la cessió de béns, amb el seu tradicional caràcter no deslliurador de la totalitat del deute.⁵⁷

També a escala local, destaquem les ordenances dels consellers i prohoms de Barcelona de 3 de març de 1436, sobre la cessió de béns. El seu objectiu principal era evitar els abusos comesos pels deutors en la utilització d'aquesta institució, de manera fictícia amb dol i frau, en contra de Déu i de la justícia. Per a això, establien les formalitats que havia de revestir la cessió: s'exigia «l'obligació de la signatura d'escriptura de terç, carta de comanda o altra classe de compromís, tant en escrits com sense ells, abans que l'oferta per dit deutor li

48. Costums d'Orta, 7 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 370).

49. Costums d'Orta, 6 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 370).

50. Costums d'Orta, 6 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 370).

51. Costums d'Orta, 7 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 370).

52. Costums d'Orta, 27 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 372).

53. Costums d'Orta, 22 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 372).

54. Costums d'Orta, 21 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 371). Vegeu Pere del POZO CARRASCOSA, «Les garanties del crèdit», p. 121-145, esp. p. 137-143.

55. Costums d'Orta, 74 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 377).

56. Costums d'Orta, 75 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 377). Cfr. Pere del POZO CARRASCOSA, «Les garanties del crèdit», p. 121-145, esp. p. 128.

57. Costums d'Orta, 76 (*Actes de les jornades d'estudi*, p. 377).

fos admesa».⁵⁸ El deutor havia de fer la cessió per escrit i personalment, sense procurador ni cap altre intermediari, havia de declarar de manera inventariada tots els seus béns mobles i immobles, i les accions i els deutes al seu favor, havia de jurar i demostrar que no posseïa més patrimoni i s'havia de comprometre a pagar si en el futur la seva fortuna millorava i adquiria nous béns. Seguidament, un dels creditors, designat pel cedent o per una altra persona segons l'acord de la majoria en nombre i crèdit, es constituïa en curador dels béns esmentats, de manera que havia de prestar garantia suficient de guardar-los i administrar-los en benefici de tots fins al moment que fossin distribuïts segons la sentència de graduació o allò acordat entre el deutor i els creditors. Mentre durava l'administració i fins que tingués lloc l'execució sobre els béns cedits, el curador o el creditor (a instància del qual el deutor estava pres) havia de proporcionar a aquest i a la seva família (dona i fills) el que necessitessin per a viure, tret que el deutor pogués desenvolupar el seu treball o ofici a la presó o tret que el procediment es dilatés per culpa del cedent. Una vegada executats els béns, si el deutor no posseïa més patrimoni ni podia treballar, havia de ser mantingut pel creditor que l'havia empresonat. Si qualsevol dels creditors provava legítimament que el cedent havia comès un frau, la cessió era declarada nul·la. S'exigia que l'acte de la cessió estigués revestit de certa publicitat. Així, es feia a la plaça del Blat a les hores de tèrcia o de vespres, i el deutor, amb el cap nu i a la vista de tots, havia de romandre allí durant un espai de dues hores i havia de manifestar, en veu alta i tres vegades —després de dir els seus nom i cognoms—, que havia portat a terme una cessió de béns.⁵⁹ Després es proclamava la cessió per tota la ciutat. Al mateix temps, va aparèixer una excepció al tradicional alli-

58. Comenta aquestes ordenances Josep Maria Madurell i Marimon, que les presenta com una reglamentació especial dels casos plantejats per les declaracions de fallides (Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Quiebras en la vida mercantil catalana», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 39 [1969], p. 577-670, *ad casum*, p. 586; reproduïx el text íntegre a les p. 602-605). Entre els documents que recull Madurell i Marimon, descobrim la fallida del mercader Gabriel Joan el 1444, en la qual es pactà amb els creditors el lliurament dels seus béns amb la finalitat de vendre'ls en subhasta pública i adjudicar-los al millor postor (p. 587-591 i 626-627 —document 14—). Ens trobem, per tant, amb una cessió de béns realitzada dins un procediment de fallida i per un comerciant. Al marge, repassa la documentació continguda en l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona relacionada amb les fallides civils i en destaca les suspensions de pagaments seguides de convenis amb els creditors (p. 600-602)

59. Així, es donava publicitat a la cessió i al mateix temps s'exposava el deutor a la vergonya pública. Es tracta de les formalitats infamants, esmentades abans, que en el dret europeu solien anar al costat de la cessió. És un dels pocs casos que hem descobert en el dret català, tal vegada motivat pels abusos que es cometien amb aquesta institució i que van determinar la promulgació de l'ordenança.

berament de la presó del deutor cedent, ja que aquest romania empresonat fins que el creditor, a instància del que estava pres, era pagat o satisfet.⁶⁰

El 17 de novembre de 1445 es promulgaren, per mitjà d'un pregó, unes altres ordenances dictades també pels consellers i prohoms de Barcelona, però aquesta vegada anaven dirigides de manera específica a les persones previstes en les constitucions catalanes (que després veurem) que feien fallida a la ciutat de Barcelona i als que fugien, s'absentaven o s'amagaven i es negaven a pagar als seus creditors, sense por de Déu ni de les penes temporals. S'establia que s'havien de citar per mitjà de pregons i que tenien un termini de trenta dies, des d'aquesta citació, per a comparèixer i posar els seus llibres i béns a la disposició del jutge. Transcorregut aquest termini, si no compareixien eren declarats fallits, el seu estat era pregonat i els seus noms eren pintats i escrits en parets de llocs visibles de la ciutat (Llotja, Duana). Si no satisfien els seus creditors o arribaven a un acord amb ells en sis mesos, els noms continuaven escrits en dits llocs visibles. D'aquesta manera, s'assolia l'efecte infamant per al deutor que comportava la declaració de la fallida. Els fallits eren perseguits fins que eren capturats i posats a disposició de la justícia. Per la seva banda, els creditors tenien un termini de deu dies, des de la citació, per a presentar-se davant el jutge i manifestar els seus crèdits contra el fallit. Dits creditors, per unanimitat o per majoria, podien nomenar un curador per tal que administrés els béns del fallit, que havien de ser inventariats i venuts pel mateix curador en subhasta pública al millor postor. El producte de la venda es destinava en primer lloc a plantar cara a les despeses del procediment, i la resta es repartia entre els creditors segons la prioritat en el temps i el dret. Es considerava la possibilitat de sancionar els fallits amb penes pecuniàries, l'import de les quals es dividia en tres parts iguals: l'una anava destinada al tribunal encarregat de l'execució, l'altra era per a l'acusador i la tercera es destinava a les obres de les muralles de la ciutat. S'establia un termini de sis mesos perquè els fallits anteriors a la norma arribessin a un acord amb els seus creditors per a evitar l'aplicació d'aquesta.⁶¹

Com a demostració pràctica de l'aplicació d'alguna d'aquestes mesures, destaquem el cas del mercader fallit Tomàs Juglar amb els seus creditors. El 10 de març de 1463 va aconseguir la llibertat provisional amb la condició que fes

60. «E per tal cessió, pecant o fallint en los casos ja dits, lo deutor no sie deliurat de la presó llà hon la natura de la obligació ho sofferis, com lo deutor obligat ab scriptura de terç per privilegi special de aquella, encara ab legítima cessió, non puixe ne dege esser deliurat de presó, ans deustar pres fins lo creador a instància del qual es pres, sia, pagat o satisfet, ans si de aquella era tret o desliurat, sia decontinent tornat en aquella, axi con sino hagués feta alguna cessió.»

61. Vegeu el text d'aquestes ordenances a Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Quiebras en la vida mercantil catalana», p. 605-607.

efectius els seus deutes en el termini d'un mes des de la seva posada en llibertat; en cas contrari, tornaria a la presó en un termini de deu dies, d'on no sortiria fins a la satisfacció completa de les seves obligacions. En el període temporal concedit, es comprometia a no abandonar la ciutat i la seva esposa es constituïa en carcellera.⁶²

Entrant ja en el dret general i pel que fa a la presó per deutes, a les Corts de Barcelona de 1283 Pere II va establir un privilegi, al capítol de cort 26, per als cavallers i per a qualsevol home franc, als quals aquella no era d'aplicació.⁶³ En el capítol de cort 23 de les Corts de Montsó de 1289, Alfons II precisava que no es podia capturar o detenir per deute cap home si no era «per carta de comanda».⁶⁴ Jaume II, en el capítol de cort 33 de les primeres corts de Barcelona de 1294, va prohibir amb caràcter general la presó per deutes, excepte si hi havia un privilegi, un costum escrit o una comanda.⁶⁵ El mateix rei, en el capítol de cort 29 de les segones corts de Barcelona de 1299, va ordenar que no es jurés des d'aleshores fidelitat per cap deute a Catalunya, tret que s'hagués contret perquè el deutor o un amic sortien de la presó o per raó de matrimoni. Si es feia, el contracte era nul i l'escrivà que actuava en contra perdia per sempre més el seu ofici.⁶⁶ En el capítol de cort 34 de les mateixes corts, Jaume II va plantejar la possibilitat que el creditor concedís una dilació per al pagament del deute, de paraula o per escrit.⁶⁷ La reina Maria, com a lloctinent del seu espòs, Alfons IV, va establir en el capítol de cort 16 de les Corts de Bar-

62. Refereix aquest cas, entre molts altres, Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Quiebras en la vida mercantil catalana», p. 591-592. El conveni subscrit amb els creditors es recull a les p. 643-646.

63. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,1 (Barcelona, 1704; reed. anastàtica, Barcelona, 1973, p. 284). Aquesta disposició va ser ampliada per Felip I a les Corts de Montsó de 1585, capítol de cort 115, on s'ordenava que cap cavaller o persona que gaudís d'un privilegi militar fos pres per carta de comanda, escriptura de terç o qualsevol altra escriptura privilegiada, sense que poguessin renunciar, ni per jurament, a aquesta llei ni a la Llei 1, títol 10, llibre 7, en la qual era prohibit que fossin executades les armes o els cavalls als cavallers (*Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,9, p. 286, i VII,10,1, p. 380).

64. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,2, p. 284. Jaume II confirmà aquesta norma en el capítol de cort cinquè de les Corts de Girona de 1321, on declarà que aquell contra el qual es manifestés una escriptura pública de comanda pura en la qual no hi hagués terme cert o jurament o fiança, seria fet presoner (*Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,7, p. 285).

65. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,3, p. 284.

66. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,4, p. 284. El concepte de *deute* en aquesta disposició va ser aclarit per Jaume II a les Corts de Lleida de l'any 1300 (*Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,6, p. 284-285).

67. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,5, p. 284.

celona de 1422 que cap dona no podia ser capturada per deutes en virtut d'una comanda, una escriptura de terç o qualsevol altra escriptura privilegiada. No s'admetia renunciar a aquesta norma ni tan sols si s'havia fet jurament, i si hi havia una escriptura en tal sentit, era nul·la i el notari que l'havia rebut perdia el seu ofici.⁶⁸

En matèria de fallida, Jaume II establia en el capítol de cort 5 de les referides segones corts de Barcelona de l'any 1299⁶⁹ que si qui feia fallida era un canvista (banquer), seria tingut i declarat infame i «abatut» (fallit) per mitjà d'un pregó públic (pregonat), tant a la ciutat (Barcelona) com als llocs on hagués fet ús de la seva professió (d'aquesta manera, donant publicitat a la fallida es protegia els possibles creditors que haguessin mantingut contacte amb el fallit i, alhora, aquest era exposat a la vergonya pública), amb la qual cosa quedava inhabilitat per a exercir la seva professió i qualsevol altre ofici públic. A més, era empresonat fins que fes efectiu el pagament del seu deute, i mentrestant era alimentat només amb pa i aigua.⁷⁰ Es tractava d'una presó per deutes amb la finalitat de coaccionar el fallit perquè pagués.⁷¹ Aquesta és la primera disposició que parla de fallida, encara que no la defineix,⁷² i s'aplicava de manera retroactiva a aquells que ja havien fet fallida abans que aquella fos promulgada. El capítol de cort 3 de les Corts de Lleida de 1301 va confirmar aquesta disposició.⁷³ Aquí, Jaume II ordenava que s'observés allò disposat anteriorment i indicava que si algun canvista no volia o no podia pagar, seria considerat fallit i es procediria con-

68. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IV,16,8, p. 285-286.

69. Josep Maria Madurell i Marimon va dir que aquestes corts eren de l'any 1300 (Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Quiebras en la vida mercantil catalana», p. 578).

70. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IX,10,1, p. 420.

71. Per a Alejandro, com que el text no estableix el límit temporal a la presó, sinó que només indica que aquesta s'allargarà fins que el deutor pagui, la presó podia perllongar-se de manera indefinida i llavors tenia caràcter de pena. A més, si el deutor era insolvent, la fi de la presó s'esdevindria quan algú pagués els seus deutes (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 76).

72. Josep Maria Madurell i Marimon diu que és «la freqüent multiplicitat de fallides de canvistes» el que justifica que aquestes Corts de Barcelona «deliberessin sobre tan greu negoci» (Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Quiebras en la vida mercantil catalana», p. 578). Madurell i Marimon indica que en el mateix capítol de cort s'establia que tots els ingressos «que el canvista rebés per qualsevol raó en dipòsit i comanda, hauria d'anotar-los en el seu llibre o cabreve major jurant capibrevio maiori suo iurato, i no en altres llibres o escriptures» (p. 578). Madurell seguí l'edició de la Reial Acadèmia de la Història de 1896. Per a Alejandro, és la influència del dret estatutari italià la que podria haver determinat l'aparició de la fallida en la legislació catalana com a procediment aplicable als comerciants, encara que per si mateix no seria motiu suficient (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 61-65).

73. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IX,10,2, p. 420.

tra ell de la manera establerta,⁷⁴ i s'inclourien en l'actiu tant els béns com els crèdits a favor del deutor. La norma incidia en les garanties, ja que determinava expressament que s'havia de vetllar perquè el procediment no reportés cap perjudici als creditors. La satisfacció dels creditors en un termini determinat evitava la infàmia.⁷⁵ Ambdues disposicions eren aplicables, expressament, quan el fallit era un canvista o un banquer, és a dir, una persona que es dedicava al comerç.

El jurament d'insolvència, tantes vegades referit en relació amb la cessió de béns, va ser declarat d'aplicació general a tot Catalunya per Jaume II en el capítol de cort 16 de les terceres corts de Barcelona de 1311, relatiu a la *cessio bonorum*, el qual, al seu torn, exigia que es donés publicitat a l'estat d'insolvència per mitjà de pregons amb trompetes per la ciutat, vila o localitat, per tal que ningú no concedís nous crèdits al deutor.⁷⁶ La necessitat del jurament i la publicitat pròpies de la cessió de béns, en el dret català eren inherents al precepte. D'aquesta manera s'evitava també la possibilitat d'enganyar els creditors.

Amb major rigor es van manifestar les Corts de Girona de 1321, que en el seu capítol de cort 13 (a part de decretar l'observança plena d'allò aprovat a les Corts de Lleida de 1301) van establir (també sota la presidència de Jaume II), a més de la infàmia per als fallits, que havia de ser proclamada en les localitats on haguessin fet fallida (entenem que on residien o tenien negocis) i en totes les vegueries de Catalunya,⁷⁷ «la pena de ser decapitats sense concessió de gràcia per part del rei, de l'infant així com dels seus successors, si abans no haguessin satisfet els deutes contrets amb els seus creditors»⁷⁸ (el pagament permetia eludir

74. Segons Juan Antonio Alejandre, s'està conceptuant els fallits en funció de l'incompliment de l'obligació de pagament, amb independència que la causa sigui la insolvència o la voluntat de no pagar (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 67).

75. En concret, s'establí un termini fins al pròxim Nadal perquè Berenguer de Finestres, Bartolomeu Cendra i Pere de Sant Pere paguessin als seus respectius creditors sense caure en la infàmia (*Constitutions i altres drets de Catalunya*, IX,10,2, p. 420).

76. «Ordenam, que tot Hom, e tota Fembra, Christia, o Jueu, o Sarrahi qui jur de aqui avant que no ha de que pagar, que sie feta crida ab trompas per la Ciutat, o per la Vila, o per lo Loc hon jurara, que aquell aytal ha jurat que no ha de que pagar, perço sie feta la crida de sus dita, que negu de aqui avant noy puxa esser enganat» (*Constitutions i altres drets de Catalunya*, VII,15,1, p. 399).

77. Juan Antonio Alejandre assenyalava que la jurisdicció en matèria de fallida corresponia al veguer del lloc on aquesta havia tingut lloc, i aquesta competència no s'alterava pel fet que la publicitat hagués d'estendre's per altres vegueries (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 73).

78. Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Quiebras en la vida mercantil catalana», p. 580. Per a Alejandre, aquesta pena cabdal només era aplicable a aquells que tenien béns i no volien pagar, i la seva fi no era sancionar la fallida, sinó «la contumàcia del fallit», mentre que els que no podien pagar solament eren castigats amb la presó. Dedueixo això perquè Alejandre no encerta a comprendre l'enduriment de la legislació des de la presó coercitiva el 1299 fins a la pena cabdal, i afirma, seguint

la pena), i que els seus béns havien de ser venuts pel tribunal del lloc on es trobessin i havien de ser destinats al pagament dels deutes. Es determinava l'aplicació retroactiva de la norma als fallits en el moment de la promulgació del capítol, als fallits l'any immediatament anterior i als qui incorreguessin en fallida a partir de llavors. Igualment, es tractava d'una constitució aplicable exclusivament als canvistes.⁷⁹

El capítol de cort 30 de les Corts de Montblanc de 1333 feia extensiva la pena dels canvistes fallits a qualsevol mercader i draper, així com als seus negociadors o factors que fessin fallida, fugissin, s'ocultessin o s'absentessin, sempre que tinguessin comandes d'uns altres, mercaderies o altres gèneres i que el valor total d'aquestes ascendís a cent lliures barcelonines. El mateix es disposava per als corredors o pelleters (cristians, jueus o sarraïns) que rebessin pells o robes per a vendre, encara que el seu valor no arribés a la suma referida abans; és a dir, havien de sofrir les penes dels banquers en qualsevol cas i sense límit quantitatiu.⁸⁰

L'any 1359, Pere el Cerimoniós, en el capítol de cort 9 de les Corts de Cervera, va confirmar el capítol aprovat per les Corts de Girona, el qual, al seu torn, ratificava el decretat a les Corts de Lleida de 1301, i va afegir que si des d'aleshores algun canvista feia fallida i es refugiava en alguna ciutat, vila o lloc pertanyent a un prelat, un baró, un cavaller o altres senyors acostumats a mantenir bandejats, a requeriment del rei o dels seus oficials, aquella persona que en la seva jurisdicció trobés recollit el canvista fallit, havia d'agafar-lo i decapitar-lo, i la remissió del fallit no era possible fins que no pagués la totalitat dels seus deutes.⁸¹ Veiem que, novament, es concedia la possibilitat d'evitar la sanció amb la satisfacció dels deutes.

Alfons IV, en el capítol de cort 7 de les Corts de Barcelona de 1432, va reconèixer amb caràcter general la presó per deutes quan s'hagués renunciat al be-

Mieres i Cortiada, que, en qualsevol cas, va ser d'escassa aplicació. Considera que aquesta mesura va tenir «més aviat un caràcter coactiu que sancionador, ja que podia ser remesa si els fallits satisfien els seus deutes», però es convertia en una autèntica sanció si el fallit era executat (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 76-77, 80 i 82). Al nostre entendre, no hi ha res en la norma que permeti fer aquesta distinció entre el fallit que no volia pagar i el fallit que no podia pagar, i tal vegada van ser les circumstàncies i l'augment dels casos allò que va fer necessari augmentar la rigidesa de la disposició.

79. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IX,10,3, p. 420.

80. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IX,10,4, p. 421. Aquesta disposició és una autorització per a procedir contra el deutor absent, condemnar-lo en rebel·lia i executar els seus béns, amb la qual cosa es deroga el principi general processal català contrari a aquesta pràctica. Així ho indica Alejandro seguint Fontanella i Mieres (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 69).

81. *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, IX,10,5, p. 421.

nefici de la cessió de béns o quan per privilegi aquest no podia lliurar determinats deutors d'aquesta execució personal, i feia responsable el creditor que instava l'execució, de l'alimentació del deutor, si aquest era pobre o mancava d'ofici que pogués exercir a la presó.⁸²

En el capítol de cort 53 de les segones corts de Barcelona de 1493, Ferran II va confirmar les constitucions i ordenances promulgades pels anteriors reis d'Aragó contra els canvistes que tinguessin taula de canvi, que s'absentessin o que fessin fallida (fraudentament o no). Com a conseqüència d'alguns desordres experimentats al Principat amb grans danys per a la «cosa pública», s'establí que qualsevol que tingués taula de canvi o qualsevol mercader fallit, fugitiu, amagat o absent, pel simple fet de ser-ho seria expulsat immediatament de la comunitat de pau i treva. Una vegada rebuda la informació sumària del veguer de la vegueria on havia tingut lloc la fallida del mercader o del canvista (que era el competent en la matèria), si efectivament constava la seva absència, de seguida es feia pública la seva expulsió d'aquesta comunitat i per tal era tingut i considerat, i no podia ser indultat ni restituït en pau i treva en cap baronia de la vegueria on s'hagués publicat, ni en cap altre lloc, ni pel rei, baró o senyor, ni pels seus successors, fins que no hagués satisfet tots els seus creditors, tret que aquests així ho acordessin; això no es feia extensiu a les penes previstes en les altres constitucions, la força de les quals es confirmava.⁸³ La norma no establia cap distinció entre les diferents classes de comerciants, com succeïa en disposicions anteriors, sinó que es referia a «qualsevol mercaders». Això permet determinar que en el dret històric català el procediment de fallida era aplicable als comerciants.

El mateix monarca, en el capítol de cort 29 de les terceres corts de Montsó de l'any 1510, tornà a confirmar totes les constitucions anteriors promulgades contra els canvistes i mercaders que feien fallida i s'ocultaven, i afegí que, a partir d'aquell moment, la cessió de béns no era admesa als que feien fallida o s'ocultaven i es procediria contra la seva persona i els seus béns de manera rigorosa, com si es tractés de lladres públics, a més que se'ls expulsaria de la comunitat de pau i treva de manera immediata.⁸⁴

Va ser Felip I, a les Corts de Montsó de 1585 (capítol de cort 92), qui va determinar que l'experiència havia demostrat que els mercaders i botiguers, per a

82. *Constitutions i altres drets de Catalunya*, VII,11,3, p. 387.

83. *Constitutions i altres drets de Catalunya*, IX,10,6, p. 421. Alejandro pensa que podem trobar certa distinció entre els mercaders que fan fallida i els que s'absenten o desapareixen. No obstant això, sembla que el mateix Alejandro no ho té gaire clar (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 69).

84. *Constitutions i altres drets de Catalunya*, IX,10,7, p. 421.

evadir les penes de la referida Constitució de Ferran II de 1493 i altres constitucions, feien fallida i deixaven de pagar els creditors, però sense amagar-se ni ocultar-se, sinó que, per contra, mostraven els seus llibres i béns públicament. Per a evitar aquestes «cauteles o malícies», es disposà que, encara que els mercaders i botiguers no s'ocultessin ni fugissin, quan per un espai de sis mesos deixessin de pagar als seus creditors, serien tinguts per fallits i infames i no podrien ser habilitats ni dispensats per a ocupar càrrecs o oficis a la Diputació, la Casa de la Ciutat i la Llotja de Barcelona, ni en altres ciutats, viles i comtats del Principat de Catalunya. A més, serien privats de la matrícula de mercaders i de totes les borses i llocs per a ser insaculats. Aquesta pena es declarava irremissible, excepte quan s'arribés a l'estat de fallida per un fet fortuït o un impediment just aprovat pel Consell Reial, supòsit en el qual podrien no aplicar-se les penes previstes.⁸⁵ Per tant, començava a distingir-se entre una fallida fortuïta i una fallida culpable, i només en el primer cas les sancions no eren aplicables, a diferència de les normes prèvies, en les quals el pagament als creditors evitava, en qualsevol moment, la sanció.

Observem que, des de la Constitució de 1299, en el dret català hi havia una certa diferència de tractament segons si el deutor era o no comerciant, ja que es reservava per a aquest últim el procediment de fallida i es deixava la cessió de béns per al no-comerciant. No obstant això, aquesta distinció sembla que va tenir lloc en l'àmbit legislatiu, ja que a la pràctica hem vist, a escala local i ja entrat el segle XV, algun cas de cessió de béns realitzada per un comerciant que no podia plantar cara als seus nombrosos deutes. Amb això es confirma la nostra teoria que la fallida estava reservada en exclusiva als comerciants, però la cessió de béns podia tenir el seu lloc en el procediment de fallida per via d'un conveni i era aplicable a qualsevol classe de deutor, almenys fins a la prohibició expressa del 1510 de fer cessió de béns els fallits que fugissin o s'ocultessin.⁸⁶

Dintre de la bibliografia jurídica, són escasses les referències al dret català fetes per Jaume Càncer (1559-1631)⁸⁷ respecte a la cessió de béns, atès que es va cen-

85. *Constitutions i altres drets de Catalunya*, IX,10,8, p. 421-422.

86. No compartim totalment l'opinió d'Alejandre quan assenyala que l'aparició d'una legislació sobre la fallida no suprimeix el procediment sobre la cessió, que s'aplica simultàniament al de fallida, si bé en una esfera distinta (Juan Antonio ALEJANDRE, *La quiebra*, p. 39). De fet, la legislació sobre cessió de béns que comentem no especifica a quin subjecte s'aplica.

87. Jaume CÀNCER, *Variorum resolutionum iuris universalis caesarei, pontificii, et municipalis Principatus Cathaloniae*, Venècia, 1760. N'hi ha una edició anterior: Lió, 1711. Encara que era natural de Barbastre (Aragó), Jaume Càncer es va establir a Barcelona i va ser conegut com a jurista català. L'obra que analitzem es va publicar a Barcelona el 1594 i es considera fonamental per a l'aplicació del dret català. Hi va haver una edició, ampliada i revisada, a Tournay, el 1635, i altres de posteriors (a part de les de Lió i Venècia que hem manejat) a Nàpols, Anvers i Barcelona.

trar més aviat en el dret comú,⁸⁸ en el qual no entrarem, igual que ho van fer Tomàs Mieres i Mieres (1400-1474)⁸⁹ i Joan Pere de Fontanella (1576-1649).⁹⁰

A més de la prohibició de cedir en alguns supòsits (que no difereixen d'allò establert pel dret comú)⁹¹ i de la necessitat de jurament,⁹² Càncer assenyalà que la cessió no eximia de la presó a qui es trobava obligat per una escriptura davant de tercers⁹³ (encara que, de tota manera, sempre resultés convenient)⁹⁴ i que l'execució corresponia a la cort judicial o al tribunal del veguer.⁹⁵ Malgrat que es tracti d'interpretar la normativa d'acord amb el dret comú, això anterior implica una diferència respecte a allò que precisava aquest, encara que, per altra banda, l'existència d'una escriptura implicava una bestreta de la captura que pogués sofrir el deutor,

88. La seva exposició es basa en el Digest i el Codi, però no fa aportacions substancials, la seva ploma llisca sobre les consideracions de Matteo Bruno, Bartolo, Alberic de Rosciate, Guy Papi, Baldo, Odoardo, Paolo de Castro, etc. Vegeu Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum iuris caesarei, pontificii, et municipalis Principatus Cathaloniae*, Lió, 1711, *pars* II, cap. IX, p. 166-170, núm. 1-55; Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 110-113, i *pars* III, cap. I, p. 15, núm. 136-139 i 141.

89. *Apparatus super Constitutionibus et Capitulis Curiarum Cathaloniae*, Barcelona, 1533.

90. *Decisiones sacri regii Senatus Cathaloniae*, Gènova, 1662. Hi va haver una altra edició a Colònia, el 1735, i una altra a Lió, el 1668.

91. Com que era un recurs dels deutors miserables, mai no es podia tolerar al que havia actuat dolosament, ni al que negava el seu deute, fins i tot després de la condemna; és a dir, no es concedia si la causa de l'obligació era delictiva, ja que en aquest últim supòsit la pena pecuniària havia de convertir-se en corporal (Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Lió, 1711, *pars* II, cap. IX, p. 169, núm. 47; Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, p. 112, núm. 41-43, i p. 113, núm. 47). Tampoc no s'admetia per a aquell que en un primer moment no reconeixia el deute i ho feia després de la sentència, perquè això implicava que havia litigat dolosament; es considerava el mateix si es ponderava fins i tot la circumstància que manqués de recursos (Jaume Càncer, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 112, núm. 22 i 23). Continuant amb els casos en els quals no es podia gaudir del benefici, Càncer no aportà cap novetat en al·ludir a aquell que de manera maliciosa i en frau dels creditors dilapidava la seva fortuna, o a aquell que per culpa seva incorria en pobresa o en el qual era presumible el dol (Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 113, núm. 46, 48, 50-51).

92. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 112, núm. 32-33. Referia aquí la Constitució de les Corts de Jaume II de 1311, cap. 16. Afegia que el jurament no només havia d'abastar els deutes, sinó que havia de designar també els creditors i havia de precisar què devia a cadascun.

93. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Lió, 1711, *pars* II, cap. IX, p. 167, núm. 9; Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, p. 111, núm. 8.

94. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 111, núm. 15.

95. «Circa praedictam executionem quae in hac Patria fit contra illos qui sunt obligati cum clausula guarentigiae, hoc est, in hac Patria cum scriptura tertii in curia Vicarii Barcinonae olim, et nunc in curia cujuslibet Vicarii, ut habetur in *constit. fin de execut. de censals y vio y script de terz; lubet casus aliquos, super quibus consulere habui, enarrare*» (Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* I, cap. XVII, p. 213, núm. 39).

una vegada feta l'excussió dels seus béns.⁹⁶ També era propi del dret català fer pública la cessió efectuada per tal de prevenir futurs contractants amb el cedent.⁹⁷ Quant al cas del deute derivat d'una comanda simple, no es permetia eludir la presó encara que se cedís i el deutor del fisc podia cedir els seus béns i evitar la presó.⁹⁸

Càncer recull un cas de cessió de béns judicial, el de la Sentència de 19 de juliol de 1597 de la Reial Audiència de Barcelona, sobre la possibilitat d'execució contra el deutor mentre estigués pendent la resolució judicial sobre la cessió, depenent de l'existència o no d'escriptura pública. En aquest cas, la cessió no es podia oposar com a excepció.⁹⁹ Més nou és el plantejament quant a la problemàtica que es plantejava a qui cedia els seus béns i no tenia elaborat l'inventari corresponent de béns.¹⁰⁰ Per a la confecció d'aquest, els possibles hereus havien de citar els creditors i legataris un dia i en un lloc concrets, nominalment si eren coneguts i mitjançant pregons en cas contrari. En la hipòtesi d'absència, es recorria a l'exigència de tres testimonis fidedignes.¹⁰¹ Quan no s'havien citat els creditors, legataris i fiadors, l'inventari s'efectuava davant d'un notari i de testimonis, encara que els anteriors podien impugnar-lo. També es podia fer extrajudicialment, però si de l'inventari es derivava algun perjudici per als deutors, havia de portar-se a terme en presència judicial.¹⁰²

Per la seva banda, va dedicar part de la seva atenció a la cessió de béns Tomàs Mieres, el qual, lluny de comentar el dret del Principat, del qual tan sols recollí la necessitat de jurament —sense el qual no s'admetia el benefici—, analitzà la qüestió des de la perspectiva del dret comú.¹⁰³ Seguí Baldo a l'hora de definir l'absència del deutor fallit.¹⁰⁴

96. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 111, núm. 10-12.

97. És el criteri recollit en l'al·ludida Constitució de les Corts de Jaume II de 1311. Vegeu Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 112, núm. 36.

98. Aquí Jaume Càncer va seguir Antoni Oliba (Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* II, cap. IX, p. 111, núm. 14).

99. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Lió, 1711, *pars* II, cap. IX, p. 170, núm. 55; Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, p. 113, núm. 55.

100. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* III, cap. II, p. 27, núm. 111.

101. Era una pràctica comuna a Catalunya (cfr. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* III, cap. II, p. 25, núm. 65).

102. Quant a les solemnitats a Perpinyà i Tortosa, vegeu Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum*, Venècia, 1760, *pars* III, cap. II, p. 25, núm. 69 i, respecte a allò assenyalat pel que fa a la citada presència judicial, núm. 66.

103. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus et Capitulis Curiarum Cathaloniae*, 1a *pars*, IVA *collatio*, c. 20, f. 93r, núm. 1-4; f. 93v, núm. 5-11; f. 93v-94r, núm. 14; f. 94r, núm. 25-27; f. 94v, núm. 16, 18, 19 i 21; f. 95v, núm. 45; f. 95r, núm. 34 i 40-41; f. 95v, núm. 42, 44 i 46-47; f. 95v-96r, núm. 49; f. 96r, núm. 51 i 52; f. 96r-96v, núm. 57-59, i f. 97r, núm. 62, 63 i 64.

104. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, 1a *pars*, IVA *collatio*, c. 20, f. 284, núm. 13.

Tampoc no s'ocupà gaire del dret català sobre la cessió de béns Joan Pere de Fontanella, qui volia distingir la *cessio bonorum* de figures afins, com la *datio in solutum* o la venda. Diferenciava, al seu torn, entre la cessió de béns i la cessió de drets, i en aquesta última categoria incloïa la possibilitat de cedir als creditors el dret a reclamar certes quantitats que, una vegada cobrades, havien de ser aplicades a la satisfacció dels crèdits, encara que això no implicava l'extinció de l'obligació, al contrari del que succeïa en la *datio in solutum*, assimilable a la venda.¹⁰⁵ En cas de cessió de drets, el cessionari podia accionar en via executiva de la mateixa manera que ho faria el cedent,¹⁰⁶ com si es tractés del creditor principal.¹⁰⁷ Es podia cedir el dret a cobrar una renda o directament les quantitats percebudes. Fontanella distingia clarament les dues opcions sobre la base que la primera solia prohibir-se, mentre que la segona no posseïa caràcter vitalici, ja que s'extingia amb la mort del cedent.¹⁰⁸ En aquesta categoria de cessió de drets, es va permetre una possible acció contra el cedent si el cessionari no era capaç de recuperar del tot o en part la quantitat deguda a qui va cedir el seu dret a cobrar-la.¹⁰⁹ En relació amb la *datio in solutum*, seguí les consideracions de Paolo de Castro i Pedro Barbosa i afirmà que aquella extingia qualsevol garantia, de manera que si s'havia lliurat algun bé en peça, podia romandre en poder dels creditors en virtut de la dació efectuada.¹¹⁰ Aportà una mica més en la matèria processal relacionada amb les fallides en cas de rebel·lia del deutor, ja que, en contra dels principis generals, permetia la condemna d'aquest.¹¹¹

Dels formularis de Josep Comes, interessen en particular els relatius a l'escriptura de cessió de béns, atès que efectuà una exposició detallada de tots els elements que havien de constar-hi. Això ens permet conèixer de quina manera es realitzava a la pràctica, encara que suposem que no sempre es portava a terme d'aquesta manera, ni tan sols en el dret català, caracteritzat per un major formalisme. El document fa un repàs dels principals requisits i característiques de la institució en el dret comú i el dret català, com ara l'estada del deutor a la presó a instància dels creditors, la universalitat en la cessió, la idea de mandat, l'obligació de pagar tant si es produïa una variació substancialment positiva com si

105. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri regii Senatus Cathaloniae*, vol. I, 1662, dec. 167, p. 342, núm. 1.

106. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri*, vol. I, 1662, dec. 166, p. 341, núm. 10.

107. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri*, vol. I, 1735, dec. 166, p. 315, núm. 14.

108. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri*, vol. I, 1662, dec. 167, p. 342, núm. 6-7.

109. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri*, vol. I, 1735, dec. 167, p. 315, núm. 3.

110. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri*, vol. II, 1735, dec. 446, p. 318, núm. 10.

111. Joan Pere de FONTANELLA, *Decisiones sacri*, vol. II, 1668, dec. 242, núm. 13 i 14.

es produïa un increment relatiu de la fortuna, l'inventari, el jurament, etcètera.¹¹² De la mateixa manera, Comes recollí l'instrument documental de la *datio in solutum*.¹¹³

Antoni Oliba (1534-1604) aprofità els seus comentaris a les accions¹¹⁴ per a efectuar algunes consideracions sobre la *cessio bonorum*, encara que no aprofundí en demesia en la institució, sinó que repassà les seves característiques principals segons les *Institutiones*, 4,6,40.¹¹⁵ Prenent com a principal referència Tomàs Mieres i partint de la normativa romana, féu alguns apunts sobre el dret cata-

112. Estimem de gran interès la reproducció de l'*instrumentum*: «Ego N. Volens creditoribus meis satisfacere, ad quorum instantiam detentus existo in carceribus. Episcopali praesentis Civitatis, unde aliter egredi non possum quam per miserabile, et verecundum beneficium cedendae actionis; ex causa igitur praedicta, thenore praesentis publici Instrumenti, ubique perpetuo valituri. Do, cedo, et mando dictis meis creditoribus, et eorum singulis, unicuique pro rata nominis, et creditori sui, secundum portionem suam: omnia iura, quae mihi competunt in, et super omnibus, et singulis bonis meis mobilibus, et immobilibus, etc. Quibus iuribus etc. Possint dicti creditores mei, et singuli, videlicet unusquisque pro parte sua, uti agere etc. Ego enim facio, et constituo ipsos in his dominos, et procuratores in rem suam, etc. Promittens ipsis, nec non et Not. infrascripto tanquam publicae personae, pro ipsis, et eorum quolibet legitime stipulanti, quod si aliquando Dei optimi maximi beneficio, in meliorem fortunam devenerim, omnino quantumcunque fuerit, opportuna cum fide, dictis creditoribus meis fatebor, et publicabo; ita ut ipsi in suis nominibus, et creditis, ut aequitatis ratio requirit integritate satisfiant. Sed quoniam natura huiusmodi cessionis desiderat, ut quae in praesentiarum habeo bona omnia profitear, et publicem; Idcirco de, et cum praesenti nomino, et publico, et pro nominatis, et publicatis habere volo ea bona omnia, quae continentur in inventario, seu memoriali quodam ad instantiam dictorum creditorum die herina confecto. Insuper promitto, et iuro huiusmodi cessionem, et omnia, et singula supradicta semper habere rata etc. Actum etc.» (Josep COMES, *Viridarium artis notariatus, sive tabellionum viretum, omnis generis contractuum, et ultimarum voluntatum perpolitae, et usufrequentiores formulas continens, ex odoriferis Doctorum, et huiusce artis auctorum floribus quibusque aptioribus compactum, sacraeque Rotae Romanae, utriusque Senatus affluentibus aquis perutiliter faecundatum*, vol. II, Girona, 1706, cap. IV, sec. I, p. 349-350, núm. 10). El mateix Comes indica que en el vol. I, cap. XVIII, p. 60, núm. 3 i següents, havia tractat àmpliament el tema.

113. «Insolutum dationes instrumentum de re immobili ad imperpetuum, cum clausula salvitatis iurium, et temporis prioritatis ex priori contractu competentium» (Josep COMES, *Viridarium artis*, vol. II, cap. I, secc. IV, núm. 1, p. 108-109). També es considera un formulari d'una dació en pagament en l'obra de Mariano ALONSO Y LAMBÁN, *Formulario de actos extrajudiciales de la sublime arte de la notaría (anónimo aragonés del siglo XVI)*, Madrid, 1962, p. 114-116, núm. 33, on s'indiquen la causa, la quantitat concreta, la *potestas* i la procuració.

114. Antoni OLIBA, *Commentariorum de actionibus in duas summas partes*, Barcelona, 1606, reed. anastàtica amb un estudi introductori de Carlos J. Maluquer de Motes i Bernet i Antoni Vaquer Aloy, 2 vol., Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1998. Vegeu Antoni VAQUER ALOY, «En el quart centenari de la seva mort: Antoni Oliba i el dret català», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 1 (2001), p. 227-237.

115. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. II, *Ad Institutiones*, 4,6,40, p. 369-371 (p. 379-381 de la reed. anastàtica), núm. 1-5. Aquesta es considera la seva obra més important. En

là.¹¹⁶ Manifestà que la cessió de béns presentava, en aquest, certes especialitats referides bàsicament a la forma i els efectes, i al·ludí, en particular, al jurament d'insolvència que s'exigia al deutor i als requisits que envoltaven aquest jurament.¹¹⁷ Solament la cessió feta amb tals formalitats davant l'autoritat competent permetia que el cedent no fos molestat pels seus creditors, almenys mentre no millorés la seva fortuna.¹¹⁸ En aquest cas, havia de satisfer el deute de manera íntegra, tret que suportés, a més, penes corporals i infàmia —sempre que no fos per homicidi—, ja que llavors la pena extingia el deute, igual que quan la cessió no era possible perquè no hi havia patrimoni i se substituïa per una pena corporal.¹¹⁹ De tota manera, Antoni Oliba aclarí que la cessió ignominiosa solament era procedent quan tenia el seu origen en actes reprovables, i no ho era en els casos en què el deutor incorria en pobresa per mala fortuna o es veia despullat dels seus béns a causa de la guerra.¹²⁰ Considerà que la cessió de béns no extingia en cap cas les obligacions civils ni les naturals,¹²¹ sinó que el seu efecte principal era alliberar el deutor de la presó. Per aquest motiu, aquesta figura havia d'envoltar-se de certes garanties, com ara la prestació del referit jurament d'insolvència i la caució juratòria que, si millorava la situació econòmica del cedent, es liquidaria la totalitat del deute. L'alliberament de la presó no es produïa quan l'obligació constava en una escriptura a favor de tercers, en virtut de certs pri-

aquesta obra reflecteix la seva trajectòria universitària i professional (tant en l'exercici lliure de l'advocacia com dins de l'Administració), així com el seu coneixement de destacades personalitats de la bibliografia jurídica: Paolo de Castro, Bartolo da Sassoferrato, Baldo degli Ubaldi, Accursio, Jacques Cujas i Antonio Gómez, entre altres, sense oblidar la seva amistat amb Covarrubias, que el dugué a dedicar-li algunes de les seves obres, entre aquestes la que ens ocupa.

116. Antoni Oliba incidí en el dret català en el tercer llibre de la primera part (a la segona part hi ha addicions d'Hipòlit Montaner) i procurà seguir l'ordre de les *Institutiones*. En particular, pel que fa a la cessió de béns, vegeu Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 585-589 (p. 595-599 de la reed. anastàtica), núm. 15-26.

117. En termes generals, podem concloure que, en matèria de cessió, el dret català diferia del castellà en l'exigència reiterada d'una sèrie de formalitats més estrictes, com el jurament referit que no s'ocultaven béns, la publicitat i, de vegades, la necessitat d'escriptura.

118. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 585-586 (p. 595-596 de la reed. anastàtica), núm. 15.

119. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 586 (p. 596 de la reed. anastàtica), núm. 15.

120. Vegeu Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 586 (p. 596 de la reed. anastàtica), núm. 16.

121. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. II, *Ad Institutiones*, 4,6,40, p. 370 (p. 380 de la reed. anastàtica), núm. 2, i Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 586 (p. 596 de la reed. anastàtica), núm. 16.

vilegis concedits a la ciutat de Barcelona.¹²² L'alimentació dels empresonats desproveïts de recursos havia d'ésser a càrrec dels creditors a instància dels quals s'havia produït tal situació, sempre que no intervingués frau.¹²³ Quan l'obligació tenia el seu origen en una comanda simple, la presó no s'evitava encara que es fes una cessió de béns, sempre que aquella reunís una sèrie de requisits com, per exemple, que fos veritable i no simulada ni fictícia.¹²⁴ Oliba també digué algunes coses tocant a la concessió d'un ajornament del deute per part del príncep sense comptar amb la voluntat dels creditors.¹²⁵ Si aquests renunciaven al seu dret a empresonar el deutor tement que aquest cedís, dit deutor no podia fer ús del referit benefici.¹²⁶ Oliba no admetia la pluralitat de cessions ni la cessió de la fracció, i conclouia que el privilegi cessava quan s'hi renunciava per mitjà d'un jurament, una escriptura a favor de tercers o el dol del deutor.¹²⁷ Oliba seguí Tomàs Mieres quant a la manera en què havia de fer-se la venda dels béns cedits, una vegada admesa la cessió pels creditors o pel jutge.¹²⁸ A més a més, Oliba considerava que una de les conseqüències més importants de la *cessio bonorum* era que el deutor no sofria una venda infamant dels seus béns, perquè quan aquests eren venuts després de ser cedits voluntàriament, aquesta venda no era tan infamant com la que tenia lloc segons el procediment ordinari, que s'envoltava de molta publicitat.¹²⁹

122. Cfr. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 586-587 (p. 596-597 de la reed. anastàtica), núm. 17.

123. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 587 (p. 597 de la reed. anastàtica), núm. 18.

124. Cfr. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 587-588 (p. 597-598 de la reed. anastàtica), núm. 19.

125. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 589 (p. 599 de la reed. anastàtica), núm. 24.

126. Vegeu Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4,6,36, p. 589 (p. 599 de la reed. anastàtica), núm. 25.

127. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4, 6, 36, p. 589-590 (p. 599-600 de la reed. anastàtica), núm. 26.

128. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. III, *Ad Institutiones*, 4, 6, 36, p. 590 (p. 600 de la reed. anastàtica), núm. 27.

129. Antoni OLIBA, *Commentariorum*, part. I, ll. II, *Ad Institutiones*, 4,6,40, p. 370 (p. 380 de la reed. anastàtica), núm. 3.

ALTRES APORTACIONS

LA DIGITALITZACIÓ COM A NOVA EINA PER ALS ESTUDIS HISTORICOJURÍDICS

Lourdes Salomón Sancho
Universitat Oberta de Catalunya

Aquest treball sorgeix arran de la notícia que la Biblioteca de Catalunya i quatre biblioteques catalanes més, dipositàries d'una part important del patrimoni bibliogràfic català, van signar el dia 11 de gener de 2007 un acord amb Google per tal d'iniciar un projecte de digitalització de totes les obres de domini públic. En l'àmbit universitari i en concret en el jurídic, a Espanya ja hi ha altres projectes de digitalització que han posat de manifest el gran potencial que la digitalització de llibres ofereix per a l'estudi i la recerca de la nostra tradició jurídica. Aquestes iniciatives són, per ordre cronològic, el fons especial Antecessores de la Biblioteca de la Universitat de Girona,¹ el projecte PixeLEGIS² de la Universitat de Sevilla i l'acord de la Universitat Complutense de Madrid amb Google.

1. NOVES LECTURES PER AL TEXT EN SUPORT DIGITAL

El llibre imprès és en l'actualitat, segons els especialistes,³ una unitat material integrada per un text i una sèrie de factors extratextuals que li permeten la seva circulació, el seu consum i la seva conservació. Aquesta materialitat és el que confereix al llibre el seu estatut d'existència.

1. R. M. CARREÑO, J. L. LINARES, J. M. PÉREZ COLLADOS i J. VALLS, «El fons especial Antecessores de la Biblioteca de la Universitat de Girona: l'inici d'una biblioteca digital de clàssics de la ciència jurídica», *Revista de Dret Històric Català*, vol. 5 (2005), p. 211-213.

2. http://bib.us.es/guiaspormaterias/ayuda_invest/derecho/pixelegis.htm.

3. M. LÓPEZ i J. LARRAÑAGA, «El e-book: aspectos culturales y socioeconómicos del sistema editorial online», *Documentación de las Ciencias de la Información* (Madrid: Universidad Complutense), vol. 28 (2005), p. 257-267.

En aquest sentit, se sol distingir entre els conceptes de *llibre* i de *text*, ja que el llibre, a més del text, inclou el que Genette⁴ denomina el *peritext editorial*, mentre que *text* en sentit estricte significa únicament la concreció escrita d'una idea.

Internet ha comportat canvis profunds en la relació que tradicionalment havíem mantingut amb el text escrit. Alguns d'aquests canvis són la rapidesa amb què es difonen la informació i el coneixement, la reducció de l'espai d'emmagatzemament de la informació, la facilitat de l'accés a la informació, l'acostament de les biblioteques als lectors i la facilitat de recerca de la informació dispersa en l'espai.

Internet ha significat una desmaterialització del document.⁵ Això vol dir que el text escrit té un altre canal a través del qual pot arribar al seu lector, un canal que li permet viatjar per tot el món a gran velocitat i aparèixer en formats molt diferents en diversos tipus de pantalles mòbils o estàtiques. La hipertextualitat ha significat, a més, la deslinealització del text i, per tant, també la de la lectura, que ja no és necessàriament *in extenso*, sinó que pot ser més selectiva o pot continuar sent lineal. En aquest nou escenari, podem dir que el lector escull realment com vol llegir, ja que Internet permet que el lector llegeixi el text tal com apareix a la pantalla o el manipuli i el converteixi en un altre format, el guardi al seu disc dur o l'imprimeixi en paper. És obvi que aquesta transformació del text no implicarà la desaparició del text sobre paper, però és innegable que s'ha afegit al text un altre potent canal com a suport per a vehicular-lo. El lector es converteix, diu Chartier,⁶ en coautor: «Le lecteur devient un des acteurs d'une

4. G. GENETTE, *Seuils*, París, Seuil, 1987.

5. R. CHARTIER i P. BOURDIEU, «Le message écrit et ses receptions. Du Codex a l'écran», *Revue des Sciences Morales et Politiques*, núm. 2 (1993); R. CHARTIER, *Le livre en révolutions*, París, Textuel, 1997, i R. CHARTIER, *El orden de los libros: Lectores, autores, bibliotecas en Europa entre los siglos XIV y XVIII*, Barcelona, 2000.

Chartier adverteix que la materialitat del còdex és substituïda per la immaterialitat dels textos sense un lloc propi, i les relacions de contigüitat establertes amb l'objecte imprès se substitueixen per la lliure composició de fragments infinitament manipulables. Tot això comporta noves maneres de llegir, noves relacions amb l'escriptura i, per tant, també noves tècniques intel·lectuals. Es tracta, en aquest cas, d'una revolució dels suports i de les formes que transmeten l'escriptura, de la qual no existeix cap precedent en la nostra cultural occidental tradicional.

6. En aquest sentit, el mateix Chartier admet que el concepte de *propietat intel·lectual* s'ajusta amb dificultat a aquestes noves pràctiques, per la qual cosa és necessari redefinir la noció jurídica de *propietat intel·lectual* i les nocions bibliomètriques de *catalogació*, *descripció*..., que van ser construïdes per a una modalitat concreta de producció, conservació i comunicació del text escrit. Potser en el futur una de les noves funcions de les biblioteques serà col·leccionar i protegir els còdexs. Només així, diu Chartier, serà possible assolir el futur promès pel text en pantalla.

écriture à plusieurs voix où, à tout le moins, se trouve en position de constituer un texte nouveau à partir de fragments librement découpés et assemblés. Comme le lecteur du manuscrit qui pouvait réunir dans un seul livre des oeuvres de nature fort diverses, rapprochées dans un même recueil, dans un seul libro-zibaldone, par sa seule volonté, le lecteur de l'âge électronique peut construire à sa guise des ensembles textuels originaux dont l'existence et l'organisation ne dépendent que de lui.»

Un altre aspecte nou que s'ha produït és la compressió que ha comportat aquest canvi: cada vegada podem emmagatzemar en suports més petits major quantitat de text.⁷ També es parla de l'emancipació progressiva del text en relació amb el suport sobre el qual està escrit.⁸ Quan el text s'emancipa del paper i s'introdueix a l'ordinador, aquest el dota de noves característiques, com la interactivitat, la connectivitat i la indexació integral. Aquest nou suport permet intercanvis ràpids, actualitzacions fàcils i una reproducció còmoda del text,⁹ ja que el text digital és mal·leable, immaterial i permet al lector un comportament actiu, atès que li ofereix la possibilitat de realitzar moltes tasques que van més enllà de la simple lectura. Aquest nou suport permet, a més, consultar obres sense el perill que es deteriorin i crear bancs de dades a partir de les obres digitalitzades interconnectades. Això fa possible la disponibilitat universal de tot el patrimoni escrit conservat gràcies a la seva forma electrònica. Chartier adverteix que la transferència de tot el patrimoni escrit d'un suport a l'altre, del còdex a la pantalla, obre unes possibilitats immenses, però això significarà un cert atac al text, que serà «séparé des formes qui ont contribué à construire leurs significations historiques [...] L'univers des textes électroniques signifiera, nécessairement, un éloignement vis-à-vis des représentations mentales et des opérations intellectuelles spécifiquement liées aux formes qu'a eu le livre en Occident depuis dix-sept ou dix-huit siècles. Aucun ordre des discours n'est en effet séparable de l'ordre des livres qui lui est contemporain.»

En aquest sentit, el nou mitjà de comunicació transforma la manera de llegir, de crear i de comunicar-nos. Com deia McLuhan,¹⁰ «el medi és el missatge», frase

7. Aquest ja va ser un dels canvis significatius del pas del volum al còdex, així com més endavant va ser-ho el pas de l'escriptura en columnes al text central, que deixava grans marges en blanc, alhora que la glossa marginal o interlineal acabava omplint tot l'espai que les columnes del text central deixaven en blanc.

8. En l'època del volum, l'estructura d'aquest condicionava alhora l'estructura de l'obra que s'escrivia.

9. L'actual web 2.0 es defineix com la web que serveix no només per a rebre informació, sinó com la web que serveix per a produir informació.

10. M. McLuhan, *Understanding media: The extension of man*, Nova York, 1964.

que avui actualitza un dels seus deixebles, Dewrrick de Kerckhove:¹¹ «Internet és el missatge i l'ordinador reconstrueix el missatge.»

Els experts¹² consideren que la transformació del text del suport paper al suport electrònic pot ser una revolució superior a la que va significar la invenció de la impremta per Guttenberg, ja que, en definitiva, la impremta va modificar la manera de reproduir el text escrit i va permetre que es difongués molt més àmpliament, però no va afectar l'estructura material del llibre. En canvi, el format electrònic afecta la tècnica de reproducció del text, el suport, la forma i la situació del lector davant del llibre, per la qual cosa es conclou que la generalització de l'edició electrònica del llibre en relació amb el canvi cultural comporta que la situació actual pugui ser semblant a la que es va viure en el lent procés de pas del volum al còdex.¹³

Geoffrey Numberg¹⁴ afirma que els nous formats multimèdia i l'hipertext ens porten més enllà del llibre, ja que creen nous modes de lectura i, alhora, noves maneres d'intercanvi intel·lectual i cultural.

Malgrat la poca història que té aquest nou suport, ja coneixem alguns dels seus punts febles, com ara els canvis ràpids de les tecnologies, que provoquen que el text deixi de ser llegible i que amenacen d'exigir-nos una transferència constant de les dades emmagatzemades, amb cada nou canvi tecnològic.¹⁵ Davant d'aquesta experiència, les institucions ja han après que és necessari, en aquests pro-

11. D. de KERCKHOVE, *Los sesgos de la electricidad*, lliçó inaugural del curs 2005-2006 de la UOC, a <http://www.uoc.edu/inaugural05/esp/index.html>.

12. R. CHARTIER i P. BOURDIEU, «Le message écrit», exposa el tema del canvi radical en les modalitats de producció, transmissió i recepció del text escrit: «Avec l'écran, que substitue au còdex, le bouleversement est plus radical puisque ce sont les modes d'organization, de structuration, de consultation du support de l'écrit qui se retrouvent modifiés. Une telle révolution requiert donc d'autres termes de comparaison.»

13. Per a qualsevol romanista, aquest moment històric fa pensar en l'obra de F. WIEACKER, *Textufen Klassischer Juristen*, Göttingen, 1960, en la qual exposa la no necessària coincidència entre la història del text i l'evolució de les estructures dogmàtiques i adverteix de la importància que va tenir, per a la transmissió dels texts jurídics clàssics, la substitució del volum pel còdex en el pas del segle III dC al segle IV dC. En el cas de les obres jurídiques de la nostra tradició, la digitalització pot actuar també com un procés de selecció a través del qual unes obres poden sortir a la llum arran d'aquest procés, mentre que altres poden quedar relegades a l'oblit de les biblioteques, ja que probablement la facilitat d'accés a les obres digitalitzades serà la causa principal de la seva lectura, i la dificultat d'accés a les altres, tal vegada la causa de l'oblit d'alguna obra important.

14. G. NUNBERG (comp.), *El futuro del libro. ¿Esto matará eso?*, amb epíleg d'Umberto Eco, Barcelona, Paidós, 1998.

15. Vegeu J. ROUIS, *L'avenir de l'imprimé au XXIème siècle* (2003), a http://cerig.epg.inpg.fr/ICG/Dossiers/Avenir_imprime/chapitre3.htm.

cessos, preveure sistemes que permetin migrar a noves solucions quan les actuals quedin superades per altres.

Els diferents suports de l'escriptura han tingut en general una influència directa en la lectura dels textos. Dèiem també que el suport electrònic actualment se suma al tradicional suport paper. La relació que s'estableixi entre aquests dos suports no crec que hagi de plantejar-se en termes de concurrència, sinó en termes d'especialització. Em refereixo que, per a determinats tipus d'obra, el suport paper pot ser el més adequat, mentre que, per a altres, ho pot ser més el suport electrònic. El criteri estarà determinat per la lectura que prevegem que es farà de l'obra esmentada. La lectura *in extenso* afavorirà el suport paper, mentre que les obres la lectura habitual de les quals sigui la consulta fragmentària, afavoriran el suport electrònic, el qual permetrà aquesta recerca ràpida de la informació necessària. Això no exclou que una mateixa obra pugui tenir diferents funcions, de manera que ambdós suports són d'utilitat per a la investigació.

2. LA INVESTIGACIÓ HISTORICOJURÍDICA I EL TEXT EN SUPORT DIGITAL

En la investigació historicojurídica, el factor temps no ha estat tradicionalment una variable a la qual haguem prestat excessiva atenció. Tanmateix, és indubtable que en els darrers anys s'ha produït un augment del ritme de la producció de les investigacions historicojurídiques molt superior al de les dècades anteriors (el nombre de monografies per autor, el nombre de revistes que han aparegut recentment, el temps que transcorre des que s'escriu fins que es publica, el nombre de congressos i jornades que se celebren, etc.).

Allò que a finals dels anys noranta feiem en un temps determinat, ara ho podem fer en menys de la meitat de temps. Per exemple, recopilar la bibliografia necessària per a elaborar l'*status quaestionis* d'un estudi, l'any 2007 requereix un temps molt inferior al que es necessitava l'any 1997. Tanmateix, el que és rellevant no és que determinades accions puguin fer-se de manera més veloç, sinó que el fet d'estar realitzant alguns passos imprescindibles de manera més àgil i menys costosa ens permet dedicar més temps a aspectes en els quals l'investigador aporta realment un valor afegit.

D'altra banda, la comunicació científica entre els investigadors s'ha multiplicat de manera exponencial. La tradició epistolar entre els historiadors del dret i els romanistes ha quedat actualment relegada a uns quants i a determinats actes de comunicació molt formal, ja que la majoria d'investigadors difonen els seus treballs entre la comunitat per via electrònica.

Els nostres articles d'investigació, quan adquireixen un format digital, deixen de ser treballs tancats i passen a ser treballs enllaçables. Són indubtablement fonts primàries de coneixement, però també són fonts d'accés directe a altres fonts i a altres treballs d'investigació per mitjà de les notes a peu de pàgina hipertextuals, amb la qual cosa es crea una mena de relació virtual entre una sèrie d'articles científics.

Aquest treball, per exemple, no té únicament la finalitat de presentar les possibilitats que la digitalització ofereix a les investigacions historicojurídiques, sinó, sobretot, la de ser una eina d'accés directe a determinades fonts de coneixement amb un format nou i que permeten utilitzacions diverses a les que utilitzàvem tradicionalment.

Cada vegada és més freqüent incrustar en els articles científics digitals materials multimèdia, i no només amb finalitats il·lustratives, sinó, sobretot, amb finalitats informatives. En la nostra disciplina, oferir accés directe i fàcil a documents manuscrits, epigràfics o papirològics és la millor manera de reobrir el debat científic a l'entorn d'aquest tipus d'estudis sobre fonts.

Un determinat treball pot ser el punt de partida d'un altre de posterior; i això, sense la necessitat de referències indirectes, sinó amb un enllaç directe a aquest treball, al qual es pot accedir fàcilment. Així mateix, una recensió ja no ha de ser necessàriament un metatext distant del llibre, sinó que pot ser un enllaç que s'adjunti al llibre si aquest està en format digital.

En la nostra disciplina, una de les tasques més costoses per a l'investigador és la de l'edició crítica, que, d'altra banda, és un tipus de treball imprescindible per a l'avenç de la nostra disciplina. Tanmateix, l'elevada exigència d'aquest tipus d'investigació, així com el difícil accés als manuscrits, comporten que aquest tipus de treballs siguin cada cop més escassos. En el moment en què els manuscrits siguin fàcilment consultables en format digital, potser apareixeran nous estudis d'edició crítica de fonts historicojurídiques.

En la investigació historicojurídica, l'accés que tinguem tant a les fonts de producció del dret com a les fonts de coneixement d'aquest, crec que pot influir en els nostres mètodes d'investigació i, sobretot, en la direcció que vagin prenent les investigacions dels centres de recerca més importants.

El fenomen de la digitalització en l'àmbit científic està tenint, sobretot, una gran acollida en relació amb les revistes científiques. Les bases de dades electròniques han adquirit una rellevància en la investigació científica impensable fa pocs anys. Una novetat que s'ha produït a partir d'aquestes plataformes és que l'investigador pot conèixer no només les referències que se citen en l'article que està llegint, sinó que pot conèixer fins i tot quins altres investigadors les han utilitzat en la seva investigació. Aquesta informació és

molt útil per a recopilar tota la informació sobre les investigacions existents a l'entorn d'un tema concret i, a més, permet entrar en contacte fàcilment amb els investigadors.¹⁶

3. LA DIGITALITZACIÓ RETROSPECTIVA DE LLIBRES

En relació amb els texts en suport digital, els especialistes¹⁷ consideren que cal fer una precisió terminològica prèvia, perquè amb freqüència s'utilitzen de manera equivalent termes que en realitat no ho són, d'equivalents. En primer lloc, podem esmentar el *llibre digital*, en el qual el contingut ha estat concebut inicialment en aquest format i el qual, per tant, es presenta en suport digital i amb diversos formats (CD-ROM, DVD...) directament a través d'Internet.

En segon lloc, podem esmentar el *llibre digitalitzat*, que és el que s'obté a partir de la digitalització d'un llibre el format originari del qual era l'imprès. Aquest tipus de digitalització s'anomena *digitalització retrospectiva*, per a distingir aquest llibre del llibre concebut en aquest format.

En aquest article ens centrarem en les possibilitats que ofereix el llibre digitalitzat per a la investigació historicojurídica, ja que entenem que amb la digitalització retrospectiva s'ofereix un producte que pot tenir noves possibilitats d'utilització molt útils per a la investigació. Així doncs, els estàndards que s'han de seguir en els processos de digitalització de fons bibliogràfics depenen en cada cas de l'ús que es vulgui donar a aquests nous documents.

En relació amb el procés tècnic de digitalització, la digitalització retrospectiva i la tècnica del reconeixement òptic de caràcters (OCR), que va començar a utilitzar-se a mitjan anys noranta, en l'actualitat s'ha perfeccionat i ja existeix un catàleg de bones pràctiques per a la digitalització. Existeixen màquines que permeten fer la digitalització de manera automàtica sense la necessitat de fer-ho manualment, passant pàgina per pàgina, com es feia temps enrere, encara

16. En un estudi realitzat entre professors de les universitats catalanes, s'afirmava que el 71 % dels enquestats afirmava que deixarien d'utilitzar la versió impresa d'una revista si la tinguessin en versió electrònica. Des de la Universitat Oberta de Catalunya es promou l'accés obert a aquestes revistes com una via per a superar la incoherència que amb recursos públics es financii dues vegades la mateixa activitat.

17. M. TÉRMENS, «Digitalització dels llibres de les biblioteques», *Item*, núm. 41 (2005). En el nostre treball seguim algunes de les recomanacions que aquest expert en processos de digitalització dóna al públic en general, i les adaptem a les que, entenc, poden ser les especificitats per a la investigació historicojurídica.

que, per a determinat tipus d'obres, aquesta continua essent la solució més aconsellable.¹⁸

Davant d'un projecte de digitalització cal tenir en compte alguns aspectes bàsics. Així, per exemple, si el destinatari final de la digitalització de les obres és el públic en general, es pretén fer accessible o donar a conèixer material fins aleshores poc conegut i, a més, es preveu que la lectura de les obres esmentades serà *in extenso*, la digitalització s'haurà de fer en un format estàndard, que permeti la seva lectura des de qualsevol ordinador i que sigui un sistema àgil de descàrrega i lectura. En canvi, si els destinataris són els investigadors, serà més recomanable que la digitalització sigui d'alta qualitat, encara que això signifiqui uns costos econòmics més elevats i un nombre menor d'obres digitalitzades. En aquests casos, la digitalització s'haurà de fer de manera que el text sigui cercable aplicant processos d'OCR. Un criteri per a avaluar el rigor d'un procés de digitalització és mesurar el grau d'èxit de l'OCR, i en quina mesura els errors mecànics són corregits manualment i si el text resultant és etiquetat. En un procés d'aquest tipus també s'ha de preveure si es permetrà que es generin nous documents a partir dels texts digitalitzats o bé reproduccions facsímils.

Els projectes actuals de creació de biblioteques digitals es caracteritzen bàsicament per fomentar l'accés als documents, més que no pas per la possibilitat que signifiquen de conservar-los.¹⁹ Aquesta característica s'ha de tenir en compte en els processos de digitalització.

Finalment, en els projectes de digitalització cal també decidir l'abast que es vol donar als documents digitalitzats. Si es vol que hi accedeixi un públic no especialitzat, caldrà que els documents es puguin consultar des de qualsevol ordinador i no serà necessària una alta resolució. En canvi, si es pensa en un públic molt especialitzat, l'accés podrà estar restringit a una intranet i serà recomanable que els documents estiguin digitalitzats amb una alta resolució.

Quant als arxius generats en aquest procés, cal tenir una cura especial en relació amb els fitxers d'arxius en els quals es guarda la digitalització de màxima qualitat, encara que sigui ocupant més espai, ja que són els que serveixen de còpia de seguretat i de base per a fer les reproduccions de qualitat. Aquests fit-

18. Actualment existeixen tres tipus de màquines per a la digitalització de llibres: dues són comercials i la tercera és la que ha desenvolupat Google per als seus propis processos de digitalització. Les característiques tècniques d'aquestes màquines no són públiques.

19. La tècnica del microfilm ha estat durant molts anys la millor manera de conservar documents, especialment als arxius; potser la digitalització la substituirà. També s'estan duent a terme processos de digitalització de microfilms amb un cost molt baix. Sobre aquest punt, existeixen encara grans dubtes tècnics.

xers d'arxius, a més, han d'estar preparats per a poder ser renovats i substituïts en el moment en què els nous avenços tecnològics ho permetin. Un altre tipus d'arxius són els que es generen a partir dels anteriors i que es destinen a la visualització dels texts, més comprimits però amb una resolució inferior.

Una altra qüestió important en aquest tipus de processos és el color de la digitalització. Quan es tracta de textos, com en el cas de la investigació historico-jurídica, el millor sistema de digitalització és el tonal (color o escala de grisos), ja que ofereix millors resultats que el de blanc i negre.

4. INICIATIVES DE DIGITALITZACIÓ RETROSPECTIVA EN LES DISCIPLINES HISTORICOJURÍDIQUES

Les edicions de fonts en format web que han aparegut durant els últims anys han estat certament molt útils. Tanmateix, crec que la digitalització retrospectiva d'edicions crítiques significa un avenç significatiu per a la investigació precisament perquè, d'una banda, en les edicions en format HTML no apareixia l'aparell crític de les edicions de fonts i, de l'altra, les possibilitats de manipular els textos són molt inferiors.

En canvi, la digitalització retrospectiva d'edicions de fonts significa posar a l'abast de l'investigador les mateixes edicions crítiques amb què han treballat moltes generacions de juristes i totes de manera conjunta. A partir d'aquestes edicions és realment fàcil elaborar un nou document en el qual es puguin acabar dues o més versions d'un mateix fragment, amb la qual cosa s'aconsegueix una visualització gràfica de les lectures d'una edició respecte a d'altres posteriors.

La digitalització d'aquestes obres permet la difusió de les obres a un públic més ampli i, alhora, moltes altres utilitats per a la investigació.²⁰ La principal funció que permet la digitalització retrospectiva és desar a l'ordinador, copiar de manera total o parcial i imprimir amb una qualitat òptima el nombre de pàgines que es necessiten per a un treball concret, una obra concreta d'un determinat jurista, per exemple.

La funció «copiar i enganxar» permet seleccionar una part de l'obra per a reproduir-la en el treball d'investigació en el qual es treballa, amb l'estalvi de temps que això significa i la fidelitat que garanteix a l'hora de reproduir-lo.

20. Exposo de manera molt gràfica alguns exemples senzills a L. SALOMÓN, «Nuevos modos de acceso a las fuentes de derecho romano», *Revista General de Derecho Romano*, núm. 7 (2006), ISSN 1697-3046, <<http://www.iustel.com/revistas/>>.

Una altra de les funcions importants de la digitalització per a la investigació és que permet fer cerques dins d'un text a gran velocitat a través d'una paraula clau o expressió.

A més, és molt senzill elaborar documents nous a partir de la digitalització de diverses obres per a fer cerques en un tipus determinat d'obres. O, a l'inrevés, elaborar un nou document a partir de la digitalització d'una part d'un document per a limitar la cerca a una part concreta de l'obra.

Totes aquestes reflexions tenen el seu punt de partida en algunes iniciatives recents que s'han posat en marxa a Espanya. Són, per ordre cronològic, el projecte PixeLEGIS de la Universitat de Sevilla,²¹ l'acord de la Universitat Complutense de Madrid amb Google, d'octubre del 2006, i l'acord de la Biblioteca de Catalunya amb Google, de gener del 2007.²²

El context en el qual es desenvolupen aquestes iniciatives està influït per l'ambient cultural actual, del qual cal destacar la Declaració de Berlín sobre l'accés lliure al coneixement de les ciències i les humanitats, aprovada el 22 d'octubre del 2003 per diverses institucions europees i impulsada per la Max Planck Society. La Declaració de Berlín parteix de la constatació que Internet ha canviat les pràctiques de distribució del coneixement científic i del patrimoni cultural, de manera que ofereix la possibilitat de construir una representació global i interactiva del coneixement, incloent-hi el patrimoni cultural. Aquesta declaració pretenia estimular els dipositaris del patrimoni cultural perquè donessin suport a l'accés obert i distribuïssin els seus recursos a través d'Internet.²³

En aquest ambient, Google va llançar un polèmic²⁴ projecte que ja ha tingut conseqüències per a l'accés a les nostres fonts de coneixement. Es tracta de

21. http://bib.us.es/guiaspormaterias/ayuda_invest/derecho/pixelegis.htm.

22. Altres iniciatives de digitalització de fons bibliogràfics que he considerat molt interessants per a l'accés a les nostres fonts:

<http://www.cervantesvirtual.com>

<http://www.mpi-er.uni-frankfurt.de/virtuellerlesesaal/index.html>

<http://mdz.bib-bvb.de/digbib/gratian/text/@GenericBookView;cs=default;ts=default;lang=es>

<http://www.gale.com/ModernLaw/index.htm>

<http://www.historia.unimi.it/istitutonew/dl.htm>

<http://polib.poleuniv-lille-npdc.fr/index.html>

<http://olldownload.libertyfund.org/Home3/Collections.php?Collection=37>

<http://www.opib.librari.beniculturali.it/inglese/projects/rinascimento/vrn.htm>

<http://www.intratext.com>

<http://www.library.upenn.edu> (Biblioteca de la Universitat de Pennsilvània)

23. Entre les institucions educatives hi ha moltes altres iniciatives en la mateixa línia: Copyleft o Copyright, Biblioteca Digital Europea, Open Content Alliance, Open acces, Programari Lliure...

24. Davant de l'anunci de Google el 14 de desembre de 2004, en l'àmbit europeu i sobretot el francès es va començar a sentir el projecte de Google com una seriosa amenaça a la cultura en

la iniciativa Google Books Library Project²⁵ de Google, que està duent a terme l'escaneig de tots els llibres de cinc biblioteques anglosaxones: University of Michigan, Harvard University, Stanford University, New York Public Library i University of Oxford.²⁶ Google assumeix totes les despeses del projecte, així com els recursos personals i tècnics, mentre que les biblioteques posen a la seva disposició els seus fons, parcialment o totalment, segons els acords confidencials firmats amb aquestes universitats. Les actuacions en aquests processos de digitalització són summament secretes, per la competitivitat que hi ha en aquest sector altament estratègic.

Això implica que si el llibre no té restriccions imposades pels drets d'autor i es considera de domini públic, pot ser llegit de text complet i descarregat en format de document fotogràfic (PDF). El principal objectiu del programa de cerca de llibres de Google és ajudar a descobrir llibres, i no aconseguir que es llegeixin del principi al final. Així doncs, la digitalització no vol dir que tots els llibres digitalitzats estiguin disponibles, sinó que permet saber que una frase es troba en un de-

llengua no anglesa. La reacció més rellevant en aquest sentit va ser la de Jean-Noël Jeanneney, director de la Bibliothèque Nationale de France (BNF), que el gener del 2005 va escriure *Quand Google défie l'Europe*, on posava de manifest que la BNF estava duent a terme un projecte de les mateixes característiques anomenat Gallica i que, a diferència del de Google, que es finançava amb publicitat, depenia de la subvenció governamental, per la qual cosa Jeanneney proposava la necessitat d'un projecte a escala europea com una més de les necessitats de la unió: la cultural.

25. És un servei de cerca del text complet de llibres digitalitzats per Google: <http://books.google.com/intl/es/googlebooks/about.html>. Aquest servei conté dos programes. Un està dirigit als editors, que poden, mitjançant un acord amb Google, incorporar-hi els seus llibres amb drets d'autor vigents. Es tracta d'un canal de màrqueting totalment gratuït per a l'editor i per a les llibreries, que manté el control del contingut del llibre i que, a més, els permet analitzar mitjançant estadístiques la popularitat dels seus llibres. Cambridge University Press és una de les editorials que ha posat els seus llibres a la seva disposició. A Espanya, els acords han estat principalment amb grans grups editorials: Anaya i Planeta. Per a Google és una inversió important que utilitza com a estratègia per a consolidar-se en el mercat com el primer cercador de la Xarxa. L'altre programa està dirigit a les biblioteques: Google Library Project (<http://books.google.com/googlebooks/library.html>), que incorpora tant documents de domini públic com altres documents subjectes a drets d'autor. Quan són de domini públic, es pot consultar la totalitat de l'obra i fins i tot es pot descarregar; quan no són de domini públic, es pot accedir a fragments breus i a informació sobre la biblioteca i la llibreria més properes a l'internauta. Google només col·loca publicitat en els llibres subministrats per les editorials, no en els de domini públic, amb els quals no fa cap negoci. L'arxiu digital de Google no té una finalitat comercial, ni tampoc vol ser una biblioteca electrònica, sinó que pretén ser una eina que permeti trobar la referència dels llibres.

26. En el cas d'Oxford, està previst digitalitzar un milió de llibres de la Bodleian Library (http://www.ouls.ox.ac.uk/_data/assets/pdf_file/4323/RomanLaw.pdf), que conté una important col·lecció de fonts del dret romà.

terminat llibre, del qual es poden llegir dues línies i es poden saber les dades exactes, com per exemple a quina biblioteca es pot trobar.

4.1. PROJECTE PEXELEGIS DE LA UNIVERSITAT DE SEVILLA

Al setembre del 2006, la Biblioteca de la Universitat de Sevilla,²⁷ amb l'objectiu d'oferir accés públic al fons bibliogràfic anterior al segle XIX, de gran valor per a la història de la ciència i les humanitats, així com de la pròpia institució, va iniciar un projecte de digitalització del seu fons antic, i també de documents del seu arxiu històric, per a facilitar la disponibilitat dels seus recursos i contribuir a la difusió i la conservació de la seva col·lecció bibliogràfica i documental.

La digitalització del fons antic de la Biblioteca és un projecte emprès en coordinació amb el Servei d'Informàtica i Comunicacions, finançat pel Banco Santander Central Hispano i que compta amb la col·laboració de la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. El seu principal objectiu és donar a conèixer un fons bibliogràfic històric de gran valor per a la ciència i les humanitats.

El pla de digitalització s'ha centrat, fins a aquest moment, en la valuosa col·lecció de llibres incunables i d'impresos sevillans del segle XVI, i en alguns manuscrits, impresos dels segles XVII i XVIII i documents de l'Arxiu Històric Universitari. Així mateix i a causa del seu gran interès, actualment s'estan digitalitzant obres de caràcter científic del segle XVI.²⁸

En l'àmbit del dret, aquest pla es concreta en el projecte PEXELEGIS, l'objectiu del qual és la digitalització dels fons jurídics del segle XIX de la Facultat de Dret de la Universitat de Sevilla. Recentment s'han digitalitzat un gran nombre d'obres de gran interès per a la investigació historicojurídica.²⁹

27. Fundada el 1505, disposa d'un valuósíssim fons antic constituït per 917 volums manuscrits, 330 llibres incunables, 8.000 llibres del segle XVI i una amplíssima col·lecció dels segles XVII i XVIII. Aquest patrimoni bibliogràfic s'ha anat enriquint des de la fundació de la Universitat, el 1505, gràcies a les donacions de particulars i, sobretot, a la incorporació de les biblioteques dels jesuïtes i dels convents suprimits per la desamortització de Mendizábal.

28. <http://fondosdigitales.us.es/books/>.

29. http://bib.us.es/guiaspormaterias/ayuda_invest/derecho/pixelegis.htm. Algunes de les obres que s'hi poden consultar són: *Las Siete Partidas del Sabio Rey Don Alfonso el IX con las variantes de más interés y con la glosa de Gregorio López; vertida al castellano y estensamente adicionada, con nuevas notas y comentarios y unas tablas sinópticas comparativas, sobre la legislación española, antigua y moderna...* por Ignacio Sanpontos y Barba, Ramón Martí de Eixala y José Ferrer y Subirana, Imprenta de Antonio Bergnes, 1843-1844; *Novísima recopilación de las leyes de España: dividida en XII libros en que se reforma la recopilación publicada por el Señor don Felipe II en el año de 1567... / mandada formar por Carlos IV, 1804-1829; La legislación gótico-hispana (Leges Antiquiores - Liber Iudiciorum)*, amb un estudi crític de Rafael de Ureña y Smenjaud, 1905.

4.2. ACORD DE LA UNIVERSITAT COMPLUTENSE DE MADRID AMB GOOGLE

La Biblioteca de la Universitat Complutense de Madrid (UCM) i Google han firmat un acord de cooperació per a digitalitzar la totalitat de les col·leccions de la Biblioteca Complutense lliures de drets d'autor. L'acord s'emmarca en el compromís de democratització del coneixement i en el sentit d'universalitat propi de l'esperit universitari, la finalitat del qual és estendre l'àmbit de la cultura i de la investigació científica a la societat. La Biblioteca de la UCM és la segona biblioteca espanyola, després de la Biblioteca Nacional, en nombre de fons. La UCM s'ha compromès que els seus experts faran la selecció de les obres i s'asseguraran que són lliures de drets d'autor. Per a la digitalització, ambdues entitats es comprometen que els llibres digitalitzats no sofriran cap deteriorament.

S'obtindran còpies digitals d'aquestes obres, que podran ser recuperades lliurement des de Google (buscant en el text complet) i des del catàleg de la Biblioteca. La Biblioteca de la Universitat Complutense es converteix d'aquesta manera en la primera biblioteca no anglosaxona que signa un acord de col·laboració amb Google dins del Google Books Library Project.

Com a resultat de la digitalització s'obtindran dues còpies: una serà propietat de Google³⁰ i l'altra, de la Universitat Complutense, que podrà disposar-ne a voluntat —sempre que en l'activitat esmentada no hi hagi ànim de lucre—, incloent-hi la cooperació en projectes bibliotecaris amb altres institucions. Google, a més, proporcionarà una eina de recerca exclusiva per a la Biblioteca i els seus usuaris i que a través de Google Book Search permetrà l'accés a la totalitat de les obres incloses en el Google Library Project, la col·lecció de les quals —quan finalitzi el projecte— serà de diversos milions de títols. El llibre digitalitzat es podrà trobar tant a través del catàleg de la Biblioteca de la Universitat Complutense com mitjançant el cercador de llibres de Google.³¹

30. El cost mitjà de la digitalització d'un llibre és, segons el director del desenvolupament internacional d'aquest projecte, de trenta dòlars.

31. <http://books.google.es/>. En aquest cercador, l'usuari pot trobar tres tipus de llibres: en primer lloc, els llibres subjectes a drets d'autor les editorials dels quals han firmat un acord amb Google, dels quals l'usuari pot consultar només algun fragment, però, a més, se li indiquen la biblioteca i la llibreria on pot trobar el llibre més properes a l'ordinador des d'on realitza la consulta; en segon lloc, els llibres digitalitzats a les biblioteques dels Estats Units subjectes a drets d'autor, que poden ser consultats als Estats Units però no des d'Europa, ja que la legislació en aquest sentit és diferent, i, en tercer lloc, les obres lliures de drets d'autor —tasca en la qual col·labora la UCM—, de les quals el lector pot consultar i fins i tot descarregar el text complet.

4.3. ACORD DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA AMB GOOGLE

La Biblioteca de Catalunya, juntament amb quatre biblioteques catalanes més, va anunciar el dia 11 de gener de 2007 la seva adhesió al Projecte de biblioteques de Google per a digitalitzar cents de milers de llibres de domini públic i posar-los a la disposició del públic a través d'Internet. La Biblioteca de Catalunya, la més gran de Catalunya i una de les més importants d'Espanya, actuarà com a coordinadora i interlocutora de les altres quatre biblioteques catalanes que participen en el projecte: la Biblioteca del Monestir de Montserrat, la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona, la Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya i la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. Els seus fons inclouen col·leccions especials d'alt valor patrimonial en català, castellà, francès, alemany, llatí i anglès. La participació de les biblioteques catalanes enriqueix, d'aquesta manera, el fons multilingüe de Google, que podrà oferir més llibres en més llengües. El conjunt de biblioteques catalanes es converteix així en el segon soci no anglosaxó que s'afegeix al Projecte de biblioteques de Google dins del programa Google Books Library Project (després de la Biblioteca de la Universitat Complutense de Madrid) i en el tercer d'Europa (també hi ha la University of Oxford). Es considera que aquest és un pas endavant enorme per a donar a conèixer als lectors de tot el món la rica història i cultura de Catalunya, Espanya i l'Amèrica Llatina. La Biblioteca Nacional de Catalunya, fundada l'any 1907, és una peça fonamental en el mapa cultural de Catalunya, amb un fons ric i de gran valor bibliogràfic i documental, format per més de tres milions de documents en diversos suports: llibres, revistes, diaris, manuscrits, microformes, gravats, mapes, registres sonors, CD, etcètera. Les seves funcions són: recollir, conservar i difondre la producció bibliogràfica catalana, vetllar per la conservació i la difusió del patrimoni bibliogràfic i ser centre de consulta i d'investigació científica de caràcter universal. Les accions de digitalització i les accions vinculades a l'entorn digital ocupen un lloc destacat dins dels seus objectius estratègics.

Aquests projectes de digitalització que s'estan duent a terme a Espanya s'afegeixen a altres processos de digitalització que s'estan fent a tot el món i que aniran posant a l'abast de la investigació de manera fàcil les obres de la nostra tradició jurídica, i alhora permetran nous usos. En aquest sentit, crec que els investigadors ens hem d'anticipar i hem de reclamar a aquests projectes que tinguin en compte, a l'hora de digitalitzar la documentació juridicohistòrica, les especificitats i les necessitats de les nostres investigacions per tal de rendibilitzar al màxim els recursos destinats a aquests projectes.

BIBLIOGRAFIA

- CARREÑO, R. M.; LINARES, J. L.; PÉREZ COLLADOS, J. M.; VALLS, J. «El fons especial Antecessores de la Biblioteca de la Universitat de Girona: l'inici d'una biblioteca digital de clàssics de la ciència jurídica». *Revista de Dret Històric Català*, vol. 5 (2005), p. 211-213.
- CHARTIER, R. *Le livre en révolutions*. París, 1997.
- CHARTIER, R. *El orden de los libros: Lectores, autores, bibliotecas en Europa entre los siglos XIV y XVIII*. Barcelona, 2000.
- CHARTIER, R.; BOURDIEU, P. «Le message écrit et ses receptions. Du Codex a l'écran». *Revue des Sciences Morales et Politiques*, núm. 2 (1993).
- GENETTE, G. *Seuils*. París: Seuil, 1987.
- KERCKHOVE, D. de. *Los sesgos de la electricidad*. 2006. <<http://www.uoc.edu/inaugural05/esp/index.html>> [Lliçó inaugural del curs 2005-2006 de la UOC]
- LÓPEZ, M.; LARRAÑAGA, J. «El e-book: aspectos culturales y socioeconómicos del sistema editorial online». A: *Documentación de las Ciencias de la Información* [Madrid: Universidad Complutense], vol. 28 (2005), p. 257-267.
- MCLUHAN, M. *Understanging media: The extension of man*. Nova York, 1964.
- NUNBERG, G. [comp.]. *El futuro del libro. ¿Esto matará eso?* Barcelona, 1998.
- ROUIS, J. *L'avenir de l'imprimé au XXIème siècle*. 2003. <http://cerig.efpg.inpg.fr/ICG/Dossiers/Avenir_imprime/chapitre3.htm>
- SALOMÓN, L. «Nuevos modos de acceso a las fuentes de derecho romano». *Revista General de Derecho Romano*, núm. 7 (2006). ISSN 1697-3046. <<http://www.ius-tel.com/revistas/>>
- TÉRMENS, M. «Digitalització dels llibres de les biblioteques». *Item*, núm. 41 (2005).
- WIEACKER, F. *Textufen Klassischer Juristen*. Göttingen, 1960.

RECENSIONS

JURISDICCION Y ARBITRAJE EN DERECHO ROMANO,
D'ANTONIO FERNÁNDEZ DE BUJÁN¹

Jurisdicción y arbitraje en derecho romano, d'Antonio Fernández de Buján, és una obra innovadora en el panorama romanístic espanyol, ja que, tot i que té un caràcter introductori al procés civil romà, està pensada per a fer comprendre al jurista en formació la importància del procés i per a ajudar-lo a detectar, quan correspongui, els paral·lelismes del procés civil romà amb el procés civil actual. L'autor, catedràtic de Dret Romà a la Universitat Autònoma de Madrid, és vocal de la Comissió Redactora del Projecte de Llei de la jurisdicció voluntària, que ja està en la via parlamentària.

L'obra té un plantejament escolàstic: dos capítols introductoris, un de dedicat a la jurisdicció i un altre de dedicat als òrgans d'administració de justícia, i la resta de capítols, dedicats a l'estudi del procés civil en cada una de les etapes de l'evolució del dret romà. Tots els capítols tenen al final un apartat bibliogràfic on es troba una relació de bibliografia seleccionada molt encertadament i ordenada des de les publicacions més antigues fins a les més modernes. Al final hi ha un índex de matèries.

En el primer capítol, l'autor, després de parlar de les etapes històriques del procés civil i del contingut i el fonament de la *iurisdictio*, planteja la temàtica de la distinció entre jurisdicció contenciosa i jurisdicció voluntària, i recorda que l'expressió *iurisdictio voluntaria* fou utilitzada pel jurista Marcia al *Digest* 1,16,2 *pr.* 1, per a referir-se a la tasca dels procònsols fora del territori de la seva jurisdicció. Fernández de Buján comenta una qüestió discutida en la doctrina: la naturalesa jurisdiccional o negocial de la *in iure cessio* a l'època del dret romà clàssic. L'autor considera que l'*addictio* del pretor amb la qual ha de concloure la *in iure cessio* atorgava a aquest acte un caràcter netament jurisdiccional, caràcter que va perdre a l'època postclàssica gràcies a l'ampliació de la mateixa idea de *iurisdictio*.

El segon capítol tracta dels òrgans jurisdiccional i judicials administradors de justícia. Comença distingint les nocions de *actio*, *iurisdictio* i *iudicatio*. Pel que fa a la noció de *actio*, l'autor distingeix l'acció en sentit formal i l'acció en sentit material o pretensió, i destaca que el sistema romà del procediment civil de l'època arcaica era un sistema d'accions. L'autor destaca que la *iurisdictio* era una funció del magistrat i que la *iudicatio* era una funció del jutge o dels jutges recuperadors (a les èpoques arcaica i clàssica). Fernández de Buján parla del concepte de *part en el procés*, dels representants, del lloc i dels dies hàbils per a

1. Madrid, Iustel, 2006, col·l. «Biblioteca Jurídica Básica», 241 p.

l'activitat jurisdiccional i de la competència del magistrat. Aquest apartat conté referències interessants al dret processal espanyol modern. L'autor comenta, per exemple, que al final de la República la justícia s'administrava dintre de llocs tancats, anomenats *basilicae* o *auditoria*, a diferència de l'època anterior, en què la justícia s'administrava a l'exterior. L'autor destaca un apunt interessant i força desconegut: per a sol·licitar la intervenció del magistrat en matèria de jurisdicció voluntària (per exemple, manumissions, adopcions, emancipacions), tots els dies eren hàbils, a diferència del que passava en la jurisdicció contenciosa, que distingia entre dies *fasti* i dies *nefasti* o inhàbils. L'autor esmenta també que el nombre de dies *iudicarii* o *fasti* va augmentar: dels quaranta dies anuals a l'etapa republicana es va passar als dos-cents trenta a l'etapa del govern de Marc Aureli (p. 71).

Com ja hem dit, el tercer capítol està dedicat al procediment de les *legis actiones*. S'hi fa una descripció sintètica de la fase *in iure* i de la fase davant del jutge: la sentència i els seus efectes. Pel que fa a la fase *in iure* de les *legis actiones*, l'autor destaca, entre altres coses, l'aplicació del règim marcat pel principi *ne bis in idem* i també el secretisme en el desenvolupament del procés i en el dret aplicable. L'autor explica fil per randa cadascuna de les accions de la llei, amb la distinció gaiana entre accions declaratives i accions executives, i detalla les previsions que canalitzen el procés i els rituals necessaris. La fase *apud iudicem* porta l'autor a explicar detalladament la *litis contestatio*.

El quart capítol està dedicat al procediment formulari i, lògicament, és el més ampli. Quan dedica atenció a la fase *in iure*, l'autor destaca que el procés civil romà va anar assimilant la progressiva influència del dret pretorial o honorari, i a través d'aquest es van introduir en el procés civil elements del *ius gentium*. En aquest apartat, destaca per la precisió i la claredat l'explicació del jurament decisor, a la pàgina 111. L'autor dedica després atenció a la *litis contestatio*: naturalesa jurídica pública i privada alhora. En aquest apartat, Fernández de Buja cita textos del Digest molt ben seleccionats, a més, naturalment, dels textos corresponents de les *Institutiones* de Gai. L'estructura de la fórmula té una explicació molt clàssica i respectuosa amb el jurista Gai. En destaquen, entre altres, dos aspectes: les observacions sobre el caràcter expansiu de la *bona fides* i una de les classificacions de les fórmules; tenint en compte el que es pretén i distingint entre les accions *in rem* i les accions *in personam*, a l'època de Justinià hi havia una tercera tipologia d'accions, que era la de les accions mixtes, com ara les accions divisòries o les accions *in rem scripta* (són les que es plantegen com si fossin accions reals perquè no es pot fixar la persona contra la qual es dirigeixen; per exemple, l'*actio quod metus causa* [Justinià, *Institutiones*, 4,6,20]). Una altra classificació té en compte els interessos que es defensen i permet a l'autor distingir entre accions que persegueixen interessos privats i accions que

persegueixen interessos populars (com l'*actio sepulcro violato*). I una tercera classificació està determinada per l'òrgan civil o honorari del qual es deriva el naixement de l'acció. En la fase davant del jutge o fase *apud iudicem*, l'autor destaca, entre altres qüestions, les característiques de la tramitació: oral, amb audiència i contradicció de les parts, vigència del principi dispositiu, immediació i publicitat, i destaca que algunes d'aquestes característiques també es troben en el dret processal civil actual. Menciona la importància de les prescripcions de la llei *Iulia iudiciorum privatorum* per al procés formulari i explica de manera pedagògica i entenedora els mitjans de prova, la sentència i el procediment d'execució de sentències amb la venda del patrimoni del condemnat a pagar, dita també *bonorum venditio*. Aquest últim apartat és interessant perquè aquesta qüestió difícilment es troba treballada en obres que no siguin monogràfiques. Aquest apartat es caracteritza per les explicacions didàctiques d'alguns aspectes no tractats en altres obres de gènere introductori.

El cinquè capítol tracta del procediment extraordinari, en relació amb el qual l'autor destaca la fusió de normatives pròpia del dret postclàssic. Destaca també l'aspecte jeràrquic dels diferents òrgans d'administració de justícia creats *extra ordinem*, que atorgaven la màxima categoria al *praefectus praetorio*, el qual estava al capdavant de les quatre prefectures en què estava dividit el territori de l'estat. L'autor explica molt detingudament la tramitació processal, als aspectes més nous de la qual dedica atenció, i explica de manera entenedora la importància de nous operadors jurídics com ara els *tabelliones* i la importància de la seva tasca, *ius publice confectum*, en el desenvolupament del procés (l'autor cita el Digest, 48,19,94). És molt interessant la descripció del procés d'afirmació de la prova documental, que té el moment definitiu en la Novel·la 73 de Justinià. Fernández de Buján destaca que el principi inquisitiu va desplaçar el principi dispositiu de l'època anterior. L'autor dedica una atenció especial i diferenciada a l'*Episcopalis audientia* i explica l'opinió d'alguns autors que consideren que la naturalesa d'aquesta jurisdicció és arbitral. En aquest apartat, la bibliografia es presenta diferenciada per temes.

El capítol sisè, l'últim, està dedicat monogràficament a l'arbitratge. L'autor explica que l'origen de l'arbitratge com a instrument de resolució de conflictes es troba en les controvèrsies originades en el comerç internacional i comenta expressions jurisprudencials en matèria d'arbitratge. Distingeix l'arbitratge no formal del *ius gentium* de l'arbitratge legal i finalment dedica un capítol a l'arbitratge compromissari, del qual recorda que en el Digest, 4,8, es tracten les obligacions i la responsabilitat que assumeix qui accepta un *receptum* per a decidir en un arbitratge.

Com ja hem dit al principi, aquesta obra monogràfica sobre la jurisdicció i l'arbitratge en el dret romà és una novetat en la romanística espanyola actual, ja

que contribueix a la preparació del jurista en formació, ajuda a comprendre la importància del procés i compara amb enginy el dret de l'antiguitat amb el de la modernitat.

Encarnació Ricart Martí
Universitat Rovira i Virgili

*ELS MAGISTRATS DE LA REIAL AUDIÈNCIA DE CATALUNYA
A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVII, DE MIQUEL ÀNGEL
MARTÍNEZ I RODRÍGUEZ¹*

Miquel Àngel Martínez publica aquest estudi sobre els magistrats que integraven la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII, com ens diu el seu títol. És a dir, els anys posteriors a la Guerra dels Segadors, recuperades les institucions nacionals, fins poc abans d'iniciar-se l'altra guerra de successió. El doctor Pere Molas Ribalta prologa l'estudi i destaca la seva importància pel fet que constitueix un treball de conjunt, complet i sistemàtic d'aquella institució en el període referit.

Després d'una breu introducció, el primer capítol s'ocupa de la reorganització de la Reial Audiència un cop acabada la Guerra i en els seus diversos àmbits: el finançament (amb l'assignació dels drets de la Generalitat i de la bolla de determinades ciutats i d'altres dominis reials); el nomenament dels magistrats (els primers del nou període, competents i fidels a la monarquia) i els seus salaris; la provisió de les places destinades a altres ministres (agutzils, veguers, procuradors fiscals, escrivans, etc.), i el funcionament postbèl·lic de la Reial Audiència (segons les visites fetes per oficials del Consell d'Aragó els anys 1654 i 1677, que acreditaven els problemes i els conflictes que se suscitaven en el si de la institució).

El segon capítol de l'estudi analitza el sistema d'accés a la Reial Audiència, particularment pel que fa als jutges de cort. Martínez explica que, si bé l'elecció de jutge de cort era la via formal d'accés a la Reial Audiència (com a magistrat de les seves sales), a la pràctica molts juristes ho feien directament, sense tenir en compte les normes establertes a aquest efecte (el *cursus honorum*), i això constituïa una font de conflictes i tensions continus en tot el període temporal estudiat.

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2006, col·l. «Estudis», núm. 33, 295 p.

En el tercer capítol l'autor es refereix als cancellers i els regents de la Cancelleria: el respectiu sistema d'accés a la Cancelleria i l'alta dignitat professional que implicava el nomenament d'un magistrat com a regent de la Cancelleria normalment en el darrer període de la seva vida professional.

El quart capítol tracta especialment dels magistrats de la Sala del Canceller, considerada la primera sala civil, i es refereix a la seva trajectòria familiar i personal, a les normes d'accés, als advocats fiscals patrimonials que hi prestaven els seus serveis i a les connexions familiars i socials dels seus integrants.

El capítol cinquè, per la seva banda, s'ocupa dels magistrats de la Sala del Regent, de la qual considera els mateixos punts que en l'apartat anterior. I el mateix fa l'autor respecte de la Sala Tercera i els seus oïdors, amb una major intervenció política.

L'autor completa el seu exhaustiu estudi amb unes succintes conclusions que incideixen en el fracàs de les mesures adoptades per al redreçament de la Reial Audiència de Catalunya i en els continus conflictes que se suscitaven en el seu si. El treball també permet conèixer a fons el personal que exercia els diversos oficis d'aquesta institució en el període en el qual l'autor se centra. De fet, el treball es desenvolupa a partir dels nombrosos expedients personals, protocols notariais i consultes que Martínez ha examinat i estudiat de manera detallada i acurada.

El llibre també recull en un apèndix els noms dels jutges de cort i oïdors de les tres sales de la Reial Audiència entre els anys 1652 i 1700, un apartat que enriqueix l'obra i que va acompanyat de la bibliografia utilitzada per Martínez.

En definitiva, es tracta d'un estudi ben elaborat, amb profusió de dades, que ofereix un complet examen de la nostra institució, especialment des del vessant social. Una obra que, com expressa el seu prologuista, «és una baula més en la cadena d'estudis sobre la història social de les institucions» catalanes, amb els defectes i els conflictes propis del marc institucional i polític del Principat de la segona meitat del segle XVII.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

EL LIBER IUDEORUM NÚMERO 90 DE L'ALEIXAR (1344-1348),
DE TERESA ALEIXANDRE I SEGURA¹

Teresa Aleixandre transcriu i publica aquest *Liber Iudeorum* de l'Aleixar, lloc de la jurisdicció del comte de Prades (avui, de la comarca del Baix Camp), que abasta el període que va de l'any 1344 a l'any 1348 i que és un llibre de notes que registra de manera força detallada nombrosos negocis jurídics de diversa naturalesa que concertaven els jueus de la seva aljama entre si o amb cristians.

La comunitat jueva de l'Aleixar adquirí una rellevància especial al principi del segle XIV. Com que era força nombrosa, constituí la seva pròpia aljama, amb el seu call, la seva sinagoga i el seu cementiri. En tot cas, aquest llibre dóna una informació molt valuosa sobre aquesta comunitat hebraica durant la baixa edat mitjana i acredita la seva presència i la seva relació amb la comunitat cristiana de la localitat i de la comarca en tots els àmbits de la vida quotidiana.

El document concret es troba a l'Arxiu Arxidiocesà de Tarragona. De fet, es tracta d'un conjunt documental integrat per cinc llibres, i Aleixandre en publica un, el que té assignat el número 90. L'autora el descriu materialment i constata que n'és l'autor el mateix rector de la parròquia, que actuava com a notari ordinari del lloc. També refereix que la datació és la de l'any de l'Encarnació i que, fonamentalment, es tracta d'una documentació privada de caràcter essencialment econòmic, però que també inclou actes d'altra naturalesa (en conjunt, operacions de crèdit, reconeixements de deutes, rebuts per deutes liquidats o per herències o dots lliurats, actes de compravenda, lloguers, etc.).

En total, el llibre conté 779 documents: el primer, del 12 de gener de 1344, i el darrer, del 22 de maig de 1348 (abans de l'aparició dels primers brots de la pesta que assolà el país). Es transcriuen a partir de la pàgina 25 del volum i fins a la 490. Per acabar, hi ha també una llista de la bibliografia utilitzada per l'autora i un breu glossari de termes jueus.

Aquesta obra recull actes de naturalesa privada, que no aporten informació sobre l'organització i el funcionament de l'aljama, però que acrediten la coexistència i l'estreta relació entre les comunitats jueva i cristiana. Aquest treball, doncs, esdevé fonamental per al coneixement i l'estudi d'aquesta comunitat jueva de l'Aleixar, de la seva vida quotidiana i, en particular, de la seva relació amb la població cristiana majoritària durant la baixa edat mitjana.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2004, col·l. «Acta Notariorum Cataloniae», núm. 16, 502 p.

*EL CARTULARI DE XESTALGAR: MEMÒRIA ESCRITA
D'UN SENYORIU VALENCIÀ*, DE MANUEL PASTOR I MADALENA¹

Manuel Pastor estudia i publica un manuscrit localitzat a la Biblioteca de Catalunya, un còdex en molt bon estat de conservació conegut com el «Cartulari de l'alqueria de Xestalgar», al País Valencià.

Aquest cartulari conté una sèrie de documents medievals especialment rellevants per a l'estudi i el coneixement històric de la baronia de Xestalgar, successivament de les famílies Ortís (des del 1238, per donació de Jaume I), Roís (1277), D'Entença (1296), De Montcada (1382), Nadal (1391), Sarsuela (1418) i, finalment, De Montpalau (1590). En uns casos es tracta d'actes privatis dels senyors o de membres de la família respectiva (sobretot dels D'Entença), i d'altres es refereixen al lloc i a les seves relacions amb la senyoria. Entre els actes que s'hi contenen hi ha la carta de poblament del mateix lloc de Xestalgar, datada el 27 de desembre de 1287.

L'autor descriu detalladament el document, les seves característiques materials i formals (quadern lligat amb cobertes de pergamí), etcètera, però la manca de dades no permet elaborar la cronologia dels documents i de les notes que s'hi transcriuen (els primers documents es devien copiar a la darrerria del segle XIV o al principi del XV, i el darrer és del XVII).

Pastor refereix l'evident importància i significació històrica d'aquesta documentació, en part inèdita fins a aquest moment i amb la qual elabora un estudi històric del lloc i la seva baronia, amb el recurs a altres documents existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en altres fons i de vegades publicats. L'estudi se centra especialment en les senyories de les famílies D'Entença i De Montcada entre els segles XIII i XIV.

En total, es tracta de vint-i-nou documents: el primer, datat el 18 de juny de 1238, i el darrer, el 8 de febrer de 1686. S'hi inclouen diversos actes de donació o de venda de la baronia de Xestalgar pels senyors respectius, testaments de diferents senyors, actes de delimitació o amollonament del territori, la carta de poblament del lloc, del 1287, privilegis reials i senyorials, nomenaments d'àrbitres per a resoldre conflictes entre els senyors del lloc i els d'altres viles i castells veïns, acords de l'aljama musulmana de Castellnou que avalen la venda de Xestalgar el 1391 a Vicent Nadal (nou senyor), diversos actes que afecten l'aljama de Xestalgar, concòrdies entre la senyoria i els vassalls, etcètera.

L'autor incorpora també una genealogia dels D'Entença, una llista dels senyors de Xestalgar entre els segles XIII i XVII i un mapa on es localitza el lloc. Els

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2004, col·l. «Diplomataris», núm. 29, 294 p.

documents del Cartulari es publiquen entre les pàgines 95 i 261, amb un complet aparell crític.

A continuació hi ha una relació dels documents que es publiquen, per ordre cronològic, i un índex també cronològic, amb una breu ressenya del contingut de cada document. Finalment, el treball de Pastor inclou un índex toponomàstic que enriqueix l'obra.

En definitiva, tenim a les mans un excel·lent treball històric que aporta nombroses dades sobre diverses famílies nobiliàries catalanes amb dominis al Regne de València i, sobretot, notícies i dades de gran importància per a un millor coneixement de la vila i la baronia de Xestalgar. Una obra, doncs, que enriqueix sense dubte el panorama historiogràfic del País Valencià.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

LLIBRE DE PRIVILEGIS DE LA VILA I EL TERME DE TERRASSA (1228-1652), DE TERESA CARDELLACH I GIMÉNEZ, PERE PUIG I USTRELL, VICENÇ RUIZ I GÓMEZ I JOAN SOLER I JIMÉNEZ¹

La Fundació Noguera publica aquest *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa*, que conté diferents treballs elaborats per Cardellach, Puig, Ruiz i Soler. Segons el manuscrit conservat, el títol complet és *Llibre de la vila y castell de Tarraça e térmens de aquella en lo qual són continguts molts privilegis e libertats a dita Universitat per molts reys e senyors passats de gloriosa memòria, com a senyors de aquella atorgats*, i inclou trenta-tres documents.

Es tracta d'un llibre que s'inicià tardanament, al segle XVI, però el seu nucli originari data aproximadament del 1534. La primera ampliació es devia produir entre els anys 1552 i 1595; la segona, com refereix Soler, devia correspondre al 1598, i la tercera devia tenir lloc vers el 1646. El plec documental elaborat s'enquadernà aproximadament l'any 1652, data del darrer document que inclou.

El llibre es va guardar a la Casa de la Vila i l'any 1898 Josep Soler i Palet començà a transcriure'l. L'Ajuntament de Terrassa acordà publicar-lo l'any següent, però amb una edició a càrrec del regidor municipal Josep Ventalló i Vin-

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2006, col·l. «Llibres de Privilegis», núm. 10, 322 p.

tró. Cada autor publicà finalment la seva versió: Soler i Palet, amb el títol *Llibre dels privilegis de Tarrassa* (gener de 1899), i Ventalló, amb el títol *Llibre de privilegis concedits a la vila de Tarrassa en los segles XIV, XV, XVI y XVII* (en fascicles al setmanari *La Comarca del Vallès*, el primer dels quals datava del 1898 —a la portada).

No cal ni parlar dels conflictes que se suscitaron entre tots dos autors, que es disputaren la primacia de l'edició. El manuscrit, però, quedà guardat a l'Arxiu Municipal i el 1937 es diposità a la Biblioteca Soler i Palet, on romangué fins a la inauguració de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa el 1995. Mentrestant, Teresa Cardellach l'estudià en la seva tesi de màster d'Arxivística, presentada el 1991 i on utilitzava les notes extretes el 1983 per Pere Puig. Tots dos autors repregueren la transcripció sistemàtica del text el mateix 1991. L'any 2001, Vincenç Ruiz i Joan Soler recuperaren aquell treball, continuaren la transcripció dels documents i prepararen aquesta edició de l'any 2006.

Per la seva banda, Joan Soler ha escrit l'apartat «Descripció codicològica i paleogràfica», on es fa un extens i detallat estudi material del document: la coberta, l'enquadrernació, les matèries escripturals i la composició del còdex, l'organització de les pàgines, l'escriptura del text, l'ornamentació i les caplletres.

Pere Puig signa el text «Forma diplomàtica i contingut jurídic dels privilegis i altres documents del llibre». Així, primer descriu el text, amb els seus documents segons els trasllats efectuats en diferents moments, i fa una llista de les disposicions que aquells contenen, amb especial referència a allò que afecta el règim municipal: l'elecció dels consellers segons els capítols del 1384 fins a la introducció del sistema insaculatori el 1560, l'ofici i la jurisdicció del batlle, la instauració del mostassaf, la seva vinculació a la Corona, diverses franquesses, el mercat local i l'establiment de la fira, la presó, diferents concessions fiscals, la divisió de la universitat en les anomenades *universitat de la vila* i *universitat forana*, etcètera.

Conjuntament, tots quatre autors presenten l'apartat «Criteris d'edició», on s'exposen els criteris utilitzats en la presentació i la transcripció del text, cosa que fan de la manera més exhaustiva i literal possible i amb les notes que també s'hi inclouen.

I, després d'unes fotografies del llibre i d'alguns dels seus fulls, s'edita el llibre, amb el seu aparell crític acuradament elaborat, també per tots els autors (p. 130-273). Són trenta-tres documents, el primer dels quals data del 3 d'octubre de 1384 i el darrer, de l'11 d'abril de 1635, englobats sota la rubrica «Privilegia ad usum villae Terraciae». A cada document s'indiquen les seves concordançes amb les edicions de Ventalló i Soler i Palet, a més de les referències a

altres còpies o trasllats i notes sobre el document en qüestió existents en el mateix arxiu de Terrassa o en altres fons que se citen.

En l'apèndix I es publica la llista de documents segons l'ordre del llibre. L'apèndix II conté una altra relació cronològica de les notes que acompanyen els documents del text, la primera de les quals constitueix el document més antic a què fa referència la present edició: el privilegi atorgat pel rei Jaume I el 19 de desembre de 1228, amb el qual enfranquia els habitants de Palau i les parelles reials de Terrassa dels mals usos de la quessa, la cugucia i l'eixorquia, entre altres. En total són quaranta-una notes, ordenades cronològicament (la darrera, del 1652) i en cadascuna de les quals s'indica el document a què fan referència. L'apèndix III conté la relació temàtica dels documents, que enriqueix considerablement l'obra, ja que facilita el seu examen i estudi. A continuació hi ha un índex toponomàstic, un índex de matèries i la bibliografia emprada.

Es tracta d'una obra extraordinària, de referència obligada per als estudiosos i que aporta nombroses dades entorn del dret i les institucions pròpies de la universitat de Terrassa.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

RECULL D'ESTUDIS D'HISTÒRIA JURÍDICA CATALANA, DE JOSEP MARIA PONS I GURI¹

La Fundació Noguera publica el quart i darrer volum recopilatori de disset treballs del doctor Josep Maria Pons i Guri, molts editats en revistes i obres col·lectives, alguna ponència no publicada i també textos inèdits.

La majoria d'aquests treballs estan dedicats a l'estudi del dret i de diverses institucions públiques, generals o particulars d'un lloc o d'un senyoriu determinat. Els anomenem segons l'ordre d'aquesta edició (i indiquem l'any de publicació, si escau): «Aspectes judicials de la Cort General a l'època medieval» (1991), «El dret als segles VIII-IX» (1991), «Documents sobre aplicació dels Usatges de Barcelona anteriors al segle XIII» (1993-1994), «El dret comú a Catalunya» (1991), «De l'escrivent al notari i de la "charta" a l'"instrumentum"», «Recepció dels usos notariais itàlics a Catalunya» (1993), «El castell de Montpalau. Pervivència de la jurisdicció d'un castell abandonat» (2003-2004), «La "potes-

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2006, col·l. «Textos i Documents», núm. 38, vol. IV, 431 p.

tas”, el “merum” i el “mixtum imperium”. Estat de la qüestió» (ponència no publicada, 1985), «Catalunya en els comentaris d'Enea Silvio Piccolomini. Els catalans en defensa de les seves institucions» (1987), «Manual notarial d'Alcover (1228-1229). Estudi introductori» (1989), «Manuscris, incunables jurídics i fons arcaics de la biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona» (1993), «Producció del dret paccionat al vescomtat de Cabrera. Capítols dels anys 1387, 1398, 1415 i 1488» (1934), «Actes possessoris de les jurisdiccions dels vescomtats de Cabrera i de Bas: Federique Enríquez de Cabrera, any 1527 (i) Gastó de Montcada i Gralla, any 1594» (2001), «Combat i presa d'un vaixell de “moros”, l'any 1624. Jurisdiccions que intervenen en el repartiment dels guanys» (1995-1996), «Les acaballes de les senyories jurisdiccionals en un racó de món de la Marina de la Selva» (inèdit) i «Un fragment de còdex de la “Instituta”» (inèdit).

Uns altres dos articles fan referència a certs personatges estudiats per l'autor: «Joan Catà, cabdill de remences» (1991) i «Sicardis, senyora de Montseny i de Lloret» (1992).

Aquest quart volum es publica un cop traspassat el seu autor i, com dèiem, després dels tres anteriors, publicats tots tres el 1989 com a números 20, 21 i 22 de la magnífica col·lecció «Textos i Documents» de la Fundació Noguera. Tots quatre volums reuneixen els nombrosos treballs del doctor Pons i Guri, alguns inèdits i no publicats, i els posen a l'abast dels estudiosos del dret i de la història de Catalunya, i, en general, de totes les persones interessades en el coneixement de les nostres institucions històriques.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

EL MATRIMONI INFANTIL A CATALUNYA I EUROPA, DE SANTIAGO DE LLOBET MASACHS¹

Aquest llibre que publica De Llobet va sorgir de la seva tesi doctoral, presentada amb el títol *El matrimoni infantil a Europa. Dinàmica i raons d'uns casaments anòmals* l'any 2002 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.

Es tracta d'un treball d'antropologia històrica i jurídica, centrat a Catalunya però considerant aquesta en el seu context europeu, i que parteix dels fons de l'ar-

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2005, col·l. «Estudis», núm. 31, 354 p.

xiu familiar de Llobet, de diversos arxius diocesans i d'altres de catalans, espanyols i estrangers. L'objecte del llibre, com ens indica el seu títol, és el matrimoni infantil regulat pel dret canònic, que l'autor distingeix del casament entre menors.

El llibre es divideix en dues grans parts. La primera es titula «Teoria del matrimoni infantil» i l'autor hi estudia allò relatiu al matrimoni infantil segons les diverses fonts del dret vigents a Occident i Orient en diferents moments històrics, per la qual cosa fa referència a la Grècia clàssica, a Roma i a l'edat mitjana, i continua fins al principi del segle XX (el dret canònic —decret de Gracià, decretals, Concili de Trento, Codi de dret canònic de 1917— i el dret d'altres confessions cristianes i no cristianes).

La segona part del treball es titula «La pràctica del matrimoni infantil». En aquest cas, l'autor, partint dels diversos i abundants fons documentals amb què compta i relacionant-los adequadament, analitza la pràctica d'aquest matrimoni, les seves causes (vinculades quasi sempre a la supervivència familiar, la suplència de pares difunts i la legitimació de les unions sexuals), la intervenció de l'Església, que n'havia d'atorgar la dispensa (tràmits, procediment, testimonis), les situacions que es patien (debilitament de les línies successòries familiars), les reaccions dels noucasats, etcètera.

En ambdues parts s'examinen des del vessant teòric, i també des del pràctic, l'organització familiar catalana, especialment als segles XVII i XVIII, segons la nombrosa documentació i les fonts que l'autor consulta.

En el tercer apartat, De Llobet presenta les seves conclusions i consideracions finals, que es poden resumir en una afirmació que formula ell mateix: el matrimoni infantil constitueix el paradigma de la voluntat dels pares o tutors d'assegurar la continuïtat dels «valors agnaticis, ètics, morals, socials i de béns hereditaris de què les famílies es creien propietàries i dipositàries». Però allò més destacable, a més dels innovadors plantejaments de l'autor, és l'acreditació que el matrimoni infantil gira a l'entorn de dues variables fonamentals, com afirma el seu prologuista (Ignasi Terradas): l'edat considerada útil per a determinades funcions (també la del matrimoni, la pubertat, la fertilitat) i els interessos civils concurrents.

L'obra es completa amb un apèndix que es titula «Relació de matrimonis infantils trobats a Europa» i on es fa referència especial a Roma, Itàlia, Polònia, Grècia, França, Anglaterra i altres països, però també a diferents bisbats catalans i espanyols. I, per acabar, s'inclou la també molt extensa bibliografia utilitzada per De Llobet.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

*COMPRAR, VENDRE I PAGAR AL REI: ELS IMPOSTOS INDIRECTES AL REGNE DE MALLORCA, S. XIV-XV, DE PAU CATEURA (ED.)*¹

Aquest llibre recull les intervencions que es van fer en el congrés que amb el mateix títol, «Comprar, vendre i pagar al rei», es va celebrar a Palma de Mallorca al mes d'octubre de l'any 2005 i en el qual s'analitzaven els impostos indirectes del Regne de Mallorca des d'una perspectiva tant històrica com jurídica, i el desenvolupament de les finances públiques en els darrers segles de l'edat mitjana.

Després de la introducció del mateix coordinador del Congrés, Pau Cateura, es publiquen les aportacions presentades per diferents professors que hi participaren, amb la qual cosa es posen a l'abast dels assistents i del públic en general.

El primer treball, del mateix Pau Cateura, «Consum i impostos en el Regne de Mallorca (segle XIV)», exposa que els principals productes de consum (pa, vi, carn i peix) se sotmeteren a la fiscalitat municipal especialment a partir del 1310.

Una altra intervenció fou la de Lluís Tudela, titulada «L'origen de l'impost d'entrades i eixides de navilis a Ciutat de Mallorca». Tudela comenta la introducció d'aquest tribut arran de la guerra amb Gènova des del 1330, per tal de finançar el conflicte bèl·lic. Aquest impost gravava el trànsit, la càrrega i la des càrrega de naus.

Guillem Morro estudia en el seu treball «Fiscalitat i deute públic en el Regne de Mallorca (1385-1405)» el fracàs de les polítiques d'amortització del deute públic i de reconversió del deute exterior en deute interior (sobretot per la manca d'una fiscalització pressupostària eficaç).

Josep F. López explica en el seu treball «Fiscalitat i producció agrària: la percepció del delme a Mallorca» la fiscalitat que s'establí per mitjà del delme, com es fixaven els productes afectats i la manera en què es fixà la seva distribució entre el rei i l'Església (els seus beneficiaris).

Jorge Maíz, amb el text «La fiscalidad indirecta en el seno de la comunidad judía del Reino de Mallorca (siglos XIII-XIV)», tracta de la fiscalitat que s'aplicava a aquesta minoria confessional, sobretot per la monarquia (*trahut*, contribucions extraordinàries i el monedatge) en el marc d'unes relacions directes amb l'aljama.

El treball de Ricardo J. Navarro, «El contrato de arrendamiento de las imposiciones en el Reino de Mallorca (siglo XIV): aspectos jurídicos. Los procedi-

1. Mallorca, El Tall, 2006, col·l. «El Tall del Temps Maior», núm. 13, 239 p.

mientos de gestión y recaudación», fa referència al procés d'adaptació del sistema fiscal mallorquí al mercat i, com ell manifesta, a la modernitat del seu règim tributari.

Carmen Fernández, amb «Alguns aspectes jurídics del contracte sant», comenta aquesta peculiar institució. Aquest contracte consistia en la cessió del dret sobre la recaptació tributària als creditors, amb la qual cosa s'assignaven les impositcions indirectes del Regne al pagament de les pensions (censals) corresponents.

Ricard Urgell, amb el seu treball «Dinàmica de l'administració fiscal de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca (1405-1431)», estudia la fiscalitat indirecta de Ciutat entre els anys 1405 i 1431, període clau de la història de la hisenda municipal.

La intervenció d'Antoni Mayol, «La fiscalitat indirecta en la part forana de Mallorca: Alcúdia, Muro i Pollença en la baixa edat mitjana (1350-1450)», fa referència, com indica el seu títol, a les tres localitats esmentades, amb un règim jurisdiccional i una estructura econòmica diversos.

Jordi Morelló, amb la seva intervenció «El mercat de les impositcions a Eivissa: els arrendaments», estableix la primera sistematització del règim fiscal municipal d'Eivissa als segles XV i XVI i analitza els sistemes de gestió fiscal del municipi per mitjà de l'arrendament de les impositcions i el recurs a l'*eixauc* (descompte de certa quantitat a compte de la prima que es donava a tothom que hagués participat en la subhasta).

Antoni Ferrer presenta el seu treball «El mercat de les impositcions a Eivissa: els arrendataris» i se centra en la dimensió social dels arrendataris d'impostos indirectes en l'Eivissa dels segles XV i XVI.

Aquesta edició constitueix una aportació de primer ordre al coneixement històric institucional del Regne de Mallorca, bé que centrat en aquest àmbit de les finances públiques. I, evidentment, cal esperar que, com afirma el mateix Pau Cateura, serveixi de «punt de partida per a noves iniciatives d'investigació» que s'han de desenvolupar en un futur pròxim.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

DIPLOMATARI DEL MONESTIR DE SANTA MARIA DE SANTES CREUS (975-1225), DE JOAN PAPELL I TARDIU¹

L'any 1947, el Consejo Superior de Investigaciones Científicas publicà *El «Llibre blanch» de Santas Creus (Cartulario del siglo XII)*, a cura de Frederic Udina Martorell. Udina publicava el Cartulari, que aleshores es conservava a la Biblioteca de Tarragona (des de l'exclaustració dels seus monjos al segle XIX), i altres documents que es trobaven a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid (que dataven des de l'any 975 fins al 1197, més altres del 1229 i el 1251, i cinc sense datar).

Ara Joan Papell transcriu i publica els documents que es troben a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid i incorpora els que s'havien extraviat o perdut i que figuren en el Cartulari de Tarragona. Són documents que van també des de l'any 975 fins al desembre de 1225, data del document corresponent a l'abadiat de Ramon de Rifar.

L'autor fa una completa introducció històrica sobre el monestir, des de la seva fundació per la família De Montcada sota l'advocació originària de Santa Maria de Valldaura, arran de la donació que el 1150 es féu a l'abat de Granselva (Llenguadoc), d'unes terres a la muntanya de Cerdanyola. A aquesta donació, la seguiren altres donacions arreu del Principat, fins que el 1160 els monjos cistercencs reberen l'honor de Santes Creus, on finalment es bastí el seu monestir, en la zona on conflueixen el Gaià, el Baix Urgell, l'Anoia i el Penedès.

L'any 1166 s'iniciaren les obres del nou monestir, i al final del 1168 o el principi del 1169 ja s'hi instal·laren els monjos procedents de la comunitat inicial de Valldaura. A partir d'aquell moment, la comunitat es conegué com Santa Maria de Santes Creus.

Papell explica que tota la documentació del monestir anterior al 1150 i des del 975 fa referència als anteriors titulars dominicals de les terres que finalment s'incorporaren al monestir. També fa referència als nombrosos privilegis i altres donacions que reberen dels successius comtes reis i d'altres particulars.

La introducció històrica arriba fins a l'any 1225, any del darrer document que es publica, i va seguida d'una llista dels abats del monestir feta a partir de la documentació que es transcriu (des del 1152 fins al 1226). A continuació hi ha un recull de la bibliografia utilitzada per l'autor.

Després es transcriuen els sis-cents dotze documents que s'editen (p. 60-884), la majoria procedents, com s'ha dit, de l'Arxiu Històric Nacional de Madrid. I també es tenen en compte els de l'anomenat *Llibre blanch* que es conserva a la Biblioteca de Tarragona i un que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2005, col·l. «Diplomataris», núm. 35 i 36, 2 v., 973 p.

L'autor assenyala la correspondència de cada document amb l'edició d'Udina i elabora un complet aparell crític. Després hi ha un índex onomàstic i toponímic, que enriqueix l'obra.

Cal felicitar una vegada més la Fundació Noguera per la valuosa tasca que du a terme en la recuperació i la conservació dels fons diplomàtics del nostre país, en aquest cas del monestir de Santes Creus. Aquesta edició, a més, està acompanyada d'un molt complet i ben elaborat estudi històric que comprèn el període fundacional i de consolidació del monestir (anys 1150-1225), a cura del mateix Papell.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

*CATÀLEG DE PERGAMINS DEL FONS DE L'AJUNTAMENT
DE GIRONA (1144-1862), DE L'ARXIU MUNICIPAL DE GIRONA¹*

L'Arxiu Municipal de Girona, amb el suport de la Fundació Noguera i la Caixa de Girona, edita aquests 2.265 documents del seu fons que es conserven.

La transcripció i la selecció del fons de l'Ajuntament de Girona és obra d'un equip format per Joan Villar (que els ha resumit), Núria Surià (que els ha indexat i normalitzat), Lluís Esteve Casellas i Joan Boadas.

L'obra conté una breu introducció en la qual s'expliquen l'estructura i el nivell de descripció del catàleg, l'anàlisi cronològica seguida, el contingut documental, la tipologia dels documents (de la universitat municipal, de la Taula de Canvi, d'institucions religioses i de persones privades) i la informació onomàstica que proporcionen els documents.

També s'exposen els criteris seguits per a l'elaboració dels índexs que acompanyen l'obra (d'antropònims, de topònims, d'organismes, de càrrecs i oficis i de notaris i notaries que se citen en aquest catàleg).

El primer document que es publica en aquesta obra conjunta data del 21 de gener de 1144 (privilegi que concedí Ramon Berenguer IV als homes i dones de les parròquies que s'indiquen i pel qual els eximia de pagar les cugucies i forces, els atorgava que els plets i les querelles fossin jutjats pel seu batlle en el lloc que es deia, i concedia a les noies que es poguessin redimir del seu domini pagant dos sous) i el darrer document data del 21 de maig de 1862 (butlla de Pius IX mitjançant la qual comunica el nomenament del nou bisbe de Girona).

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2005, col·l. «Diplomataris», núm. 32, 33 i 34, 3 v., 2.012 p.

La majoria de documents són de la universitat municipal de Girona (un total de 578, sobre la creació i la venda de censals, ordinacions, protestes davant del rei, llicències a particulars per a obrir taules de botigues, convenis, com un amb el call jueu, etc.). Altres corresponen a la Taula de Canvi (207) i un tercer grup documental fa referència a les institucions religioses: monestirs, convents, esglésies, capelles, beneficis i altars (sobretot, deixes i llegats, però també capbreus, butlles i breus papals, etc.). I encara hi ha un altre conjunt documental que prové de persones privades o hi fa referència. Són documents relacionats amb censals, béns immobles, dret de família (capítols matrimonials, donacions, here-taments, etc.), testaments, contractes, capbreus, etcètera.

Es tracta d'una obra extraordinària que posa a l'abast dels estudiosos i de tots aquells que tinguin interès per la història de Girona, un vast conjunt documental que ofereix una informació molt àmplia de la ciutat i dels seus habitants al llarg d'aquest extens període històric.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

*LLETRES REIALS A LA CIUTAT DE GIRONA (1517-1713),
DE M. JOSEPA ARNALL I JUAN I ANNA GIRONELLA I DELGÀ¹*

L'any 2000, la Fundació Noguera publicà en dos volums les lletres reials adreçades a la ciutat de Girona entre els anys 1293 i 1515 (amb un estudi molt acurat de la mateixa M. Josepa Arnall, traspassada l'any 2002).

Ara s'editen en uns altres dos volums les lletres reials compreses entre el 1517 i el 1713, com indica el títol de la publicació que presentem, iniciada i preparada per M. Josepa Arnall i concloua per Anna Gironella. Aquests volums segueixen una numeració correlativa, continuació de la dels volums anteriors (el primer comença amb la pàgina 1031 i el segon acaba a la 2092).

El volum III conté un estudi introductori del catàleg de lletres que ara s'editen, conservades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Girona (als fons «Cartes Reials», «Manuals d'Acords», «Correspondència amb Barcelona» i «Correspondència amb Madrid»). Entre els dos nous volums, s'editen un total de mil cent trenta lletres, a les quals cal afegir les set-centes ja publicades.

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2005, vol. III i IV, col·l. «Diplomataris», núm. 30 i 31, 4 v., 1.061 p.

En relació amb les lletres, se n'esmenten els autors i els reis i virreis de Catalunya que les signen, es descriuen les seves característiques formals, es fa un esment especial dels seus destinataris (jurats, Consell Municipal, el bisbe de Girona, els diputats del General del Principat, etc.) i s'expliquen els criteris d'edició i la bibliografia utilitzada.

Després, a partir de la pàgina 1052 trobem l'edició de les lletres reials, la primera com a número 701, de 12 de juliol de 1517 (en la qual Carles I s'adreçava als diputats del General del Principat de Catalunya i els comunicava que, quan el temps ho permetés, marxaria de l'illa de Zelanda, on era, en direcció a Espanya). A continuació hi ha els altres documents; el número 1819, l'últim per la data, és del 30 de desembre de 1713. Però després se'n publiquen uns altres dotze, que es van localitzar després d'enviar el treball a la impremta i que per això es van afegir al final d'aquesta edició (són de diversos anys dels segles XIV, XV i XVII).

Tenim, doncs, una nova obra amb documents de dos-cents anys, un període important i transcendent de la història de Girona i de Catalunya, amb episodis tan rellevants com les guerres dels Segadors i de Successió. Aquesta documentació, com afirma la prologuista de l'edició, l'alcaldesa de Girona, esdevé «un testimoni immillorable i una inesgotable font d'informació relativa al desenvolupament de Girona durant el transcurs d'aquests dos segles».

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

DIPLOMATARI DE L'ARXIU CAPITULAR DE LA CATEDRAL DE BARCELONA: SEGLE XI, DE JOSEP BAUCELLS I REIG, ÀNGEL FÀBREGA I GRAU, MANUEL RIU I RIU, JOSEP HERNANDO I DELGADO I CARME BATLLE I GALLART¹

Aquesta obra presenta el molt important fons documental de la catedral de Barcelona corresponent al segle XI. És sabut que aquest és el centre d'Europa que ha conservat més documentació medieval en pergamins. Així doncs, aquesta edició recull la major quantitat de documents no publicats d'aquesta mateixa època.

En total es transcriuen 1.719 documents; el primer és del 8 de febrer de l'any 1001 (de donació, pel bisbe de Barcelona i per carta precària, de dues pe-

1. Barcelona, Fundació Noguera, 2006, col·l. «Diplomatari», núm. 37, 38, 39, 40 i 41, 5 v., 2.927 p.

ces de terra) i el darrer és del 18 de desembre de 1100 (testament del jutge Ramon Guitart, jurat sobre l'altar de Sant Feliu de l'església de Sant Just de Barcelona).

Josep Baucells presenta l'obra i descriu els fons arxivístics de la catedral de Barcelona. Així, es refereix a les trenta-set sèries de l'Arxiu que contenen la documentació del segle XI (una part de les dues-centes quatre que en total formen l'Arxiu): documents originals i còpies contingudes en els *Libri Antiquitatum*.

De totes aquestes sèries, cinc són exclusivament en pergamí (amb un total de 898 documents) i les altres trenta-dues són mixtes. Quant al *Libri Antiquitatum*, són quatre volums de gran mida i fulls en pergamí, que contenen una còpia de gran part dels documents conservats a l'Arxiu (hi consten 2.790 documents, en total).

Àngel Fàbrega signa l'estudi «Classificació dels documents de l'Arxiu Capítular de la Seu de Barcelona (anys 1001 a 1100)» i distingeix entre documentació eclesiàstica (pontifícia, episcopal, canonical), documentació civil (comtal, vescomtal) i documentació privada (arbitratges, composicions, reconeixements de culpa, donacions, establiments, permutes, testaments, sacramentals, marmesories, etc.).

Manuel Riu és l'autor de l'estudi «Algunes possibilitats de recerca amb la documentació del segle XI conservada a l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona». L'autor, després de fer unes consideracions prèvies, assenyala quines són les línies de recerca que ofereix aquesta documentació sobre diversos aspectes de la societat del segle XI a partir de diversos àmbits temàtics (que no vol esgotar): la compravenda de béns immobles i l'accés a la possessió i la propietat; els drets d'entrada a les finques i de pas pels camins; la retenció de béns i rendes; les monedes, les mides, els pesos i les mesures; els drets i els deures dels propietaris de la terra; l'aparició del cognom; la condició social de la dona; el patrimoni eclesiàstic; la xarxa viària; l'estament eclesiàstic; l'estament nobiliari; l'estament dels homes lliures, i la mentalitat i les clàusules dites «inútils».

Carme Batlle signa el text «Introducció a l'antroponímia de la Barcelona del segle XI», en el qual fa referència a la rica varietat i al gran nombre d'antroponims que ofereix aquesta col·lecció documental. Al·ludeix al predomini dels noms gòtics, a l'ús d'alguns noms preromans o bascoïdes, i a l'onomàstica llatina i cristiana. També s'ocupa dels noms de les dones (molt més escassos, però molt variats i més simples que els dels homes), classifica els noms germànics, constata la introducció dels noms dobles, l'ús de sobrenoms i el fet que sovint es fa constar la professió o el càrrec dels subjectes que intervenen en els documents, i acredita finalment el domini de la llengua catalana.

Josep Hernando, amb el text «La transcripció i l'edició dels documents», fa referència a les grafies, les abreviatures, la separació de paraules, l'ús de ma-

júscules, la puntuació i les alineacions, la indicació de línies i folis, les subscripcions i l'edició dels documents.

Eduard Feliu, per la seva banda, presenta «Nota sobre el mot *mes* en hebreu per a la correcta datació dels documents barcelonins», evidentment de documents hebraics d'origen català. L'autor fa constar la importància d'aquest fons per als estudis de paleografia hebrea.

I, per acabar, el mateix Josep Baucells, que ja presentava l'obra, també és l'autor del treball «Pràctica cronològica i diversitat al segle XI en els documents de l'Arxiu de la catedral de Barcelona», on constata que l'inici del nou any es computa en el moment de l'accessió a la Corona o al govern d'un monarca, els excessos en la numeració dels anys, la denominació dels dies, l'absència de l'any de l'acte que es documenta, el fet que a vegades només s'esmenta un regnat determinat, etcètera.

A continuació d'aquest darrer treball hi ha una llista de la bibliografia utilitzada. I tot seguit es transcriuen i es publiquen els documents de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (a partir de la pàgina 273).

Després del darrer document (pàgina 2657 del volum v) hi ha un índex de noms que enriqueix considerablement aquesta obra per si mateixa extraordinària. Es tracta d'un fons documental d'un període de gran transcendència per al nostre país, un període de canvis profunds, com acrediten tots els autors que intervenen en aquesta edició. Ara tota aquesta informació es posa a l'abast dels investigadors i dels estudiosos en general.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

**LES CASES DE TEMPLERS I HOSPITALERS A CATALUNYA:
APLEC DE NOVES I DOCUMENTS HISTÒRICS,
DE JOAQUIM MIRET I SANS (A CURA DEL DOCTOR
JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ)¹**

Josep Maria Sans i Travé s'encarrega de la reedició facsimilar d'aquesta obra extraordinària de Joaquim Miret i Sans, una de les més completes i importants de la historiografia catalana de principi del segle XX. La primera edició era de l'any 1910.

1. Lleida, Pagès, 2006, edició facsímil de la de 1910, amb un estudi introductori a càrrec de Josep Maria Sans i Travé, 760 p.

Autor de cent vint-i-cinc llibres i articles de caràcter històric, aquesta és l'obra més rellevant de Miret i Sans, encara avui de consulta obligada i indispensable per als historiadors en general i en particular per als estudiosos dels ordes religiosomilitars del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, ambdós amb una gran implantació arreu del Principat, sense oblidar que el segon acabà rebent els dominis dels cavallers templers quan el seu orde fou dissolt.

En tot cas, l'obra de Miret i Sans es divideix en dues grans parts. La primera té divuit capítols i entre altres temes s'hi tracten els següents: els orígens d'aquells dos ordes militars (amb referències a l'orde teutònic), l'establiment dels hospitalers i els templers a l'Aragó i Catalunya (en aquest cas, amb referències especials als de les comarques del Penedès, el Vallès, Osona, el Pallars, el Rosselló i la Plana d'Urgell), les primeres adquisicions dels cavallers dels dos ordes també a l'Aragó, Castella i Navarra, amb les diverses disposicions papals dictades a favor seu, les conquestes de Tortosa i Lleida (a mitjan segle XII), en la qual uns i altres cavallers tingueren una intervenció decisiva, i les primeres donacions que reberen a Tortosa, Lleida, Miravet, etcètera.

També es refereixen les noves adquisicions fetes els anys posteriors a la conquesta d'aquelles dues ciutats i l'establiment de noves comandes d'ambdós ordes a Catalunya i l'Aragó, com ara les de: Barbens, Sant Valentí, Siscar, Palau, Barberà, Selma, Corbins, Puig-reig, Aiguaviva, Castelló d'Empúries, la Juncosa, Tortosa, Amposta, Ulldecona, l'Hospital de Lleida, Barcelona, Sixena, Alguaire, Isot, Costoja, Berga, Vallmoll, Sant Llorenç de les Arenes, Avinyonet, Saragossa, Calataiud, Anyón i Mallén, Barbastro, Osca, Pina, Aliaga, Samper de Calanda, Castelliscar, Casp, Montsó, Novillas, Boquiñeni, Ascó, Orta, Ambel, Miambel, Encinacorba, Remolins, Mallorca, l'Espluga de Francolí, Torres de Segre i un llarg etcètera.

També s'ocupa de les cases dels ordes que no s'erigiren en comandes, com, per exemple, les de Vic, Tèrmens, Biure, etcètera. Igualment, l'autor s'ocupa de les hospitaleres i templeres, des de la creació de les primeres cases, i fa un esment especial de les hospitaleres de Cervera, les d'Alguaire i altres.

Miret i Sans tracta també dels béns dels ordes en els seus territoris (molins, forns i altres drets) i també refereix alguns testaments amb donacions importants a favor de l'un o l'altre orde. En un parell de capítols s'ocupa de la indumentària dels cavallers d'ambdós ordes. I també es refereix, en especial pel que fa al Temple, a la seva influència política i la seva activitat financera. I, per acabar, encara fa referència a l'extinció de l'orde, al procés contra els templers i als seus béns.

La segona part del llibre, amb set capítols i relativa a l'època posterior a la desaparició de l'orde del Temple, fa referència al traspàs dels béns de l'orde del Temple, després de la seva dissolució, a favor de l'orde de l'Hospital, a les cam-

panyes de l'orde de l'Hospital contra els sarraïns del sud, a les noves fortificacions dels cavallers hospitalers, a la creació de les batllies de Mallorca i Casp, i a les visites que efectuaven els priors hospitalers als seus nous dominis per a prendre'n possessió.

L'obra acaba amb un apèndix que conté tres catàlegs o llistes dels comandadors que corresponen als districtes dominicals i jurisdiccionals respectius, vint-i-un documents que enriqueixen considerablement l'obra i dos índexs, un de geogràfic i un d'onomàstic, de gran interès.

Per la seva banda, Sans i Travé, a més d'encarregar-se d'aquesta reimpressió, elabora un extens i molt complet estudi introductori sobre la vida i l'obra de Miret i Sans. Però va molt més enllà, ja que du a terme una posada al dia dels estudis realitzats i publicats fins a la data sobre els ordes religiosomilitars a Catalunya.

En la primera part d'aquest estudi, iniciada amb un pròleg del mateix Sans i Travé, s'inclou una ressenya biogràfica de Miret i Sans, es destaquen les línies de recerca seguides segons la seva producció historiogràfica, es fa referència als seus estudis sobre els ordes religiosomilitars i, finalment, es dedica un apartat a la que es considera l'obra magna de l'autor: *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*.

La segona part de l'estudi introductori porta el significatiu títol d'«Historiografia posterior a Miret i Sans referida a les províncies catalanes dels ordes del Temple i de l'Hospital (1910-2005)». Amb aquest detallat treball, Sans i Travé recull tota la bibliografia dels darrers cent anys centrada en algun aspecte dels ordes del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a Catalunya.

Una tasca ingent, amb quasi un miler de notes, algunes molt extenses, que contenen dades bibliogràfiques de gran utilitat per a tot estudiós d'aquells ordes i, en general, per a totes les persones interessades en la història de Catalunya, ja que és molta la informació que contenen de tot el seu territori.

Sans i Travé divideix aquesta part de la seva introducció en tres grans blocs. El primer, el titula «Bibliografia i fonts documentals». Sans i Travé recorda en primer lloc l'obra de Derek W. Lomax del 1976 sobre la historiografia general dels ordes religiosomilitars a la península Ibèrica, i altres posteriors fins la data. En aquest apartat s'esmenten reculls bibliogràfics, treballs que informen sobre arxius que contenen informació sobre els dos ordes al Principat, i obres generals i edicions de fons documentals (butlles, diplomataris, privilegis, etc.).

Específicament sobre l'orde del Temple, s'esmenten edicions de col·leccions diplomàtiques sobre els templers a la província catalana (també inclou l'Aragó), obres generals sobre els templers catalans (orígens i fundació, introducció al Principat i altres territoris peninsulars, etc.), estudis sobre comandes

templeres (bibliografia recollida en cent quaranta notes, incloent-hi els altres territoris de la província catalana del Temple: Aragó, Navarra, València i Mallorca), estudis sobre aspectes socials i econòmics, treballs entorn del patrimoni monumental i artístic templer, edicions de la regla i els estatuts de l'orde, edicions i estudis de cartes de poblament, ordinacions i costums atorgats per l'orde (recordem els importants textos consuetudinaris catalans de Tortosa i Horta), altres treballs sobre el procés dels templers i la destinació dels seus béns a la província catalana, i sota l'epígraf «Prosopografia» es recullen estudis i ressenyes biogràfiques dels cavallers templers.

També, particularment sobre l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, es presenten edicions de col·leccions diplomàtiques i de documents, estudis generals sobre l'orde, treballs específics sobre comandos hospitaleres, altres estudis sobre el patrimoni monumental i artístic hospitaler, obres sobre els convents femenins, edicions dels estatuts de l'orde, obres dedicades als ordenaments jurídics i legals concedits als vassalls de l'ordre, treballs sobre les campanyes militars en les quals va participar l'orde i, finalment, un recull de biografies publicades de membres de l'orde.

Aquest treball de Sans i Travé és molt exhaustiu, complet i posa a l'abast general l'extensa bibliografia nacional i estrangera dedicada als ordes del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem a Catalunya i a la península Ibèrica. És una obra extraordinària i una de les principals i més importants aportacions de Sans i Travé a la historiografia catalana sobre els ordes religiosomilitars, dins la que és la seva línia de recerca.

Cal felicitar Josep Maria Sans i Travé per la magnífica reimpressió de l'obra magna de Joaquim Miret i Sans, plenament vigent, i per complementar-la de manera extraordinària amb l'abundosa bibliografia existent fins a aquesta data sobre els ordes del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem i sobre les seves cases i comandos a Catalunya i en altres territoris peninsulars.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

LES COSTUMS DE MIRAVET, DE FERRAN VALLS TABERNER¹

L'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Tarragona ha dut a terme aquesta edició facsimilar del text dels Costums de Miravet, publicat el 1926 per Ferran Valls Taberner en la seva versió catalana.

Els Costums de Miravet són un codi de costums que el 1319 l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem concedí als seus vassalls habitants de la batllia de Miravet, districte senyorial que comprenia bona part de les actuals comarques de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre.

Es tracta d'un text de cent trenta-quatre capítols, la discussió del qual s'havia iniciat anys enrere, sota el domini i la jurisdicció de l'orde del Temple, però que no es concretà fins que la batllia fou traspassada a l'orde de l'Hospital, un cop extingit aquell altre (l'any 1317).

Aquest codi conté disposicions de tota índole: civils, mercantils, penals i processals, i també d'ordre públic, com avui les definiríem.

L'edició va precedida d'un pròleg del doctor Josep Maria Font i Rius, qui, entre altres aspectes, destaca les darreres recerques dutes a terme a l'entorn d'aquest ordenament i, en particular, les jornades d'estudis que se celebraren a Gandesa l'any 2000.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

1. Tarragona, Il·lustre Col·legi d'Advocats de Tarragona, 2006, edició facsimilar de la de 1926, amb pròleg de Josep Maria Font i Rius, 45 p.

CRÒNIQUES

ELS TRESORS MONETARIS MEDIEVALS: ESTUDI, LEGISLACIÓ I PROTECCIÓ¹

Els prop passats dies 6 i 8 de març es van celebrar a l'auditori del Palau Nacional, seu del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), les sessions de la dissetena edició del Seminari d'Història Monetària de la Corona d'Aragó, que amb caràcter anual organitza el Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC). El tema monogràfic tractat aquesta vegada va ser el fenomen de la troballa d'ocultacions de moneda a l'edat mitjana. El Seminari es va desenvolupar en sis ponències, que es van presentar repartides en dues sessions específiques. La primera va estar centrada en una visió estrictament numismàtica del fenomen, mentre que la segona va estar pensada per a afrontar el tema des de la perspectiva jurídica.

La conferència inaugural va ser pronunciada per la numismàtica i museòloga Teresa Marot. La ponent va presentar, amb el títol «Els tresors monetaris: perspectives d'estudi», una exposició teòrica de les possibilitats que, des de l'òptica numismàtica, ofereix l'estudi de les troballes de dipòsits tancats de monedes, així com de la metodologia que s'ha de seguir a l'hora de documentar-les i estudiar-les. La doctora Marot, comissària de l'exposició que va acollir el MNAC l'any 1999 sobre el tresor de Sant Pere de Rodes, va utilitzar sovint aquesta troballa emblemàtica per a exemplificar alguns dels aspectes més significatius de l'estudi dels dipòsits monetaris.

La següent conferència, «Tresors i troballes monetàries medievals a les col·leccions del GNC del MNAC», va ser pronunciada per Maria Clua, adjunta a la conservació del MNAC. La doctora Clua va presentar un exhaustiu catàleg dels tresors ingressats a les col·leccions del MNAC i dels conservats en altres institucions públiques catalanes. Un aspecte especialment significatiu de la seva exposició va ser l'esforç esmerçat en la reconstrucció d'antigues troballes de tresors, posteriorment dispersats, per mitjà de la documentació coetània existent. Així mateix, va contraposar la recuperació dels tresors monetaris entesos com a conjunts monetaris, amb algunes de les troballes individuals de monedes en el registre arqueològic, que, per la seva singularitat, constitueixen, amb un altre sentit del terme, petits tresors monetaris. La conferenciant va cloure la seva intervenció convidant els assistents a visitar la sala d'exposicions de numismàtica del MNAC per tal de veure directament alguns dels tresors comentats.

La darrera conferència de la primera sessió va ésser a càrrec de Josep Peller, president de l'Asociación Numismática Española, institució que, amb seu a

1. XVII Seminari d'Història Monetària de la Corona d'Aragó, organitzat pel Gabinet Numismàtic de Catalunya (Museu Nacional d'Art de Catalunya) i celebrat els dies 6 i 8 de març de 2007.

Barcelona des de fa cinquanta anys complerts recentment, catalitza l'activitat de col·leccionistes numismàtics d'arreu amb publicacions i activitats diverses. Amb l'enunciat «El tresor d'un col·leccionista medieval: el monetari de Carles III el Noble de Navarra (1361-1425)», va oferir un recorregut per la col·lecció de numerari d'or d'aquest monarca. Si bé es tracta d'una col·lecció que es va dispersar d'antic, es pot reconstruir gràcies a la documentació coetània procedent de la Cámara do Comptos de Pamplona, la qual recull inventaris molt descriptius de les peces, del preu d'adquisició i de la seva valoració teòrica. Pellicer va destacar la possible doble funció de la col·lecció en un moment especialment delicat en la conjuntura econòmica europea: pel que sembla, el sobirà no només col·leccionava la moneda per pur plaer —tal com apareix expressament consignat a la documentació—, sinó també perquè era una manera de conèixer les característiques de la moneda d'altres regnes, les quals després aplicava en les pròpies emissions navarreses.

La segona sessió va estar dedicada, de manera monogràfica, a la visió jurídica de la troballa de tresors i es va obrir amb la ponència d'Albert Estrada-Rius, conservador del GNC del MNAC i coordinador del Seminari, titulada «El règim jurídic de la troballa de tresor a l'Europa del dret comú: l'exemple de la Corona d'Aragó» i en la qual va glossar i sistematitzar les fonts literàries i jurídiques relatives a la troballa de tresors. Després d'assenyalar la universalitat del fenomen tot resseguint les referències testimonials occidentals, bizantines i musulmanes, va centrar-se en la regulació de la figura jurídica de la troballa de tresors des de la seva configuració en el dret romà, passant per la seva consignació en el *Corpus Iuris Civilis* justinianeu i el seu desenvolupament doctrinal pels glossadors i els comentaristes del dret comú baixmedieval. Va fer menció de la recepció del dret comú i la incorporació d'aquesta figura a les fonts peninsulars —en particular, les de la Corona d'Aragó—, la qual apareix, per exemple, en els Usatges de Barcelona, en els Costums de Tortosa i en els Furs de València. El nucli de la ponència va ser la sistematització de la figura en els ordenaments català i valencià a partir de les fonts normatives i dels documents judicials o extrajudicials que s'hi refereixen.

El professor Antonio Serrano, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, va pronunciar la següent ponència, titulada «La protecció jurídica del patrimoni arqueològic: la legislació actual comparada sobre la troballa de tresors i les troballes monetàries». El ponent va dissertar sobre la continuïtat de la figura jurídica d'arrels romanes, més enllà del col·lapse de l'Antic Règim i del vell dret comú, i sobre la seva recepció en els codis de l'estat liberal a partir del *Code napoléon* de 1804 i del Codi civil espanyol de 1889. A continuació, va detallar, sempre atenent la rica i alhora complexa perspectiva del dret comparat, l'evolució

ció de la figura a mesura que la societat i el poder polític constituït van començar a dotar les troballes d'ocultacions monetàries d'una protecció particular en desenvolupar la noció de *patrimoni històric arqueològic de naturalesa moble*. El resultat final ha estat la seva regulació en lleis especials de protecció del patrimoni, amb el manteniment, només amb caràcter residual, de la vella regulació codificada.

Finalment, la conferència de cloenda del Seminari, titulada «Protecció i recuperació del patrimoni arqueològic: l'acció del Grup de Patrimoni Històric dels Mossos d'Esquadra», va ser pronunciada pel mossos d'esquadra Tomàs Rabadan, membre del Grup de Patrimoni Històric de la Divisió d'Investigació Criminal del Cos de Mossos d'Esquadra. El caporal Rabadan va detallar, en una exposició aclaridora i pràctica, les característiques pròpies de la divisió en la qual s'incardina la seva unitat, especialment la seva posició dins del cos de policia al qual pertany, les competències respecte a la resta de cossos de policia i els procediments i mecanismes que s'utilitzen, tant en la protecció dels recintes arqueològics per tal d'evitar-ne l'espoli, com en la persecució de la comercialització dels fruits d'aquests espolis.

Albert Estrada-Rius

Universitat Autònoma de Barcelona

CONGRÉS «ELS DRETS HISTÒRICS I L'ESPANYA VIABLE»

Del 15 al 17 de desembre de 2006 es va organitzar a Cervera un congrés que, des d'una perspectiva molt àmplia, va comptar amb la presència de diversos professors espanyols de les àrees de coneixement del dret romà, el dret constitucional, la història del dret i de les institucions, el dret administratiu, la història contemporània, la història d'Amèrica i el dret civil. Formalment, les universitats organitzadores van ser la Pompeu Fabra de Barcelona, la de Girona, la Rovira i Virgili de Tarragona, la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED) i la Miguel Hernández d'Elx. En la inauguració de les Jornades van intervenir Tomàs de Montagut i Estragués, catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat Pompeu Fabra, on ocupa els càrrecs de vicerector de Relacions Institucionals i secretari general; el director del centre associat de Cervera de la UNED, Josep Maria Llobet i Portella; la vicerectora primera de la UNED; la presidenta de la Fundació Roca Sastre, Carmen Burgos-Bosch; el director general de Dret i d'Entitats Jurídiques del Departament de Justícia de la Generalitat

de Catalunya i un diputat del Parlament de Catalunya, de Convergència Democràtica de Catalunya. També va comptar amb la presència de representants del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, de l'Audiència de Lleida, del consistori de Cervera i de la Institución «Fernando el Católico» de Saragossa. En representació de la Universitat de Girona hi va acudir el llavors degà de la Facultat de Dret, el catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions José María Pérez Collados; en representació de la Universitat Miguel Hernández, el també catedràtic de la mateixa àrea de coneixement Ricardo Gómez Rivero, i en representació de la Universitat Rovira i Virgili, la catedràtica de Dret Romà Encarnació Ricart i Martí. S'ha de precisar que el Grup de recerca «El dret històric en els pobles d'Espanya: àmbits públic i privat (segles XI-XXI)», SEJ 200-15051-C03-01/JURI, està en bona part darrere d'aquesta iniciativa de l'organització del Congrés.

La presidència d'honor del Congrés va ésser a càrrec dels prínceps d'Àstúries, atès que el primogènit de la Corona d'Aragó ostenta el títol de comte de Cervera. També formaven part del Comitè d'Honor el conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya, el president del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, el president de l'Audiència de Lleida, l'alcalde de Cervera, la presidenta de la Fundació Roca Sastre i els rectors de les universitats organitzadores.

Arribats a aquest punt, s'ha d'indicar que el centre associat de la UNED de Cervera es va inaugurar el 1972 i en l'àmbit de les ciències socials. En aquest centre i amb activitats presencials, es poden obtenir les llicenciatures en Dret, Economia i Administració d'Empreses, i Ciències Polítiques i Sociologia, i també les diplomatures en Turisme, Ciències Empresarials i Treball Social. Aquest centre associat utilitza la mateixa seu de l'antiga Universitat de Cervera, però al nostre modest entendre és una mica sorprenent que se senti hereu d'aquesta, de la qual va ser canceller el jurista universal, president de les Corts de Cadis, Ramon Llàtzer de Dou i de Bassols (1742-1832),² que dona nom a un dels carrers més importants de Cervera i que va morir en aquesta població el 14 de desembre de 1832. La lectura reposada dels nou volums de les seves *Instituciones del*

2. Vegeu una petita biografia d'aquest personatge a Manuel J. PELÁEZ, «Ramon Llàtzer de Dou i de Bassols (1742-1832)», a Rafael DOMINGO (ed.), *Juristas universales*, Madrid, Marcial Pons, 2004, p. 710-712, i Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, vol. 1 (A-L), Saragossa, Barcelona, 2005, p. 284-286, núm. 275. Aquesta segona versió és més àmplia que la primera i, a més a més, porta correccions i afegits. Diferent d'aquest personatge era el seu germà Antoni Ignasi de Dou i de Bassols (1730-1802). Els dos eren fills d'Ignasi de Dou i Solà.

derecho público general de España, con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en cualquier estado,³ pensem que podria haver estat un bon punt de partida per als estudiosos del dret públic que van assistir a aquest congrés i per als enemics i contradictors del valor dels drets històrics. Mentre no s'eradiqui de la memòria i la consciència dels espanyols la truculenta idea falangista que Espanya és una unitat de destinació en allò universal, serà impossible que triomfi la reivindicació dels drets històrics per part de moltes de les nostres comunitats autònomes.

Després de la presentació de rigor prèvia, a càrrec de Tomàs de Montagut, la conferència inaugural va ser a càrrec de l'antic diputat d'Unión del Centro Democrático, i abans d'Alianza Popular, Miguel Herrero y Rodríguez de Miñón, lletrat del Consell d'Estat, membre numerari de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas de Madrid i magistrat del Tribunal Constitucional d'Andorra. Durant un període de temps, Rodríguez de Miñón va estar a punt de convertir-se en el candidat alternatiu del centredreta espanyol al PSOE, però va ser derrotat al Congrés d'Alianza Popular, que va triar Antonio Hernández Mancha⁴ com a candidat, el qual, al seu torn, va ser després aparcats fins que va sortir en escena José María Aznar. Rodríguez de Miñón va parlar sobre els drets històrics i el principi pactista. Va assenyalar que l'arrel de la categoria dels drets històrics s'ha de buscar en la foralitat basca i navarresa, en el principi de les nacionalitats i en l'elaboració de la doctrina. L'essència de la foralitat, va precisar, és «l'afirmació de personalitats polítiques paccionades». Els drets històrics són preconstitucionals i paraconstitucionals. I no es poden suprimir, ja que són preexistents. Segons Rodríguez de Miñón, els drets històrics són singulars, perquè expressen la singularitat del cos polític, i no són drets subjectius, sinó béns inherents a l'ésser del seu titular. Rodríguez de Miñón considera que la consciència nacional és el paradigma dels drets històrics; consegüentment, les comunitats autònomes que no han tingut consciència nacional no poden al·legar drets històrics. Hi ha tres casos en què aquesta consciència nacional és claríssima: Euskadi, Catalunya i Galícia. Rodríguez de Miñón no va mencionar Navarra, València, les Balears i Andalusia, però va ressaltar que Navarra no és una comunitat autònoma més, que l'evolució estatutària de València ha demostrat la importància d'aquesta comunitat i que l'Estatut de València reclama el dret foral valencià. Aquestes idees, Herrero Rodríguez de Miñón les ha reiterat diverses vegades.

3. Hi ha una edició anastàtica d'aquesta obra impresa feta a Barcelona el 1975 amb el suport de Joan Banchs de Naya.

4. És molt interessant el seu article «Derecho de representación», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 14 (1992), p. 3469-3475.

des. Va ser particularment interessant el seu article «Hechos y derechos históricos», publicat a *El País* el 8 d'agost de 2005, del qual ressaltem quatre afirmacions literals: a) «La invocació dels drets històrics no pot ser anticonstitucional, perquè el concepte es recull en la disposició addicional primera de la Constitució i es reitera en importants elements de l'anomenat *bloc de la constitucionalitat*, especialment en l'Estatut d'autonomia del País Basc de 1979 i en l'"*amejoramiento*" del Fur navarrès de 1983, i ha estat ja una categoria usada amb freqüència i amb fecunditat pel legislador ordinari, la jurisprudència, la doctrina legal del Consell d'Estat i la doctrina científica.» b) «Són drets existencials, l'anàleg dels quals són els drets de la personalitat (*v. gr.*, el dret sobre el propi cos), que no expressen, com és el cas dels drets subjectius, una situació de poder concret d'un subjecte sobre una realitat, sinó la irradiació jurídicament rellevant d'una identitat de la qual ningú, ni un mateix, sense deixar d'existir, pot disposar.» c) «Els drets històrics no són un títol competencial autònom i, en conseqüència, no serveixen per a reclamar competències concretes, però sí que serveixen per a expressar el caràcter originari de l'autogovern.» d) «El jurista que es pretengui útil i el polític que vulgui resoldre de veritat problemes, no ha d'espantar-se davant el vocable [*sobirania*] ni ha d'esquivar-lo, com fa el primitiu davant les feres, sinó que ha de mirar de domesticar-lo. Si la sobirania és la competència sobre la pròpia competència, quan tal competència ha d'exercitar-se conjuntament pels qui han pactat, la sobirania és cosobirania. Un concepte que afirmem, sense embuts, quan es tracta de la Unió Europea.»

Després hi va haver una conferència de signe ben distint. Va venir de Madrid José Antonio Santamaría Pastor, catedràtic de Dret Administratiu de la Universitat Complutense de Madrid i lletrat de les Corts Espanyoles. Santamaría va ocupar el càrrec de secretari general tècnic del Ministeri d'Interior en un dels governs del president Adolfo Suárez, qui va ressaltar que calia legitimar l'estat autònom, no l'estat de les autonomies. Es va declarar jurista positiu i pràctic, però no positivista, i observador imparcial sense militància política actual ni anterior. Per a Santamaría, els drets històrics tenen molt poc a veure amb el dret i són, al seu entendre, un concepte molt poc sòlid. Els drets han de tenir un subjecte, però sense legitimació. El subjecte passiu dels drets històrics és l'estat o la unitat estatal. Actualment, els drets històrics s'estan plantejant com una institució de reclamació, però, segons el parer del provocador ponent —no compartit per la majoria dels assistents al Congrés—, manquen d'un objecte precís, alhora que desconeixem fins a on i fins quan es van exercir els susdits drets històrics. Per a ell, l'adjectiu *històric* enterboleix la caracterització dels mateixos drets, per variades raons que poden resumir-se en els punts següents: 1) Caldria determinar el nivell històric de referència o les institucions històriques.

Ha de ser abans dels decrets de Nova Planta de 1707, 1713, 1715, 1716, 1719, etcètera, o després? Per ventura es vol retrocedir més enrere, al segle xv? 2) Les realitats polítiques i administratives anteriors al segle XIX no aporten res útil. 3) El model històric seria un model incert. 4) Hi ha un gran desconeixement de les institucions polítiques i administratives històriques. 5) No és possible conèixer el passat. El passat va morir. És necessària la seva reinterpretaació? 6) Intentar reconstruir un estat d'Aragó o de València obliga a mentir. A aquestes afirmacions categòriques i, a més a més, catastrofistes del senyor Santamaría Pastor, convé fer-hi algunes puntualitzacions. L'afirmació relativa al fet que hi ha un desconeixement total de les institucions politicoadministratives és completament gratuïta. Basta comprovar que, amb referència a les institucions de dret públic romà a Hispània, dels visigots, medievals i de les èpoques absbúrgiques i borbòniques del segle XVIII, disposem de més de dos mil treballs d'investigació. Una altra cosa diferent és que Santamaría Pastor no ho sàpiga o no vulgui assabentar-se de la seva existència.

Apuntem els noms d'uns quants autors que han escrit centenars i en alguns casos milers de pàgines sobre aquest tema: Manuel Colmeiro, Eduardo Pérez Pujol, Eduardo de Hinojosa y Naveros, José Antonio López Nevot, José María García Marín, David Torres Sanz, I. Albertini, Josep Serrano Daura, Santos Manuel Coronas González, Regina María Pérez Marcos, Manuel Aranda Mendíaz, Consuelo Maqueda Abreu, Lourdes Soria Sesé, J. A. Sesma Muñoz, Jon Arrieta Alberdi, Rogelio Pérez-Bustamante, Luis Sánchez Belda, Ana María Barrero, Agustín Bermúdez Aznar, Consuelo Juanto, Max Turull i Rubinat, Ernst Mayer, Claudio Sánchez-Albornoz y Menduiña (amb més de cent cinquanta treballs sobre institucions polítiques i administratives), Ramon d'Abadal i de Vinyals, Manuel Torres López, Luis García de Valdeavellano y Arcimís, Josep Maria Font i Rius, Alfonso García-Gallo y de Diego, José Antonio Escudero López, Juan Beneyto Pérez, Jesús Lalinde Abadía, Miguel Ángel Ladero Quesada, Antonio García Bellido, Rosa Mentxaka, J. M. Roldán, Margarita Serna Vallejo, I. Cebreiros Álvarez, Ricardo Gómez Rivero, Julio Valdeón Barrique, Jesús Infante Miguel-Motta, Josep Maria Torras i Ribé, Gregorio Monreal Cia, José Luis Bermejo Cabrero, J. Muñiz Coello, Salvador de Moxó y Ortiz de Villajos, Ángel López-Amo Marín, L. González Antón, Benjamín González Alonso, Javier Alvarado Planas, Luis Miguel Díaz de Salazar, Fernando Suárez Bilbao, Fernando de Arvizu Galarraga, Ismael Sánchez Bella, Francisco Tomás y Valiente, Rafael Gibert y Sánchez de la Vega, José María de Lacarra, Romà Pinya i Homs, José Luis Martín Rodríguez, Gonzalo Martínez Díez, Tomàs de Montagut, L. García Moreno, José Sánchez-Arcilla Bernal, Miguel Artola, M. Garzón Pareja, José Manuel Pérez-Prendes y Muñoz de Arra-

có, Antonio Álvarez de Morales, Carlos Merchán Fernández, Joaquín Salcedo Izu, Salustiano de Dios y de Dios, J. Mercader Riba, Felipe Ruiz Martín, Juan Baró Pazos, Antonio Planas Rosselló, José Luis Orella Unzué, Pere Molas i Ribalta, etcètera. Simplement, si Santamaría hagués tingut a les seves mans l'impressionant llibre de Víctor Ferro,⁵ que ha estat funcionari de les Nacions Unides a Nova York i Viena, i tan sols n'hagués llegit una trentena de pàgines, probablement hauria anat amb més de compte a l'hora de fer afirmacions. Precisament, si hi ha una matèria del dret històric espanyol que s'ha estudiat, és la de les seves institucions politicoadministratives, mentre que s'ha deixat en un oblit notable la història del dret civil, del dret mercantil, del dret de la navegació, del dret laboral i del dret processal civil i penal. Per a Santamaría, la fórmula «drets històrics» manca de rigor en el pla històric i jurídic i és un mer enunciat polític de contingut literari i emocional. Es pot parlar de l'Espanya plural, però no de l'Espanya viable, que té un sentit molt complicat. Alhora, és completament inconvenient plantejar-se els drets històrics des d'una perspectiva sentimental, perquè fa l'efecte que des de la perifèria es tracta de crear un contrafantasma. Per a Santamaría, allò important és que les institucions polítiques i administratives es considerin amb un contingut una mica utilitari, en el sentit que serveixen si són útils. És viable Espanya? Seran útils i viables les unitats polítiques que estem creant? L'estat nació Espanya ha de ser un estat únic? El catedràtic de la Universitat Complutense fa recaure la responsabilitat final sobre els parlamentaris que van aprovar la redacció de l'article 149.1 de la Constitució espanyola de 1978, cosa que no obsta que Santamaría consideri que aquesta constitució —quant a la tècnica jurídica— mereix un excel·lent. A més, s'està produint una deterioració total de la situació, ja que la justícia està autònomitzada per mitjà de la desaparició del recurs de cassació. Els tribunals superiors de Justícia comporten la mort de molts assumptes. És possible que fins i tot en un termini no superior als vint anys es faci un plantejament concret sobre si és necessari l'estat autònomic o l'estat federal. Serà viable en aquest sentit l'estat autònomic? Poden sorgir altres autonomies, com el cantó de Cartagena o la Val d'Aran, tenint en compte que les tensions descentralitzadores de les comunitats autònomes de fet existeixen? Per a Santamaría Pastor, les conseqüències serien terribles. La proximitat del poder possibilita més encerts, encara que s'ha

5. VÍCTOR FERRO POMÀ, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, 606 p. El recent traspàs de Víctor Ferro deixa pràcticament fora de joc l'edició castellana corregida que estava fent d'aquesta obra importantíssima. Crec que els bons amics Tomàs de Montagut i Josep Serrano Daura haurien de portar endavant aquesta versió en castellà, només com a homenatge al mateix Ferro.

dit que «no hi ha pitjor poder que el que tenim a prop». A més, la parcel·lació en estats nació condueix a un desastre i produeix la deriva cap a economies exemptes i paradisos fiscals.

Xabier Ezeibarrena és doctor en Dret Europeu i professor de dret administratiu a la Universitat del País Basc, a més de polític actiu del Partit Nacionalista Basc. Li va correspondre presentar una ponència sobre els drets històrics a la comunitat autònoma del País Basc, intervenció en la qual féu una aposta per la sobirania compartida. L'últim intent que hi ha hagut a Euskadi d'actualització d'aquests drets va ser l'anomenat Pla Ibarretxe, que va ser aprovat pel Parlament Basc però que, lamentablement, després va quedar diluït a causa del nou marc polític i de la pressió cada vegada més asfixiant dels partits centralistes, particularment el Partit Popular. Els drets històrics, segons Ezeibarrena, precedeixen la Constitució, reconeixen la identitat política, distingeixen aquesta entitat del règim comú i es fonamenten en el passat, però busquen un lloc en el futur. Per a Ezeibarrena, el sender constitucional està obert perquè Euskadi i Navarra caminin juntes. No obstant això, són molts els obstacles i els poders fàctics que dificulten i frenen aquesta conjunció i fins i tot la mateixa articulació de l'acoblament.

Per a Manuel Contreras, catedràtic de Dret Constitucional de la Universitat de Saragossa que va fer la conferència «Els drets històrics a Aragó», són molts els interrogants que apareixen i que no tenen una solució fàcil. No es va mostrar partidari d'incrementar les competències d'aquesta comunitat autònoma pel camí de la reivindicació dels antics drets del Regne d'Aragó. Per a Contreras, el poble aragonès no es planteja la raó nostàlgica. De fet, la institució històrica del justícia d'Aragó no té res a veure amb l'actual, ni la Diputació General d'Aragó, ni fins i tot algunes institucions de dret civil. Va posar en relleu la importància d'Hipólito Gómez de las Rocas en la defensa del fet diferencial aragonès al Congrés dels Diputats. En el debat, va semblar que Juan Antonio Armillas Vicente no coincidís del tot amb les afirmacions de Manuel Contreras, i Armillas sap el que diu.

No hi podia faltar el nacionalisme espanyol, com també existeixen els nacionalismes francès i britànic. José Manuel Cuenca Toribio és actualment el catedràtic en actiu més antic d'Espanya, ja que, encara que va néixer el 3 de març de 1939 i hi ha alguns altres catedràtics més grans en actiu, ell va accedir amb anterioritat a la càtedra d'universitat, que actualment ocupa en l'Àrea d'Història Contemporània de la Universitat de Còrdova. Abans, Cuenca va ser catedràtic a València i Barcelona. Per on ha passat, Cuenca ha deixat una empremta entre els qui tenen el plaer d'escoltar-lo. Un cas particular de la seva marxa professional va ser el seu pas per la Universitat de La Rábida, sota el guiatge de

Vicente Rodríguez Casado.⁶ Són molts els qui encara el recorden com un home inquiet que allí on anava deixava la seva empremta. Va escriure «El nacionalismo español: mitos y realidades». Per a Cuenca, el nacionalisme és un tema particular, escairat i terrible, ja que, a més, el domini del matís diu que no hi ha matís i falta la certesa, i d'aquesta manera el nacionalisme es converteix en un tigre de paper. Cal construir un nacionalisme espanyol com a defensor de la igualtat i la llibertat. Cuenca es va mostrar molt poc indulgent amb el regionalisme, el comarcalisme i el nacionalisme andalusos, i va considerar de manera fins i tot despectiva Blas Infante, al qual negà categoria política i intel·lectual. En relació amb el segle XIX, Cuenca va ressaltar que els progressistes s'acostaren als moderats en conceptuar el nacionalisme espanyol. Benito Pérez Galdós era enemic dels regionalismes i dels nacionalismes perifèrics. Els republicans es van aliar amb els regionalistes, menys en el cas de Catalunya, on els lerrouxistes van estar al capdavant de la Lliga Regionalista de Catalunya. Existia també un iberisme que buscava la unió amb Portugal per la via de l'assimilació, però era un simple corrent intel·lectual que feia la seva proposta per la via pacífica. En el nacionalisme espanyol, fins al 1870 no hi va haver cap enemic per batre. No obstant això, les coses van començar a canviar a partir d'aleshores, particularment a partir del 1898. A l'inici del segle XX va aparèixer l'anticlericalisme, en part per influència francesa i tal vegada com a conseqüència de la publicació de la llei gal·la de 9 de desembre de 1905, de separació de les esglésies i de l'estat, sobre la qual s'han celebrat multitud de congressos en ocasió del seu centenari. De religió i pàtria, es passà a pàtria i religió. Va ressaltar la idea de Ramón Menéndez Pidal que «els elements unificadors sempre han vingut del centre del país». Va posar en relleu la importància del cardenal Isidre Gomà, creador d'un nacionalisme espanyol entès després com a nacionalcatolicisme i que va ser ben distint del nacionalisme espanyol creat per la Institución Libre de Enseñanza. L'auditori assistent va fer a Cuenca l'observació que, culturalment, l'enemic de Catalunya va ser el liberal Ramón Menéndez Pidal i l'amic de Catalunya va ser el conservador Marcelino Menéndez y Pelayo, objecte de profunda admiració per la generació barcelonina de 1917 (Jordi Rubió i Balaguer, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Francesc Martorell i Trabal, Pere Bosch i Gimpera, Ramon d'Alòs-Moner i de Dou, Ferran Valls i Taberner, Manuel Reventós i Bordoy i Lluís Nicolau d'Olwer, entre

6. José Manuel Cuenca Toribio va ésser alumne de La Rábida l'any 1957 i va ser-ne professor els anys 1963-1973. A més a més, vegeu José Manuel CUENCA TORIBIO, «Páginas rabideñas de unas memorias inéditas», a Fernando FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ (coord.), *El espíritu de La Rábida: El legado cultural de Vicente Rodríguez Casado*, Madrid, Unión Editorial, 1995, p. 463-464.

altres), generació⁷ que, al seu torn, manifestava entusiasme i gairebé veneració per Francisco Giner de los Ríos.

El moment del Congrés en què van quedar més clares les posicions i les diferències va ser el de la taula rodona, en la qual van participar Ramon Font i Bové (secretari de Comunicació del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya), Jaume Vernet (catedràtic de Dret Constitucional de la Universitat Rovira i Virgili i membre del Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya), José María Castells (catedràtic de Dret Administratiu de la Universitat del País Basc), Joaquim Ferret i Jacas (catedràtic de Dret Administratiu de la Universitat Autònoma de Barcelona) i José Manuel Cuenca Toribio, ja esmentat. No va participar en aquesta taula rodona Fernando Rey Martínez, professor titular de dret constitucional a la Universitat de Valladolid, que es va limitar a enviar el resum «Drets històrics: història o històries?», l'exclusiu contingut del qual transcrivim a continuació en la seva totalitat: «En la intervenció s'explora en primer lloc l'enteniment ordinari de la noció de *drets històrics* que es considera en la disposició addicional de la nostra constitució. En segon lloc, s'examina l'intent d'extrapolació que la reforma dels estatuts valencià i català està intentant donar a la categoria, amb l'anàlisi prèvia de si l'Estatut d'Aragó pot considerar-se o no un precedent en aquest sentit. La disposició addicional primera de la Constitució invoca la història d'una manera limitada quant a titulars i contingut i per raons veritablement extraordinàries. De cap manera no autoritza una deriva nacionalista de tall confederal. El règim foral és un cos estrany en el nostre sistema constitucional, però, per descomptat, la Constitució li atorga protecció exclusivament respecte dels territoris bascos i navarresos. Només aquests poden al·legar la singularitat històrica al seu favor. L'extensió del règim històric foral de dret públic a altres comunitats distintes del País Basc i Navarra és altament problemàtica. Els arguments de la història i la singularitat invocats pels redactors dels estatuts valencià i català es giren contra seu, ja que no pretenen altra cosa que exhumar un cadàver de tres segles. Hi ha aquí un ús del plural utilitzat antihistòricament: *històries*, no *història*. La crida als drets històrics o bé és jurídicament supèrflua (com en el cas aragonès) o bé és, senzillament, inconstitucional (casos valencià i català).» Ferret Jacas es va plantejar el dilema de si els drets històrics són aplicables o no a Catalunya, ja que, al seu entendre, els drets històrics no són un model per al futur, ni un model de

7. La millor recerca de conjunt sobre aquesta generació la va fer María Encarnación Gómez Rojo en la seva tesi doctoral sobre un dels seus components. Vegeu María Encarnación GÓMEZ ROJO, *Historiografía jurídica y económica y pensamiento jurídico-público, social y económico de Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)*, Màlaga, 2001, 519 p.

legitimació. Per a Ferret Jacas, doctor en Dret Administratiu per la Universitat de Bolonya, la legitimitat la dona la democràcia, no la història. La foralitat no està per sobre de la Constitució, sinó que, simplement, és anterior. A més, la garantia constitucional és una protecció de la imatge. No obstant això, va admetre que els drets històrics poden servir per a augmentar les competències d'algunes comunitats autònomes. Molt més clarivident va ser Jaume Vernet en fer la següent i aguda pregunta: com és possible que es reformin els estatuts d'autonomia i alhora es continuïn defensant els drets històrics? La raó és clara, en el cas de Catalunya: hi ha hagut una baixa qualitat de l'autonomia catalana, i és una realitat palmària l'existència de comunitats autònomes que han aconseguit una autonomia millor que la de Catalunya, com és el cas de Navarra i el País Basc. Vernet va plantejar alguns dels debats suscitats al Consell Consultiu català en assumptes coneguts a través de l'opinió pública. La majoria dels membres d'aquest consell van assenyalar la inconstitucionalitat d'alguns dels articles de la Proposta de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya aprovada pel Parlament de Catalunya, a pesar que no van dubtar de l'existència mil·lenària de Catalunya, qüestió, d'altra banda, que seria absurd que haguessin posat en dubte. L'any 988 és una data de referència molt important per a Catalunya i el seu mil·lenari va ser celebrat amb tota mena d'actes públics, encara que hi va haver medievalistes amb cert afany de protagonisme, o potser venuts al poder de Madrid, que van posar en dubte la importància d'aquesta data. Més dubtes va suscitar l'interrogant sobre si era possible admetre una doble legitimitat, la històrica i la democràtica, al mateix temps. Una altra qüestió debatuda va ser la inseguretat jurídica. Són exclusius els drets forals de Navarra i de les tres províncies basques? Segons Vernet, l'autogovern de Catalunya es fonamenta en els drets històrics de Catalunya, i hi ha drets històrics sobre moltes matèries que no són tan conegudes, com les carreteres, la policia, la funció pública, el règim local, el transport de mercaderies, el tràfic de persones, etcètera. Vernet té raó quan afirma que un fet evident de l'existència dels drets històrics és que el recurs del Partit Popular interposat davant del Tribunal Constitucional contra l'Estatut de Catalunya aprovat per les Corts espanyoles, dedica tres pàgines a parlar dels drets històrics. José María Castells es va preguntar què passa a Catalunya amb els drets històrics i el fet diferencial. Per a Castells, els drets històrics no estan de moda, i dubta que es puguin acceptar més drets històrics. Cuenca Toribio va fer referència al sentiment patriòtic constitucional, nascut a Cadis. És veritat que els drets històrics potencien la condició de ciutadania. Respecte al cas andalús, per a Cuenca, a Andalusia la consciència d'identitat pròpia va ser una invenció de la qual van ser responsables Blas Infante Pérez, Manuel Clavero Arévalo i Alejandro Rojas Marcos.

El president del Comitè Científic del Congrés, el ja esmentat Tomàs de Montagut, va pronunciar la conferència «Els drets històrics a Catalunya». La informació proporcionada als assistents per Tomàs de Montagut va ser molt rica i es va remuntar als orígens mateixos de la nació catalana, amb un comte de Barcelona que va assumir l'autoritat i va ser el *princeps* en relació amb altres comtes catalans. Va examinar després diverses fonts jurídiques catalanes i la constitució de diverses institucions politicoadministratives catalanes en el marc polític i cronològic dels segles XIII al XVIII. Va assenyalar els orígens de la Generalitat, que va ser ressuscitada el 17 d'abril de 1931 com a Generalitat provisional, després com a Generalitat amb estatut propi a partir del 1932 i de nou com a Generalitat provisional el 1977 i més tard estatutària. En un segon moment, Montagut va examinar la importància que tenen els drets històrics en la Proposta de reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya aprovada pel parlament autonòmic, en el Dictamen del Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya (que reproduïx l'opinió majoritària de quatre dels seus membres i la minoritària dels altres tres) i, després, en el text de l'Estatut aprovat per les Corts Espanyoles, l'articulat del qual va experimentar notables retallades, amb l'agreujant ulterior que es van interposar en contra seu diversos recursos d'inconstitucionalitat davant del Tribunal Constitucional. En qualsevol cas, el preàmbul de l'Estatut d'autonomia de 2006 conté una al·lusió claríssima als drets històrics, tantes vegades repetits en aquest congrés: «L'autogovern de Catalunya es fonamenta en la Constitució, i també en els drets històrics del poble català, que, en el marc d'aquella, donen origen en aquest Estatut al reconeixement d'una posició singular de la Generalitat. Catalunya vol desenvolupar la seva personalitat política en el marc d'un Estat que reconeix i respecta la diversitat d'identitats dels pobles d'Espanya.» D'altra banda, l'article 5 es titula precisament «Els drets històrics» i diu el següent: «L'autogovern de Catalunya es fonamenta també en els drets històrics del poble català, en les seves institucions seculares i en la tradició jurídica catalana, que aquest Estatut incorpora i actualitza a l'empara de l'article 2, la disposició transitòria segona i altres preceptes de la Constitució, dels quals deriva el reconeixement d'una posició singular de la Generalitat amb relació al dret civil, la llengua, la cultura, la projecció d'aquestes en l'àmbit educatiu, i el sistema institucional en què s'organitza la Generalitat.» El text de la Proposta de reforma elaborat pel Parlament de Catalunya duia una disposició addicional primera de reconeixement i actualització dels drets històrics que va ser considerada inconstitucional pel Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya.

En relació amb això exposat per Jaume Vernet, Antoni Jordà i Fernández, professor titular d'història del dret i de les institucions de la Universitat Rovira i Virgili, va llegir la seva comunicació: «Els drets històrics i el Tribunal Consti-

tucional». Va examinar la importància dels drets històrics i de quina manera el parer del Tribunal Constitucional ha anat variant en els últims trenta anys, tenint en compte que els territoris forals són titulars de drets històrics, cosa que fa concloure que es podrà investigar quins seran aquests fets històrics. Va posar alguns exemples de qüestions plantejades, com el tema de les cadenes a l'escut de Navarra, la llei aragonesa de fills adoptius, la policia autonòmica, l'emissió de deute foral, la loteria, el joc, etcètera.

Un complement d'això exposat per Jaume Vernet, Tomàs de Montagut i Antoni Jordà en ocasió del col·loqui, ha pogut ser desenvolupat en l'ulterior trobada «Els Drets dels Pobles: Drets Individuals i Drets Col·lectius», que van organitzar el Centre d'Estudis Jordi Pujol i la Fundació Antoni Tàpies i que va tenir lloc el 8 de març de 2007 a Barcelona. Hi van intervenir, juntament amb Vernet i Montagut, que van desenvolupar la temàtica dels drets històrics de Catalunya, Neus Norbisco (professora de la London School of Economics), el polític Francesc Homs, Josep Maria Colomer (catedràtic d'Economia Política de la Universitat Pompeu Fabra), Michael Keating (catedràtic de Ciència Política de l'Institut Universitari de Florència), Enrico Spolaore (catedràtic d'Economia de la Tufts University de Boston) i els economistes Diego Puga i Marta Reynal-Querol. Pel que fa als drets històrics, els organitzadors van voler deixar clar des d'un primer moment el seu punt de partida, i ho van fer en els termes següents: «Hi ha dos tipus d'arguments a favor de l'autogovern de les comunitats relativament petites i sense estat propi, com és el cas de Catalunya. El primer es basa en els drets històrics de la comunitat, procedents d'un període anterior a la construcció dels grans estats moderns. L'altre es basa en els canvis econòmics i polítics recents, que transformen aquests estats en obsolets en molts sentits... Per als defensors de la legitimitat tradicional dels drets històrics, els canvis econòmics i polítics a nivell europeu poden ser vistos com una nova oportunitat favorable. Per a qui aprecia l'eficiència i la democràcia per sobre d'altres valors, els drets històrics poden ser un instrument útil o convenient.» Aquesta trobada interdisciplinària i internacional va ser clausurada pel mateix Jordi Pujol.

Tornant a les intervencions del Congrés de Cervera, «Las juntas generales vascas. La defensa de la foralidad y de los derechos históricos» va ser el títol de la comunicació presentada per María Rosa Ayerbe Iribar, professora titular d'història del dret i de les institucions a la Universitat del País Basc i editora de milers de pàgines que transcriuen i publiquen les actes de les juntes generals de Guipúscoa. Les juntes generals d'Àlaba, Biscaia i Guipúscoa tenen un funcionament separat, però han estat el veritable motor polític i administratiu d'aquests tres territoris històrics durant segles. Les juntes tenien competències judicials, administratives i econòmiques. El 21 de juliol de 1876 es va publicar la

coneguda llei abolidora i la supressió de les juntes es va portar a terme el 1877, però no va ser un fre a les reivindicacions dels drets històrics dels tres territoris, transformats en províncies. Roldán Jimeno Aranguren, professor d'història del dret i de les institucions de la Universitat Pública de Navarra, va llegir la ponència «Los derechos históricos en Navarra», de Gregorio Montreal Cia, catedràtic de la universitat esmentada i antic rector de la Universitat del País Basc, absent per malaltia greu d'un familiar en línia ascendent de primer grau. Va analitzar la reintegració foral i l'autonomia com a reparació d'un dret. Jimeno va presentar a continuació la seva comunicació: «Derechos históricos en la renovación del régimen autonómico de Navarra (2004-2006)». Per a Jimeno, en la primera dècada del segle XXI, la Llei orgànica de reintegració i «amejoramiento» del Fur de 1982 ja no s'ajustava als signes dels temps ni a les noves reivindicacions polítiques. D'aquesta manera, Roldán Jimeno va exposar, amb una claredat que gairebé ratllava la perfecció, el següent: «El Parlament de Navarra es va escarrassar al llarg del 2005 i el començament del 2006 a treure endavant un esborrany de la Ponència d'autogovern, el text que havia d'impulsar el Legislatiu en iniciar el procés de modificació de l'«amejoramiento» del Fur. En aquesta, tots els partits es van mostrar partidaris d'introduir canvis en l'«amejoramiento», encara que cadascun incidia en la seva ideologia. Unión del Pueblo Navarro (UPN), Convergencia de Demócratas Navarros (CDN) i Partido Socialista de Navarra (PSN) a penes van plantejar reformes substancials. Enfront d'aquests, Aralar, Eusko Alkartasuna (EA), el Partido Nacionalista Vasco (PNB/EAJ) i Izquierda Unida de Navarra (IUN/NEB) van advocar per una reforma més profunda. També Batzarre, encara que sense representativitat en el Parlament, va advocar per un canvi profund de la Llei orgànica de reintegració i «amejoramiento» del Fur. En la Ponència d'autogovern de la Comissió de Règim Foral van ser presentades les propostes de IUN (elaborada per Miguel Izu i presentada el 2 de febrer de 2005), Aralar (elaborada principalment per Patxi Zabaleta i presentada el 8 de febrer de 2005), EA (28 de febrer de 2005), UPN (març i 31 de maig de 2005), CDN (30 de maig de 2005) i PSN (juny de 2005). Les propostes d'Aralar i EAJ són autèntics textos articulats alternatius a l'«amejoramiento», mentre que les de NEB (elaborada per Miguel Izu), EA (obra de Begoña Errazti), CDN (confeccionada per Juan Cruz Alli) i PSN són reflexions i pautes per a la seva modificació. La major part dels grups polítics van abordar, en les seves aportacions i discussions, la qüestió dels drets històrics. Per la seva banda, l'única aportació d'UPN, presentada per Carlos García Adanero, se centra en la proposta d'eliminar la modificació de la disposició adicional segona de l'«amejoramiento» a fi d'eliminar la referència a la disposició transitòria quarta de la Constitució.» Els canvis polítics que s'han produït arran de les elec-

cions navarreses del mes de maig de 2007 assignen més valor històric a algunes d'aquestes propostes, encara que és difícil saber fins on poden arribar les coses amb el transcurs del temps.

«El privilegio de libertad personal en el origen de los derechos históricos peninsulares» va ser el títol de la conferència d'Isabel Ramos Vázquez, professora d'història del dret i de les institucions de la Universitat de Jaén. La seva pretensió era completar, i ho ha fet amb diversos estudis apareguts en diferents publicacions, la tasca molt important que en el seu moment va portar a terme Francisco Tomás y Valiente (1932-1996) d'investigar el dret penal medieval i el de la monarquia absoluta espanyola. En relació amb el cas present, es tracta de completar el seu estudi sobre la presó per deutes en el dret castellà i el dret aragonès.⁸ Ramos estén la seva investigació al conjunt de tots els drets històrics peninsulars i a tots els tipus de privació de llibertat, de manera que no la circumscriu al procés civil per deutes. Al meu entendre, aquesta comunicació té poca relació amb el Congrés de Cervera, però els organitzadors d'aquest ja deuen saber quina és la quinta essència de la imbricació de la comunicació amb les ponències presentades.

Eduardo Cebreiros Álvarez, professor titular d'història del dret i de les institucions de la Universitat de La Corunya, va presentar unes línies generals sobre el regionalisme i el nacionalisme gallecs als segles XIX i XX, amb una al·lusió a la mítica figura d'Alfredo Brañas (1859-1900), catedràtic de Dret Natural i d'Economia Política i Hisenda Pública i autor d'una obra molt cabdal per a Galícia: *El regionalismo*. L'Estatut de Galícia va ser aprovat per les Corts Espanyoles de l'exili reunides a Mèxic al novembre de 1945. Aquest text tenia quaranta articles i en l'1.1 definia Galícia com una «regió autònoma en l'Estat espanyol, conformement a la Constitució de la República i al present Estatut». Va ser un acte de valentia i de defensa de l'honor de Galícia el que van fer aquests homes, als quals la roda de la fortuna i les seves idees polítiques van dur fins a Mèxic, i aquest acte va servir, junt amb altres consideracions, perquè l'autonomia de Galícia, amb l'arribada de la democràcia i l'elaboració de la Constitució de 1978, es plantegés per la via ràpida. Cebreiros va concloure afirmant que «l'aprovació de l'Estatut d'autonomia de Galícia el 1981 ha plasmat legalment el reconeixement d'un dret històric que es reivindicava des d'aquesta esfera nacionalista i que ara haurà de ser conservat i desenvolupat, en exclusiva, per la Comunitat Autònoma».

Marta Frieria Álvarez, deixeble de Santos Coronas i professora d'història del dret i de les institucions de la Universitat d'Oviedo, es va circumscriure al

8. Cfr. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «La prisión por deudas en los derechos castellano y aragonés», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XXX (1960), p. 249-489.

segle XVIII i al principi del XIX en la conferència «La defensa de la Constitución histórica asturiana ante las reformas borbónicas». Des del nostre modest punt de vista, pensem que no té gaire rigor i sembla més ciència-ficció que no pas una altra cosa la seva afirmació que «els furs, franqueses, privilegis i llibertats locals medievals es convertissin en la Constitución històrica provincial» d'Astúries al segle XIX. Això no impedeix que les investigacions de Frieria Álvarez l'hagin consagrat com a veritable especialista en el dret històric d'Astúries, com es va constatar en la seva tesi doctoral, després publicada en un impressionant volum de 1.426 pàgines amb el títol *La Junta General del Principado de Asturias a fines del Antiguo Régimen (1760-1835)*, que va aparèixer a Oviedo el 2003. Frieria, de tots és sabut, va ésser una magnífica estudianta que va merèixer els premis que duen els noms de dos il·lustres professors de la Universitat d'Oviedo: Fermín Canella Secades (1849-1924) i Miguel Manuel de las Traviesas (1878-1936).

«El *Fuero del Baylío*: la pervivència d'una institució consuetudinària i datada de temps immemorial davant la tasca codificadora (i uniformadora) del legislador» és el títol de la conferència que van fer Gemma Bulló i Bonet i Maria Carme Montserrat i Gomis, a més d'una temàtica interessant sobre la història del dret privat. La dissertació va girar a l'entorn del *Fuero del Baylío* i la seva vigència actual en el règim matrimonial de béns de la comunitat autònoma d'Extremadura, atès que ha tingut un reconeixement jurisprudencial significatiu i la seva vigència ha estat reconeguda pel Tribunal Suprem i per la Direcció General dels Registres i del Notariat.

Jordi Günzberg,⁹ secretari del Congrés, va estudiar l'origen, l'evolució i la derogació del dret d'estrangeria a Catalunya, que va ser suprimit pel Decret de Nova Planta de la Reial Audiència de Catalunya de 16 de gener de 1716.

Josep Capdeferro i Pla, professor d'història del dret i de les institucions de la Universitat Pompeu Fabra, va examinar l'edició i la difusió d'obres jurídiques a Catalunya durant els regnats de Felip I i Felip II. Va plantejar si el grau de maduresa política del moment es corresponia amb el grau de maduresa jurídica. Es va circumscriure a tres casos concrets: la segona compilació impresa de dret català, *Constitutions i altres drets de Cathalunya*, que es va imprimir entre el 1588 i el 1589, el *Ceremonial de corts* de Miquel Sarrovira i les *Decisiones aureae in acto practico frequentes ex varii Sacri Regi Concilii Cathaloniae conclusionibus collectae* de Lluís de Peguera. Del llibre de Sarrovira,

9. Günzberg és conegut per la seva tesi doctoral sobre els notaris de Catalunya a l'edat moderna. Actualment treballa a la Facultat de Dret de la Universitat de Girona, on imparteix classes d'història del dret espanyol.

se'n van editar 323 exemplars, que es van repartir als assistents a les Corts de 1599, cosa que evidencia elements clars de precipitació, atès que no hi havia voluntat de negociar, sinó de marcar els límits de l'autoritat del rei. La impressió del llibre de Peguera va originar grans pèrdues econòmiques a la Diputació del General de Catalunya. Hi ha qui es pregunta si el dret català de la segona meitat del segle XVI i del principi del XVII no estava escrit per a les classes privilegiades.

La docent de dret romà de la Universitat Oberta de Catalunya Lourdes Salomón Sancho va presentar la comunicació «El *Constitutum possessorium* en el llibre v del Codi civil de Catalunya». L'autora tractà d'explorar els antecedents romans del Codi civil de Catalunya, per a la qual cosa es va circumscriure al llibre v, dedicat als drets reals. El pes del *ius commune* a Catalunya és enorme en el dret històric català, com és de sobres conegut, però és que, a més, la redacció del Codi civil de Catalunya ha de fer-se partint de la tradició jurídica catalana. Lourdes Salomón va ressaltar que els criteris d'interpretació d'aquesta tradició ja han estat indicats normativament i han estat estudiats des del punt de vista doctrinal per José María Pérez Collados i Maurici Pérez Simeón.¹⁰ Aquest últim és, a més, autor d'una obra recent importantíssima, on palesa un domini del llatí il·lustrat desconegut en la romanística espanyola. Ens referim a la traducció del llatí al català, amb indicació de les fonts i un estudi preliminar, que ha fet d'una de les obres de Josep Finestres de Monsalvo (1688-1777).¹¹ Salomón assenyalà la rellevància del *constitutum possessorium*, però ho féu des d'una perspectiva romanística, gairebé limitant-se a la compilació justiniana (en concret, a diversos passatges del Digest) i a altres fonts jurídiques romanes. El punt de partida d'aquest estudi és el paràgraf quart de l'article 531 de la Llei 5/2006, de 10 de maig, del llibre v del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals, en el qual es regula de manera precisa aquesta institució. No es féu ressò de les doctrines alemanya i italiana en les seves consideracions sobre la *traditio*, o tot el que s'ha escrit, en concret, sobre la tradició de béns immobles.

Maurici Pérez Simeón no va poder-se desplaçar a Cervera, però la seva comunicació, «El dret històric com a criteri interpretatiu i integrador del Codi civil de Catalunya», va ser llegida en públic. La Compilació de dret civil de Catalunya mantenia en el seu article 1.2 que el dret històric havia de ser el principal

10. Pérez Simeón és professor de dret romà de la Universitat Pompeu Fabra.

11. Josep Finestres de Monsalvo, *Praelectio Cervariensis sive commentarius accademicus ad titulum Pandectarum de vulgari et pupillari substitutione*, Barcelona, Parlament de Catalunya, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 2005 (traducció del llatí al català a càrrec de Maurici Pérez Simeón).

criteri d'interpretació del dret civil català. Amb la publicació del llibre primer del Codi civil de Catalunya, vigent des de l'1 de gener de 2004, s'ha mantingut la importància de la tradició històrica, però aquesta ha cedit la seva posició privilegiada als principis generals que informen l'ordenament jurídic, alhora que no es permet l'al·legació de la tradició jurídica catalana d'una manera indiscriminada.

Rosa Carreño, professora associada de dret romà de la Universitat de Girona i formada a Itàlia i Alemanya, va presentar la comunicació «Tras la huella de las *pactiones et stipulationes* romanas en la constitución de servidumbres prediales en el derecho histórico español, especialmente en el caso de Cataluña», on va fer un examen de l'àmbit territorial d'aplicació de les *pactiones* i les *stipulationes* en les èpoques clàssica, postclàssica i justiniana. Després va sintetitzar l'evolució de la *stipulatio* en els segles altmedievals. A més a més, va descriure la constitució de les servituds i la seva transformació des del dret romà postclàssic fins a la baixa edat mitjana, al costat de la mateixa transformació de la *stipulatio* en la *promisión*. Carreño va fer una sèrie de pinzellades sobre la trajectòria de les *pactiones* i les *stipulationes* en la història del dret notarial i va concloure amb una encara més sintètica referència al Codi civil de 1889. El responsable de l'àrea de coneixement de Dret Romà de la Universitat de Girona, José Luis Linares, va assenyalar que la Compilació de dret civil de Catalunya de 1960 va ser el resultat de l'esforç d'un nombre notable de juristes, a pesar del caràcter fragmentari d'aquesta compilació. El que no va resoldre Linares en la seva comunicació és si el nou codi civil de Catalunya reflecteix a través dels seus diferents llibres la tradició històrica i romanística del Principat. María del Carmen Gómez Buendía, de la Universitat Rovira i Virgili, va presentar la comunicació «Una aproximación casuística a la tutela procesal de la cuarta falcidia en derecho romano», que va girar a l'entorn de passatges ja secularment comentats i glossats d'Ulpia, Gai i Papinià, recollits al Digest, 35,2,1,18; 35,2,12; 35,2,73,3; 35,2,80; 43,3,1,5 i 44,4,5,1,3. La catedràtica de Dret Romà de la mateixa Universitat Rovira i Virgili, Encarnació Ricart i Martí, que va presidir la taula de comunicacions de dret romà, va pronunciar la conferència «Una nova perspectiva del tractament de les immissions en el dret històric a rel de la monografia "Dret urbanístic medieval de la Mediterrània", de Jaume Ribalta i Haro», tenint en compte les Ordinacions d'En Sanctacília estudiades pel professor de la Universitat de Lleida i el Digest, 8,5,8,5-7 i CJ. 3,34,14,1 i 8,10,12,2. Observem, pel nostre compte, que Belén Malavé Osuna¹² també es va ocupar amb extensió de

12. Belén MALAVÉ OSUNA, *Legislación urbanística en la Roma imperial. A propósito de una Constitución de Zenón*, Málaga, 2000.

la Constitució de Zenó en una coneguda monografia, i abans va reflexionar sobre la interdicció d'obra nova respecte als edificis públics.¹³

Per raons de malaltia familiar, la comunicació de Josep Maria Llobet i Portella, docent del centre associat de la UNED a Cervera, «Els drets històrics a Cervera (1348-2006)», va ser llegida per Jordi Günzberg. L'autor presentà la defensa que, en l'àmbit municipal, es va fer dels privilegis, els usos, les llibertats, els costums i les franquícies de la ciutat de Cervera enfront dels oficials reials. Cervera, després del Decret de Nova Plata de 1716, va anar perdent bona part dels seus privilegis i llibertats. No obstant això, hi hagué un privilegi que es va mantenir: la condició de vila reial, que significava que el seu senyor era el mateix monarca. Examinà després la comunicació i va transcriure els textos de setze documents municipals que van des del 1348 fins al 1719 i en els quals es parla la defensa dels privilegis de Cervera. L'autor també es féu ressò de nou articles de premsa que al llarg d'una mica més d'un segle, entre el 1903 i el 2006, han reivindicat els privilegis d'aquesta vella població, més amb un caràcter memorialístic que no pas d'altre tipus.

Canviant d'ambient geogràfic, «Juristas madrileños y andaluces defensores de los derechos y de la autonomía de Cataluña (1870-1949)» va ser el títol de la comunicació presentada per Manuel J. Peláez, catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat de Màlaga. Peláez es referí a Ángel Ossorio Gallardo (1873-1946)¹⁴ (del qual examinà la documentació personal, fonamentalment la correspondència, conservada a l'Arxiu Històric Nacional de Salamanca, «Guerra Civil»), amb Niceto Alcalá-Zamora Torres (1877-1949), Blas Infante Pérez (1885-1936), Fernando de los Ríos Urruti (1879-1949), Manuel Azaña Díaz (1880-1940) i José María Izquierdo Martínez (1886-1922).¹⁵ No va extreure conclusions generals, ni nexes comuns entre aquests juristes, que, a més, van ser po-

13. Belén MALAVÉ OSUNA, «C. Th. 15, 1 y la interdicción de obra nueva, respecto a los edificios públicos», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 (1996), p. 5361-5395.

14. Cfr. Rafael GIBERT Y SÁNCHEZ DE LA VEGA, «Ángel Ossorio y Gallardo (1873-1946)», a *Juristas universales*, vol. III, Madrid, Barcelona, 2004, p. 906-908; Patricia ZAMBRANA MORAL, «Ángel Ossorio Gallardo (1873-1946)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. II, tom 1 (M-Va), 2006, p. 240-244, núm. 720; Patricia ZAMBRANA MORAL, «El epistolario de Ángel Ossorio y Gallardo con ministros, jefes de estado y presidentes de la Segunda República Española», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 (1996), p. 5533-5599; Patricia ZAMBRANA MORAL, *El epistolario jurídico y político andaluz de Ángel Ossorio y Gallardo (1927-1935)*, Barcelona, 1997.

15. Sobre aquest jurista poc conegut, vegeu José CALVO GONZÁLEZ, «José María Izquierdo Martínez (1886-1922)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I (A-L), p. 430-431, núm. 421.

lítics, alguns molt destacats, sinó que es limità a apuntar les seves opinions i assenyalà fins i tot les variacions que en algun cas es donaren en el propi pensament, motivades potser per situacions polítiques concretes.

Miquel Sitjar i Serra va presentar la comunicació «Un model local d'actualització dels drets històrics: l'experiència de la vall de Ribes al segle XVIII». Sitjar és un bon coneixedor del medi geogràfic i jurídic sobre el qual escriu, per raons de veïnatge i pel càrrec polític que ha ocupat fins fa ben poc temps. La vall de Ribes està formada per sis municipis. Com a vegueria i batllia, va néixer al principi del segle XIV. Ferran Valls i Taberner (1888-1942)¹⁶ va deixar compilats i en proves d'impremta els privilegis i les ordenacions medievals de la vall de Ribes, però no es van editar fins al 1992, en una edició a cura de José Ángel Ruiz Polanco. Valls recollí allí una sèrie de documents: de Jaume I, del 10 de novembre de 1252; de l'infant Jaume, hereu del Regne de Mallorca, del 22 d'abril de 1273, del 12 de juny de 1274 i, ja com a rei, un altre del 20 d'octubre de 1280; de l'infant Sanxo, d'octubre de 1306, i del ja rei Sanxo de Mallorca, del 31 de juliol de 1308; de Pere el Cerimoniós, del 13 d'agost de 1344 i del 12 de novembre de 1363; de l'infant Joan, primogènit de la Corona d'Aragó, del 14 d'agost de 1368; de Ferran I, del 15 de gener de 1413, de confirmació dels privilegis atorgats per Jaume I i Jaume II; de la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, del 7 de desembre de 1446, i de Joan II, del 29 de desembre de 1458. A més, Valls i Taberner va publicar part de les ordinacions del veguer de la vall de Ribes i les redactades pel veguer Francesc de Ribes, del 13 de juny de 1347, i dos documents més, del 14 de febrer de 1353 i l'1 de juny de 1463; en aquest segon cas, es tractava ni més ni menys que dels acords assolits entre els habitants de la vall de Ribes i Jofré Masecre, comissari del rei Lluís XI de França, quan aquest territori va passar transitòriament a dependre de la monarquia gal·la. Miquel Sitjar, pel seu compte, va apuntar com a important la Concòrdia del 1702 entre els habitants d'aquesta vall i la Batllia General de Catalunya. Al segle XIX va desaparèixer l'òrgan de govern general de la vall de Ribes, fins que el 1972 es va crear la Mancomunitat de la Vall de Ribes, que també va desaparèixer posteriorment quan es va crear el Consell Comarcal del Ripollès. Actualment hi ha un procés reivindicatiu de recuperació d'un òrgan politicoadministratiu propi d'aquesta vall. No obstant això, la vall de Ribes és «un territori tranquil», sense una gran capacitat de protesta mediàtica i política, a diferència del Pallars Sobirà (on és freqüent veure cartells demanant la independència de l'Estat espanyol i, per descomptat, de Catalunya). No obstant això, l'estat pirinenc, entre

16. Vegeu Josep Maria MAS I SOLENCH, *Fernando Valls Taberner: Una vida entre la història y la política*, Barcelona, 2004.

Espanya i França, que podria haver estat i nascut amb aquest heroi de llegenda que va ser Hug Roger III del Pallars (mort el 1508, i no el 1503, com està escrit en multitud de llocs, entre altres, diverses vegades, per qui signa aquestes línies), travessa un moment de baixa intensitat reivindicativa, que convindria estimular almenys culturalment per a fomentar el coneixement d'un fet diferencial que és sens dubte evident.

Va correspondre al ponent Antonio Torres del Moral, catedràtic de Dret Constitucional de la UNED (on ha format una escola de veritables especialistes en la matèria), la conferència de l'últim dia del Congrés a primera hora del matí, en la qual va conceptualitzar els drets històrics i va assenyalar tot un seguit d'incoherències i contradiccions existents en el text de la Constitució espanyola, per a la qual cosa va resumir els seus encertats punts de vista, que ja altres vegades ha tingut l'oportunitat de posar en relleu i que han suscitat opinions discrepants en la seva valoració. Torres del Moral és una persona agudíssima, de notable preparació intel·lectual, que va estudiar les carreres de Dret i de Filosofia i Lletres, en les quals es va doctorar, i que té una producció científica abundantíssima, no només de dret constitucional, sinó també d'història del pensament polític, ciència política i teoria de l'estat. Per a Torres del Moral, a Espanya la democràcia no està del tot consolidada. A més, Torres del Moral no creu en la naturalesa jurídica dels drets històrics, però per a ell la disposició addicional primera de la Constitució es pot ampliar a altres comunitats autònomes i no s'ha de referir exclusivament a Navarra i al País Basc. Es va preguntar si el fonament de l'autogovern de Catalunya es troba en els drets històrics i va precisar que existeix un cert fonament per a l'autogovern, ja que aquest autogovern té a veure amb la cultura i la llengua. No obstant això, va advertir que el dret a la llengua no està perfilat i el dret a la cultura no existeix, ja que en realitat és el que podria denominar-se *dret d'accés a la cultura*. Per això, quan es parla de la Constitució espanyola de 1978, s'esmenta la disposició transitòria segona, però el que s'esmenta allí és el procediment d'accés, i això —per a Torres del Moral— no és un dret substantiu, sinó una via d'accés adjectiva. La fonamentació, si es fes, per a ell s'hauria de fer per un altre camí diferent. No obstant això, convé precisar per endavant que, per a l'il·lustre ponent, els drets històrics de Catalunya i la tradició jurídica són el mateix. L'autogovern no és un dret, sinó un fet, encara que caldria, segons el catedràtic de la UNED, evitar l'entrada de les passions. Coincidí amb Santamaría que invocar els decrets de Nova Planta no té gaire sentit, ja que manquen d'importància. El que no té sentit és interpretar alguns articles de la Constitució com a clàusules d'habilitació de l'Estat, és a dir, que la mateixa Constitució habiliti per a la desconstitucionalització, i pel camí de la disposició addicional primera es pot anar desconstitucionalitzant. La sobirania, se-

gons el parer de Torres del Moral, no pot ser compartida per l'Estat espanyol i les comunitats autònomes.

L'acadèmic de la Real Academia de Legislación y Jurisprudencia i la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas de la capital de l'Estat espanyol, Juan Berchmans Vallet de Goytisolo, va presentar la ponència «La escuela jurídica catalana en el siglo XIX» (no sobre l'escola històrica catalana al segle XIX, com consta en el programa del Congrés, que és un tema diferent). Doctrinalment, amb la seva acostumada i gairebé perfecta capacitat metodològica, que l'ha dut a escriure milers de pàgines sobre el mètode jurídic,¹⁷ va establir els paràmetres en què cal situar la seva intervenció. Va invocar nombrosos autors per a ressaltar la importància que té la tradició de cada poble, i, en aquest cas, del català. Va resultar alligadorador allò que Vallet va citar de Faus i Condomines, el qual havia escrit que «el fonament del dret català és granític com a obra que és de la naturalesa i de la història, els dos grans factors de la realitat indestructible». Vallet es va mostrar partidari de defensar la tradició, ja que per a ell «les revolucions són els tifons i tornados de la història, i acaben en un estat totalitari que tracta de continuar impulsant la revolució cap al triomf de la *idea* o de la realització del respectiu *mite*, encara que enfront d'aquest es produeix —com hem pogut experimentar— un pretès conservadorisme dels resultats que, en utilitat de la nova classe dominant, ha produït la mateixa revolució». No obstant això, no sol ser aquest el sentit amb el qual es valoren les revolucions en els congressos orga-

17. Vegeu les següents obres de Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO: *Estudios sobre fuentes del derecho y método jurídico*, Madrid, 1982; *Metodología jurídica*, Madrid, 1988; *Metodología de las leyes*, Madrid, 1991; *Metodología de la determinación del derecho*, vol. I, Madrid, 1994, 1317 p.; *Metodología de la determinación del derecho*, vol. II, *Parte sistemática*, Madrid, 1996, 1603 p.; *Metodología de la ciencia expositiva y explicativa del derecho*, vol. I, *La ciencia del derecho a lo largo de su historia*, Madrid, 2000, 1267 p.; *Metodología de la ciencia expositiva y explicativa del derecho*, vol. II, *Elaboración sistemática*, vol. I, Madrid, 2002, 667 p.; *Manuales de metodología jurídica*, vol. I, *Manual introductorio a las metodologías del derecho*, Madrid, 2004, 213 p.; *Manuales de metodología jurídica*, vol. II, *Metodología de las leyes o las normas*, Madrid, 2004, 243 p.; *Manuales de metodología jurídica*, vol. III, *De la determinación del derecho*, Madrid, 2004, 301 p.; *Manuales de metodología jurídica*, vol. IV, *Metodología de la ciencia expositiva y explicativa del derecho*, Madrid, 2004, 193 p. Això no té res a veure amb altres publicacions sobre metodologia jurídica, com les de l'espanyol Antonio Hernández Gil (1915-1994). Vallet és molt superior al recogenut Karl Larenz (Karl LARENZ, *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, 3a ed., Berlín, 1975, 489 p., i Karl LARENZ, *Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts. Zugleich ein Beitrag zur Theorie der Willenserklärung*, Frankfurt am Main, 1966, 108 p.), i encara més si es tracta de H.-M. Pawlowski (H.-M. PAWLOWSKI, *Einführung in die juristische Methodenlehre: Ein Studienbuch zu den Grundlagenfächern Rechtsphilosophie und Rechtstheorie*, Heidelberg, 1986, 211 p., i H.-M. PAWLOWSKI, *Methodenlehre für Juristen: Theorie der Norm und des Gesetzes*, 2a ed., Heidelberg, 1991, 451 p.), de J. Schapp (J. SCHAPP, *Hautprobleme der juristischen Methodenlehre*, Tübingen, 1983, 106 p.) o del mateix F. Müller (F. MÜLLER, *Juristische Methodik*, Berlín, 1976, 327 p.).

nitzats pel Centre d'Estudis Revolucionaris de la Universitat Blai Pascal, de Clermont-Ferrand, creat per Simone Bernard-Griffiths i que actualment dirigeix la senyora Pascale Auraix-Jonchière.¹⁸ No acaba d'agradar-nos del tot l'afició que Vallet i el seu deixeble Miguel Ayuso tenen a José Pedro Galvão de Sousa,¹⁹ que ha estat professor de filosofia del dret i de teoria de l'estat en diferents universitats del Brasil. Amb una erudició impressionant, habitual en els seus escrits, Vallet va posar en relleu les característiques d'aquesta escola en els punts essencials, que ja va indicar Manuel Duran i Bas (1823-1907), i va ressaltar després les aportacions de Fèlix Maria Falguera de Puiguriguer i Vern de Riera (1811-1897),²⁰ Ramon Martí d'Eixalà (1807-1857), Frederic Puig Samper i de Maynar, Victori Santamaria i Tous (1850-1917) i Josep Joan Martí Miralles (1867-1949). Va assenyalar després quines eren les diferències entre l'escola jurídica catalana del segle XIX i altres escoles jurídiques. Així, va plantejar el distanciament essencial entre l'escola jurídica catalana i l'escola històrica de F. K. von Savigny, i va assenyalar que, si bé coincidien en la concepció històrica del dret i en el seu reuig a la codificació tal com s'havia plantejat a França, diferien en altres qüestions, com el valor del costum. Un cop acabada aquesta sessió, es va iniciar el debat (va ser interessant l'aportació de Judith Valls, de la Universitat de Girona) sobre les ponències de Torres del Moral i de Vallet.

El director de la Càtedra Roca Sastre, Josep Guàrdia i Canela, va impartir una conferència de clausura ben estructurada sobre la importància i el valor de la conservació del dret civil català en la realitat d'avui, i va destacar especialment la *iuris continuatio*.

Un cop acabades les sessions acadèmiques, l'organització va obsequiar els congressistes amb una visita a la part històrica de la ciutat de Cervera, comentada per un especialista que va aportar notícies molt interessants.

18. Desconeixem quina hauria estat la reacció de Juan Berchmans Vallet de Goytisolo si hagués participat en el col·loqui «De l'interprétation de l'histoire: révolutions au XIXe siècle, violence et identité», celebrat a Clermont-Ferrand del 10 al 12 de maig de 2006, i hagués escoltat la conferència de Marie-France BOROT, «Une nouvelle violence: "les pétroleuses" dans les concubins de Paris de Maxime du Camp», on va dir que les «petrolières» van significar per a la comuna de París l'erotització històrica de la lluita revolucionària. Lògicament, pensem que Vallet estaria més d'acord amb tot el que es va dir sobre Joseph Marie de Maistre (1753-1821), sobre l'*Essai sur les révolutions* de François-René de Chateaubriand (1768-1848) o sobre Louis Veuillot (1813-1883).

19. Vegeu Miguel AYUSO, «José Pedro Galvão de Sousa (1912-1992)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I (A-L), p. 339-340, núm. 333.

20. Sobre aquest jurista, vegeu Josep Maria MAS I SOLENCH i Manuel J. PELÁEZ, «Fèlix Maria Falguera de Puiguriguer i Vern de Riera (1811-1897)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico*, vol. I (A-L), p. 308-309, núm. 295.

Finalment, l'alcalde de Cervera va rebre els congressistes a la sala de plens de l'Ajuntament, va donar-los la benvinguda a la ciutat i va convidar-los a celebrar el pròxim congrés a Cervera.

En aquest congrés hi va haver un pluralisme científic i metodològic massa ampli. Fa l'efecte que els drets històrics serveixen per a emparar tot tipus d'investigacions. Des del punt de vista ideològic i polític, els contrastos han estat grans: des de les posicions catastrofistes dels qui van parlar dels drets històrics, no històrics, fins als defensors ponderats i aguts de la seva realitat institucional. En qualsevol cas, no hi va haver tensions en cap moment, atesa la bona voluntat dels intervinents i l'extraordinària simpatia dels organitzadors. El contingut de les ponències i les comunicacions podrà llegir-se a la revista *Ius fugit*, però és segur que aquesta no podrà recollir l'apassionant debat científic i jurídic que es va viure durant tres dies del mes de desembre de 2006 en el monumental edifici de l'antiga Universitat de Cervera.

Manuel J. Peláez Albendea
Universidad de Málaga

IX JORNADA D'ESTUDIS LOCALS DE LA VILA DE BOT

Cal apuntar com a fruit de tardor la Jornada d'Estudis Locals de la vila de Bot (Terra Alta), organitzada per l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Bot i la Universitat Internacional de Catalunya. Aquesta jornada, que és la novena de les que s'han organitzat a la vila esmentada, tingué lloc l'11 de novembre de 2006, diada de sant Martí, als locals socials de la vila, on es desplegaren les ponències i els actes que s'indicaran més avall i que van tenir com a tema «Catalunya i el fet nacional». Com cada any, hi van col·laborar el Consell Comarcal de la Terra Alta, la Diputació de Tarragona i el Club Esportiu Bot. La coordinació va ser a càrrec del doctor Josep Serrano i Daura, de la Universitat Internacional de Catalunya.

Els actes foren encapçalats per la recepció de les persones que actuaven com a ponents i dels col·laboradors i seguidors que mostraren interès pels temes tractats en aquesta jornada. Després de la recepció, es constituí la presidència, formada per l'Il·lm. Sr. Alcalde de Bot, l'Excm. i Mgfc. Sr. Rector de la Universitat Internacional de Catalunya, l'Il·ltre. Sr. Vicepresident del Consell Comarcal de la Terra Alta i pel coordinador de la Jornada. Després que cadascun del components de la presidència dediqués clars elogis a l'organització i la coordi-

nació de la Jornada i desitjés a tots els participants un resultat d'èxit, el coordinador féu la presentació de cadascun dels ponents amb un il·lustratiu currículum i tot seguit es donà per iniciada la IX Jornada d'Estudis Locals.

En el moment en què la presidència donà per oberta la Jornada d'Estudis Locals, concedí la paraula al primer dels ponents, el doctor José Enrique Ruiz-Domènec, catedràtic d'Història Medieval i director de l'Institut d'Estudis Medievals de la Universitat Autònoma de Barcelona, el qual pronuncià la conferència «El Casal de Barcelona en els orígens de Catalunya».

La segona ponència va ésser a càrrec del senyor Víctor Ferro Pomà, professor d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat Pompeu Fabra, el qual presentà l'exposició «Les institucions pròpies de govern de Catalunya».

Després de la segona ponència, presentà el llibre *Actes de la 8ena Jornada d'Estudis Locals* la doctora Montserrat Nebrera González, de la Universitat Internacional de Catalunya, la qual exposà una acurada i curiosa síntesi del llibre, que es posà a l'abast del públic.

La sessió de la tarda s'inicià amb la tercera de les ponències, a càrrec del doctor Sixto Sánchez-Lauro, professor d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat de Barcelona, i titulada «Catalunya entre els Àustria i els Borbó».

La quarta ponència fou exposada pel doctor Joan Lluís Pérez Francesch, professor de Dret Constitucional de la Universitat Autònoma de Barcelona, i es titulà «Catalunya i la qüestió territorial a l'Espanya del segle XIX».

La cinquena i darrera ponència, que duia el títol «Catalunya i Espanya, relacions de present i perspectives de futur», va ser pronunciada pel doctor Marc Carrillo López, catedràtic de Dret Constitucional de la Universitat Pompeu Fabra.

Un cop exposades les ponències, immediatament després s'organitzà una taula rodona formada per tots els ponents i el coordinador de la Jornada, el doctor Josep Serrano i Daura, en la qual es posaren de manifest les diferents postures dels ponents, algunes divergents, altres contraposades, sobre algunes de les qüestions exposades i les quals contribuïren a fer participar el públic, que formulà algunes preguntes sobre diferents aspectes del tema objecte de la Jornada.

Després d'un breu descans, en darrer terme tingué lloc l'acte de cloenda de la Jornada, que fou a càrrec del Molt Honorable Senyor President del Parlament de Catalunya.

Vicenç Subirats i Mulet

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS PER A L'EDICIÓ

1. Els articles s'han de redactar en català preferiblement i s'han de presentar en suport de paper i en disquet o CD (si pot ser, picat en el programa de tractament de textos Microsoft® Word per a PC).
2. El cos de la lletra ha de ser del 12, i el text s'ha de compondre amb un interlineat d'un espai i mig.
3. L'extensió de l'article no pot ser inferior a deu pàgines (2.100 espais lletra per pàgina). Tots els fulls han d'anar numerats correlativament.
4. La bibliografia s'ha d'incloure al final de l'article. Ha d'estar ordenada alfabèticament per autors i ha de seguir els criteris següents (hi ha uns criteris més detallats a la disposició dels autors).
Els llibres s'han de citar: COGNOM, Nom; COGNOM, Nom. *Títol de la monografia: Subtítol de la monografia*. Lloc de publicació: Editorial, any. Nombre de volums. (Nom de la Col·lecció; número dins de la col·lecció) [Informació addicional]
Els articles de publicacions periòdiques s'han de citar: COGNOM, Nom; COGNOM, Nom. «Títol de la part de la publicació en sèrie». *Títol de la Publicació Periòdica* [Lloc d'Edició], número del volum, número de l'exemplar (dia mes any), número de la pàgina inicial - número de la pàgina final.
5. Les notes s'han de compondre al peu de la pàgina on figura la crida, que s'ha de compondre amb xifres aràbigues volades.
6. En el cas que hi hagi figures, gràfics o taules, s'han de presentar numerats correlativament en fulls a part i indicar dins del text el lloc en què s'han d'incloure durant el procés de maquetació.

7. Juntament amb l'article s'han de lliurar en un full a part algunes dades del currículum de cada autor (quatre línies de text com a màxim).
8. Al final de l'article cal afegir un resum d'un màxim de quinze línies (1.050 espais lletra).
9. Amb vista a la indexació en diferents bases de dades, s'han de proposar cinc mots clau com a mínim, els quals s'haurien d'extreure, si és possible, de tesaurus o diccionaris d'especialitat.
10. Per a garantir la qualitat dels treballs que es publiquin, la Direcció de la revista i el Consell de Redacció sotmetran els articles rebuts a l'informe d'experts en cada matèria.

AQUESTA OBRA S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
A L'OBRADOR DE SERVICE POINT F.M.I., SL
AL PRAT DE LLOBREGAT
EL DIA 1 D'ABRIL DE 2009

